

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI.

ÉRTESITŐ

A-DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,

FÜTTKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

VI. ÉVFOLYAM. — I. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1890.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,

FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.

VI. ÉVFOLYAM.

TEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

1890.

301587

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

A hatodik évfolyam általános tartalma.

I. ÉRTEKEZÉSEK:

1. Az aradi prépostság és káptalan birtokai. — <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i> 1 77 151 203	
2. A délvidék bronzkoráról. — <i>Dudás Gyulától</i>	13
3. A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története. — <i>Pfeiffer Antaltól</i>	22 104
4. A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja. — <i>Milleker Bódogtól</i>	87 166
5. Mult századi külföldi utazók följegyzései Temesvárról és Délmagyarországról. — Közli: dr. <i>Berkeszi István</i>	116 179 218
6. Centum putei. — <i>Milleker Bódogtól</i>	214

II. ADATTÁR:

1. Bánsági német iskolák mult századbéli kimutatása. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	56
2. A esanádi püspökséghez tartozó falvak jegyzéke 1701-ből. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	124 194
3. Jelentés a Bánság 1731-iki összeírásáról, különösen a becskerekai, a pancsovai, új-palánkai és verseczi kerületek akkori állapotáról. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	189 229

III. TÁRCZA:

1. Rendes havi választmányi ülés 1889. december 30-án	62
2. " " " " 1890. január 29-én	69
3. " " " " 1890. február 26-án	71
4. " " " " 1890. márczius 26-án	126
5. " " " " 1890. ápril 29-én	129
6. VI. rendes közgyűlés 1890. május 23-án	133
7. Rendes havi választmányi ülés 1890. június 25-én	196
8. " " " " 1890. szeptember 18-án	235
9. " " " " 1890. október 29-én	238
10. " " " " 1890. november 26-án	241
11. " " " " 1890. december 17-én	243

Egyveleg	75 201
Tagok jegyzéke az 1890. év végén	247

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

VI. ÉVFOLYAM.

1890.

I. FÜZET.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai.

Irta: DR. KARÁCSONYI JÁNOS.

Őseink áhitata az általok emelt egyházakat bőven ellátta birtokokkal. S ezen bőkezűség egyik szép jellemvonása a közép-kornak. Mig ma a koresutódok, kigunyolva ősapáik hitét, folytonosan azon módokról gondolkoznak, mint lehetne a századok lefolyta alatt az egyháziak kezében még megmaradt egyházi javakat jogos birtokosaik kezéből kiragadni, az elődök abban keresték dicsőségöket, hogy ezen javakat növeljék és az egyházat azok birtokában mindenképen megtartsák. S hogy számításuk helyes volt, mutatják a történelem lapjai. Ki tagadhatja azt, hogy hazánk nagy Lajos és Mátyás alatt állott hatalmas tetőpontján, s mégis ekkor éppen Magyarország egy harmada a magyar egyházi rend birtoka volt. Ki tagadhatja, hogy II. Ulászló gyenge és folytonos zavargásokkal telt uralma alatt már csak a főpapi zászlóaljok képezték a haza védelmét? Ki tagadhatja azt, hogy a mohácsi vész után hazánk a legnagyobb veszélyben forgott? Ekkor voltak az egyházi javak is más kézen. Az egyházi rend volt az, mely leghivebben teljesíté a haza iránti kötelemét, mely a reá bizott birtokokat bőven gyümölcsözteté, nem a maga, hanem hazája számára. Nem esoda tehát, hogy őseink annyi birtokat mertek az egyházi rend kezére bizoni: tudták, hogy az nem vész el, hanem az Isten dicsősége emelése után legtöbb hasznát veszi a haza. Mig ellenben, ha elveszik, csakhamar kapzsi, telhetetlen kezekbe jutnak; ez által az egyház működését megbénítják és azután „ordine ecclesiastico confuso, necesse erit etiam alios ordines confundi¹⁾.”

¹⁾ Az 1567-iki országgyűlés 31-ik cikkelyében.

Az aradi káptalan és prépostság szintén egyike volt azoknak, melyek az ősök adományozásaiban bőven részesültek. Nem tudjuk ugyan kimutatni összes birtokait, mennyi volt? merre feküdtek? részint, mert az oklevelek nagyrészből elpusztultak. nevezetesen alapító levele többé nincs meg, részint, mert olyan vidéken feküdtek, hol a török uralkodott. Ez pedig maga is elég annak megmagyarázására, hogy az ott levő falvaknak pusztulniok kellett; azonkívül ehhez járult még az, hogy új lakosok jövén a kipusztult magyarság helyére, ezek a régi helyneveket vagy átváltoztatták vagy elferdítették. Általában mondható, hogy birtokai a Maros mentében feküdtek, mert eddigelé csak az egy Szelevény nevű birtokot ismerjük, mely nem a Maros közelében feküdt. Hibás azok következtetése, kik Imre király megerősítő oklevelének ezen helyéből: „Ut universas possessiones, quas Ecclesia Beati Martini de Orod habet ultra sylvas et ultra Danubium“ stb. („hogy mindazon birtokokat, melyeket az aradi szent Márton egyház Erdélyben és túl a Dunán bír“) ¹⁾ egyenesen azt vonják le, hogy a mai dunántuli országrészben is voltak birtokai az aradi egyháznak. A következtetés csak akkor állna, ha tudnók, hogy Imre király ekkor Erdélyben vagy a tiszai részeken tartózkodott. De, ha székhelyén, Székesfehérvárott volt, akkor túl a Dunán fekvőknek joggal mondhatta az Arad melletti birtokokat is.

Az aradi egyház birtokairól két regestrum maradt ránk. Egyik a Földváry István által 1561-ben készült és öt vármegyét magában foglaló adóösszeírás, mely a káptalan és prépostság Arad és Zaránd megyében fekvő javait is fölkarolja a többiek közt. Kiadta Fábrián Gábor sokszor idézett művében ²⁾. A másik kizárólag az aradi egyház birtokaira vonatkozó regestrum az egri káptalan „Liber sancti Joannis“ című 1643-ban írt, de sokkal régibb korról szóló könyvében, a honnan azután kiadta Balássy Ferencz ³⁾. Legujabban pedig a Történelmi Adattár szerkesztői a csanádi egyházmegye levéltárából újra közzé tették a Földváry-felé regestrumot. ⁴⁾ De mindezen regestrumok csak a XVI. században, tehát az egyház utolsó éveiben létező birtokait sorolják fel és végre is nagyon szárazak, mert a birtok nevén

¹⁾ Fábrián i. m. 229.

²⁾ Arad vármegye leírása I. 21—59. H.

³⁾ „Nyomozása az aradi káptalan birtokainak“ című kitűnő értekezésében. Bár nem ő volt az első, ki azt ismerte, kiadta már Fehér György is még pedig 1230. (!) évszám alatt Cod. Dip. VII. V., 242. l. Fehér után felhasználta Krausz is e tárgyról írt czikkében.

⁴⁾ Történelmi Adattár I. évf. — 328—331; 370—377; és 423—24. H.

kivül semmitsem említenek. Azonkívül épen abban az időben készültek, mikor az aradi egyház javai közül már sok idegen kézen volt, s melyek voltak azok, nem említik. Azért más forrásokhoz kell fordulnunk, melyek hívebben tudósítanak bennünket, és az egyház régibb birtokait is megnevezik. Ilyenek pedig azon oklevelek, melyeket Fábían és legujabban a Történelmi Adattár szerkesztői adtak ki. Ezek nyomán sokkal teljesebben adhatom e birtokok névsorát, mint azt azok, kik eddigelé az egyházzól irtak, teheték. De mielőtt ezt tenném, lássuk mi módon jutott az aradi egyház birtokaihoz.

Első birtokait az egyház kétségkívül alapítójától, mint fentebb kimutattuk, II. vagy vak Bélától nyerte. Azon kiváltságlevél, melyben ezek foglaltattak, elveszett, csak egy kis töredéke maradt fenn, melyet alább egész terjedelmében közölni fogok. Hogy az alapító gazdagon megajándékozta javakkal az egyházat, következtethető a kiváltságlevél nagyságából, melyet Imre király fölötté hosszadalmasnak mond.¹⁾ Tehát királyi adományozás folytán nyerte első birtokait.

Valószínű, hogy később az aradi emlékszerű egyház felszenteltetőjétől Jolánta királynétól szintén nyert az egyház némi javakat, bár erre biztos adat nincs és Honorius pápa, midőn Jolánta királynét buzdítja, hogy az általa felszenteltett aradi egyházat kellően javadalmazza, hihetőleg nem annyira birtokokat, mint inkább egyházi szerelvényeket ért.

Második sorban az egyház ájtatos alapítványok által nyert birtokokat. Így Keszy Deák (Litteratus) Balázs, solymosi várnagy és neje Anasztasia alapítványt tettek egy szt. misére, a miért Fehéregyház nevű falu felét, szombathelyi részbirtokukat és három pusztát adományoztak örökösen az aradi egyház káptalanának²⁾.

Végre harmadsorban vétel útján is szerzett birtokokat. Így 1459-ben Czibak Osvald azon 300 tiszta arany magyar frtért, melyet az aradi káptalantól szorultságában kölcsönvett, ennek adományozza Kisfalud, Soprony, Mathustornya helységeit és egy pusztát.

Az egyház birtokai nem tettek egy birtok-tömeget, hanem fel voltak osztva a prépost és a káptalan között. De Hemmen Ferencz Honorius pápának Gottfried prépost ügyében a királyhoz irt levelének ezen helyéből: „Cum tuam Excellentiam fecissemus commoneri, ut Praeposito et Capitulo Ecclesiae Orodienis satisfaceres de damnis, que N. et O. comites irrogarunt tam in

¹⁾ Fábían i. m. 229. l.

²⁾ U. o. 257—258.

bonis ipsius ecclesiae, quam etiam in patrimonio Praepositi supradicti“ hibásan következteté, hogy már ekkor határozottan meg volnának különböztetve a káptalan és prépost javai.¹⁾ Az idézett helyen a „patrimonium Praepositi“ nem jelenti az aradi prépostság, a káptalanétól külön álló jószágait, hanem az akkori prépostnak Gottfriednak, ki gazdag és hatalmas családból származott, saját, atyjától örökölt ősi javait. Sőt e hely épen az ellenkezőt bizonyítja, mert csak egyszerűen az „aradi egyház javait“ említi és nem a káptalan és prépost javait.

A birtok-eltávolítás csak későbbben történt és pedig úgy látszik, a többi káptalanok szokása szerint háromféle birtokot különböztettek meg. A pozsonyi káptalan egyik ügyvivője így osztja fel a pozsonyi egyház birtokait: „Quae prope tangunt Praepositum, quae praecise Capitulum et quae praepositum et capitulum simul.“²⁾ Tehát voltak falvak, melyek egyedül a prépostsághoz tartoztak; voltak falvak, melyek részben a prépostságé, részben a káptalané voltak; voltak, melyek csak a káptalan birtokát tették.

Hogy az aradi káptalan birtokai is így voltak felosztva, következtetjük egy 1380-iki oklevélből, melyben Mihály prépost Bácsa nevű helységét egészen a káptalan részére engedi át, Szentandrászt egészen magának tartja meg, Mikelaka, Görösön és Kovácsi nevű falvak felét pedig magának megtartván, felét a káptalan birtokában hagyta.³⁾ Hogy 1380. körül történt a többi birtokok elkülönítése is, bizonyítja az is, hogy, míg eddig rendesen a káptalan és prépost együtt pörlekedik, tiltakozik birtokaik elfoglalása ellen, ezentul a káptalan folyton maga viszi pöreit; azon kikötéssel mégis, hogy, ha a káptalan idegen kézen lévő birtokait közös költséggel és fáradsággal szerzik vissza, azoknak fele a préposté legyen⁴⁾ 1430-ban pedig az aradi káptalan tiltakozik az ellen, hogy György prépost Marosköz nevű földet, mely a prépostot és a káptalant közös en illeti, a maga számára lefoglalta.⁵⁾ Ime ez a két példa világosan tanítja, hogy az egyház birtokai, nemesak két, hanem három részre voltak felosztva.

Hogy az egyház javai közül ezen felosztás folytán, melyik lett a prépostságé, melyik a káptalané? nem mindenütt sikerült

¹⁾ Tört. Adatt. I. évt. 120. l.

²⁾ Magyar Sion IV. évf. 301. l.

³⁾ Tört. Adatt. II. 141. l.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ Fábán i. m. 205. l.

meghatározni. Oklevelek hiánya következtében a prépostság jószágairól kevés tudomásunk van. Ugy látszik a prépostoknak ezen birtokokról szóló oklevelei mind elvesztek.

A fekvő birtokokon kívül még voltak közös jövedelmek is; ilyen volt azon 2000 darab kősó, melyet II. András 1233-ban az aradi egyháznak évenként kiszolgáltattni, vagy pedig a helyett 25 márka ezüstöt fizetni rendelt.¹⁾ Így közös volt az aradi és mikelakai halastavak jövedelme²⁾ és 1388-ig az aradi erdő és az abban makkon hizlalt sertésekből járó tized.³⁾ De ez utóbbi 1388-ban megszűnt, kétfelé osztván az erdő. A Lippa (és kétségkívül Arad) városában beszedett vám, melyik részt illette? kérdés. 1389-ben a préposté volt.⁴⁾

A káptalannak ezenkívül még külön jövedelme is volt. Hazai törvényeink szerint ugyanis a hiteles helyek minden egyes kiállított oklevélért bizonyos díjt vettek⁵⁾, a mely csak a káptalan tagjait illette. Azonkívül a káptalannál letett pénzekből tizedet huztak, amint azt fentebb is említém.

A prépost és a káptalan külön kezelték vagyonukat. A prépost maga, a káptalan pedig dékánja által. A közös jövedelmekre azonban mind a prépost, mind a káptalan egy-egy kanonokot neveztek ki, kik azokat kezeljék⁶⁾. Ezenkívül mindkettőnek voltak saját tisztei. Ezek ítélték a jobbágyok pörös ügyeiben. Ha pedig ezek igazságot nem szolgáltattak a jobbágyoknak, nem a jobbágyok, hanem a tisztek idéztették az országbíró vagy az erdélyi vajda elé.⁷⁾ A káptalan és prépost által tisztei irányában gyakorolt jó bánásmódra és emberbaráti gondoskodásra mutat azon már többször említett 1380-iki egyeség-level, melyben többek közt az is ki van kötve, hogy a prépost és káptalan birtokaikon alkalmazott tiszteiket megtartani kötelesek.⁸⁾

Ezek után lássuk egyenként azon falvakat és pusztákat, melyek egykoron az aradi egyházhoz tartoztak. Itt fogjuk egyszersmind előadni azon pöröket, melyeket az egyháznak egyes birtokaiért vinnie kellett, s egyszersmind igyekezni fogunk azon birtokok fekvését meghatározni. Első volt ezen birtokok közt a prépostság és káptalan székhelye

¹⁾ Fejér Cod. Dip. III. II. 323. és 321. II.

²⁾ Tört. Adatt. II. 142. I.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o. 185. I.

⁵⁾ Corpus Juris Hungarici Buda 1779. I. tom. 195. I.

⁶⁾ Tört. Adatt. II. 141. I.

⁷⁾ Fábian i. m. 231. és Tört. adatt. II. 137. I.

⁸⁾ Tört. Adatt. II. 142. I.

1. Arad.

A prépostság és káptalan alapíttatásakor az aradi várban kétségkívül csak azon telkeket nyerte itt, melyeken egyháza s más épületei állottak. II. Béla király kiváltság-levelében is csak az aradi várban levő lakásokról beszél. „Altera vero in Castro Orodien. sunt quidem mansiones (másutt pedig az aradi várban levő telkek vannak.“¹⁾ A vár maga, mint a honvédelem egyik része, királyi birtok volt, a várjobbágyok őrizete alatt. Az Árpádok korszaka alatt nem is kaphatta ezt meg, mert nincs rá eset, hogy már a XIII. században a királyok a várakat elajándékozták volna. A várszerkezet bomladozásakor is kezdetben csak a várjavakat osztogatták el a királyok, a királyi várak csak a várszerkezet teljes felbomlásával jutottak egyesek kezébe. Ez időtájra kell tehát tennünk az aradi várnak a káptalan kezére jutását. Hogy később, nevezetesen a mohácsi vész után, a káptalané volt, bizonyítja az egri regestrum, mely határozottan azt mondja: „Egészen az aradi prépostsághoz tartozó birtokok: Arad város az egyházzal és várral.“

A vár körül keletkezett Arad város. Először említetik egy 1329-iki oklevélben,²⁾ melyben már „civitas“-nak czimeztetik. Ez évben ugyanis András székesfehérvári prépost Miklós aradi prépost megbízásából bevádolja Becsei Imre lévai várnagyot Pál országbíró előtt, hogy szolgálai az aradi káptalan birtokait dúlják és rabolják, sőt, miután őket Becsei Imre el nem tiltotta, oly vakmerőségre vetemedtek, hogy magában Arad városában (in civitate Oradiensis) gyilkolták meg a káptalan Miklós nevű tisztét 1329-ik év nagyszombatján³⁾ A többi oklevelekben azonban mindenütt csak „oppidum Arad“-nak neveztetik, s azért ezen egyedül álló „civitas“ czimezést a középkor ingadozó írásmódja mellett még nem vehetjük fel elég bizonyítéknak arra nézve, hogy már ekkor szabad királyi város volt.

Mikor került az aradi egyház birtokába, határozottan meg nem mondhatjuk, de aligha csalódunk, ha II. Béla által adományozottnak tartjuk. Hogy már Róbert Károly idejében ehez tartozott, bizonyítja a csanádi káptalan egyik határjárásról szóló oklevele, melyben Károly királynak jelenti, hogy parancsára az aradi egyház Arad, Novák és Gyarak nevű birtokainak határait

¹⁾ Tört. Adatt. II. 256.

²⁾ Knauz azt mondja, hogy már 1230-ban az aradi egyházhoz tartozott. Azonban hihetőleg ő csak az egri-regestrum alapján mondja ezt, melyet Fejér az 1230. év alatt közöl. Egyet. magyar encycl. III. 663. l.

³⁾ Zichy család okmánytára I, 336. l.

az általa kiküldött királyi és káptalani emberek megjárták s a hol szükséges volt, új határdombokat állítottak.¹⁾

Midőn a prépost és káptalan javaikat elvásztották, Arad városa a káptalannak jutott. Következtetjük ezt abból, hogy Rákóczy Zsigmond 1607-ben Arad városát az azelőtt is ehez tartozó Bálvány, Csicsér, Csolt, Bácsa, Bikács, Szentgyörgy és Szentiván pusztákkal együtt adományozza a ráczoknak.²⁾ Ebből kitűnik, hogy Arad és a hozzátartozó falvak egy uradalmat képeztek. Ámde az említett puszták, azelőtt faluk, mint látni fogjuk, a káptalan kizárólagos birtokai voltak, tehát az uradalom fejének is a káptalanhoz kellett tartoznia. Igaz ugyan, hogy az egri regestrum az aradi prépostság birtokaihoz sorolja, de Balássyval megjegyezzük itt, hogy az egri regestrum e tekintetben t. i. mely birtokok tartoztak a prépostsághoz, melyek a káptalanhoz, egyszer sem lehet mérvadó. Mert ezen regestrum csak 1595. körül vagy pedig még később 1643-ban készült vagy újított meg, midőn „az aradi káptalan, mint testület, végképen megszűnt s annak csak prépostsága maradt fenn, mint javadalom, vagy inkább csak czimmé vált egyházi méltóság s ennek részére követeltettek ama birtokok iránt fentartott jogok vagy igények. S így ama faluk vagy rész jószágok az egri regestrumban nem úgy vétettek föl, mint a káptalan birtokai, a mely káptalan már ugysem létezett, hanem inkább, mint a káptalانبól fenmaradt prépostság követelései vagy virtualitásai.“³⁾

Bár azonban a város az aradi káptalanhoz tartozott, voltak határában földek és részek, melyeket a préposttal közösen birt. Ilyen volt a rengeteg aradi erdő, ilyen volt egy Marosköz nevű föld Arad és Mikelaka közt, sőt egy ideig a város egyik utczája is közös volt. Ezen utczára, mely Arad városának külvárosát is képezte és Középutczának neveztetett, a káptalan kezdettől fogva számot tartott, de 1380-ban mégis többi falvainak kedvéért engedett és beleegyezett Mihály prépost azon követelésébe, hogy míg ő él, a Középutczáról nem tesznek említést sem. De a mint Mihály prépost meghalt, a következő János prépost szintén elfoglalta ezen utczát. A káptalan Kanizsai János esztergomi érsekhez fordult s János prépost ellen pört kezdett. Az érsek Jakabra az esztergomi Zöldmezőről nevezett szt. György-egyház prépostjára bízta az ügyet. Jakab prépost 1388-ban eldöntötte a pört és Balázst, a szt. Tamásról czimzett egyház kanonokját, küldte ki.

¹⁾ Tört. Adatt. II. 256. l.

²⁾ Fábrián i. m. 216.

³⁾ Magyar Sion IV. 812.

hogy a Középutczát két részre osztsza. Balázs 1388. augusztus első napjaiban Aradra jöven, Miklós biczeri apát, Demeter fejéregyházi plébános, Gellért a esanádi káptalan küldöttje jelenlétében a Középutczát két egyenlő részre osztotta. Az egyik rész azután, mely déltől éjszakra terjedvén a prépost jobbágyai felé esett, a prépostnak jutott egész élte fogytaig vagy mig magasabb egyházi méltóságra emelkedik; halála vagy előmozdítása után pedig ezen rész is a káptalanra száll. A másik, mely kelet felé terjedt a káptalan jobbágyai felén a káptalan örök, elvitáztatlan birtoka maradt.¹⁾

Ugyanekkor történt az aradi erdő elosztása is. Az 1380-iki egyességlevélben még csak az van határozva ez erdőről, hogy a makkon hizlalt sertésekből járó tized közös lesz.²⁾ De 1388-ban már ezt is elosztották. A fentemlített küldöttség az erdőt három nap alatt hosszában szélében megjárván egy, a Maros folyónak Asszonylaka nevű révéhez vezető út által két tökéletesen egyenlő részre osztotta el és az út két szélén határdombokat emelvén, éjszaki részét, mely hosszában az úttól egész az Anthok nevű patakig terjedt el, János prépostnak, déli részét pedig, mely hosszában Bethphysz nevű faluig terjedt, a káptalannak ítélték meg mindennemű tartozékaival u. m. halastavaival, nádasaiival (paludibus), kaszálóival együtt.³⁾ Minthogy pedig az asszonylakai rév a mai Kisfalud (Engelsbrunn) és Zódi (Schöndorf) közt feküdt, világos, hogy ezen nagy erdő Kisfalud és Zódivel szemben, a mai Mikelaka, Glogovác és Mondorlak alatt terült el.

Említők már, hogy a birtokok ketté választása a prépost és a káptalan közt még a mult században megkezdődött, s hogy János prépost 1388-ban végre Arad városa iránt is kiegyezett a káptalannal, úgy hogy már most csak a Marosköz nevű föld maradt közös. 1430-ban György prépost, úgy látszik igen erőszakos ember, ezt egyedül a maga számára foglalta le és ott kaszálót készíttetett. A káptalan ezen erőszakoskodás ellen Zsigmond király előtt tiltakozott.

A káptalané, mint a város földesuráé volt a vásártér is. György prépost azonban ezt felszántatta és ott a maga számára kertet akart alakítani; ehhez még hozzá vette egy nyilvános és régtől fogva járt út egy részét is és az egészet erős kerítéssel akarta körülvenni. Ezen és még a mikelakai erdőn a prépost jobbágyai által elkövetett erőszakoskodások eltiltásával Zsigmond

¹⁾ Fábán i. m. 237. és Tört. Adatt. II. 183. II.

²⁾ Tört. Adatt. II. 142. I.

³⁾ Fábán i. m. 238. és Tört. Adatt. II. 183. II.

király a váradi káptalanat bizta meg. Ennek küldöttje Péter karpap és a királyi ember, Baki János, György prépostot (a mi ritkán történt az ilyen esetekben), épen midőn javában csináltatta a kert kerítéseit, meglepték és ezen az aradi káptalan jogainak megcsorbításával történt hatalmaskodásoktól eltiltották.¹⁾

Mi eredménye lőn az eltiltásnak, nem tudjuk. Az bizonyos hogy 1449-ben már csak a mikelakai erdőért perelt a káptalan ellen a prépost, a többiekre nézve tehát már akkor megegyeztek.

A mint ezekből is kiténik Aradnak akkor nagy kiterjedésű határa volt. Itt feküdtek az aradi egyház halastavai is, melyeknek jövedelme szintén közös volt.²⁾ De magáról a városról keveset mondhatunk. Az, hogy már 1329-ben „civitas“-nak nevezetik, mindenesetre legalább annyit bizonyít, hogy virágzó város volt. 1430-ban már vásárai is említettnek, bár föltehető, hogy jóval előbb nyerte meg a vásártartásra való jogot. A városnak volt külön birtoka is, a mikelakai erdő egyrésze és a tatárfysi vagy csatársery-i mező.³⁾ A város a várban lévő káptalani egyházon kívül még több templommal is birhatott. Ezek közül egyik szent Péter és Pál apostolok tiszteletére volt szentelve, de ez 1499-ben még csak épülőfélben volt. Építette pedig a káptalan, a mi újra egy bizonyíték arra, hogy Arad városa a káptalan birtoka volt.⁴⁾ Arad városát, mint másutt kimutattuk⁵⁾, 1551-ben pusztította el a török, és 1554-ben épített ide egy erősséget; ekkor vesztette tehát el a káptalan is. Feltűnő tehát, hogy alig tíz évvel utóbb Földváry István Arad, Csanád, Csongrád, Békés, Zaránd és Külső-Szolnok vármegyék általa készített összeírásában Aradot is felsorolja azon birtokok közt, melyek ekkor az országgyűlés által kivetett 1 frt és 10 denár adót fizettek. Erre azonban még könnyen megfelelhetünk azzal, hogy Földváry más városokat is fölvett ezen összeírásba, melyekről biztosan tudjuk, hogy a török kezén voltak. Ilyen pl. Lippa és Csanád. Ez tehát csak a magyar vármegyék akkori szívós természetét bizonyítja, mely nem adta fel jogát azon földre sem, melyet már tényleg a török birt, hanem a török hatalom alatt lévő jobbágyokat is megadóztatta, a miről különben számos példát hoz fel Salamon Ferencz „Magyarország a török hódítás korában“ című munkájában.

¹⁾ Fábrián i. m. 205. és Tört. Adatt. II. 259. l.

²⁾ Tört. Adatt. II. 142. l.

³⁾ Fábrián i. m. 238. l.

⁴⁾ Tört. Adatt. 380. l.

⁵⁾ L. Négy fejezet az aradi prépostság történetéből. A budapesti növendékpapság Emlékkönyve.

Nagyobb nehézséget okoz az, hogy Földváry Fábiánál közölt összeírásában Aradról ez áll: „Arad Episcopi Varadiensis; Capituli Orodienensis.“ E szerint tehát Arad felét a váradi püspök bírta volna. De hát hogy juthatott maga a prépostság és káptalan székhelye a váradi püspök kezére? És hogy egyeztethető ki akkor ez az egri regestrummal, mely Aradot azon birtokok közé sorolja, melyeket egészen az aradi egyház birt, melyben tehát senki másnak nem volt részbirtoka? E nehézség eloszlatására Balássy azt mondja: „Az egri regestrum rovatában fölhozott Arad alatt a régi Orod városa értendő, mely egészen a káptalan birtoka volt; a Földváry regestrumában előforduló Arad pedig a mai Arad városára vonatkozik, melyet a káptalan a nagyváradi püspökkel közösen birt.“¹⁾ Hemmen Ferencz azonban joggal felakad azon, hogy „ha a mai Arad városnak eredete a törököktől származik, kik Orod fékentangására a „Maros és posványok között“ 1553-ban az aradi vár építésének fogtak, nehéz elfogadni, mikép nyerhette a váradi püspök s az orodi káptalan adományul Aradot, melyet a törökök létesítének, hol ők fészkelik be magokat?“

Mindamellett egyéb okmányok hiányában, melyekre támaszkodni lehetne, az ellenmondás megoldásának ezen módját is elfogadja és azt megmagyarázni törekszik; de akképen, hogy igazán nehéz őt megérteni. Először abból a körülményből, hogy Zaberdy Mátyás váradi püspök 1554-ben az aradi vár építésének meggátlására Mágoesy Gáspár gyulai várkapitányt a hely színére küldötte, azt akarja kihozni, hogy Zaberdy magán érdek által birathatott erre. De hiszen Zaberdy akkor Ferdinánd főkapitánya volt e vidéken, s így az aradi vár építését meggátolnia kellett, ha nem akarta nyakára hozni a törököt. Értelmezi az ugynevezett prolepsis utján is, mely szerint azon hely, melyen a mostani Arad városa áll, még a török hódítás előtt ezen vagy más néven közös birtoka volt az aradi káptalannak és midőn szerintök e helyre építette a török az aradi várat, mindkettőnek joga megmaradt azon helyre és Földváry a régi birtokjogot-fentartván, csak újabb nevével említi.²⁾ Itt megint csak az a kérdés, vajjon a mai Arad 1553-ban épült-e? Fábián s utána Balássy és Hemmen Ferencz ezt vallják, de, mint már fentebb említém, egyedül Zaberdy Mátyásnak Ferdinánd királyhoz irt levele nyomán. Már pedig Zaberdy szavaiból: „Anno proxime praeterito circa templum Orodienense fortalitium aliquod

¹⁾ Magyar Sion IV. 805. l.

²⁾ Tört. Adatt. I. évf. 118. l.

Kazon Bassa facere coeperat, nunc tamen Castrum erigi ac quotidie muniri Halunbeg certo scribit¹⁾ ezt semmiképen sem lehet kiokoskodni.

Kár volt azonban a fentemlített tisztelt szerzőknek a Földvály-féle összeírást olybá tekinteni, mintha azt valamely első rangu oklevélbuvárunk másolta volna le, és így annak hitelessége kétségbevonhatlan lenne. Ezen összeírást a múlt század elején Edelspacher Zsigmond másoltatta le a bécsi udvari levéltárban levő eredetiből, de a másoló úgy látszik vajmi kevés gondot fordított az eredeti szöveg hű visszaadására. Százával sorolhatnók itt fel azon hibákat, melyeket kivált a legfontosabbnál, a helynevek kiírásánál, elkövetett. Különösen kitűnik ez, ha Békés megyének újabban 1830. körül kivett másolatával összehasonlítjuk (bár ez sem egészen tökéletes.) Edeles neki „Evetes,“ Bucsa neki „Brodsija(!),“ Nyárszeg neki „Szárszeg,“ Bartaháza neki „Borosháza.“ Az ilyen másolatra korántsem lehet támaszkodni, és oly kérdésekben, melyek tényekkel összeütköznek, ezt alapul venni.

Azért én határozottan kimondom, hogy Arad sem azelőtt, sem 1561-ben nem volt a váradi püspöké, hanem az Arad városánál előforduló „Episcopi (rövidítve Eppi.) varadiensis,“ csak a másoló hibájából származott. Állításomat magából az összeírásokból fogom bebizonyítani. Az Edelspacher által kivett másolaton kívül még két másolat készült a múlt században. Egyik a Csanád-egyházmegyei levéltár részére, honnan azután kiadták a Történelmi Adattár szerkesztői, és a másik Zaránd megye részére, és ezt kiadta Kozma Pál.²⁾ Ha ezt a hármat összehasonlítjuk, kitűnik, hogy a másoló tetszés szerint nézte az aradi káptalant „Capituli Orodienis,“³⁾ a mint Fábíán közli, vagy „Capituli Aradiensis“⁴⁾ vagy „Capituli Varadiensis“-nek⁵⁾, holott az eredetiben csak egy lehetett. Még legpontosabb ezek közt a Történelmi Adattár szerkesztői által kiadott összeírás, mely egyszerűs mind megtartja a régi írásmódot, míg Fábíán rendesen mai helyesírással és a rövidítéseket feloldva közli. Már ezen összehasonlításból is lehetne következtetni, hogy Aradnál is a „váradiensis“ helytelen orodiensis helyett. S hogy ez csakugyan úgy van, kitűnik a Történelmi Adattárban közölt összeírásból, a hol ez áll: „Arad Eppi (Fábíánnál feloldva Episcopi) Aradiensis

1) Keresztúri. Descriptio episcopatus et Capituli Varadiensis 1806--217.

2) Zaránd vármegye leírása 1845, 13—30. ll.

3) Fábíán i. m. 23. l. Tört. Adatt. I. évf. 376. l.

4) Kozma i. m. 15. l. Tört. Adatt. I. évf. 424.

5) Fábíán i. m. 35, Kozma i. m. 25. ll.

Capli (Fáb. feloldva Capituli) Orodienſis.“¹⁾ De már most új nehézség támad. Hát tán aradi püspök volt? vagy a nép az aradi prépostot gazdagsága miatt püspöknek nevezte? Dehogy. Az „Eppi Aradiensis“ itt annyi, mint „Capli aradiensis.“ Kitűnik ez, ha ezen összeírást a Fábíanéval összehasonlítjuk, hol „Eppi Orodienſis“ helyett mindenütt „Capituli orodiensis“ jó elő, i. pl. Bálványosnál, Monostoroslakánál. De még inkább bizonyítja ezt ugyanazon a Tört. Adattárban közölt összeírás, mert hiszen alig egy pár sorral alább Arad alatt ez következik: „Mikalaka Eppi Orodienſis Kys Kér ejusdem Capli.“²⁾ (Mikalaka az aradi püspöké, Kiskér szintén a káptalané.) Világos tehát, hogy Mikalakanál „Eppi“ helytelen „Capli“ helyett, különben Kiskérnél nem mondhatná az összeírás: „ejusdem Capituli“ (szintén a káptalané.) Ime tehát ez, azt hiszem, elég bizonyíték arra, hogy Aradnál is helytelen az „Ep(isco)pi Aradiensis“ a „Cap(itu)li Aradiensis“ helyett. És így a Földváry összeírása szépen meg egyezik az egrü regestrummal s nincs szükségünk ama mindenféle magyarázatokra, melyeket Balássy, s Hemmen Ferencz tettek. Az egészben az lehet az igaz, hogy Földváry két részben vette fel Arad városát, s azért kétszer teszi ki a birtokost is, melyet a másoló változatosság kedvéért kétféle alakban ír le.

Ime erre vezethető vissza az egész nehézség. Az, hogy Fábían szerint, ekkor csak három telek volt Aradon,³⁾ nem képezhet nehézséget, mert hiszen Arad a török kezébe esett és így a város lakói nagyobb részt futottak. Ez a mit Aradról, mint a káptalan birtokáról elmondanom kellett, a többit a mai Arad monographusára hagyom.

¹⁾ Tört. Adatt. I. évf. 424.

²⁾ U. o.

³⁾ Fábían i. m. 131. l.

(Folyt. következik.)

A délvidék bronzkoráról.

Irta: DUDÁS GYULA.

I.

Az alföld meszeterjedő síkjain, hol a délibáb önmagát ringatva űzi szertelen játékát az utassal, a földnek költőileg szép pusztasága önkénytelenül a talaj vizsgálására utalja a figyelmes szemlélőt. S ez a talaj, melyen a mi bölcsőnk is ringott, főleg régészeti szempontból nevezetes, mert sok század, — sőt ezredévek munkás embereinek hamvait takarja és számtalan emberöltő munkáságának töredékeit rejti magában. Mint hazánk egyéb részei, úgy az alföld is ezredévek óta táplálója az embernek, s annyi-féle nép fordult még itt, hogy azoknak neveit is alig ismeri a történelem.

Az őshajdankorban szerepelt népeket nyelv és nemzetiség szerint a tudomány nem ismervén, az archaeologok ez ismeretlen ősnépeket az általuk kifejtett civilizatio nyomai és a reánk visszahagyott eszközök alapján kő-, bronz- és vaskori népekre osztották, természetesen a nélkül, hogy a kő, bronz és vas tárgyak készítői alatt csakis egy helyben lakó, avagy egy ugyanazon nemzetiségű népet értenének. Az archaeologia tanai szerint a kő, bronz és vas tárgyak készítését nemcsak egy-egy bizonyos népnek, hanem még csak egy bizonyos kornak sem szabad tulajdonítanunk, mert a kő, bronz és vas eszközöket nemcsak egy nép, nemcsak egy helyen s nemcsak egy bizonyos korban alkotta, hanem azok sok nép által, sokféle helyen, igen különböző időben készítették.

A praehistorikus civilizációnak ezen tág értelmezése alkalmat nyújtott ujabban némely tudósoknak arra, hogy a kő-, bronz- és vaskultura archaeologiai jelentőségét megingassák, s az ezen anyagokból készült eszközök által jelölt praehistorikus korszakok létezését kétségbevonják. A kérdés azonban ma még távolról sincs eldöntve, s azért ha talán általánosságban nem is, mindazáltal egy bizonyos területre nézve e praehistorikus korszakokat fel lehet állítani, sőt be is lehet bizonyítani.

A délvidéknek, mint önálló területnek, szintén megvolt a maga praehistorikus civilizációja, vagyis átélte a vidék azon

korszakokat, a melyeket az archeologia kő-, bronz- és vaskorok elnevezéseivel jelöl. Volt e földnek is egy oly korszaka, melyben a lakosok még csupán kő- és csonteszközökkel éltek, volt azután oly korszaka is, melyben ezen eszközökön kívül réz- vagy bronz-, sőt utóbb a vaseszközök jöttek divatba. Volt tehát e vidéknek kő- bronz- és vaskori civilizatiója szintén, esakhogy épen nem következik, hogy e civilizatio idő tekintetében más vidékek civilizatiójával egészen egybeesett volna. És így van ez nemcsak a délvidékkel, hanem hazánk, sőt földrészünk majdnem minden vidékével, s főleg azokkal, a melyeken a mivelődés egyes korszakai nem önállólag fejlődtek ki, hanem kívülről importáltattak.¹⁾

Hazánk délvidéki része nem volt, s geologiai eredete és östörténeti multja alapján nem is lehetett önálló őscivilizatio székhelye, mert egykor viz borítá, s a vizek távozása után messzevidéki népek telepedtek itt le, a kik magukkal messzevidéki civilizatiót hoztak, sőt egyáltalán kétséges a délvidékre, mint a magyar medenczét egykor borító tenger legmélyebben fekvő lapályára nézve, hogy a kőkorszaki civilizatio kifejlődhetett-e itt önállólag, a mennyiben nagyon valószínű, hogy itt önálló kőkör soha nem volt. Ezt nemcsak a köemlékek szerfelett nagy hiánya, hanem azon körülmény is támogatni és bizonyítani látszik, mely szerint e terület csak nagyon későn válhatott a vizek miatt lakhatóvá. Lehet hogy mire területünkről a vizek egészen elszálltak, s mire itt az első emberi coloniák megalakultak, hazánk más vidékein már rég beköszöntött a bronz- vagy ennek előhírnöke a réz-kultura, a mely azután az új lakosokkal egyszerre importálódott e vidékre. Nézetünk szerint — bár megfelelő s e kérdés eldöntésére okvetlen megkivántató kutatások eredményeire ma még nem támaszkodhatunk — valószínűnek tartjuk, hogy a délvidéknek önálló kőkora nem volt, vagy ha ilyen csakugyan létezett, úgy az mindenesetre későbbkori volt hazánk egyéb vidékeinek kőkorszaki civilizatiójánál, sőt talán épen egészen összeesett a réz- vagy bronz-korszakkal is.

Azon kőtárgyak, melyek eddigelé a délvidéken, főleg a Tisza mentén előfordultak, első tekintetre a kőkorszaki kultura önállóságát látszanak igazolni. Részünkről azonban e köleleteket, — milyenek pl. a Torontálvármegyei Csóka és Bogyas helységek környékén is előfordultak,²⁾ inkább importált czikkekeknek, mintsem

¹⁾ S. J. Lubbock: A történelem előtti idők. I. k. Bevezetés,

²⁾ Dudás Gy.: A Tiszavidék őstörténete. Tört. Rég. Értesítő. 1888. évf. 159—160. l.

valamely itt kifejlődött őscivilisatio productumainak vagyunk hajlandók tulajdonítani.

Bármint álljon is a dolog; lett légyen a délvidéknek önálló kőkori kulturája vagy sem, e helyütt a kőkorszakot s annak netalán előkerült maradványait figyelmen kívül hagyva, azon emlékek ismertetésére térünk át, amelyek vidékünk bronzkori civilisatiójára vetnek világot.

A bronzból készült tárgyak a történelem előtti időkben nagy szerepet játszottak. Közfelfogás szerint a bronz ismerete jóval megelőzte a vasét, bár vannak tudósok, kik a vas használatát régebbinek szeretnék tartani a bronzénál. Tény azonban, hogy a leletekben a vas jobbra csak a rómaiak koráig szerepel, míg a bronz tárgyak egész a Kr. előtti IX. századig felnyulnak.

A bronz, mely rézből és ónból készül, nem európai találmány, s ma már körülbelül bizonyos, hogy a phoenikiai nép kereskedelme útján jutott földrészünk keleti, déli és nyugati részeire.¹⁾ Az ázsiai eredetű bronz azonban, mely földrészünkön, vagy legalább annak egy jó részén, a rézből készült eszközök használatát szorította ki²⁾, itt csakhamar annyira meghonosult, hogy a legkülönbözőbb eszközök anyagává vált. Főleg a görög és etruszk (italiai) bronz-tárgyak technikai kivitele emelkedett tőkélyre, s ezek közül az etruszk műipar típusai azért is nevezetesek, mert azok a nyugateurópai bronzkultura fejlődésére és terjedésére nagy befolyást gyakoroltak. De míg egyrészt a leletek azt mutatják, hogy bizonyos időben bizonyos helyek csakis importált bronzeszközökkel éltek, addig másrészt az is tagadhatlan, hogy utóbb az egyes vidékek helyi bronzipara is kifejlődött, sőt önálló típusokat is hozott létre. E típuszokon azonban a külső befolyás nyomai megmaradtak, elannyira, hogy a közép- és nyugateurópai országok leletein vagy az itáliai, vagy az ázsiai befolyást constatálhatni. Egyébiránt a bronzkultúrát a vaskor határain belül általában a technika fejlettsége és a típuszok minősége szerint két önálló korszakra szokták osztani, t. i. a hallstadti és a la-tène-i periodusra, a melyek közül az első körülbelül a Kr. előtti IX századig nyulik vissza.³⁾ A magyarországi bronzleletek rendszerint a hallstadti leletek típusaira hasonlóak s így azzal körülbelül egyidősek. A hallstadti tárgyakon az itáliai (etruszk) befolyás félreismerhetlen, de vannak

¹⁾ Rougement: Die Bronzezeit. 153. l.

²⁾ Pulszky F: A rézkor Magyarországon, 1—5. l.

³⁾ L. Pulszky Ferencz előadását az orsz. régészeti társulatban. Arch. Ért. VIII. köt. 179. l.

typuszok, melyek — mint a tekeres-fibulák (Spiral-Fibel) — egészen önálló inventióra vallanak, s melyek e periodus speciális typuszait képezik. —

II.

A hazánk és így a délvidék területén előforduló bronz tárgyak készítői az archeologiai közhit szerint azon kelta népek valának, melyek e vidéket a Kr. e. III. századtól fogva egész a római uralomnak Pannoniában való megerősödéséig lakták. A kelta nép meglehetősen fejlett műiparral bírt, s visszamaradt emlékei e népet e terület legfontosabb lakói sorába emelik. Ezért tulajdonítanak némelyek a bronzkori leleteknek oly kiváló fontosságot, s ezért tekintik a keltákat az őscivilisatio egyik legnevezetesebb tényezőjének.¹⁾

Sajnos azonban, hogy míg a bronzleletek hazánk más vidékein nagy számmal kerültek már eddig is felszínre, addig a délvidék területén aránylag nagyon is csekély adatra támaszkodhatunk. A leletek csekély számának oka pedig nem a bronz tárgyak hiányában, hanem egyenesen abban keresendő, hogy rendszeres kutatások nálunk még eddig nagyon ritkán történtek, s hogy ha némely lelet véletlenül került napfényre, az többnyire avatatlan kezekbe jutott, s a tudomány számára nem lett megmentve. Ez az oka, hogy a Bács-Bodrogh-vármegyei történelmi társulat zombori-, a délmagyarországi történelmi és régészeti muzeuntársulat temesvári-, és a délvidéki középiskolák helyi muzeumaiban aránylag csak nagyon csekély számban találunk bronztárgyakat; s ez az oka, hogy általában felette kevés azon bronzleletek száma, a melyekről a tudományos körök értesülést nyertek. S bár a délvidék széles területén a régebbi és közelebbi multban több helyütt történtek szakszerű ásatások, hangsúlyoznunk kell, hogy az alább tárgyalandó leletek mind más alkalmakkor és egészen véletlenül kerültek felszínre.

A) Leletek a Tisza-Dunaköz vidékéről.

Ama leletek között, melyek e vidéken eddig napfényre kerültek, kétségkívül legjelentékenyebbek a szeged-óthalmiak. Provenientiájuk bizonyára eléggé ismeretes. Az 1879. évi árviz után töltésezési munkálatokra a város felett elterülő Óthalom egy része hordatott el, mely alkalmával nagy mennyiségű régiség került felszínre. A leletek anthropologiai részéről

¹⁾ Pulszky F: A kelta uralom emlékei: 44. l.

Lenhossék irt önálló méltatást,¹⁾ az ásátások általános eredményéről a helyszínére annak idején hivatalosan kiküldött Varázséji Gusztáv számolt be az országos régészeti társulatnak,²⁾ míg a réz és részben a bronz tárgyakat Pulszky Ferencz ismertette.³⁾ A szegedi bronz-leletek általában megegyeznek a hazai bronz tárgyak típusával, s itt is balták, vésők, fibulák, sarlók s másféle eszközök kerültek elő az ásó alól. E leletekkel itt bővebben nem foglalkozunk, mert az említett tudós szakférfiak munkálatai után azok a szakközönség előtt eléggé ismeretesek.

A Bácskaságban eddig előfordult bronz-leletek között legnevezetesebb a szabadkai. E város részben egy hosszas, löszből való dombháton terül el, a mely már régebben oly színben tűnt fel, mint az ember egykori ősi tanyája. A lakosok a város e részén többször találtak őskori sirokra, s ezen sírokból néhány cserépedény az ottani gymnásium kisdud muzeumába is eljutott. A dombhát külső részén, az u. n. zentai temető közelében, a Macskovics-féle tégláégető-telepen 1882-ben érdekes leletre bukkantak a munkások, a mennyiben ott egy esomóban bronz-eszközök és tárgyak voltak felhalmozva. E lelet a bronzkori kisebbszerű kincsekhez tartozik, s minden jel oda mutat, hogy itt nem sirlelettel, hanem egy óvatosan elrejtett kincsesel van dolgunk. A leletben törött eszközök és fegyverek, továbbá bronz vagy réz rögök találtattak, a mi arra mutat, hogy a tárgyak valamely őskori fegyverkovács tulajdonát képezték, a kinek e helyen öntőműhelye lehetett, s a ki e tárgyakat, mint vagyont, ismeretlen körülmények között elrejté. A lelet tárgyait, melyek nagyobb része a városi főgymnásium muzeumába került, kardok, sarlók, fűrészek, gombok, tokos vésők, füles vésők, nyil- vagy lándzsahegyek és kéz- vagy lábperczek képezik, a melyekhez — mint már említők — néhány olvasztott réz vagy bronz rög járul.⁴⁾

E tárgyak archaeologiai jellegére nézve el lehet mondani, hogy azok semmi újat és semmi különlegest nem tartalmaznak, a mennyiben legnagyobbbrészt teljesen analog jellegűek a hazánk területén lelt hasonkorú tárgyakkal. A sarlók itt is meglehetősen lapos és keskeny félkör idomu alakot mutatnak, egyszerűen

¹⁾ Dr. Lenhossék F.: A szeged-óthalmi ásátások. Budapest 1882.

²⁾ Arch. Ért. 1881. évf. 323—336. l.

³⁾ Dr. Pulszky F.: A rézkor Magyarországon. Budapest 1883.

⁴⁾ Irányi J.: Szabadka tört. I. k. 22—24. l. és Dudás Gy.: Bronzkori emlékek a Bácskaságon. Bács-B. vm. Tört. Társ. Évkönyve. 1888. évf. 122—123. l.

simitott gerinczczel, és a gerincz végében a fogás könnyítésére rendelt dudorral. Ily sarlók a többi közt a szeged-öthalmi, a pilini és a borjasi¹⁾ ásatásoknál kerültek elő. A kardnak típusza szintén ismeretes; a penge, mint a töredék mutatja, két éllel és a középben gerinczczel birt, alakja a nád levelére emlékeztet. A fogantyú a pengével egy egészet képez, de nem tömör érczből készült, hanem mint a rajta levő lyukak mutatják, kivülről fa vagy csont béllettel birt. Ily idomu és szerkezetü kardok, a korábbi számos lelettől eltekintve, legutóbb Csókán (Torontál m.) találtattak.²⁾ A vésők (füles és tokos), kar- vagy lábperczek, valamint a nyil- vagy lándzsahegyek szintén megegyeznek hazai más leleteink tárgyainak típuszával, csupán egy fűrész-darab vonja magára behatóbb figyelmünket, mely a ritkább tárgyak közé tartozik. A töredék azonban oly kicsiny, hogy abból nem lehet tisztán kivenni, vajjon e tárgy valóban fűrész darabját képviseli-e, vagy más eszközzel volt?

Szakadkán kívül még csak két helyen, t. i. Bácsban és Zentán került elő bronz tárgy.³⁾ A bácsi leletet egy bronzból készült kard képviseli, mely ismeretlen körülmények között már régebben, véletlenül találtatott s a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került. E kard stylus és technika tekintetében többé-kevésbé szintén megegyez a szeged-öthalmi leletekkel.⁴⁾

Zentán a csárdai műut készítése alkalmával az u. n. esésztői kanyarulat táján, alig egy méternyi mélységben a munkások számos őskori sírra bukkantak, a melyekben azonban emberi csontokon és a szokásos csuprokon kívül egyéb tárgy nem igen találtatott. Csupán egy sírban fordult elő egy bronz karperecz és egy tekeres fibula, a melyek azonban a munkások kezeiből már csak töredékeikben kerültek ki. A tömör idomu karperecz hasonló volt a fentebb tárgyalt szabadkai leletek karpereczéhez, a fibula töredékei pedig a hallstatti periodust jellemző s hazánkban sűrűn előforduló tekeres-fibulák közé tartozott. E tárgyakról annak idején az országos régészeti társulatnak jelentést tettem,⁵⁾ s azokat a bácskai régiségekről irt művemben is regisztráltam:⁶⁾ újabb értesülésem szerint azonban ezek a csárda-uti többi

¹⁾ Dr. Hampel J.: A bronzkor emlékei Magyarországon. 88. tábla.

²⁾ Dudás Gy.: A csókai bronzlelet. Arch. Értesítő. 1888. évf. 157—8. l.

³⁾ E dolgozat befejezése után értesültem, hogy legújabbban a Topolya melletti Zobnaticza pusztán véletlenül egy sír ásatott fel, melyből bronz-tű és több karperecz került elő, mely tárgyak a zombori muzeumban helyezettek el.

⁴⁾ Lenhossék J.: A szeged-öthalmi ásatások. 22. l.

⁵⁾ Arch. Értesítő. 1885. évf. 394 l.

⁶⁾ Bács-B. vm. Régészeti Emlékei. 59. l.

leletekkel nem kerültek a zentai gymnásium muzeumába, hanem talán valahol magánkezek közt lappanganak.

B) Leletek a temesi részekről.

A Tisza, Maros, az alsó Duna és az erdélyi hegyek által határolt terület, mely par excellence Délmagyarországnak szokott nevezettni, s melyet mi itt „temesi részek“ név alatt említünk. régészeti szempontból az imént tárgyalt Tisza-Dunaköznél sokkal klasszikusabb területet képez. S ez a klasszicitás nemcsak onnan ered, mivel e részek, mint az egykori római imperium tartozékai, e hatalmas birodalom civilisatiójának számtalan emlékét őrzik; hanem onnan is, mert a praehistoriai és a népvándorlási korszakban is nevezetesebb szerepet játszott a tiszadunaközi részeknél. A temesi vidék helyirati fekvése, talajának, vizeinek és hegységeinek befolyása okozta azt, hogy e terület a multban a délvidek többi részeinél sokkal előkelőbb szereppel bírt, s innen van, hogy e vidék régiségek dolgában is sokkal gazdagabb. E gazdagság már a bronzleletekben is mutatkozik, mi nyilván mutatja, hogy a bronzkultura itt erősebb gyökeret vert.

De bár a temesi részekben eddig napfényre került bronz tárgyak meglehetősen számmal képviselvék is, e helyütt az egyes leletekkel bővebben nem foglalkozunk, csupán regisztrálni kívánjuk azokat, mert e leletek már elszórtan ismertetve lettek.

Az általunk ismert legelső bronz-lelet a temesi részekben 1867-ben Nagy-Szredistyén került felszínre, mely e folyóiratban is le volt írva.¹⁾

Nevezetesebb ennél a Torontál-megyében Tamásfalván 1871-ben napfényre került lelet, mely négy szokatlan alakú törből, két övből, három lándzsacsuesből, több karpereczből, pikkely- és tokos vésőből (celt) állott.²⁾ E tárgyak, ha jól tudjuk, a Nemzeti Muzeumba kerültek.

Kis-Zsámban 1881-ben, Ulmán 1882-ben több bronz tárgy ásatott ki, melyekhez utóbb egyes kisebb leletek Grebenácson, Königsgnadon, Nagy-Titvánban és Alibunáron járultak.³⁾ E leletekről annak idején a „Tört. és Rég. Értesítő“ számolt be, s elhelyezve a Délmagyarországi Muzeumegyesület temesvári gyűjteményében lőnek.

¹⁾ Tört. és Rég. Értesítő. VIII. k. 174. l.

²⁾ Pulszky F.: Régészeti emlékek. O.-M. Monarchia. Magyarország II. k. 153. l.

³⁾ F. Milleker: Die Werschetzer Gegend im Alterthume. 6. l.

Ugyanezen gyűjteményben találhatók a Torontál-vármegyei Borjas-i lelet, mely néhány sarlóból, egy lándzsavégéből, két tokos vésőből, kardpenge-töredék és két bronz-rögből állt. E tárgyakat a többi közt a Nemzeti Muzeuumnak vidékünkön járt egyik kiküldöttje írta le.¹⁾

Egyes tárgyak előfordultak ezen kívül a varadiai Kilia-hegyen, mely állítólag bronzkori telep volt.²⁾ Továbbá Német-Bogásban, hol nemrég a falutól délkeleti irányban a Berzava folyócska mentében egy mészkemence alapozási munkálatainál több réz és bronz tárgyra akadtak. E tárgyak a Nemzeti Muzeuumba kerültek, vegyelemezve azonban nem lettek, és így nem lehet biztosan tudni, mely tárgyak valók bronzból és melyek rézből.³⁾

Mindezen leleteknél érdekesebb a Torontál-megyei csókai bronz-lelet. Ezt egy földmives ember a helység keleti szélén földásás alkalmával 1887-ben találta. Sajnos, hogy a lelet nem teljes, s hogy a tárgyak kiásása minden gond s minden elővigyázat nélkül történt, a minek következtében csak annyit lehet tudni, hogy a tárgyak alig egy méternyi mélységben, emberi csontok kíséretében találtattak. E tárgyak mind bronzból készítvék, mit a rajtuk levő gyönyörű, zöldes színű szirony (patina) kétségtelenné tesz. Van közöttük 6 korongalakú lap, melyek fokozatosan kisebbedő sorozatot képeznek. E korongok egészen analog jellegűek a hazánk területén lelt azon bronzkori hason-tárgyakkal, melyek ruhadisz vagy mellvéd gyanánt szerepeltek. A négy nagyobb korong külső lapja köridomu díszítéssel van ellátva, azonkívül a belső lapon négyszög alakú, apró füleket találunk alkalmazva, a miből kétségtelen, hogy e tárgyak valamire fűzve vagy felaggatva viseltettek. Van továbbá a leletben egy kardmarkolat töredéke, melynek két oldalán fából vagy csontból készült fogantyúrész lehetett végig fektetve, s mint a markolaton levő lyuk mutatja, a két oldalon lévő lapot egy, a közepén alkalmazott szeg tartotta össze. Egy ily szeg is került elő, mely valószínűleg a kardhoz tartozott. A kard pengéjének egy részét is megtalálták. Két ujnyi széles pengedarab ez, két oldalt kiálló gerincezel és két éllel. Régtől fogva el volt törve, sőt rajta tűz okozta olvadás és összehúzódás nyomai észlelhetők. Különös érdekű egy henger alakú, három ágú tárgy, melyen a középső ág törést mutat; eredeti rendeltetését nem ismerjük.

¹⁾ Arch. Értesítő. 1888. évf. 240—241 l.

²⁾ Tört. és Rég. Értesítő. 1889. 4. l.

³⁾ Arch. Értesítő. 1887. évf. 52. l.

E tárgyakhoz csatlakozik még egy hajlott bronz-lap és néhány darab rög, mely a bronz tárgyaknak megolvadásából származhatott. A lelet egyszerű áttekintése mindenkit meggyőzhet arról, hogy itt egy sirlelettel van dolgunk. A temetkezés a holttest elégetésével s a halott összetört fegyverzetének tűzbevetésével történhetett, a mit a szenesített csontok s a részint megolvadt, részint olvadásnak indult ércdarabok igazolnak. Ilyen vagy ezekhez hasonló bronz tárgyak Csóka vidékén még eddig nem fordultak elő, e lelet tehát a délvidéki bronzkultura térképén új, még eddig ismeretlen pontot jelöl.¹⁾

*

Ennyi az mindössze, a mit a délvidék területén lelt bronzkori régiségekről elmondani akartunk, bizton tudván, hogy ezzel még az itt olykor-olykor véletlenül előkerült leletek ismertetése egyáltalán nincs kimerítve. Biztos tudomásunk azonban a felsoroltaknál több bronzleletről nincsen, s így azokról, a melyek még netalán előfordultak, de veszendőbe mentek, vagy valahol lappanganak, nem szólhatunk. Szeretjük hinni azonban, hogy e néhány tárgy, melynek rövid ismertetését fentebb adtuk, mindenkit meggyőz arról, hogy míg egyrészt a délvidék bronzkori kulturája többé-kevésbé analog jellegű hazánk más területeivel, addig más részt a bronz epocha e vidék őstörténetének korszakai között szintén fontos jelentőséggel bír.

¹⁾ Dudás Gy.: A csókai bronz-lelet. Arch. Ért. 1888. évf. 157—158. l.

A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnásiumnak története.

Irta PFEIFFER ANTAL, kegyesrendi főgymnásiumi igazgató.

BEVEZETÉS.

„Consule praeteritum . . . cerne futurum.“

A temesvári középiskolák alapjait és eredetét a szomszédos Arad-megyének Szent-Anna nevű községében kell keresnünk, a hol a híres Bibics családnak¹⁾ utolsó férfi sarjadéka, Jakab a 18. század közepén alapítványt tett a kegyestanítórendiek számára, hogy tanítsák a zsenge ifjúságot és a vallás-erkölcsös életre vezessék a falu és vidék lakóit.

A nagy dolgok nem születnek egy varázsütésre; a szép eszmék és nemes gondolatok lassan fejlődnek, mint a bimbóból feselő rózsza; minden idea, minden szellemi functio annál tartósabb és mind nagyobb körben terjeszti jótékony hatását, minél lassabban fejlődik, minél erkölcsösebb és tisztább talajon veti meg jövődő nagyságának alapjait.

A kegyestanítórendiek temesvári társházának és főgymnásiumának alapjait egy 25, nem házból, de viskóból álló faluban vetették meg; a falunak elhagyatott névtelen lakói különböző nemzetiségűek és vallásúak voltak, kik leginkább rablásból éltek; a falu a piaristák templomától, melyet szt. Anna tiszteletére dedicáltak, nyerte jelenleg is birt nevét; a gymnásiumban eleinte 20 tanuló volt beírva; míg jelenleg Temesvárott, Dél-magyarország fővárosában 500 tanulónál több nyer benne oktatást.

Boldog emlékezetű alapító! másfél száz esztendő haladott el csendes sírod felett, nagy jótékonyágú alapítványodat, nemcsak a temesvári középiskolának ezrei és ezrei élvezik a mai napig, hanem élvezi azt főleg ösztöndíj czime alatt számos tanuló; az idő haladtában újít és rombol, épít és dönt; nem kimél szentet, megveti a „pia fundatio“-t, önteltségében idegen és múló célokat tűz ki, ellentmond önmagának, napokkal számít és ezekben úrnak tartja magát — a tölgyet, melynek gyökereit a vallás szelid angyala ápolgatja, lombjait az erkölcsiség fejlesztgeti, megsebezheti, de megtörni nem képes.

A Bibics-alapítványhoz közel jártak a hivatlan kezek, kárt is ejtettek benne, de azért áll a jótékonyágnak ezen ritka szép emléke és dicsően

hirdeti, mit tett három félszázaddal ezelőtt a nagy alapító nemes inteniójú alapítványával, mily eszmék élesztették a hön dobogó szívet, mily gondolatok villantak fel a nagy férfiú agyában!

Aeneas a lángok és nyilak ezrei közül vállán hozza ki atyját Trójából, bejárta vele a tengereket, az öreg pedig küzdött az éghajlat és a vidék minden terheivel, míg végre megtörve erőben átköltözött a jobb hazába; a fiú Aeneas szeretne lemenni az alvilágba, megtudni hazája jövőjét Anchises atyjának ajkairól; Sibylla segélyével lemegyen, megtudja a titkokba burkolt időknek jövőjét. Vergilius meg is írja, mit jövendölt Anchises. Bontsuk fel mi is a fátyolt és mondjuk el a hosszú idők leteltével a jobb létre szenderült alapító nagy szellemének mily változásokon ment keresztül az általa tett pia fundatio; mennyire őrizték azt a piaristák a sok veszély, tűz és ellenséges nyilak között; mint hozták át vállaikon a hosszú úton éjszokról délre — Aradról Temesre — a drága kincset: az iskolát; mint ővták a penateseket, az iskolának szent tárgyait: a vallást és erkölcsöket; mint ápolták új otthonukban a tudományok Vesta-tüzét; és ha vér pirosítá is be a városon keresztül futó folyót, ha Marsnak harcztüzei pusztították is a délvidéket, mindig voltak közöttök, akik itthon maradtak a ház és iskola őreiül és ismét, akik a tollat csakhamar felecsérelték a karddal, hogy a mint azelőtt a cathedrán, úgy most a csatamezőn egyenlő sz. lelkesedéssel szolgálják a hazát. — Lássá továbbá a nagy férfiú, mit tettek az általa alapított intézetnek hű papjai a hitszónoklás és a lelkipásztorkodás térein, mint művelték a népet, oktatták a mezei gazdaságra, nevelték mint házi káplánok a felsőbb családok sarjait. Elvonulnak a képek lelki szemeink előtt, és alig tudjuk a különbséget közöttük, melyik kép volt szebb és melyik nagyobb, melyik dicsőbb és melyik vonzóbb. A beesület, a komoly munka, a következetes jellem mindig tiszteletet érdemlök; — és valóban nemesak az alapító Bibics viselkedett a legnagyobb ragaszkodással a rend iránt, hanem a letűnt másfél század szebbnél szebb példáit tudja felmutatni azon számos részint látogató, részint más irányú megtiszteltetéseknek, a melyekben a ház és a vele kapcsolatos gymnasium részesült.

Feltárjuk az elmúlt időknek fátyolát és kiolvassuk, hogy az alapító szándékát mily sértetlenül őrizték meg a szellemi palaestra vitéz férfiai; meglátjuk, mikép harcoltak a sz. eszméért, a hazáért és egyházért, melynek zászlaja alatt élni és halni tanultak, tanítottak és tudtak is. — És habár sok küzdelem árán, de mégis mind magasabb és magasabb fokra emelék Temesvárott azon iskolát, melyet innen távol mint csesemő-korát kezdő osztályt vettek át; és a melyet manapság évenként mint egy fél ezer ifjúra áldást hozó intézetté fejlesztettek.

Ha a nagy alapító nemes szándékát kifejtenem sikerül, ha a történeteket akkép adhatom elő, hogy minden szívben a nemesebb gondolkodás és érzés iránti vágyat felkelthesem, ha nemzeti iskolaügyünknek a vallás-

erkölesi nevelés érdekében némi szolgálatot tehetek, akkor leróttam kötelességemet a bold. alapító, az intézetben eddig működő és már legnagyobb részben elköltözött tanügyi munkások iránt; a kegyes olvasót kérem, forgassa e könyvet, mint az elmúlt 140 esztendőre terjedő emléklapokat, amelyek, ha használni fognak, mindenesetre elérték céljokat.

A) Szent-Annai ház.

1751—1789.

I. A ház és gymnásium alapítása.

Kácsor Keresztély,²⁾ a kegyes tanítórend történetében igen szép névvel bíró férfiú, a ki részben a rendnek, részben pedig több háznak és gymnásiumnak történetét megírta és hagyta hátra kéziratban, a többek közt megírta a kegyes tanítórendiek szent-annai házának történetét is 1782-ben, mint a mely háznak hosszabb ideig főnöke is volt. A történet latin nyelven van írva és annak bevezetésében Aradmegyéről és Szent-Annáról ezeket mondja: „A termékeny föld, az egészséges levegő, az elegendő viz és egyéb javak nemcsak csalogatják ide a lakókat, hanem, amint ide megjönnek, le is kötik őket. A modenai vezér ő fenségének javadalmait, a melyek esodálatra méltóan termékenyek, jelenleg (t. i. 1782-ben) Edelspacher Mátyás és Bibich sz. Tomján Margit, a mi alapító-nők hasznobérlik. A kegyes tanítórendieket Bibies Jakab Komlós falu közelében Szent-Annán, illetőleg Kis-Szent-Annán alapította; a faluban szép egyenes utcák vannak, a telkek egyenlő nagyságnak és egy-egy utcában egyenlő számban vannak is; a falunak dísze a kegyesrendiek háza és temploma.

A három osztályból álló népes iskolákat és plébániát a piaristák adminisztrálják. A falut különböző nemzetiségbeliek lakják: svábok, németek, francziák, svajezsiak, vestpháliak, magyarok, tótok, oláhok és ruthének, legnagyobb részben róm. katolikusok, kevés evang. vall., és az oláhok gör. keletiek.“

A történelemnek folytatása röviden a következőket foglalja magában.

A kegyes tanítórendieknek alapítója, dévai Bibies Jakab, a Mindenhatótól kapott jótéteményeket kívánta meghálálni és e célból feltette magában, hogy a neveletlen, az egy Istent nem ismerő, az igaz vallástól, a valódi miveltségtől, a tiszta erkölestől nagyon is elmaradt vidéket a róm. kath. anyaszentegyház kebelébe visszavezesse és egyszersmind a szelid erkölcsökkel és tudományokkal is megösmertesse; e végből először is a boszniai sz. Ferenczrendi atyákra gondolt és hozzáfogott a templom

építéséhez; segítségére voltak mind a szomszédos nemesek, mind a nép és pedig a legnagyobb örömmel: a templom alapkövét 1747-ben június 24-én letette Majer Gábor esanádi püspöki Helynök Aradmegye összes nemeseinek jelenlétében.

A felszentelés egy évvel később, 1748. július 26-án következett be, amelyet Stanislovics Miklós³⁾ püspök végezett és egyúttal az alapítónak öregebbik leányát megeskette Kovács Ignácz nógrád-megyei főjegyzővel; az esküvőre messze vidékről jöttek össze a vendégek; Nógrád, Bihar megyékből, a temesi bánságból, Bolgárországból, Aradmegyének pedig színe, virága vett részt a szép ünnepélyen.

A templom tornyába 2500 frt. ért. gyönyörű négy harangot vett az alapító, amelyek 38 mázsát és 7 fontot nyomtak.

Bibics lelkében, aki híveinek lelki örömére díszes templomot épített, egy szent eszme ébredt fel; egy mély gondolat hatotta át elméjét és elhatározta, hogy a templom mellé szerzetesi házat alapít a kegyes tanítórendiek számára, akik az iskolákban tanítsanak és e mellett a hívek lelki üdvéről, a plébániai kötelességek teljesítéséről gondoskodjanak. Az erkölcsi életben egész korszakra kiható nagy tetteket komoly megfontolás előzi meg.

Hol van magasztosabb eszme, mint az egyház és a haza jövő reményeinek, az ifjúságnak vallás-erkölcsi oktatást nyújtani? Van-e valami szükségesebb, mint a hívőknek templomot, iskolát, nevelő-atyát és papot adni? Ezen és ezekhez hasonló száz és száz gondolatot forgatott nagy alapítónk elméjében; mert vallásos meggyőződése szerint kívánt hálát adni a Mindenhatónak a nyert jótéteményekért; előrehaladottabb kora, gyengélkedő egészsége (lábbaja) ösztönözték benne a vágyat, hogy nemes intenióját mielőbb megvalósíthassa, fogadalomszerű eszméjének mielőbb testet adhasson; gondját növelte azon tudat is, hogy a mily nagyszerű az eszme, épen oly hosszú időt fog igényelni a keresztülvitel is.

Először is Lality Elek, szegedi kegyesrendi házfőnököt hívta meg Zarándra 1749. október 11-ére a dolgok előleges megbeszélése végett; a találkozás eredményéről, amelynél a házfőnökön kívül Kayser Amadé szegedi piarista-tanár is részt vett, ugyanazon hó 17-én a nevezett házfőnök a következőkben értesíti Nemesényi Adolf⁴⁾ kegyesrendi főnököt: Bibics Jakab egy teljesen felszerelt templomot és most épülőfélben levő kétemeletes házat 10.000 frtnyi alapítvánnyal, favágatási és egy malomnak szombati jövedelmével együtt hajlandó a kegyestanítórendieknek átadni; terhek lesznek a meghatározandó számú sz. misék végzése és a később építendő iskolában a tanítás; — Lality kéri egyúttal a rendfőnököt, hogy mielőbb személyesen győződjék meg a viszonyokról. Ugyanazon év november 12. pedig maga Bibics sürgősen kéri⁵⁾ a főnököt, hogy a szegedi házfőnök levele értelmében mielőbb intézkedjék.

A rendfőnök 1750. február 24-én értesíti Bibicset, hogy a tavaszszal lejön (a levél nincs meg); e feletti nagy örömének ad kifejezést Bibics ugyanazon év márczius 6-iki levelében.⁶⁾

A rendfőnök személyes meggyőződés végett június 4-én érkezett Szent-Annára, a hol 5., 6. és 7-én mindent tüzetesen megvizsgált, főbb részleteiben Bibicesel meg is beszélt.

Ugyanazon év november 10-én volt Makón gr. Engl Antal csanádi püspöknek főispánná való installatiója; az ünnepélyen megjelent Nemesényi Adolf kegyesrendi főnök Lality Elek szegedi házfőnökkel és nov. 11-én ugyanott megkötötték az alapító Bibics Jakab és a rendfőnök a szerződést. (A visszautazás igen veszélyes volt, mint ezt a ⁷⁾ alatt közölt sorok mutatják.) A Bibics Jakab és neje Tomján Margaretha által aláírt szerződés a bevezetésen kívül 8 pontból áll; a bevezetésben a többi között ez áll: „quum proinde in eumdem, quo degimus, Regni nostri Mariano-Apostoliei tractum, per quem nimirum se Temesis atque Marusius volvunt bellorum calamitas partim, partim autem diuturne barbarorum Tyrannis cum officiorum Christianorum oblivionem, tum etiam bonarum literarum ignoracionem, dudum iam invexerit; praehabita longa animi deliberatione, votis concordibus statuimus, his utriusque reipublicae incommodis, pro modulo nostro, medelam ferre. Et quia certum nobis, atque exploratum est, tam sponsae Christi Romano-orthodoxae Ecclesiae Ministros sanctiores quam Patriae nostrae dulcissimae viros magis idoneos educari, si in timore et amore Dei, literisque humanioribus ab ipsa statim adolescentia, instituatur; in Religiosos Patres a Scholis Piis nuncupatos, oculos animosque nostros convertimus. His igitur RR. PP. titulo Piae, atque in perpetuum (quod ex animo cupimus) duraturae foundationis offerimus.“

A bevezetés után jönnek a pontok, és pedig először öt, melyek megtartására az alapító kötelezi magát, azután három, melyek a kegyesrendet terhelik.

Az alapító kötelezi magát, hogy:

1. 15.000 rajnai forint után 6%-ot fizet ő, halála után pedig neje és az örökösök, amíg a rend existál.

2. Ennek biztosítására minden ingó és ingatlan javaikat lekötik.

3. A nevezett rendnek adományozzák az általuk épített szent-annai templomot minden felszerelvényeivel együtt és kötelezik magukat és örökösüket a templom fenntartására és tatarozására.

4. A templommal egygyé épített házat minden ingó és ingatlanával, a kerttel és majorsággal a nevezett atyáknak egyszer mindenkorra adományozzák.

5. A harkályi erdőben szabad favágatást, egy malomnak szombati jövedelmét, az első bernházáshoz négy lovat és kocsit adnak a hozzátartozó szerszámokkal; a lovak eltartására pedig elegendő rétet.

A rendet terhelő kötelezettségek:

1. A nevezett atyák köteleztetnek az alsó három középoskolai osztályban (usque ad syntaxim) a tanuló ifjúságot a vallás-erkölessiségre és a tudományokra tanítani.

2. A rend köteleztetik, amíg életben vagyunk, egy lelki atyát házunkba adni, akinek eltartásáról mi fogunk gondoskodni.

3. A mi szándékunknak megfelelően tartoznak az atyák annyi szent misét mondani, a mennyit mi a renddel közös megállapodás szerint kijelölünk. Ha pedig akár háború, akár más oknál fogva, az alapítvány máshová tétetnék át, az említett sz. misék terheit akár a rend közösségben, akár pedig az illető szerzetes ház tartozik magára vállalni.

A melynek biztosabb hitelül a jelen szerződést pecsétünkkel megerősítettük és saját kezünkkel aláírtuk Zárádon 1750. október 23-án.

(P. H.) Dévai Bibich Jakab.

(P. H.) Bibich sz. Tomján Margit.

A kegyesrend részéről a következő irat állítottatott ki: „Én szent Benedekről nevezett Adolf, a kegyes tanítórendiek magyarországi tartományi főnöke, megtartván a jogilag megtartandókat, feljebbvalóimnak helyeslése és magyarországi kormánysegédeim és tanácsosaim beleegyezése mellett a nagyon kegyes alapítványt minden pontjában, záradékaiban és főbb részeiben helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak tekintem és magamat és egész rendünket a fentebb említett terheknek mindenkorra való hű és pontos teljesítésére kötelezem. A melyeknek hitelül a jelen iratot sajátkezüleg aláírtam és kézi pecsétünkkel megerősítettem. Nyitrán 1750. december 30.

Sz. Benedekről nevezett Adolf, a kegyes tanítórendiek magyarországi tart. főnöke. (Az alapítólevél Weiser II. 236—239. ll.)

A szerződés értelmében a rendfőnök először is házi káplánt küldött az alapítóhoz, és pedig Biró Dávid⁸⁾ atyát, mint a ki a magyar, német, tót, latin és oláh nyelvekben jártas volt.

A következő 1751. évben már sietős tevékenységben találjuk, mind az alapítót, aki nagy buzgalmat fejtett ki az új ház építése és kényelmes berendezése körül, mind a rendfőnököt, aki a római generalisnál az alapítvány átvételére szükséges engedélyt ezalatt megnyerte.

Azonban a sz. ügynek oly gyorsan életet adni, az alapító intentiójának hamarjában megfelelni sokkal hosszabb időt igényelt, mint a hogyan azt maga az alapító is vélte volna; és már az 1751. év elején a rendfőnökhöz intézett levelében sürgősen kívánja, hogy gyengélkedő egészségét és hanyatló korát tekintve, mielőbb hozza sz. Annára a piaristákat.⁹⁾

A rendfőnök, ki ekkor Nyitrán volt, csakhamar Bécsbe sietett gr. Nádasdy Lipót kancellárhoz, hogy az alapítvány számára a királyi jóváhagyást (consensus) megnyerje és egyszersmind felkérte levélileg az

alapítót, hogy a csanádi püspöki Hatóságnál eszközölje ki az engedélyt; — mind a két helyen örömmel teljesítették a kérelmet, és pedig a püspöki engedélyt gr. Engl Antal megadta 1751-iki július 3-án Pozsonyban (itt volt akkor az országgyűlésen); a királyi jóváhagyás pedig szintén Pozsonyban kelt és pedig 1751. július 12-én.

Az alapító azonban alig bírta az ügynek illetén buzgósággal keresztül vitt és gyorsan haladó lebonyolítását bevárni¹⁰⁾, már is 1751. május 17-én kér a rendfőnöktől egy áldozó papot, aki egyelőre a hívek lelki szükségleteiről is gondoskodjék¹¹⁾; a kérelemnek eleget teendő, a rendfőnök a püspöki engedély után oda küldötte Fontani Ede, majd Koricsánszki Márk¹²⁾ atyákat; az utóbbit igen szerette a Bibics család „ob iucundas et innocentes facetias.“

Az alapító Bibics azonban be nem várhatta az említett engedélyeket, már 1751. június 28-án német szónokot kér.¹³⁾

A plébániának teljes felállítása és átvétele csak később 1756-ban következett be.

Nemesényi rendfőnök a királyi és püspöki engedélyeket Kis-Szebenben kapta, és azonnal Sz.-Annára sietett; az út nem annyira hosszánál, mint inkább a nagy vizeknél fogva sok kellemetlenséggel volt összekötte; végre szeptember 3-án megérkezett Sz.-Annán, hol a legnagyobb ünnepélyességekkel fogadták őt az alapítók; Koricsánszky Márk atya kívánsága, hogy ismét Szegedre ténessék vissza, megtörtént, és így Biró Dávidon kívül csakis Fontani Eduard maradt most Sz. Annán. A leendő házfőnökségre kijelöltetett Hulini Jónás, aki a veszprémi egyházmegyei theológiában tanár volt; beszélte a magyar, német, tót, olasz és latin nyelveket; kitűnő társadalmi műveltségű és nagy tudományi férfiú volt.

*

A felépített új ház egy emeletes és **┐** alakú volt; a templom a Ferenczrendiek stílusa szerint épült; a házban szép szobák, ebédlő, pince, mellette pedig nagy kert volt, ehhez járultak még egyéb szükségletek is; a templomban megvoltak a padok, orgona, crypta; csak az oltárok és iskolák voltak hátra, amelyek azonban szintén csakhamar elkészültek.

*

1751-iki november 5-én tartották a piaristák ünnepélyes bevonulásokat Sz.-Annára; azon évben uralkodott Maria Theresia, Magyarország királynője, a 11. évben, vagreimi gr. Engl Ferencz Antal csanádi püspök kormányozta megyéjét a 2. évben, galanthai Fekete György első évben volt aradi főispán; a kegyes tanítórendnek Magyarországból való alapításának 85., a lengyelektől való elválasztásának 59., a német kegyesrendiekkel való összeköttetésének 56., és a tőlük való elválasztásának 30-ik évében; ekkor volt Nemesényi Adolf 3-ik évben a kegyesrendnek főnöke. — Az

első piaristák a következők voltak: Hulini Jónás, házfőnök, Fontani Ede hitszónok, Koricsánszky Márk lelkiatya, Cosa Jakab oláh hitküldér, Bíró Dávid az alapítók házi lelkésze, felszenteltek, és Tuschleitner Kajetán növendék iskola tanító.¹⁴⁾

Az új háznak első lakói új életet adtak a községnek; a hat szerzetes férfiú hirdette a vallásnak és jó erkölcsöknek tanait a templomban a szószékről, ápolták és vigasztalták az elhagyottakat és betegeket szobáikban, oktatták a szülők legdrágább kincsét, az ifjúságot az iskolában; szóval ők képezték — a mint a történetíró mondja — alapját ezen vidéken azon erős épületnek, amelyben később oly szépen fejlődött ki a tudományal egybekötött vallásos élet; ők ápolták — úgymond tovább — a fiatal fákat, amelyeknek gyümölcseit a mai napig élvezzük és élvezni fogják unokáink még századok multával is.

Az első isk. évre bejegyzett tanulóknak száma 20 volt három — az úgynevezett nyelvészeti — osztályban, amely szám, tekintve a helynek elhagyottságát, igen szép volt.

A beiratási vagyis anyakönyvet csakis 1754. óta vezették.

Az ide érkezett hat piarista 1751-iki október hótól fogva egész a következő 1752-iki január 1-ig az alapítónál étkezett, de a jelzett napon berendezve minden szükségességekkel a házat, már otthon maradtak végleg, megköszönve az alapítónak irántuk eddig is tanusított nagylelkűségét. A kölesönös testvéri szeretetet, mely a piaristák mint testvérek között megvolt, nagyra becsülte a világiaknak előkelő része és a legnagyobb tisztelettel viselkedett irántuk, amelyet a kölesönös szívélyes látogatások a legszebben bizonyítanak.

Az első szomorú eset, mely a piaristákat érte, volt Koricsánszky Márknak, (aki ismételten ide kívánkozott), a jó poetának (bonus poeta, amint nevezték) hirtelen halála 1752. márczius 7-én.

A megboldogult költő az alapítóval szemben tanusított jó érzelmeinek költeményeiben (kézirat) több helyütt ad kifejezést, és ha talán itt-ott bajok is adják elő magokat, az új lakók bölcs megnyugvással teszik magokat túl ezeken.¹⁵⁾

Az 1754-iki esztendő sok szomorúságot okozott mind a Bibies családnak, mind Szent-Anna községnek, mind pedig az alapítványosoknak, mert dévai Bibies Jakab az alapító hosszas szenvedés után 1754-iki márczius 25-én meghalt Pesten. Nagy baj fenyegette a piaristákat, mert az alapítvány nem volt biztosítva, a rendfőnök a halál eset hallatára azonnal elment Boros-Jenőre, ahol akkor Arad vármegye gyűlését tartotta, hogy az ügy a nemes alapítónak intenciója szerint intéztessék el.¹⁶⁾

Igy is történt, hogy a 15000 rajnai frtnak mint alapítványnak a fele a Bibies. fele pedig a neje sz. Tomeján Margaretha terhére lefizettetett, illetőleg kamatai pontosan kiadattak a kegyesrendiek részére; az ügyet

végleg elintézte gr. Grassalkovics Antal kamarai elnök 1755-ben. Az 1756. évben bekövetkezett a püspöki megerősítés is, hogy t. i. a piaristák a plébániai functiókat teljesítsék a szent-annai templomban; a plébániai kötelemeket teljesítették eddigelé is a püspöki hatóság csendes beleegyezésével az alapító Bibics kérelmére; de a jogot a püspök csak akkor adta meg, midőn szeptember 18-án, a helyben megtartott canonica visitatio megszabta a stolaris díjakat, megadta a casus reservatus feletti hatalmat stb.

Az 1760-iki káptalanban a sz.-annai házfőnökségre Kácsor Keresztély a fentebb említett történetíró választatott meg.

Ugyanezen évben a szent-annai ház nagy ünnepélyességeknek volt színhelye, ugyanis Tomeján Sándor¹⁷⁾ kegyesrendi atya, az alapítónőnek testvére, október 28-án tartotta első miséjét, amely alkalommal a Pestről érkezett Tapolesányi Gergely¹⁸⁾ tart. rendfőnök szónokolt; jelen volt az ünnepélyen Bibicsné sz. Tomeján Marg. alapítóné, Edelspacher Mátyás nejevel (sz. Tomeján) és leányával; az ünnepélyességek elmúltával elszórtak a vendégek is; a rendfőnök vissza ment Pestre, magával vivén Vavrik Ede tanárt, aki Magy.-Óvárra volt áthelyezve; az újmiséis szabadságot nyert főnökétől, hogy rokonait meglátogathassa, és csak ezután foglalta el tanári új állomását Szegeden.

A háznak örömét ugyanezen évnek végén szomorú eset zavarta meg, a már régen betegeskedő Korb Ádám, német szónok, december 26-án meghalt.

A következő 1761. július 26-án Tapolesányi Gergely tart. rendfőnök titkárával Paschgall Adolfal meglátogatta a sz.-annai házat, hátrahagyván atyai szeretetének legszebb emlékeit a ház tagjainál; ugyanezen évben még egyszer volt itt a rendfőnök, midőn Erdélyből való visszajövet alkalmával erre Debreczenbe utazott.

A rendfőnökön kívül volt a háznak még ezen évben két nagy vendége és pedig a hétszemélynök, galanthai Fekete György, aki július 2-től augusztus 18-áig Zarádon időzött és így mind ő maga fordult meg többször házunkban, mind pedig a házfőnök tette nála több ízben tiszteletét; továbbá gr. Engel esanádi püspök, aki augusztus hóban templomunkban a bérmlás szentségét osztotta ki.

Az 1763-iki évben az egész Bánátban kiütött ragályos bajok miatt ő felsége az egész Bánátot körülrátta; a rendfőnök a baj közeledtével felszólította a rendi tagokat, hogy csak azok maradjanak Szent-Annán, akik a betegek látogatására magukban hivatást és erőt éreznek; amire a piaristák, bizván a Mindenható jutalmában, egy szívvél lélekkel elhatározták, hogy itt fognak maradni; — a rendfőnök a hivatásukhoz hű rendtársak ezen határozata felett őszinte örömének adott kifejezést.

A gymnasium, melyet a b. e. Bibics alapított, három osztályú volt; a mult századi iskolai ügyi viszonyok megkivánták, hogy a teljes gymnasium öt osztályból álljon (a három osztályhoz hozzájárult a két felső IV. és V. úgynevezett humanior osztály); részben ezen általános szokástól, részben a virágzásnak indult gymnasium iránti szeretettől indittatva az alapítóné Bibics sz. Tomeján Margit feltette magában, hogy a meglevő gymnasiális három osztály mellé a fentebb jelzett két felsőbb iskola felállításával hozzá fog járulni és leteszi a szükséges alapítványt, e célból Orosz Zsigmond kegyesrendi főnöknek 15.000 frtnyi összeget át is adott; az alapító oklevél megkivánja, hogy az említett pénzből szükség esetében novitiusok is neveltesenek a rend számára, továbbá hogy holta után megfelelő sz. misék mondassanak lelke üdvéért; — ily értelemben a szerződést minden részleteiben elfogadta és aláírta az egész kegyesrendet kötelezőleg Gyorokon 1772. október 29-én Orosz Zsigmond rendfőnök; kivüle alá vannak írva Biró Dávid az alapító családnak házi káplánja és Keszthelyi László rendfőnöki titoknok.

II. *Convictusi ügy.*

Galanthai Fekete György a szentannai uradalomnak örököse az 1774-iki őszi restauráció alkalmával Aradon magához kérte az alapítóné Bibics sz. Tomeján Margaréta asszonyt, hogy a Sz.-Annán alapítandó nemesi convictus ügyében a szükséges dolgokat vele megbeszélje; a felállítandó convictusról megemlékezik már maga az alapító végrendeletében, és azt a háznak nyugati oldalán kívánja berendeztetni 30 nemes ifjú számára; a királyné Mária Theresia pedig kívánja, hogy a végrendelet említett pontja végrehajtsassék.

A nemesi convictusok iránti nagy bizalom kitünik Szécsényi György kalocsai érseknek a győri nemesi convictust alapító levelének következő soraiból: „... experientia nostra docti sumus, quantum boni publici aequae privati Regno Hungariae accedat ex juventute nobili in Convictibus educata, simul etiam in pietate literisque erudita, itaque in omnes occasiones intenti fuimus; qualiter eiusmodi Nobilitatis educatio sedibus ac numero augeri possit.“ (Weiser.) — Az alapítóné Tomeján Margit a convictus ügyében először Orosz Zsigmond kegyes-rendi főnökhöz fordult, aki azonban épen akkor Privigyén hosszabb ideig betegesen feküdt s így nem jöhetett le Sz.-Annára. Az alapítóné tehát megkérte Forray András aradi alispánt, hogy a convictusnak megfelelő költségvetést csináltasson; Forray Poller András építészszel az elkészített költségvetést, amely 25 ezer 800 frtra rugott, bemutatta az alapítónénak; az alapokat oly erőseknek vették, hogy esetleg két emeletet is elbirhatnak; az összeget azonban sokallotta az alapítóné és felkérte az alispánt, hogy a szükséges téglák és egyéb építészeti anyaggal a megye is járuljon az épület felállításához, ami

meg is történt; az alapítóné 24 ezer 500 frttal kötötte meg az építészszel a szerződést.

A convictusi alapítványi oklevél megkívánja, hogy a kegyes tanítórendiek vezetése alatt neveltessék annyi ifjú, a mennyit az alapítványi tőke kamataiból mindenkor el lehet tartani és pedig mind élelemmel, mind pedig ruházattal, a tanulókat az alapítónő halála után Arad vármegye közönsége válaszsza ki a nemes családok gyermekeiből, de ezen választásnál szavazati joga van a kegyesrendi igazgatónak is, mert mint maga az alapítónő bevallja, az üdvös eszmének tulajdonképeni indítványozói, tervezői és szerzői a piaristák; megemlíti az alapítóné, hogy a Tomeján, Kacsamag családbeli és a bolgár születésű tanulók előnyben részesüljenek. A szép alapítvány, amely az épülettel együtt 223.635 frtot képviselt, oly nemes tett, amely önmagát dicséri a legszebben; és már a nagylelkű alapítónő saját életében maga kezdette gyakorolni a kinevezési jogot, és az első 40 ifjút ő nevezte ki, akik ruházatot, élelmet és valamennyi oskolán keresztül oktatást kapjanak. — (Az egész végrendelet az alapító oklevéllel együtt Weiser, II. 225—236. ll.)

Az intézet azonban nem soká virágozhatott, mert II. József császár, aki minden növeldét eltörölt, eltörölte 1784-ben a szentannai convictust is; az utolsó diszvizsgálatot u. azon évi szept. 24-én tartották; amely után az ifjuság eloszlott; az alapítványi pénz, a vele járó kamatok, az eladott ingóságok értéke és az épület összesen 241.000 frtot képviseltek, a melyet a magy. kir. Helytartótanács vett át a közalapítványi pénztár javára. — Itt kezdődnek a helybeli gymnasiumra a nehezedeő, nyomasztó, hátráltató és mai napig is érezhető bajok.

A történelem bizonyítja, hogy József császár később visszavonta ugyan rendeleteit és főleg a convictusi intézkedésekre nézve az áll: „Cum Regnicolae a sua Matte sma modo gloriose regnante vi benignae resolutionis sub 20. praeteriti mensis aprilis nro 13.026 abhinc intimatae verbo regio certi redditi sint, quod Convictus sub ultimo Gubernio aboliti denuo restabiliendi sint“ etc. A királyi szó biztosította az ország lakosait. Ez azonban máig sem történt meg.

III. A ház és gymnasiumot érdeklő kisebb ügyek.

a) Mind a ház, mind pedig a templom tornya számos bajnak volt kitéve, amelynek elejét veendő a gondos házfőnökök galanthai Feketétől a szükséges költségek fedezését kieszközölték.

b) Ünnepelemek közé számíthatjuk a látogatásokat, a midőn is a ház és a gymnasiumot magas állású férfiak megjelenésükkel megtisztelték; ilyenek a főigazgatónak, a kegyesrendi főnököknek többszörös és főleg a megyés püspöknek 1783-iki látogatása, az utóbbi tiszteletére pásztori darabot

adtak elő a convictorok, melyet maga a rendező tanár Radlinger Rochus irt; az ünnepélyek közé sorozzuk a tanulóknak évenkénti majálisait, amelyeket leginkább a világsi erdőben tartottak meg.

A kegyes tanítórendi főnökök többször voltak Sz.-Annán látogatóban, így 1758-ban báró Cörver János rendfőnök Rátai Egyed titkárral, aki megkívánja, hogy a tanulóknak beírása rubrikák szerint történjék; 1761-ben Tapolcsányi Gergely rendfőnök Paschall Adolf titkárral; 1765-ben ugyancsak Tapolcsányi Némethy Elek titkárral; 1768-ban Orosz Zsigmond rendfőnök Paschall Adolfal, 1772-ben ismét Orosz Keszthelyi László titkárral, 1784-ben Conrády Norbert Laczko Ambrus titkárral.

e) Messze kiható történelmileg fontos események adták magokat elő az 1784-dik évben, a midőn a Hora-féle lázadás szomorú hullámcapásai Erdélyből egészen a begyeken innen Sz.-Annára esaptak át; a legelőkelőbb családok, akik félvén a feldühült nép bosszújától több vármegyéből ide menekültek és az épen elhagyott convictusi épületben és a piaristák házában kerestek és találtak is menedéket; míg végre a katonai hatalomnak hosszabb erőködések után sikerült a vad tömeget szétkergetni; a szomorú eseményeknek részleges előadása a történelemnek képezi tárgyát.

d) Az alapítónak a fentebb említett alapító levelének egyik pontját t. i. a harkályi erdőben a favágatási szabadalmat csakhamar kétségbe kezdték venni és pedig Forray Ignác a javadalmaknak haszonbérelője megtagadta azt a piaristáktól, azonban az Arad vármegyéhez intézett panaszos levélre a haszonbérelő kötelees volt a fát a jogos élvezőknek teljes mértékben kiszolgáltatni; később 1790-iki május 30-án a már Temesvárra átköltözött piaristák számára királyi leirat biztosította a jelzett fának élvezetét.

e) Házunk történetében fel vannak jegyezve az időjárásnak változásai is; ezek közül megemlítem, hogy 1783. jul. 20-án borzasztó vihar dühöngött, majd ugyanazon év december 25-én a nagy olvadások folytán megáradott Maros elöntéssel fenyegette Lippát és Radnát.

IV. A temesvári házról szóló első feljegyzések.

A kegyesrendűek Szent-Annáról Temesvárra való áthelyezésének első nyomait 1786-ban találjuk; amidőn is a temesvári gróf (comes), hogy valamit tenni látszassék (ut aliquid agere videretur), a kérdést felvetette; azonban az ügy keresztülvitele, habár csekélynek látszott is, mégis nagy fontosságú volt a szükséges költségek hiánya miatt. (Weiser II. 224. l.)

Tokody György a nagy-váradai tank. főigazgatója 1789-ben felszólította Szomi Lajos szent-annai igazgatót, hogy december 31-ére Aradon jelenjék meg és innen együtt menjenek Temesvárra a ferenczrendiek

házának megtekintése végett, a melybe a piaristák iskoláikkal együtt átmenendők voltak.

Házunk történelmében először kezd szerepelni Temesvár; most ugyan még csak a kezdetnek kezdetén vagyunk, de egy-két év, és az ügy, hogy t. i. a szent-annai piaristák iskoláikkal együtt Temesvárra jöjjenek, gyorsan bonyolódik, csakhamar eldől és a határozat életet nyert.

A főigazgató azonban megbetegszik, Aradon marad fekvve, és így csak Szomi¹⁹⁾ jött Temesvárra Pechata János titkárral.

1790. január 1-én a kamarai elnök Désehán József január 2-át tüzte a tárgyalások napjául; az érdekeltek megjelentek, tanácskoztak, megnézték a ferenczrendiek házát, felmérték a szobákat, a telket, a kerteket és végül megállapították az épületben a szükséges változásokat.

V. A ferenczrendiek Temesvárott.

A ferenczrendi atyák Temesvárott már 1552 előtt birtak a váron kívül éjszakra a nagy Palánkon egy nagy zárdát, és lelkeszéggel foglalkoztak; a török iga lerázása után 1716-ban tették át a várba lakásukat, a hol az eddigi igen nagyérdemű működésök jutalmául 40 □ ölnyi telket kaptak, de csak később építettek a telek egy részén zárdát és igen szép templomot, a másik részét pedig kertnek tartották meg.

A házra vonatkozólag következő megjegyzést olvassuk történelmünkben: „A ferenczrendi atyák 40 ölnyi új telket kaptak magában a várban egy török mecset helyén, közel a Jenő herczeg kapuhoz; a főnök Kokiek Mihály atya kieszközölte, hogy a katonai vár felé egyrészről, másrészről pedig az ujonnan felépített városház felé négyszegletben templomot és zárdát építhessenek; a fensőbb engedély megszabja az új épület alakját, továbbá, hogy erős anyagból készüljön és hogy minden egyéb munkát félretéve, annak felállítása minél inkább gyorsitassék. A hívőknek adományai, segítsége és főleg Engelshoffer Ferencz tábornoknak hathatós közreműködése mellett a templom a házzal együtt 16 hónap alatt teljes fényében felállítottatott. Maga a püspök b. Falkenstein Béla tette le az alapkövet és szentelte is fel 1736. december 8-án a templomot „Ecclesia S. Joannis nepomuc. Provinciae Bosniae Argentinae 1736“ felirattal. A templom nep. sz. János tiszteletére van dedicalva, a főoltáron a szentnek képével, az epistola oldalán sz. Sebestyén, pad. sz. Antal, sz. Kereszt, sz. Barbara, az evangelium oldalán sz. József, szer. sz. Ferencz, bold. Szűz és sz. Rochus és Peregrinus oltáraival.

A convent éjszak, kelet és nyugat felől egy emeletes házból állott; délnek pedig a templom volt; a házban 27 szerzetes lakott, syndicus volt mélt. Brandenburg János, római lovag, ő felségének v. b. titkos és a temesi

bánát igazgatóságának tanácsosa; a ferenczrendiek adminisztrálták még a rékási és freidorfi plébániát is.

Mikor távoztak a sz. ferenczrendiek ezen házból, azt nem tudjuk.²⁰⁾

A ferenczrendieknek ezen hátramaradott épületébe jöttek be a piaristák; az bizonyos, hogy az épület semmiképen sem volt arra szánva, hogy a piaristák iskoláikkal együtt abban állandóan megmaradjanak; kitetszik ez abból, hogy először mindjárt 1790. május 27-én a temesvári kegyesrendi házfőnök Szent-Annára küldetett azon felsőbb meghagyással, miszerint a szent-annai kórházzá alakított kegyesrendi házat vizsgálja meg és állapítsa meg, mennyibe kerülne annak ismételi helyreállítása? A vizsgálatnak eredménye nagyon kedvezőtlen volt, mert az ismételi átalakítások és helyreállítások igen sokba kerültek volna; majd ismét másodsor bizonyítja ezt a 29002/2450. sz. a.²¹⁾ rendelet, a mely szerint Ő felsége a temesvári ferenczrendü zárdát görög nemegyesült seminariumnak jelölte ki, és utasította egyuttal a nagyváradi főigazgatóságot is, hogy a temesvári kamarai igazgatósággal egyetemben a kegyesrendi ház és gymnásium új épületnek felállítására vonatkozó tervezetet nyujtsanak be; készítették-e tervezetet, azt nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a rendelet megvalósítást nem nyert.

A piaristák még Szent-Annán voltak, de már az utolsó hónapokat sem tölthették házukban, mert a katonaságnak gyorsan volt szüksége kórházra, azért meghagyja nekik 1790. ápril 1-én a fensőbb hatóság, hogy a városban béreljenek maguk és iskoláik számára helyiségeket; a házban pedig csak plébános és két káplánja maradjon meg;²¹⁾ a kegyesrend főnöke pedig ugyanazon év május 7-én utasítja a házfőnököt, hogy október 1-ére már is a katonaság használhassa fel az iskolákat kórháznak; a házfőnök egyuttal folyamodott, hogy a fa, melyet a harkályi erdőben élveztek a piaristák, 48 öl fával kárpótoltassék Temesvárott a kamara részéről.²³⁾

Gf. Soro és gf. Lauron temesvári commandáns felmérték a házat a convictussal együtt és azt 400 beteg katona számára elégségesnek találták.

VI. A temesvári piaristáknak kárpótlásai a szent-annai ingatlanok fejében.

A piaristák 1788. évi július 31-én 29002/2450. sz. a kelt rendelettel Szent-Annáról Temesvárra helyeztettek át. A szent-annai ingatlan javaik fejében kaptak Temesvárott a) a fentemlített sz. ferenczi zárdát, amely szűk és nyirkos szobáival sem lakásnak, sem pedig iskolának nem volt való; a tatarozási és épület fentartási kötelezettség fejében, mely az alapító utódait terheli és amelyre jelenleg az államtól évi 126 fit. fizettetik.

b) A szent-annai ház mellett létező gyümölcsös és konyhakert fejében kaptak a belvárosban egy jó formán semmi jövedelmet nem hozó kertet,

továbbá használatul a józsefvárosban egy majort, a gyárvárosban pedig egy rétet, de ezek a nagy távolság miatt kezelhetők nem voltak s így haszonnal sem jártak, a józsefvárosi kertet eladták, a gyárvárosi fejében pedig 300 frt kárpótlást kaptak.

c) A szent-annai plébánia-templommal járó jövedelem, továbbá a malomnak szombatnapj jövedelme is teljesen elesett.

d) A harkályi erdőben levő favágatási jog helyett a kamaraiigazgatóság 1790. évi május 11-én 14573. sz. a.²²⁾ 48 öl fát utalványozott ki; ez a pont képezte később annyi pernek a tárgyát (l. alább).

A hajdani híres Bibics-alapnak ingatlanait, melyek a piarasták, főleg pedig a szent-annai convictus számára le voltak kötve, a család kihaltával az állam örökölte.

VII. Tanítási mód, és anyag a mult században.

Mielőtt áttérnénk a piaristákkal a szent-annai házból Temesvárra, meg kell emlékeznünk azon tanítási módról, amely a mult században a Ratio behozatala előtt országszerte dívott az iskolákban és főleg a piaristáknál.

A feltett kérdésre jelenleg még szorosan felelni képesek nem vagyunk, mert a számos adat, melyek a kor tudományos és tanügyi mozgalmaira felvilágosító irányítással szolgálhatnának, nincsenek teljesen felkutatva, nincsenek átdolgozva. — Igaz ugyan, hogy sok tényt az akkor élők nem is jegyeztek fel, részint szerénységből, részint a történelem iránti figyelmetlenségből; de itt már azt is meg lehet jegyezni, hogy a mostani kornak theoriákban hivalgó szenvedélyét nem igen ápták a régiebbek, annál több volt náluk a gyakorlatibb eselekvésre való gond; — jelenleg már oly bőven és oly sok példányban írjuk a történet egyes részeit, hogy unokáink az adatok nagy tömkelege miatt majd nem fognak eligazodhatni korunk szellemi és tanügyi mozgalmainak felismerésében. A feljegyzésekben nagy akadály voltak a harezi zajok, és így a kegyesrendiek methodikájuk és paed.-didacticájuk főbb részleteit kimerítőbb leírásban egybefoglalni sem szükségesnek sem időszerűnek nem látták; a tanításra vonatkozó utasításokat és azoknak gyakorlati kivitelét a rend szervezete szerinti fensőbbiség és a rendi hatóság intézé.

A kegyesrendieknek hivatása a lelkeszeti feladatot a tanítási vocatióval egyesíteni; a mult században a közoktatás szoros viszonyban állott a neveléssel, és daczára a szigorúbb fegyelemnek, sokkal családiasabb volt, mint a mostani szaktanítás; mert az utóbbi a nevelést eltávolítja magától, és azokra — a családi körre — bizza, akik közül nagyon kevés ért igazán a neveléshez; a kegyesrendiek iskolája nem igyekezett arra, hogy az ifjúságot sokféle ismerettel elhalmozza s túltömje, hanem inkább rábirta az arra termetteket, hogy az önmunkásság által magukat tovább képezzék. — (A

Herbart-féle elvek: oktatás, igazgatás, fegyelem; vallás-erkölesség, erény, nevelő-oktatás, érdekelttség; voltak már irányadók). A kegyesrendiek a főbb részletekben Jézus-társaságának tanrendszerét követték egyelőre példányul; mert az mind alkottatása, mind pedig szelvényében feltűnő sikerű gyakoroltatása által oly nagy tekintélyre emelkedett Európa szerte, hogy elleneseiknél is több helyütt nagy figyelembe vétetett sőt néhutt mérvadóul is tekintetett; „a jezsuiták tanításmódja ismerte mindig és most is ösmeri a böleselet álláspontját; fel is veszik rendszerökbe a haladó nevelészetből mindazt, ami való becesel bir, de három század tapasztalatai által kipróbált nevelési módszerökön a minduntalan változó divat kedvéért egy huszonnéggy óra alatt túladni és az egymással gyakran homlokegyenest ellenkező új böleseleti iskolák játéklabdájává lenni nem volt, nincs is kedvök.“

Az iskolákat mindég a kor és annak kívánalmi szabják meg; a mult század iskolái kétségtelenül szükös viszonyok között voltak, de azon sokfelé ágazó és szakszerű iskolákra, a melyek manapság dívnek, sem anyagi körülmények sem pedig egyéb viszonyok nem indították az embereket; mindazonáltal kellették ügyvédek, orvosok, mérnökök, építészek, gazdatisztek stb., és mindezen pályákra csak mintegy alapvetéssel, és az igen csekély erővel és eszközzel rendelkező gymnasium készített elő; ezen alapvetés pedig a vallás-erkölességi érzület képezése mellett az értelmi fejlesztést főleg a latin nyelv és számtan által igyekvék eszközölni; amannak, mint az akkori tudományosság vehiculumának, mennél alaposabb tudása természetesen egyik legkiválóbb föltéte volt a műveltebb sorba juthatásnak; emennek ismeretét a köznapi élet szüksegei is sürgetve követelék. E főbb tárgyakhoz a többi tananyag csak mintegy kitöltő és összefoglaló kellékként járult és meglehetősen függő vala a tanárok egyéni kedvtelésétől; így pl. a görögnyelvet is taníthatta privát szenvedélyből az, akinek úgy tetszett; ezek mellett természetesen kellett tanulmányozni a görög-római mythológiát és archaeológiát; továbbá vékonyka füzetbe összefoglalva tanították a hazai és világtörténelem főbb mozzanatai, a földrajz és term.-isme alapvonalai. Az ily szerényebb kiképzés elegendő volt azokra nézve, akik csekélyebb igényekkel léptek a gymnasiumba; de a tehetségesebb elméktől többet kívántak; és ezek az olvasott művekből vagy kivonatokat vagy iránytani dolgozatokat készítették, vagy a classicusokból önálló darabokat tanultak be; — így történt azután, hogy ugyanazon tanodából a képzettség fokai szerint különböző irányba oszlott szét az ifjúság. — (Csaplár, Révay, I., 28., 41., 43., 53., 121., 201., 233. ll. Lubrich. A nevelés történelme, II. 106. l.)

A piaristák úgy mint a jezsuiták a gymnasiumi tanfolyamban öt osztályt különböztettek meg; az infima, media, suprema és a humanitási két osztály.

A főczél mindenestre, mint említve volt, a vallás oktatás mellett a latin nyelvnek teljes ismerete volt; amiért is a nyelv- és a mondattani

szabályok után főleg Cicerót olvasták, és pedig leveleit, bölcsészeti munkáit és beszédeit; Vergilius Aeneisét, Horatius Ars Poeticáját és néhány ódát, Ovidius leveleit de Ponto, Sallustiust, Corn. Nepost, Curtius Rufust.

A tanítással szoros kapcsolatban állottak az írásbeli munkák és szóbeli gyakorlatok.

A nagy szünidő mint mindenütt okt. és november hónapokban tartott; a naponkénti tanítási idő 4 órára terjedett; hetenkint csütörtökön egész nap szüneteltek.

Az igazgató rendszeren praefectus név alatt fordul elő, a tanár pedig magister név alatt, a mint az akkor általában mindenütt így volt; néha kevesebb volt a tanító mint az osztály, ilyenkor egy-egy tanító két osztályt tanított egyszerre. — Miféle tankönyveket használtak, azt nem találjuk sehol feljegyezve, de valószínű, hogy részben dictálás, részben pedig az akkori kormány által kiadott tankönyvek használtattak, — A memorizálást mindenesetre nagyon is sürgették.

Az 1777/78. megjelent Ratio előtti tanítási anyagról — főleg a piaristák iskolaiban — közelebbi felvilágosítást szerezhetünk magunknak, ha egyes iskoláknak, milyenek pl. a nagy-kanizsai, tatai, alapító-okleveleiből figyelmünkre méltatjuk a ezélt, a melyért alapítottak.

Az első osztályban tanítandók a hittan alapelemei, az Isten és szülők iránti kötelességek, továbbá a declinatók, conjugatiók és a számtannak alaptételei.

A második osztályban a hit, remény alaptételei, az Úr imája, a ker. erények, főleg a melyeknek ösmeretére az ifjúságnak szüksége van; latin nyelvből mondatok alkotása és fordítások Phaedrus meséiből és Cic. leveleiből; magyar és német nyelv; történelemből az Assyrok és Perzsák története, amennyiben a tanulók az felfoghatják; számtanból az egyszerű műtételek; a latin, magyar és német nyelvnek helyesírása.

A harmadik osztályban tárgyalandók a szeretet, a tíz parancsolat és a szentségek; a latin nyelvből a díszesebb mondatszerkezet és a kötőszók használata; Cic. levelei és Corn. Nepos életrajzai nyomán szabad latin dolgozatok; a földgömbnek, Magyar ország és a szomszédos tartományok térképeinek használata; a görögök és rómaiak története; számtanból az összetett műtételek, a törtszámok és a hármas szabály.

A költészeti osztályban tanulják meg a szótagok időmértékét és alkalmazták a kimondásban; Vergiliusból és Ovidiusból főleg a képletekre és alakzatokra legyenek tekintettel, mint a melyeknek a szónoklattanban használt veszik; gyakorolják magokat a magyar és latin nyelvi levélírásban; Cicerónak de officiis című műve nemcsak szép nyelvénél, de főleg erkölcsi tartalmánál fogva is olvasandó; a számtanból a fentebb említett műtételekben gyakorolják magokat; és végre tanulják a magyarok történetét. A rhetorikában Cicero beszédei nyomán tanulják a szónoki beszéd szerkesztés-

módjait. — Hittanból a keresztény embernek kötelességei Isten, önmaga és felebarátjai (szülők, előjárók stb.) iránt; számtanból tanulják a magasabb kereskedelmi szabályokat; történelemből a Krisztus utáni öt század történetét. — A tanárok közül az egyik taníthatja a zenére a tanuló ifjúságot.

Ezen említett feladatok mellett sürgősen említetik — a veszprémi és szombathelyi gymnasiumok alapításánál — a vallás- erkölcsi nevelés; mint a mely egyedül képes az ifjúságot a rossztól visszatartani és a jóra vezetni; — különösen pedig említetik — a pesti és nagykárolyi gymn. alapító levelekben — a bold. sz. Szűznek, mint Magyarország hathatós patrónájának tisztelete. — (Weiser II. sok helyen.)

A „Ratio educationis,” melyet Mária Theresia 1777-ben az ifjúság czélszerű nevelése végett adott ki, magában foglalja a középiskola valamennyi osztályára nézve az egységes tantervet, a módszert, az adminisztratiót és a fegyelmi szabályokat; a Ratio educationis szintén öt osztályt különböztet meg és pedig a három alsó osztály a grammatikai, a két felső pedig a humanitási osztály. A három gramm. osztályban tanítottak a hittanon kívül, mely naponkiut volt, latin nyelvet és pedig a grammatikai szabályokon kívül, Cicero, Seneca, Plinius, Terentius Varro, Vergilius, Horatius, Phaedrus és Ovidius műveit; továbbá földrajzból Magy.-ország és az örökös tartományokat; az állat-, növény- és ásványtant; történelemből az ókort és Magy.-orsz. történetét, és számtant. A két humanior osztályban tanítottatott a logika, német vagy más hazai nyelv, földrajz, történelem, archaeologia, számtan, term.-rajz és főleg a latinnyelv; — heti 25 órában.

Félévenként voltak vizsgálatok, a tanulók nyomtatott értesítőt kaptak; hetenként kedden d. u. és csütörtök egész nap volt szünet, a nagy szüenidő szeptember és október hónapokra esett.

A Ratio educationis kevés kivétellel egész 1806-ig tartotta magát a mikor a II. Ferencz király által kiadott új tanrendszer lépett életbe.

Ha volt is az előadott rendszertől eltérés, azt II. József hozta be, a mely azonban rövid ideig tartotta magát; az eltérések vonatkoztak a német nyelvnek szigorúbb tanítására, (a mely rendelet későbbben is többször megismételtetett) a tanulóknak szabadosabb irányú nevelésére, a vallásos nevelésnek megszorítására, a növeldéknek eltörlésére, a reáltudományoknak terjedelmesebb tanítására, a tanítási díj behozatalára, az évi vizsgálatokra, az administratio szigorubb vezetésére; mind ezen újítások azonban a császár halálával megszüntek, míg végre 1806-ban megjelent az új Ratio educationis, a mely újabb változásokat létesített.

VIII. A kegyesrendi ház tagjainak névsora Szent-Annán.

Rövidítések magyarázata: rect. = rector (házfőnök); pléb. = plébános; praef. = praefectus (gymn. igazgató); conv. = convictus; h. l. a. = házi lelki atya (spiritualis); h. sz. = hitészónok (concionator); m. = magyar; n. = német; t. = tanító; reg. = regens (felügyelő).

- 1751-ben: Hulini Jónás, rect. Fontani Ede, h. sz. Koricsánszky Márk, h. l. a. Cosa Jakab, oláh hitküldér, Biró Dávid, az alapítók házi papja, Tuschleitner Kajetán, t.
- 1752-ben: Hulini Jónás, ideigl. rect., majd 1753. februártól kezdve a vácsi háznak másodfőnöke, helyette rector Biró Dávid, de minthogy ez el van foglalva, az alapító családnál a házi teendőket végzi Vavrik Ödön. P. Clemens, h. sz. Schvarzl Károly, h. sz. Rigó Ádám, h. sz., csakhamar elment gr. Nádasdy Lipóthoz nevelőnek. Biró Dávid. Percz Manó, t.
- 1753-ban a ház tagjai nincsenek bejegyezve.
- 1754-ben: Biró Dávid, rect., Vavrik Ödön, praef., Rákóczy Miklós, m. h. sz., Dingesz Lénárd, n. h. sz., P. Franciscus, t.
- 1755-ben: Vavrik Ödön, rect. és praef., Rákóczy Miklós, m. h. sz.²³⁾ Vránay Justin. Lorber Miksa, n. h. sz. Biró Dávid. Keszthelyi László, t.
- 1756-ban: Vavrik Ödön, rect. és praef. Dingesz Lénárt, n. h. sz. Soós Imre, m. h. sz. Jósika Antal. Drozdovszky Flóris, t.
- 1757-ben: Vavrik Ödön, rect. és praef. Vránay Justin. Sigmondovics Eliás, m. h. sz. Bukovay Venczel, n. h. sz. Jósika Antal. Mulay Const., t.
- 1758-ban: Vavrik Ödön, rect. és praef. Franyó Rajmund, m. h. sz. Laune Henrik, n. h. sz. Kalocsay Kelemen, Berke Dániel, t.
- 1759-ben: Vavrik Ödön, rect., praef. és pléb. Franyó Rajmund, m. h. sz. Laune Henrik, n. h. sz. Kalocsay Kelemen. Berke Dániel, t. Kvassay István, t.
- 1760-ban: Kátsor Keresztély, rect., praef. és pléb. Korb Ádám, n. h. sz. Biró Dávid, az alapítók házi papja. Berke Dániel, m. h. sz., Lemoni Kázmér, a n. h. sz. segédje. Hajós Gáspár, t.
- 1761-ben: Kátsor Keresztély, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, h. l. a. Tamasi Zoréárd, h. l. a. Biró Dávid. Berke Dániel, m. h. sz. Lemoni Kázmér, n. h. sz. Barisits Máté, t. Horváth Benedek, t.
- 1762-ben: Kátsor Keresztély, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, n. h. sz. Kalocsay Kelemen. Biró Dávid. Franyó Rajmund, m. h. sz. Lemoni Kázmér, n. h. sz. Barisits Máté, t.
- 1763-ban: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, n. h. sz. Franyó Rajmund, m. h. sz. Kalocsay Kelemen. Biró Dávid. Lemoni Kázmér, m. segéd-h. sz. Barisits Máté, t.

- 1764-ben: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Kocsis Frigyes, Bukovay Venczel, n. h. sz. Egerváry Lőrincz, m. h. sz. Kovács László, t.
- 1765-ben: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Bukovay Venczel, n. h. sz. Nagy Domokos, m. h. sz. Egerváry Lőrincz, m. segéd-h. sz. Klotz Bálint, t.
- 1766-ban: Szepessy Vazul, rect., praef. és pléb. Cosa Jakab, n. h. sz. Bukovay V., n. segéd-h. sz. Csóka Gellért, m. h. sz. Klampfer Jakab, t.
- 1767-ben: Cosa Jakab, rect. és pléb. Kocsis Frigyes, Biró Dávid, Hajós Gáspár, praef. Csóka Gellért, m. h. sz. Gutthardt József, t.
- 1768-ban: Cosa Jakab, rect., n. h. sz. és pléb. Dinkesz Lénárt, praef. és n. segéd-h. sz. P. Dominikus, m. h. sz. Biró Dávid, Csóka Gellért, m. segéd-h. sz. Hauk Henrik, t. Izikusz Szaniszló, t.
- 1769-ben: Cosa Jakab, rect. és pléb. Linkess Antal, n. h. sz. Nagy Domonkos, praef. és m. h. sz. Biró Dávid, Csóka Gellért, m. h. sz. Korom Demeter, t. Izikusz Szaniszló, t.
- 1770-ben: Cosa Jakab, rect. és pléb. Linkess Antal, n. h. sz. Horváth Benedek, praef. és m. h. sz. Biró Dávid, Csóka Gellért, m. segéd-h. sz. Peer Jakab, t. Egervári Ignác, t.
- 1771-ben: Cosa Jakab, rect., praef. és pléb. Biró Dávid, Csóka Gellért, m. h. sz. Klampfer Jakab, n. h. sz. Zolcher Gergely, n. segéd-h. sz. Egerváry Ignác, t. Tóth Béla, t.
- 1772-ben: Cosa Jakab, rect., praef. és pléb. Reisinger Justin, Csóka Gellért, m. h. sz. Miticzky Kázmér, n. h. sz. Zolcher Gergely, n. segéd-h. sz. Radics Sándor, t.
- 1773-ban: Cosa Jakab, rect. és pléb. Peres Manó, praef. Satai Kornél, Csóka Gellért, m. h. sz. Miticzky Kázmér, n. h. sz. Radics Sándor, t. Nagy József, t.
- 1774-ben: Csak Radics Sándor és Miller Antal tanárok vannak feljegyezve.
- 1775-ben: Petrik Keresztély, rect., praef. és pléb. Salgó Antal, Kotsiss Frigyes, n. h. sz. Lality Elek, Botka Béla.²⁴⁾ Miticzky Kázmér, n. h. sz. Szivy János, Romits Benedek, t. Darabos Zsigmond, t.
- 1776-ban: Petrik Keresztély, rect., praef. és pléb. Peschka Damascen, Kocsiss Frigyes, n. h. sz. Promberger Lukács, m. h. sz. Bottka Béla, Miticzky Kázmér, n. segéd-h. sz. Dániel Benedek, káplán, Gabrits István, t. Kovács László, t. Mészáros László, t.
- 1777-ben: Petrik Keresztély, rect., praef. és pléb. Szepessy Vazul, m. h. sz. Kocsis Frigyes, n. h. sz. Promberger Lukács, h. sz. Botka Béla, Miticzky Kázmér, h. sz. Dániel Benedek, káplán, Kovács László, h. sz. Mészáros László, t. Éltes Sándor, t.
- 1778-ban: Promberger Lukács, rect. és pléb. Cetto Benedek, conv. praef. Szepessy Vazul, praef. Peretz Ferencz, h. sz. Kocsis Frigyes, h. sz.

- Miticzky Kázmér, h. sz. Hagymássy Imre, h. sz. Mészáros László, t. Éltes Sándor, t. Musenics Julián, t.
- 1779-ben: Promberger Lukács, rect. és pléb. Szepeßy Vazul, praef. conv. Hajós Gáspár, h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Csámky Gábor, h. sz. Novotha László, praef. Kubitska Dénes, t. Izekucz Szaniszló, t. Mészáros László, t. Éltes Sándor, t. Musenics Julián, t.
- 1780-ban: Promberger Lukács, rect. és pléb. Cetto Benedek, praef. conv. Hajós Gáspár, h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Szepeßy Vazul, praef. conv. Novotha László, praef. Hagymássy Imre, h. sz. Gubanóczy János, t. Szulmon Péter, h. sz. Naller Alajos, regens conv. Pesti Adolf, t. Éltes Sándor, t. Karácsonyi Incze, t.
- 1781-ben: Promberger Lukács, rect. és pléb. Cetto Benedek, praef. conv. Hajós Gáspár, h. l. a. Kónya Kristóf, reg. conv. Królig Vazul, praef. Csámky Gábor, h. sz. Hagymássy Imre, h. sz. Gubanóczy János, t. Szulmon Péter, t. Jeszenovszky János, t. Gara Endre, reg. conv. Radlinger Rochus, t. Csabi József, t. Lippai József, t.
- 1782-ben: Lengyel Felix, rect. és pléb. Cetto Benedek, praef. conv. Egerváry Lőrincz,²⁵⁾ h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Hajós Gáspár. Szomy Lajos, reg. conv. Krolig Vazul, praef. Riparszky Tóbiás, h. sz. Hagymássy Imre, reg. conv. Horváth Vincze, h. sz. Subányi Gábor, t. Jeszenovszky János, t. Újfalussy János, t. Radlinger Rochus, t. Csabi József, t. Lippai József, t.
- 1783-ban: Lengyel Felix, rect. és pléb. Cetto Benedek, reg. conv. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Kocsis Frigyes, h. sz. Hajós Gáspár. Bélyd Gergely, praef. conv. Szomy Lajos, reg. conv. Hagymássy Imre, reg. conv. Kurtz Egyed, h. sz. Jeszenovszky János, reg. conv. Fodor Antal, h. sz. Utlacsay László, t. Ujfalussy Jónás, t. Radlinger Rochus, t. Lippai József, t. Gábor Ferencz, t.
- 1784-ben: Lengyel Felix, rect. és pléb. Kocsis Frigyes. Szómi Lajos, gymn. és conv. praef. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Bielek László, h. sz.²⁶⁾ Kurtz Egyed, h. sz. Peck Ágost, t. Prets Mihály, t. Radlinger Rochus, t. Lippai József, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
- 1785-ben: Bielek László, rect. Egervári Lőrincz, h. l. a. Szómi Lajos, praef. gymn. és conv. Zolcher György. Peck Ágost, h. sz. Kurtz Egyed, pléb.-administrator. Berzáczy Ádám, t. Peres Mih., t. Lippai József, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
- 1786-ban: Bielek László, rect. és pléb. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Szómi Lajos, praef. gymn. és conv. Zolcher György. Peck Ágost, h. sz. Hannulik János, t. Ujvári Alajos, t. Berzászy Ádám, t. Peres Mihály, Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
- 1787-ben: Bielek Ádám, rect. és pléb. Egerváry Lőrincz, h. l. a. Szómy

- Lajos, praef. gymn. és conv. Kovács László, h. sz. Berzáczy Ádám, t. Kurtz Egyed, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t.
1788-ban: Szómi Lajos, rect. és pléb. Kovács László, h. sz. Kossik Vazul, praef. Kurtz Egyed, h. sz. Berzáczy Ádám, t. Gábor Ferencz, t. Simon Pál, t. Pillies József, t.

IX. A piaristák házában levő convictorok.

- 1760-ban: Bohus Antal, és János, Lovász Zsigmond.
1762-ben: Bohus Antal, János és Imre.
1763-ban: Lengyel Lukács, Izekúcz János, később piarista lett, Szent-Pétery István, Csupor Ferencz és László.
1780-ban: Sebestyén István.
1781-ben: Sebestyén István.
1782-ben: Kászonyi Károly, Gudra József, Salamon Alajos, Kászonyi József, Buczurka József, Sebestyén István.
1783-ban: Makoj Antal és Béla, Gassenheimer Károly, Lukács Miklós és Antal, Dániel Lukács.
1785-ben: Verzár György, Dániel Lukács, Ribiczey László, Andrényi Mátyás, Szubotsin András, Várkonyi Imre, Tabrovics Arzén, Gossenheimer Károly, Schebrüll Szigfried.
1786-ban: Müller Dániel, Várkonyi Imre, Tabrovics Arzén, Gossenheimer Károly, Verzár György, Schebrül Szigfried, Lengyel Márton.
1787-ben: Müller Dániel, Várkonyi Imre, Nachbar György, Krenauer Márton.
1788-ban: Szüllő Gáspár, Várkonyi Imre, Jakabos Imre, Kubinyi József, Jakabos József, Nyéki Antal, Kőszeghi Zsigmond, Szüllő Antal, Putnik József, Bohus János, Triebelfeld Ferencz.
1789-ben: Nachbar György, Jakabos Imre, Kubinyi József, Edelspacher Márton, Jakabos József, Nyéki Antal, Dvorzak Ferencz, Bohus János, Putnik János, Urbányi József, Jachini Ferencz, Kőszeghy Zsigmond.

X. A „convictus nobilium“ növendékei.

- 1780-ban: Tilszky János, Kakuja Pál, Tankovits Ignác, Vásárhely János, Hendrey György, Kászonyi Károly, Marsovszky Ferencz, Návay János, Balás Antal, Bibits József, Lalin Antal, Veneczey Imre, Bibits György, Lovász András, Menkin János, Nagy Pál, Pulay János, Szabadkay Ádám, Szabó István, Végh Ferencz, Budiats József, Palásthy István, Steiner János, Szilvász György, Varga Imre, Varga Gergely, Végh György, Gribel József, Bitó Imre, Paczolay György.
1781-ben: Vásárhely János, Gudra József, Gúth Antal, Hendrey György, Kászonyi Károly, Marsovszky Ferencz, Návay János, Száraz György,

Balás Antal, Balogh József, Bibits József, Brankovics Ferencz, Lalin Antal, Madátsy Antal, Salamon Alajos, Venczey Imre, Bibits György, Buczurka Miklós, Kászonyi József, Lovász András, Nagy Pál, Névény József, Pulay János, Szabadkay Ádám, Végh Ferencz, Bély Ferencz, Budiats József, Palásthy István, Szilvássy György, Varga Gergely, Varga Imre, Végh György, Bitó Imre, Marsovszky György.

1782-ben: Hendrey György, Száraz György, Marsovszky Ferencz, Gull Antal, Návay János, Bibits József, Balás Antal, Balogh József, Venczey Imre, Madátsy Antal, Brankovics Ferencz, Lalin Antal, Nagy Pál, Szabadkay Ádám, Lovász András, Pulay János, Névény József, Végh Ferencz, Bibits György, Budiats József, Végh György, Szilvássy György, Bély Ferencz, Palásthy István, Varga Imre, Varga Gergely, Marsovszky György, Bitó Imre, Paczolay György.

A városban lakó tekintélyes családok gyermekei közül fel vannak említve: Marczibányi István, Lőrincz és Imre.

XI. *A szent-annai gymn. tanulók száma 1753—1789-ig.*

1753-ban:	10	1772-ben:	55
1754- "	39	1773- "	60
1755- "	23	1774- "	51
1756- "	21	1775- "	44
1757- "	32	1776- "	54
1758- "	23	1777- "	49
1759- "	20	1778- "	38
1760-ban: nincs feljegyezve		1779- "	60
1761-ben:	29	1780-ban:	74
1762- "	25	1781- "	81
1763- "	26	1782- "	107
1764- "	45	1783- "	104
1765- "	54	1784- "	109
1766- "	55	1785- "	80
1767- "	47	1786- "	48
1768- "	47	1787- "	41
1769- "	52	1788- "	27
1770-ben:	41	1789-ben:	35
1771- "	46	Összesen	1752

Összesen 1753—1789-ig: 1752 tanuló.

XII. *Jegyzetek.*

¹⁾ Bibics Jakab a Bibics-családból, 1740-ben Arad-vármegye alispánja és kir. tanácsos. (Fábián, Arad vm. 194. l.) Özvegyének Tomján Margitnak 1774-ben kelt, tanuló

rokonai számára szép alapítványt tartalmazó végrendelete országgyűlésileg beczikkelyezettett. (1825-iki orsz. gyűl. Actái II. köt. 656. l. és 1827-iki XXIV. törv. czikk.)

²⁾ Kátsor Keresztély, pesti születésű; sok helyen tanárkodott; gf. Aspermont családnál nevelő volt; Szent-Annán és Pesten házfőnök; sok munkája a pesti kegyesrendi könyvtárban van még kéziratban; foglalkozott tört. és term. tud. tanulmányokkal; Horányi 28 drb nyomtatásban megjelent munkáját említi. (Horányi, Script. Schol. Piar. II. 185 s. köv. II., Csaplár, Révay, I. csaknem minden lapon.)

³⁾ Stanislovich Miklós, ferencz-rendi szerzetes; majd nicopolitani püspök, mint ilyen Crajovából kormányozta megyéjét; később a temesi Bánságba jött át; esanádi püspök, az oláh fejedelemségnek a lelkiekben administratora, Csanád-megyének főispánja 1730—1750.

⁴⁾ Nemesényi (Skorecz) Adolf, kiváló tehetségei és nagy tudományánál fogva (1748—54) a rendnek főnöke; jeles isk. ügyi férfiú volt, aki a rend paed. irányára döntő befolyással bírt; számos műve nyomtatásban jelent meg. (Horányi II. 379., Csaplár, Révay, igen sok helyen.)

⁵⁾ „... sedet enim in animo meo . . . ad privilegium oppidum Szent-Anna nominatum sacrum ordinem Patrum Piarum Scholarum sub certis spiritualibus obligationibus inducere ac stabilire; quod pium desiderium meum tanto firmitus Adm. Rndam Patterm Vram secundaturam spero, quanto luculentius propagandae Religionis suae studiosissimum intelligo: dignabitur itaque Adm. Rnda Pattas Vra nullam praetermittendo occasionem de salutaribus negotiis hocce promoventibus mediis quanto ocyus prospicere, meque suo favorabili responso indilate consolatum reddere. Me commendando etc. persisto servus humillimus Jacobus Bibich à Déva.“

⁶⁾ „... dies, horas, immo et momenta numerabo, quo gratia illa singularis mihi contingat, ut his in partibus personaliter Adm. Rndam Patterm Vram revereri valeam, tunc ad amplexum et oscula manuum properabo, instando per omnia mihi consuli, qua modalitate intentio mea cursum suum capere, et desideratum finem adipisci valeat, . . . velim videre gustum et intentionem sacri ordinis in distinguendis cubiculis, refectorii, et reliqui aedificii exploratam . . . properet itaque insto humillime Adm. Rnda Pattas Vra, quia vere sicut Apostoli adventum Spiritus Sancti ppsolabantur, ita gratiosum Titulatae Pattis Vrae expecto adventum, quo facto plura ad os de ore conferemus . . . interim cum omni aestimatione constanter persevero obsequentissimus servus Jacobus Bibich de Déva.“

⁷⁾ „... P. Provincialis die 12-da novembris Csanadino movit per meras aquas, in quibus etiam haesit, nec ultro ire nec redire valens, a I-ma promeridiana usque ad 5-tam; coactus fuit equitem mittere pro 4 equis postalibus et duobus famulis, qui eundem duarum horarum spatio per meras aquas adduxerunt sero vespere Bebam in curru rustico. Currus Provinciae ex aquis vacuus revectus est circa horam 11-am antemeridianam; et hoc modo tantisque difficultatibus iter illud in causa Foundationis Sancto-Annensis, et quidem cum manifesto vitae suae sociique periculo susceptum, tandem absolvit.“

⁸⁾ Biró Dávid, győri születésű, jogot végzett és minden irányú tanulmányokkal és műveltséggel bíró férfiú; a rendes gymn. tanításon kívül 22 évet töltött Szent-Annán, mint a Bibich-családnak házi káplánja; az oláh nyelvű kath. hiveknek egyházi szónoka volt, és mint ilyen oláh nyelven sz. beszédek is adott ki. (Hor. Script. Sch. P. I. 259.)

⁹⁾ „... per Deum vivum obsecro Vram Patterm A. R. nulli pareat labori, ac me de eventu quanto ocyus consolatum reddat. . . . Faciat et operetur ergo Vra Pattas A. R. sine omni cessatione; quaelibet enim hora trahit periculum; homo enim senex sum, qui omnem horam metuum, et quod post mea fata contigit? Superi norunt! . . . „faxint Superi, ut in religiosa corona quo ocyus sim; mea quoque humillime reveretur Vram

Pattem A. R. et Sacris ad aram precibus enixe semet commendat; rogans etiam, ut in diebus suis videat consolationem una mecum, et novellas olivarum in vinea Domini.“

¹⁰⁾ Adm. Rnde Pr. Provincialis Pr. in Chto mihi singulariter observande! Quum Temesvarinum defectum meum ac senile corpus reparaturus pro consilio medici accipiendo accessissem, accipio gratissimam Vrae Pattis litteram Nitria die 9-a Aprilis ammissam non sine voluptate singulari. utpote plurimum consolatus in firmissima spe Pattis Vrae, quam de obtinendo desideratissimo consensu regio Vra Pattas concepit... DD. Canonici omni affectu ac benevolentia complectuntur atque omnibus petitis annuunt... enixe iterum atque iterum Vram Pattem obsecro omnibus nervis enitatur, ut quanto ocyus voto nostro potiamur... Temesvarini die 27. Aprilis 1751. humillimus servus Jacob. Bibics de Déva.

¹¹⁾ Epistolam Vrae Pattis A. R. Posenio 7. Maii datam percepi, summopere gratulatus sum; quod negotium nostrum sub incudem venerit: Magna Mater fortunet et auxilietur conatibus Vrae Pattis; quod noster et divinae gloriae Angelus (id est Engel: Eppus, quod nomen germanicum latine) omnia effecerit, gaudeo valde... per omnia sancta ac beatum ordinis Patriarcham Josephum Vram Pattam obsecro, omnibus nervis adnitatur, ne hanc optimam occasione, virorumque principum congressum re infecta elabi sinat, quin voti compotes fiamus... interea demissime Vram Pattem obsecro, ut quamprimum consensum obtinuerit, vel eius obtinendi certus fuerit A. R. P. Provisis continuo mihi aliquem sacerdotem submittere dignetur, cuiuscumque sit idiomatis, parum refert, dummodo is sacrum sacrificium peragere possit... his dum me simul ac meam, quae humillime reveretur Pattem Vram sacris ad aram precibus nostrumque negotium innatae sibi dexteritati iterum iterumque impense commendo, permaneo in S. Anna die 12. Maii 1751. humillimus servus Jacob. Bibics de Déva.

¹²⁾ Koricsánszky (Horányi szerint Koricsányi) hires költő, életének vége felé elkeseredett, s úgy látszik műveinek legnagyobb részét ő maga égette el; munkásságának emlékét, főleg Halapy rendi társához intézett „Apológiá“-ja örökíti meg; fejjegyzem itt Szent-Annán történt halála előtt irt distichonjait:

Fessa super fluctus, quo tollat brachia non est
Ultima naufragii fracta tabella mei.
Sed morieris? ait livor, nil horreo mortem
Tutus, et in media vivere morte sciam.
Desperabo nihil, si nil speravero, vitam
Quisque mihi, mortem tollere nemo potest.

(Hor. Scripta Sch. Piar. II. 245. Csaplár, Révay I. 142 l.)

¹³⁾ Utprimum Pattas Vra Regium super ingressu Scholarum Piarum consensum obtinuerit, continuo ad parochiam quoque S. Annensem vindicandam libellum supplicem meo nomine formandam curet, atque ordine suo fora pulsentur... R. P. Superior Szegedinensis hesternae die ad me devexit P. Eduardum, Laus Deo! quia vero ante aliquot dies Germanorum colonia huc pro incolatu est inducta, maxime mihi necessarius foret quidam Sacerdos Teutonicae linguae peritus, ad populum hunc novellum Religionis vinculo manutenendum; timendum, consolatione spiritali destitutus subinde dilabatur.“

¹⁴⁾ Tuschleitner Kajetán a rendnek egyik kiválóbb paedagogusa, később a váci Theresianumnak — mely 1767, alapított volt mintanöveldeül — kitünő jelességű igazgatója volt; mint ilyen rendjének képviselőjében Orosz Zsigmond rendfőnökkel Rómában járt. (Csaplár, Révay, I. 126., 127., 242. ll.)

¹⁵⁾ „... certe omne initium est grave, sed deinde longiori mora res sustentatae in asuetudinem transeunt, ut recte dicatur illud: ab asuetis non fit passio; illud considerandum est, quod Dnus Fundator, id urbis in S. Anna praestitit, quod si Karo-

linensem Domum ac Pravidensem excipiam, in tota nostra Hungarica Provincia, a nullo alio fundatore est praestitum, nam hic ad parata venimus fere omnia, at in aliis domibus, accepto nudo Capitali, ipsi de habitatione, de Ecclesia, de supellectili domestica et sacra, atque ceteris solliciti esse debuimus.“

¹⁶⁾ „ licet autem ordo noster in haec provincia ob ingentem utilitatem et fructum magni semper habitus sit, ab hoc tamen tempore (fine anni 1753) mire nostris favente et affecto Supremo Comite Excellmo Dno Comite et vice-cancellario Regni Georgio Fekete de Galantha, erevit eius existimatio, ut jam nos suscipere una et se aliquid posse obtinere opera nostrorum confiterentur.“

¹⁷⁾ Tomeján Sándor egyike azoknak, a kiknek a hazai tanügy mult századi története méltán juttathat néhány sornyi elismerést; szül. Temesvárott 1735. október 26-án; szülei Szerbiából beszármazott bolgár eredetűek; nővére Margit, Bibics Jakab aradi alispán s kir. tanácsos neje esközölte s utóbb mint özvegy tetemesen növelte azon nevezetes Bibics-alapítványt Szent-Annán, melynek oly viszontagságos története két évtizeddel ezelőtt az annexálási törekvések miatt jogi tekintetből igen erős indoknál fogva elég világosan felderítettett. Bibicsék Szent-Annán 1751. kegyesrendű társházat alapítottak plebánia-ellátás és alsóbb tanodai oktatás végett 1776. pedig convictust is.

Tomeján Sándor tisztos családi neveltetése és a szerzetben czélszerűen folytatott önművelése következtében a hazai közoktatás és nevelés ügyének jelentékeny tényezőjévé vált. Mint piarista másfél évig Rómában képeztetett. Kiváló műveltsége miatt nemcsak a közrendiek tiszteletét, hanem az előkelőbbek bizalmát is nagy mérvben megtudta nyerni. — Tomeján S. művelt ízlése, latin tanultsága, építészeti szakavatottsága s áldozatos buzgalma eszközölte oly diszessé a nagylelkű családnak — tatai Eszterházy — kegyadományaiából a tatai kegy. r. házat. (Csaplár u. ott 25. és 121. l.)

¹⁸⁾ Tapolesányi Gergely a rendnek egyik jeles fia és (1760—66-ig) főnöke, egyék kiváló érdemei mellett mint szónok állott nagy hirben és hathatós ékesszólásával Debrecenben nagy diadalt aratott; Rómában a rend központi tanácskozásaiban két ízben képviselte rendtársait; egyike volt Tapolesányi azon elsőknék, aki tollának erejével, erkölcsi tekintélyének, amely jelentékeny volt, egész súlyával oda törekedett, hogy a magyar nemzet erkölcsi és értelmi művelődésének emeléséhez hozzájárulhasson, s így a magyar nyelv emelését nagyon is előmozdította; — ő buzdítá a többi közt az ifjú Dugonicsot a magyar irodalomra. Több műve megjelent nyomtatásban. (Horányi Script. Sch. Piar. II. 731. Csaplár, Révay I. 16., 63., 93. ll.)

¹⁹⁾ Szomy Lajos, szelid természetű, komoly tudományokat kedvelő és hivatásához kitaratóan hű férfiú. (Csaplár, Révay, I. 139.)

²⁰⁾ „In civitate Temesvariensi, id est in Palanka majori Patres Provinciae Argentiniae S. Francisci longe ante annum 1552 habuere conventum, quem anno praefato, post deplorabilem Civitatis huius subjugationem, expulsus ex eo fratribus Turcae destruxerunt.“

²¹⁾ 29002/2450. Die Piaristen von St.-Anna müssen mit dem Gymnasium nach Temesvár auf das 1789/90-er Schuljahr übersetzt werden; und weil Se. Majestät das Franciskaner-Kloster zu Temesvár, welches zur Unterbringung der Piaristen und des Gymnasiums hätte verwendet werden können, für das griechisch nichtunirte Seminarium bestimmt haben, so wird für die Unterbringung der Piaristen und des Gymnasiums durch den Grosswardeiner Studien-Pro-Director und die Temesvárer Kameral-Administration, welche unter einem diesfalls den nöthigen Auftrag von hieraus erhalten, ein anderes Gebäude vorgeschlagen werden. Ofen den 31-ten Juli 1788. Gf. Zichy. Stephan v. Pöthe.

. „Nos infrascripti cives Temesvarienses Romano-catholicae fidei successore hae praesenti scriptura realem et sinceram fidem exhibemus, necnon juramentaliter

attestamur notumque facimus omnibus ad quos spectat RR. Patres ordinis S. Francisci de observantia Almae Provinciae Bosnae-Argentinae, nostrorum genitorum, nostrorum item et filiorum nostrorum Animarum curam iam inde ab immemorabili tempore habuisse, Sacramentaque etiam cum evidenti vitae periculo adhuc sub jugo Turcico administrasse, ab iisdemque patribus praenominatae Provinciae et non ab aliis nos omnes praefatos sacrum Baptisma suscepisse; inque vera catholica fide enutritos et servatos fuisse, ita quidem ut si praerecensitae Provinciae Patres nobiscum sub jugo Turcico non exstitissent, vix aliquis nostrum Catholicae fidei lumine imbutus fuisset. . . . In quorum majus robur praesens testimonium damus nostri et subscribentes.“

„ hisce justis de causis consentitur, ut Patres S. Francisci Ecclesiam et Coenobium 40 orgiarum in quadrum in huius propugnaculi loco designato, nempe militum aream versus et e regione noviter erectae domus Civicae, iuxta delineationem mihi ostensam, bona ac solida materia aedificare valeant; ea tamen conditione, ut iuxta cautionem scripto porrectam Ecclesiae aedificium statim inchoent, illudque mora omni seposita, quantum tempus et coeli temperies sinunt, videlicet quam celerrime proseguantur; Temesvár die 18. Novembris 1732. Le Comte de Mercii.“

„Proinde concurrentibus piis fidelibus atque peculiari immortalis reminiscentiae Generalis Commandanti s. Francisci de Engelshoffen favore affulgente Ecclesia sub titulo et invocatione S. Joannis Nepomuceni extrui cepta in brevi perample nec minus magnifice exstitit.“

„Conventus quoque ab Oriente unum, ab Aquilone alterum, ab Occidente tertium duarum condignationum tractum pia liberalitate Christicolarum, quos inter atefatus Dominus Generalis principem tenet locum obtinuit.“

²²⁾ 12812/1238. Se Majestät haben laut hohen Hofdecret vom 27. d. M. das Piaristenkloster zu St.-Anna sammt dem dortigen Convict zum Feldspital bestimmt und soll hiernach das eine und das andere Gebäude längstens bis 1-ten des 1. M. April geräumt und nur für die Unterkunft eines Pfarrers und zwei Capläne daselbst vier kleine Zimmer nächst der Kirche vorbehalten, die übrigen Piaristen aber sollen nach Temesvar, wie es schon beschlossen ist, übersetzt werden. . . .

Da es jedoch ohne Abbruch des Unterrichts, ohne grossen Nachtheil der ganzen dort studirenden Gymnasial-Jugend vor Ende des gegenwärtigen Schuljahres um so beschwerlicher geschehen kann, als in dem erwähnten Franciskaner-Kloster zu Temesvar indessen die nöthige Zurichtung vorläufig geschehen muss, so ist dafür zu sorgen, dass die Lehrer und der Director zu St.-Anna in Privathäusern, welche gegen Bedingung eines billigen Zinses aufzunehmen sein werden, untergebracht werden, und in ihren Privat-Quartiren die Vorlesungen bis Ende dieses Schuljahres wie es bei gegenwärtigen Kriegs-Umständen zu Agram und Pozsega geschehen ist, ununterbrochen geben sollen. Ex Consilio P^{co} Ltlli Hgo Ofen den 31. März 1789. Gf Zichy. St. Pöthe.

²³⁾ 14573. „Dignabatur Sua Mattas SS^{ma} elementer resolvere, ut conventui PP. Scholarum Piarum de St.-Anna Temesvarinum translato in bonificationem lignationis quam St.-Anna habebat, 48 orgias lignorum assignentur. Datum ex Consilio R. L. Hungar. Budae die 11-a Maii a. 1790 celebrato Patis Vrae ad officia parati Comes Carolus Zichy m. p. Franciscus Sterlec m. p. Mathias Nitrai m. p.

²⁴⁾ Bielek László, hires tanár, magyar nyelven több jeles munkát irt. (Horányi és Csaplár.)

²⁵⁾ Rákóczy, Egerváry, Bottká, hires egyházi szónokok. (Csaplár, Révay, I. 92. l.)

B) Temesvár városa; a jezsuitáknak mult századi középiskolája.

I. Temesvár városát illető történelmi események 1552-ig.

A dák birodalomnak azon gazdag és szép vidéke, amely bővelkedett hegyek-, völgyek- és erdőkben, vadban és halakban; a melynek síkságai termékenyek voltak, fürdőiben új életet nyert a beteg, határát átszelte a hatalmas Duna — nyerte a Temes-vármegye nevet.

Traján római császár 101 körül megverte és meghódította a dákokat, a vidéken pedig római telepítvényeseket helyezett el, a kik több városnak és így Temesvárnak is — valószínűleg Zambara név alatt — vetették meg alapjait.

A vidék sok harcznak volt színhelye; a rómaiaknak elpuhult utódai kemény támadásokat és csapásokat szenvedtek a góthoktól, míg végre kénytelenek voltak az erősebb népfajnak engedni. A népvándorlások idejében egyik nép sem tarthatta meg sokáig kezében a vidék feletti uralmat; így a góthok, hunnok, longobardok, avarok rövid időközben követték egymást, míg végre állandó lakókká lettek a magyarok.

Az úgynevezett római sánczok, melyek Temes megyében három irányban húzódnak végig — már akár a rómaiaktól, akár az avaroktól erednek — kétségtelenül az ellenség támadásai ellen szolgáltak védelmül; az is bizonyos, hogy egy meghatározott középpontnak kellett lennie, ahonnan a nehéz sánczmunkákat vezették és intézték; Temesvár eredetét az ilyen munkaintéző esomópontban keresik.

Mi lehetett később, a magyar vezérek korában ezeken a helyeken, azt nem tudjuk.

Czélunknak megfelelő, hogy a város történetét, habár csak röviden is megérintsük, mert az iskolák történetének előadásában annál biztosabban mozoghatunk.

Szt. István honalkotói figyelme kiterjedett a délvidékre is, számára alapította a esanádi püspökséget és rendezte azt politikai tekintetben. Mikor vette fel a megye és város „Temes“ nevét, az bizonytalan; számos előkelő család, majd 1203-tól a temesi grófok telepedtek meg e városban; Róbert király első ízben közel két évet töltött falai között, másodsor pedig 1330-ban nagy megveretése után ismét hosszabb ideig volt itt; 1397-nek őszén pedig Zsigmond király országgyűlést hívott össze Temesvárra.

Magyarország történetének fényes lapjait képezik a nagynevű Hunyadynak dicső élete és tettei; méltán büszke lehet Temesvár, hogy a Hollós családnak lakóhelye és középpontja volt; a nagy tetteket, melyek Magyarországnak egész jövőjére kihatottak, itt beszéltek meg előre is;

Hunyady és Kinizsi itt kovácsolták a fegyvereket és itt merítették bátorságot a vad ozmán ellen; az egész vidék, maga a levegő is, mintha méhéiben hordotta volna a nagy eseményeknek csiráit; feldobog ma is minden magyar sziv, ha olvassa hazai történelmünknek a Hunyadyak korára vonatkozó szép lapjait; a szép történelem pedig ezen a vidéken játszódott le.

A szomoru Dózsa-lázadás is itt ért véget.

A temesvári grófok sorában méltóan örökké fenmaradó nevet vívott ki magának Losonezy István, Temesvárnak védelmezője, aki bizott az ellenség által adott szóban, 1552. július 30-án kivonult a várból és az ozmán hűtlenségnek esett áldozatul; így jutott Temesvár a törökök hatalmába, amely gyászos állapot 164 évig tartott.

II. A török uralom Temesvárott 1552—1716.

A török uralom idejéből mint legfontosabb érdekűt megemlítjük, hogy Temesvárt a törökök fővárosukká és a helytartónak (beglerbégnak) székhelyévé tették; az országos nevezetesebb mozgalmak fő- vagy mellék-részeikben érintették a várost is, amelyekről mind megemlékezik a történelem.

Az első felmentő ostromot a város érdekében 1596-ban intézte Báthory Zsigmond, aki 40 napig hőiesen küzdött a város felszabadításáért, de élelem hiánya miatt kénytelen volt abba hagyni a munkát.

A következő 1597. évben Báthory ugyanazon czélből új hadi erővel ide küldötte Jósika Istvánt, de ez a második ostrom is, mely 30 napig tartott, eredménytelen lett.

Nem ért czélt 1696-ban a Frigyes Ágost szász választó által intézett harmadik felmentési ostrom sem.

Végre a negyedik ostromban, Savoyai Jenő visszavívta és felszabadította a török járom alól Temesvár városát 1716. október 13-án; az ostrom 48 napig tartott; a hosszú gyászt 1552. — július 30-tól 1716. október 13-ig — a boldog felszabadulás öröme váltotta fel.

III. Újabb idők története 1716—1772.

A sok csapás után, melyek a várost a 164 évig tartó török uralom alatt érték, a legtöbb emberben azon gondolat támadott, hogy egy jobb és szerencsésebb vidékre költöznek el innen, ahol a munka, a szorgalom megfelelő jutalomban részesül; az isteni gondviselés másképp intézkedett; vidám napok jöttek a szomorúság után, új élet támadott az elhagyatott vidéken, örömteli képet nyert a kipusztult és kifosztogatott város, bő aratást ígért a vértől ázott mező, a szorgos gazda megelégedéssel nézte a kalásztól hullámzó szántóföldeket, a teljesen elhanyagolt ipar és kereskedelem

virágzásnak indult, a templomok megteltek keresztény hívőkkel, az iskolákban buzgó tanítók vállalkoztak az ifjúság nevelésére és oktatására. Mercy Ferencz tábornoszernagy volt azon férfiú, aki a város anyagi és szellemi ezen új felvirágzásának vetette meg alapjait, és fáradságot nem ösmerő munkával a városban új életet teremtett meg. Először is a letelepítésekre fordította figyelmét; legnagyobb számmal jöttek a németek, csakhamar tanácsot alkottak és a várparancsnoksághoz egy 21 pontból álló kérelmet intéztek, melyeknek elsejében kívánják, hogy a török imaházat, amely a mostani semináriumi templom helyén állott, plébánia-templomnak engedje át. A kérelem teljesült; 1717-ben VI. Károly császár a jezsuiták — 4 áldozár és egy fráter — számára alapítványt tett, templomul pedig a jelzett török imaházat nyerték, amelyet 1718-ban már is használtak; Pez Lőrincz jezsuita még ugyanazon évben megvette a szomszédos három kis házat a későbbi építkezések számára.

A jezsuiták eljövetele előtt már voltak ferenczrendiek a városnak éjszakai részén; (l. fentebb) akik később (1716) a város közepén kaptak letelepítési helyet, és a mostani piarista templom helyén álló török mecsetben végezték egyelőre az isteni tiszteletet, ugyanezt használták a jezsuiták is, mert a nekik adományozott mecset még raktár volt; végre kitisztították a jezsuiták számára a templomot és 1718. ápril 7-én a tart. igazgatóság, a katonaság és nagyszámú nép jelenlétében azt megáldották; a „Te Deum“ elhangzása után ismét a katolikusok templomává lett azon helyiség, ahol 1552. előtt a temesvári plébánia templom volt; a templomot „Maria Serena“-nak nevezték el, mert az ostrom alatt mindig derült idő kedvezett a ker. katonáknak.

A város emelkedésére fontossággal és messze kihatású eredménnyel bírt VI. Károly császárnak azon rendelete, melyben a esanádi püspökségnek és káptalannak lakó helyévé Temesvárt jelöli ki; 1724. márcz. 5-én tartotta gr. Nádasdy László püspök bevonulását Temesvár városába. — Csakhamar új virágzásnak indult Temesvárott a valláserkölesi élet is; megalakult a többi között a nep. sz. János társulata, a mely a jó hírnév fentartását, a tiszta erkölcsök ápolását, a jó eselekedetek gyakorlását, szóval a vall.- erkölcsös életnek terjesztését tartotta szem előtt; buzgó ápolókat nyert az iskola is, és pedig a város visszaszerzésének 10. évében a jezsuiták három gymn. osztályt nyitottak meg, és így 1726-ban Miszeni Péter főnök és tanár alatt a hosszan tartó szellemi tespedés után feljult a tudományoknak iskolai művelése. — Az először beírt tanulók száma 25 volt.

A városban lassankint annyira megszorodtak a magyarok, hogy 1730-ban Hunyady nevű jezsuita már is magyar beszédet tartott; a jezsuiták pedig hozzáfogtak egy új missió-háznak az építéséhez¹⁾, amely a mostani semináriumi templom mellett állott.

Külön telkeket jelöltek a esanádi püspökség, a káptalan és a dóm számára 1732-ben; a dóm elkészültéig a jezsuita templomban pontificált a püspök.

A boszniai ferenczrendiek is elkezdették templomukat építeni (a mostani piarista templom) 1733-ban (l. fentebb).

Az említett nep. sz. János egylet annyi vagyonnal birt, hogy egy városi kórháznak alapját vetették meg és azt 1737-ben az irgalmasok vezetésére bízták.

Ugyancsak 1736-ban kezdték a dóm-templomot is építeni.

Nagy csapás érte a várost 1738-ban, borzasztó módon pusztított a dögvész, a melynek a lakosság legnagyobb része áldozatul esett; a legmesszebbre menő óvó rendszabályok sem bírták a vést megakadályozni; növelte a bajt, hogy a kamarai emberek összes felszereléseikkel együtt elhagyták a várost; a jezsuiták mint lelkiatyák hivatásuknak élve a kór áldozatai lettek. — A munkátlanul hagyott földek mitsem termettek; az életben maradottakat élelmi szerekkel ellátták a szegediek, majd pedig a bécsi kormány; végre elmúlt a vész, a város fogadalmat tett, hogy évenként megengesztelésül a sz. Rozália kápolnához körmenetet tart.

A jezsuiták 1754-ben egy új templom építéséhez fogtak, de azt már be nem fejezhették (a mostani semin.-templom); a három oszt. iskolát 1744-ben egy negyedikkel, 1763-ban pedig az ötödik osztálylyal egészítették ki: „Gymnasium Temesvariense Soc. Iesu“ cím alatt.

IV. A Jezsuiták iskolái Temesvárott.

Mielőtt a piaristákat elkisérnök Szent-Annáról Temesvárra és közelebbről megvizsgálónk itteni működésük irányát, tanítási elveiket; szükségesnek tartjuk megemlíteni azon mozgalmakat, amelyek Temesvárott már is történtek a középiskolai tanügy terén; a főntebbi cikksorozatban, a várost érdeklő főbb momentumok között szó volt általában a jezsuitákról, lelkipásztorkodási és tanítási ténykedésükről; jelenleg közelebbről fogjuk leírni az iskola terén kifejtett működésüket.

A jezsuiták 1726-ban három osztályt nyitottak meg; az első tanító volt Mizeni Pál; társa volt Hallerstein Ágoston, a mennyiség- és term. tudományokban jeles képzettségű és nagy jártasságu férfiú, aki az itt állomásozó katonatisztekot oktatta a had- és viz- műépítészetre, akik az itteni posványos vizeket csatornák által a Bega és Temes folyókba levezették, továbbá Temesvárnak csaknem bevehetetlen erődeit ők tervezték és építették.

Azonban a magán szorgalom, a tanügy iránti szeretet még sem volt képes oly eredményeket felmutatni az iskolában, a melyet a jezsuiták szerettek volna, és a melyet már más intézeteikben megszoktak; ennek legfőbb oka a néhány jezsuitának a missióval való rendkívüli elfoglaltsá-

gában keresendő; mert mint az évlapok említik, Temesvár lakossága ez időben szellemi és erkölesi tekintetben nagyon is aláhanyatlott volt; — és habár itteni alapításuknál fogva a jezsuiták csak is a lelkipásztorkodási teendőkre (missio) voltak utasítva, mind a mellett megbíztak két tanárt, akik az iskolai kötelezettségeket teljesítsék.

A teljes öt osztályt 1763-ban a jezsuiták szomszédságában a Demmel-majer-féle bérelt házban nyitották meg három tanárral.

*V. Diarium Gymnasii Temesvariensis Societatis JESU, a 2-da Novemb.
1763. inchoatum.*

Az 1764/65. isk. évtől fogva rendes menetében volt az iskola; a feljegyzések a tanulók mindennapi munkáira s inkább az iskola belső életére vonatkoznak, milyen a szorgalom, a jó viselet, a vall.- erkölesi nevelés, az évrő isk. ünnepélyes vizsgálatok, tavaszi multságok s több effélék; az eseményeket évrődi sorozatban közlöm, a mint a fenti cím alatti könyvben foglaltatnak.

Az új isk. évben (1764.) már saját helyiségekben, új padokkal ellátott díszes oskolákban kezdettek tanítani. 1766-iki június és július hónapokban nagy beteg volt Mária Theresia királyné és szerencsés felgyógyulása alkalmából a dómtemplomban megtartott isteni tiszteleten részt vett a tanári kar és a tanuló ifjúság.

A következő 1767. évben szomorúság érte a tanári kart, amidőn is buzgó társukat Piroth Gáspárt az élők sorából kiragadta a halál, helyébe Luz József tétetett ide.

Az 1768. évnek májusában megtisztelte József, német császár és Mária Theresiának, anyjának kormánytársa magas látogatásával a várost és az intézetet is; — majd itt volt a jezsuiták főnöke is, hogy a helybelieknek mikéntlétéről meggyőződést szerezzen magának.

1770-ben megtiltatik a teljesen szegény tanulóknak, akik a pusztá mendicatióból tartják fenn magokat, az iskolába való felvétel; természetes, hogy ez által a tanulók száma megfogyott, mert sok városi gazdag szülő egészségi rossz állapotok miatt különben is máshová vitte gyermekét iskolába, a szegények pedig a rendelet értelmében nem irathatták be gyermekeiket. — Az iskolák új helyiséget a Dejeni (Dejean-Déschán) féle házban kaptak. — Az 1770/71. isk. évet nem lehetett a rendes időben megkezdeni, mert Bécsből nem érkeztek le az iskolai könyvek, de meg az új tanárok sem jöttek meg annak idején. A tanuló ifjúság részt vett az egyházi nagy jubileumon, amely novemb. 25-én vette kezdetét.

Mínthogy a Déschán-féle házat javították, az iskolák is változtattak helyiséget, és a püspöki residentiával szemben álló kamarai épületben helyezték el azokat, a syntaxist azonban a tanárok saját szobáikban tanították.

Az évi isk. ünnepélyek közül megemlítendő az Alexis című színdarabnak előadása, amelynél az összes katonai és városi méltóságok jelen voltak; továbbá július hónapban az egész ifjúság a rékási erdőben tavaszi mulatságot rendezett tanárai jelenlétében. — A következő 1771/72. isk. évben aug. hónapban a Cyrus színdarabot adták elő. — A „Mária társulatot“ 1773. febr. 2-án „Mária menybemenetelének“ czíme alatt Prinzen Ernő báró és olvasó kanonok alapította és Adelmanseder tanár vezetésére bízta; a társulat még aug. 15-én ünnepet üllött és a nevezett kanonoktól az egyes tanulók jutalmakat is kaptak; -- ugyanezen évben József császár ismételtlen meglátogatta a várost és a gymnasiumot.

Az ifjúság ünnepélyei közül felemlítendő a tavaszi mulatság május 23-án és az isk. évnek ünnepélyes befejezése, amely szept. 5-én volt; az utóbbi ünnepély zene- és énekszó mellett ment végbe.

A Jézus-társasági rend „Deo sic permittente“ megszűnt, az áldozárok az illető egyházmegyékbe vétettek fel, ahol eddig működtek; így történt ez a temesvári tanárokkal is, akik magasztos hivatásukat, mint a csanádi egyházmegyének tagjai később is folytatták. — A gymnasium felett az egyházmegyei hatóság és a cs. k. igazgatóság rendelkezett; az iskolák is új helyiséget kaptak és pedig a plébánia-épületnek földszinti szobáiban.

Az isk. ünnepélyek közül megemlítjük a „Mária-társulati“ ünnepet, amidőn is új tagokat vettek fel; az isk. év végét színi előadással és zenével fejezték be; volt az isk. évben szomorú esemény is, Adelmanseder tanár, június 28-án elhalálozott.

Azon erősebb megrázkódtatás, amelyen a kath. iskolák Jézus társaságának feloszlásával keresztül mentek, nem hagyhatta érintetlenül a temesvári iskolákat sem; a tanulók évről-évre fogytak, úgy hogy 1778-ban már csak 13 tanulója volt az intézetnek; ezzel megszűnik az évkönyv vezetése is; és városunkban a középoktatásnak egy évtizeden át semmi nyomára sem akadunk.

VI. A kezünkönél levő adatok szerint a következő jezsuita tanárok tanítottak a temesvári középiskolákban.

Az első helyen említett tanár tanította a rhetoricát és poesist, a másodikon említett a közép és felső grammatikát, a harmadikon említett pedig az infimát; a praefectus az iskolai igazgató.

1763/4. Richard József, Schedler Adolf, Prutscher Ignác.

1764/5. Jell Márton, Prutscher Ignác, Hirschmann Lipót.

1765/6. nincs feljegyezve.

1766/7. Leschitz Simon, Hochburg Jakab, Piroth Gáspár.

1767/8. Piroth Gáspár és halála után Luz József, Pickel József, Fast Ferencz.

1768/9. Luz József, Pickel József, Adelmanseder Nándor.

1769/70. nincs feljegyezve.

1770/71. Adelmanseder Nándor, Kogler, Windpichler.

1771/72. és 1772 3. Neumann Ernő praefectus, Adelmanseder Nándor, Winkler Mihály, Pauer János. Csanádegyházmegyei áldozárok.

1773/4. Neuman Ernő praefectus, Winkler Mihály, Adelmanseder Nándor, Pauer János.

1774/5—1777/8-ig bezárólag: Neumann Ernő, Winkler Mihály, Leutner József, Pauer János.

A tanárokat, mint az évkönyv megjegyzi, az egészségi rossz viszonyok miatt kellett oly sűrűen változtatni.

VII. A jezsuiták vezetése alatt álló tanulók száma Temesvárott a meglevő adatok alapján 1763—1778.

1763-ban	50	1771-ben	22
1764-ben	60	1772-ben	32
1765-ben	70	1773-ban	47
1766-ban	65	1774-ben	42
1767-ben	66	1775-ben	35
1768-ban	30	1776-ban	28
1769-ben	20	1777-ben	18
1770-ben	20	1778-ban	13
		Összesen 16 év alatt	618

VIII. Jegyzet.

¹⁾ A jezsuiták „missio-állomás“ alatt oly társházat értettek, a melyben 2—3 rendtag és 1—4 osztályból álló grammatikai tanfolyam volt; az előljáró „superior missionis“ nevet birt.

ADATTÁR.

Bánsági német iskolák mult századbeli kimutatása.

Az egykori temesvári administratio levéltárának¹⁾ romjai az elmult nyáron Temesvárról, hol a pénzügyigazgatóság irattárában őriztettek, Budapestre, az országos levéltárba hozattak.

Ezek közt kutatván, a többi között ráakadtam egy, a bánsági német iskolák állapotát feltűntető, mult századbeli kimutatásra, melyet érdekes voltánál fogva érdemesnek tartok arra, hogy e folyóiratban egész terjedelemben közzé tegyem. .

E kimutatás, — melyből nemcsak azt tudjuk meg, hogy a bánsági német helységek közül melyikben létezett iskola, hanem azt is, hogy ki volt az illető község akkori lelkésze, tanítója; mi volt utóbbinak fizetése pénzben és terményekben; mily nagy volt a község házáinak s az iskolás gyermekeknek száma; — e kimutatás mondom, nincs kelteve. Azonban kétségtelen, hogy 1778-ban egy évvel a Bánságnak az anyaországba történt bekebelezése előtt készült.²⁾

A népnevelés ügye úgy Ausztriában, mint Magyarországon, ép ez időben vett nagyobb lendületet, midőn a kormány figyelme e térre is kezdett irányulni. A Bánságban a népoktatás ugyan már előbb is képezé a kormány gondoskodásának tárgyát. Így már a Mária Terézia alatti második nagy telepítés idején elrendeltetett, hogy minden helységben, hol plébánia létezik, egyszersmind iskola is állítandó fel.³⁾ Az 1772-iki telepítési főszabályzat (Impopulations Haupt-Instruction) pedig arról intézkedik, hogy az akkoriban keletkezett német községek mindegyikében az olvasás és írásban inkább, mint a zenében jártas tanító alkalmaztassék.⁴⁾

¹⁾ E levéltár, mely eddigelé ugyszólván elkerülte délmagyarországi történetiróink figyelmét, én tevém figyelmessé dr. *Pauler Gyula*, országos levéltári igazgató urat, ki nem késett a kellő lépéseket megtenni a levéltár felhozatala iránt, hogy így azt a végelpusztulástól megmentve, a tudományos kutatásnak hozzáférhetőbbé tegye.

²⁾ Ezt onnan következtetjük, mert Buckel Jakab ez évben lett nagyörszi (triebswetteri) lelkész, Toppainer József pedig akkor lépett nyugalomba.

³⁾ *Czoernig*, Ethnographie der öster. Monarchie, III. 21. l.

⁴⁾ U. o. III. Beilagen, 11. l.

Hogy e rendeletek nem maradtak papíron, hanem tényleg végrehajtottak, arról az alábbi kimutatás is tanuskodik. Majd minden német, illetőleg francia községben találunk lelkészt és tanítót s csak a kisebb községek kénytelenek többen egy közös lelkészszél és tanítóval beérni. A tanítók, tekintve az akkori viszonyokat, elég jó ellátásban részesültek. A szerényebb fizetésűek a királynétól kisebb-nagyobb segílyt kaptak.

Hogy kellően képzett egyénekben ne legyen hiány, majd minden nagyobb városban u. n. *normális* iskolák állítottak fel. Ezek afféle tanítóképző-intézetek voltak, elemi minta-iskolával ellátva, hol a tanítói pályára lépni szándékozók az új — *Sagani* vagy *Felbiger*-féle (Normallehrart, neue Lehrart) — tanmódban nyertek oktatást.

Az első ily normális iskola volt a bécsi, mely 1771-ben keletkezett. Ennek mintájára alakultak ily iskolák másutt is, így Temesvárott, hol a normális iskola 1775-ben nyílt meg.¹⁾ Igazgatójává *Spenkuch János Konrád*, volt százados („gewester Hauptman“) neveztetett ki,²⁾ kit 1777. tavaszán bekövetkezett halála után a normális iskola volt katechétája, *Karliczky Albert* követett.³⁾

Az új tanmódot a régi, már alkalmazásban levő tanítóknak is el kellett sajátítani, mely célból néhány — rendszeren hat — hétig tartó tanfolyamban kellett részt venniök. Ez idő tartamára mindegyiknek az illető község pénztárából 12-kronyi napi díj járt.⁴⁾

Az új tanmód elsajátítása a lelkészeknek is köteleességökké tétetett.⁵⁾ Erre vonatkozik a kimutatásnak a lelkészek és tanítók nevei után következő két rovata.

Az érdekes kimutatás íme a következő:

¹⁾ Tehát egy évvel előbb, mint *Hetzel S.* „Geschichte u. Statistik des Volksschulwesens der kön. Freistadt Temesvar“ cz. nagybecsű művének 93. lapján állítja.

²⁾ „Index u. Registratur-Buch in Schulangelegenheiten, 1775—78.“ Az országos levéltárban.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ U. o.

Tabelle über den Zustand der deutschen

Kreis- ämter	Rentämter	Ortschaften	Zahl der Häuser	Namen der Pfarrer	Den kateche- tischen Vor- lesungen bengewohnt?
Temeswarer Kreis.	St. Andrasch	Josephstadt	345	Simonowig	gewesen
		Fabriken	132	P. Franciscaner	gewesen
		Jarmatha	311	Jos. Wohlfart	gewesen
		Neu Beschenowa	219	Ant. Spieschitz	ausgeblieben
		Freydorf	80	Joh. Daum	ausgeblieben
	Sackelhas	308	Joachim Födl	gewesen	
	Monoaur	St. Peter	176	Georg Forstner	gewesen
		Bruckenu Merzdorf	182 191	Jac. Unterberger Mich. Speer	ausgeblieben gewesen
	Klein St. Miklosch	Saderlach	120	Joh. Nocher	ausgeblieben
		Schöndorf	250	Anton Zilling	do.
Engelsbrunn		106	Heinr. Beselly	do.	
Neurrad		446	Balth. Baschinger	do.	
Segentau		77	Joh. Reifler	do.	
Kreuzstätten		59	idem.	—	
Wiesenhett		71	idem.	—	
Blumenthall	96	Jos. Grabacher	do.		
Temeswarer Kreisamt.	Lippa	Lippa	207	Georg Riedl	gewesen
		Neudorf	147	Jos. Bauer	gewesen
		Gutenbrun	222	Georg Kopany	gewesen
		Sarran Wall	17	vacat.	—
		Bulz Wallach	32	Antonius Ego	ausgeblieben
	Rigasch	Deutsch- u. Raizisch Rigasch	119 151	Georg Pulzer —	do. —
		Guevsdia	Greifenthal	30	Filialen von Blumenthal.
	Königshofen		40		
	Charlottenburg		30		
	Albringen		30	Filialen Petri Revay	ausgeblieben
Neuhof	27				
Buchberg	30				
Sichtenwald	40				
Csafova	Csafova	(?)	Georg Wohlfahrt	ausgeblieben	
Denta	Denta	146	Jacob Reichhard	do.	
Csabater Kreis.	Groß Bejgereck	Groß Bejgereck	111	Adam Magdiz	do.
		Bezey	41	P. Franciscanus	do.
	Kanischa	Kanischa	30	P. Franciscanus	do.
Szörcek		70	Joh. Gerentschier	do.	
Sombor		131	Paul Pareitz	do.	

Schulen im Temeswarer Bannat.

Namen der Schulmeister	Bey der Normalschule gewesen oder nicht	Haben einen Besiffen	Zahl der Schul- fähigen Kinder	An Gelde	An Naturalien	
					Mengen Früchten	Klafter Holz
Antonius Sterk	gewesen	1	172	280	—	10
Franciscus Weber	gewesen	1	127	244	—	10
Georgius Handl	do.	—	186	100	40	10
Jos. Walter	do.	1	154	80	60	10
Christophorus Mayer	do.	—	63	36	30	5
Josephus Klar	do.	—	180	100	50	10
Joh. Lichtenberger	do.	—	83	70	30	7
Jos. Mengay	do.	—	178	70	50	8
Paul Corripe	ausgeblieben	—	114	60	40	5
Joh. Bildhauer	gewesen	—	77	50	50	8
Jos. Schmidt	do.	—	78	80	50	8
Petrus Groshans	do.	—	76	50	30	5
Antonius Leway	do.	—	466	200	—	10
Petrus Forner	do.	—	90	60	37	6
Jacob Brust	do.	—	56	24	30	6
Andreas Winkler	do.	—	71	24	30	5
Petrus Grabath	do.	—	56	60	30	5
Matheus Potz	do.	1	106	200	—	15
Joh. Wilkom	do.	—	125	50	30	10
Jos. Werner	do.	—	175	80	60	8
—	—	—	11	36	—	5
Stephan Fodor	—	—	36	20	20	5
Johannes Karl	gewesen	1	167	120	60	10
—	—	—	—	—	—	—
Georgius Grabherr	gewesen	—	26 32	— 36	— 25	— 5
Jacobus Ollig	gewesen	—	24	Diese 40	Drtschaften zusammen 30	8
Joh. Schiesel	gewesen	—	127	100	60	10
Joh. Svoboda	gewesen	—	60	60	30	8
Joh. Fürst	gewesen	1	63	150	—	6
Emericus Német	ausgeblieben	—	14	36	20	5
vacat.	—	—	27	—	—	—
Joh. Mollack	ausgeblieben	—	91	40	45	350 Busch. Rohr
Petrus Fritz	do.	—	114	60	50	400 Bund Rohr.

Kreis-ämter	Rentämter	Ortschaften	Zahl der Häuser	Namen der Pfarrer	Den katechetischen Vorlesungen beigewohnt?
Ösabater Kreis.	Hatzfeld	Ösabat	212	Alex. Domanovics	ausgeblieben
		Hatzfeld	411	Carolus Pretterreich	gewesen
		Bogarosch	206	Frider. Lorber	ausgeblieben
		Billiet	262	Nicolaus Marx	do.
		Charleville	67	Filiale von St. Hubert	
		Grabaz	212	Jos. Sanelly	do.
		St. Hubert	82	Georg Gliubuschitz	do.
		Heufeld	83	Filial	
		Groß Zetscha	211	Jacobus Isel	do.
		Klein Zetscha	103	Petrus Graf	do.
		Radort	83	Filialen von St. Hubert	
		Oftern	70	do von	
		Seultur	67	Hatzfeld.	
		Groß St. Miklosch	Deutsch St Miklosch	(?)	Steph. Pettritz
Marienfeld	127		Martinus Platz	ausgeblieben	
Albrechtsfluh	80		Dessen Filial	—	
Periamosch	252		Adamus Perger	ausgeblieben	
Triebswetter	204		Jacobus Buckel	gewesen	
Gottlob	204		Joh. Riesinger	ausgeblieben	
Deutsch Ösabad	154	Fabianus Rogineschitz	do.		
Lugoscher Kreis.	Uibez	Uibez	141	Jos. Topanier*)	do.
	Lugos	Lugosch	183	P. Minoriten	ausgeblieben
	Zatschet	Zatschet	26	Georg Gödl	do.
	Charanfebes	Charanfebes	28	Pr. Wenceslaus	gewesen
Werscheger Kreis.	Werscheß	Werscheß	(?)	Paul Buco et Branco***)	ausgeblieben
	Karaschova	Karaschova	(?)	Pr. Michael	gewesen

*) Helyesebben: Toppainer.

**) Helyesebben: Wazelhann.

***) Helyesebben: P. de Vuko et Brako.

Namen der Schulmeister	Vey der Normalschule gewesen oder nicht	Haben einen Schiffen	Zahl der Schul- fähigen Kinder	An Gelde	An Naturalien	
					Mezen Früchten	Klafter Holz
Joh. Wolf	gewesen	—	169	100	60	6
Jos. Millny	do.	—	292	150	100	10
Franc. Nagel	do.	—	137	90	60	6
Ant. Böhm	do.	—	145	100	60	6
Jos. Becker	do.	—	39	40	30	6
Georg Gerlach	do.	—	164	100	50	6
Peter Pollageh	do.	—	63	60	50	6
Simon Binder	do.	—	61	60	50	6
Wilhemus Achem	do.	—	144	100	60	6
Jos. Nowotnick	do.	—	166	60	60	6
Petrus Müller			41	40	40	6
			43			
Andreas Führer			38	40	40	6
Josephus Luga	gewesen	1	195	120	100	8
Petrus Funian	ausgeblieben	—	78	40	40	6
Jos. Gravigel	gewesen	—	78	40	40	6
Andreas Kaum	do.	—	281	100	100	6
Joh. Corripe	do.	—	83	90	60	6
Ignafius Wendel	do.	—	95	50	60	6
Joh. Mayer	do.	—	129	70	50	6
Josephus Kuhn	do.	—	169	70	50	6
Johannes Mitter	do.	—	128	170	—	15
Josephus Kahr	do.	—	25	30	30	5
Pr. Wenceslaus	do.	—	18	—	—	—
Franz Wazelhammer ^{†*)}	do.	2	280	240	—	15
Petrus Nogitz	do.	—	(?)	(?)	(?)	(?)

Von Ihrer Majestät haben eine Zulag:

St. Andrascher . . .	30
Biesenheiter . . .	30
Kreuzkättner . . .	30
Freydorfer . . .	20
Königshofer . . .	50
Neuhofner . . .	50
Buizer . . .	36
Summe . . .	246

Közli: BARÓTI LAJOS.

TÁRCSA

JEGYZŐKÖNYV.

mely fölvétetett Temesvárott, 1889. december 30 án a „Délmagyarorsz. történel. és rég. Muzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Rácz Athanáz, kir. tanácsos, mint elnök, Patzner István, főtitkár, Számek György, titkár, Troszt József, pénztárnok, Odor Samú, vál. és rendes tagok s több vendég.

73. Rácz Athanáz, mint helyettes elnök üdvözlőlvén a választmányt, az ülést megnyitja.

74. Számek György, titkár felolvassa a mult ülés jegyzőkönyvét. Hitelesítettik.

75. Patzner István, főtitkár felolvassa a társulat kebelében a mult ülés óta előfordult fontosabb mozzanatokról és tett adományozásokról szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

Legelőször vagyunk azon szerencsés helyzetben, hogy saját termünkben tarthatjuk meg ülésünket, melyre büszkén tekinthetnek mindazok, a kik annak létesítéséhez hozzájárultak. Egy tűnő év mesgyéjén állunk ugyan, de reánk nézve ez örvedetes mozzanat egy új korszak kezdetét jelenti s ez új korszak minél teljesebb virágzásának és gyümölcsözésének reményében és óhajával van szerencsém mai jelentésemet előterjeszteni.

I. A kegyeletes szokás szentesített joga arra kötelez, hogy legelőször ismét egy gyászetről szóljak, mely e hó folyamán érte társulatunkat: **Sebestyén Géza**, földbirtokos, társulatunk alapító tagja hunyt el nemrég Móriczföldön, s azt hiszem, nemcsak a tisztelt választmánynak, hanem társulatunk összes tagjainak legegybehangzóbb kívánságát teljesítem, midőn e nagy veszteség fölött érzett mély részvétünknek jegyzőkönyvi megörökítését indítványozom.

II. A f. évi november hó 27-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 70. számú határozata értelmében van szerencsém bemutatni a jövő 1890. évi költségelőirányzat megállapítására kiküldött bizottságnak következő jelentését:

JEGYZŐKÖNYV,

mely főlvetett Temesvárott 1889. december 29-én a „Délm. tört. és rég. Muzéum-Társulat“ választmánya által az 1889. évi november 27-én tartott ülésből kiküldött szűkebb körű bizottság ülésén az 1890. évre szóló költségeloirányzat tárgyában:

Jelen voltak: alulirottak.

Mindenekelőtt a társulat kiadásai az 1890. évre a következő tételekben állapíttatnak meg:

1. Az Értesítő kiadására	400	frt
2. Nyomtatványokra	50	frt
3. Az épület fentartására	50	frt
4. Fűtés és világításra	100	frt
5. Írószerekre	10	frt
6. Kisebb kiadásokra	25	frt
7. Egy szolga fizetésére	300	frt
8. Leirói munkákra	150	frt
9. Fűtőkár díja, ideértve a Temesvár sz. kir. városa által a muzeum-őr részére évenként megszavazott 50 forintot is	400	frt
10. Titkári díj	200	frt
11. Muzeyumi tárgyak, régiségek beszerzésére	100	frt
Összesen	1785	frt

E kiadásokkal szemben, azok fedezésére a Muzéum-Társulat jövedelme az 1890. évben következő tételekkel állapíttatik meg, és pedig:

1. A törzsvagyon kamatai	1600	frt
2. 120 tag évi díja	600	frt
Összesen	2200	frt

Mely összegből leszámítva a költségekre előirányzott 1785 frt
marad többlet 415 frt

Ezekben van szerencsénk a jövő évi költségeloirányzatot tisztelettel előterjeszteni.

K. m. f.

Jegyzette:

ifj. Ormós Zsigmond,
igazgató.

Patzner István,
fűtőkár.

Troszt József,
pénztárnok.

Wimmer József,
választmányi tag.

Folly Emil,
választmányi tag.

III. Ugyancsak a mult havi vál. ülés jegyzőkönyvének 69. sz. határozata értelmében mélt. Németh József, fölsz. Püspök, nagyprépost és Jäger Ádám, esanádegyházmegyei kanonok urakhoz a b. e. Bonnaz Sándor esanádi Püspök által muzeumunknak hagyományozott tárgyak átküldéseért köszönő átirat intéztetett.

IV. A Nagy-Öszön 1888. december 4-én talált mintegy 2000 darbból álló érem-lelet 800 darabja, mint annak idején jelenteni szerencsém

volt, muzeumunk birtokába jutott. Minthogy ezek közül körülbelül 100 db az u. n. friesachi-érmekhez tartozik, melyeknek biztos meghatározása csak kiváló szaktudósok által eszközölhető: id. Ormós Zsigmond elnök ö méltóságának szíves közbenjárásával ez érme meghatározására épen azok egyik legkitünőbb ismerőjét, dr. Raymann Ferencz, cs. kir. törvényszéki tanácsost Bécsben, sikerült megnyernünk. Ki is f. évi november hó 29-én kelt levele kíséretében a hozzá felküldött érmekeket visszaszármaztatván, azok részletes leírását is megadta. Egyszersmind kérdést intézett hozzánk, hogy közölhet-e a nevezett leletről részletes leírást a bécsi „Numismatisch. Gesellschaft“ havi folyóiratában is? E kérdésre igenlő választ adván, egyttal fölkértem, hogy ez értekezését számunkra is megküldeni sziveskedjék; melyet ha megjön, az érme eddigi meghatározásával együtt, a tisztelt választmány elé terjesztendek. Addig is, bár magánlevél útján, de társulatunk nevében a legőszintébb köszönetet nyilvánítottam a kiváló tudós iránt szíves fáradozásaiért, s ennek kiegészítéseül most indítványozni bátorkodom, hogy e köszönetet jelen választmányi ülésünkől átiratilag ismételjük.

V. A társulati tagok kötelékéből való törültetés végett írásbeli nyilatkozatot adott be Ardényi Pál, nyug. kir. kincst. ügyész, tag.

VI. Végül a mult ülés óta befolyt adományok a következők:

A) A régibb és újabb műtárgyak gyűjteménye számára:

1. Id. Ormós Zsigmond elnök ö méltóságától ismét több nagybecsű tárgy, melyeket következő 38/1889. sz. átiratában sziveskedett közlelbről is meghatározni:

38. A délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeum-Társulat
1889. sz. tekintetes választmányához.

A következőkben felsorolt régi apró művészeti tárgyakat van szerenésém a muzeum részére átküldeni.

1-ször. Régi erdélyi email Fibula; a vingai nagy bevágásnál Orezifalva és Vinga közt találtatott a vasuti munkálatok alatt 5. láb mélységben.

2-szor. Erdélyi magyar 8 águ csillagos a 15-ik századból való gyűrű ritka példány.

3-szor. Jezvin község határában talált 2 fülbevaló.

4-szer. Ritka beesű magyar 2 fülbevaló — lelhelye mindkettőnek Orsova, hol 1877. szeptember 20-án egy kútásás alkalmával találtattak I. Mirna oláhországi fejedelem érmeivel, ki 1385—1418-ig uralkodott. Ezüst, megaranyozva, ritka példány: — Pulszky a nemzeti muzeum számára lerajzoltatta 1878. ápril havában.

5-ször. Arany fülbevalók gránát kövel a népvándorlás idejéből (avar korszak). Temes megye Jezvin községében 1776. vasuti ásás közben a mellékelt

bronz darabokkal együtt egy sírban esontváz mellett találtattak. Ilyféle fülbevalók azon leletben is vannak, mely Bakodon találtatva Kunszt kalocsai érsek által a magyar muzeumnak adományoztatott.

6-szor. Fibula 2 dbból a népvándorlási (avar) korszakból, mely Jezvinben az arany fülbevalókkal egy sírban találtatott 1876. évi junius 12-én

7-szer. Római kulcs Erdélyből (az 1874. évi erdélyi utazásom leírásában van 19. sz. alatt.)

8-szor. Egy aranytű, lánczoeskával, római sírban találtatott.

9-szer. Érdekes délszláv jellegű lakat, származik Boszniából. 1884. május 24.

10. Fibula, Constans és Constantinus Pogonatus-féle két aranynyal találtatott Oreczifalván 1870. július 10-én; 2. lat. finom ezüstből készült fibula, melynek ára volt 3 frt. 60 kr.

Or m ó s Z s i g m o n d.

39.
1889. sz.

J e g y z é k e

az alólirt által a muzeum könyvtárának adományozott könyveknek.

1. A Bakony természetrajzi és régészeti vázlata. Irta Rómer Flóris 1 kötet.
2. Repertorium Dácia régiségi és felirattani irodalmához. Torma Károly 1 „
3. Deák Ferencz emlékezete. Csengeri Antaltól . . . 1 „
4. A Dákok, latin-római-kelta vagy hunszkytha népfaj voltak-e? őstörténelmi és politikai tanulmány. Irta Hollósy István 1 „
5. Mátyás király kortársai tanúsága szerint. Közli Kazinczy Gábor 1 „
6. A mormonok földjén. Irta Szabó József 1 „
7. Az idegbetegségek újabb gyógymódja, melallotherapia. Irta Dr. Dubay Miklós 1 „
8. Sáros vármegye leírása, statistikai, földrajzi, okirati és történelmi tekintetben, Potemkin Ödöntől . . . 1 „
9. Budapest geologiai tekintetben, egy geologiai térképpel és három tábla rajzzal. Irta Dr. Szabó József egyetemi tanár 1 „
10. A Debreczen-Biharmegyei gyógyszerész-testület és az általános magyarországi egylet III. kerület IV. járás gyógyszerterái testülete és egyletének története alapításuk óta 1 „
11. A Tisza-szabályozás és szegedi válság. Herrich Károlytól 1 „

12. Az oceáni medencék mint földrajzi egyedek. Irta Czirbusz Géza	1 kötet.
13. A mesterségesen eltorzított koponyákról. Irta Lenhossék József	1 „
14. A Rákóczi-család a XVII. és a XVIII-ik sz. elején. Irta Szilágyi Sándor	1 „
15. Második Rákóczi Ferencz szózata 1707. évből	1 „
16. Második Rákóczi Ferencz emlékirata a magyar hadjáratról 1703—1711	1 „
17. II. Rákóczy Ferencz és nevezetesebb kortársainak némely kiadatlan eredeti leveleik	1 „
18. Franz Rákóczy II. Fürst von Ungarn und Siebenbürgen von J. E. Horn Leipzig 1861	1 „
19. Die Ausgrabungen zu Szeged-Óthalom in Ungarn von Josef v. Lenhossek 1884	1 „
20. Zur Geschichte des Deutschen Volksthums im Karpatenlande Dr. T. Krones 1878	1 „
21. Dr. Heinzes „Anklageschrift Hungarica“ im Lichte der Wahrheit. 1885	1 „
22. Die Militärgrenze und die Verfassung von Og. M. Utissenovič Wien 1861	1 „
23. Neue Essays über Kunst und Literatur von Hermann Grimm Berlin 1865	1 „
24. Leonhard da Vinci in Mailand von August Hagen Leipzig 1840	1 „
25. Der Tod in allen seinen Beziehungen von F. Naumann. Dresden 1840	1 „
26. Die Frauen in der Kunstgeschichte von Dr. Ernst Guhl. Berlin 1850	1 „
Összesen	26 kötet.

Ormós Zsigmond.

2. Egy Werndl-féle katonai lőfegyver, szuronynyal együtt; ajándékozta ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató.

B) Az érem- és bankó gyűjtemény számára:

1) Kapitány Zsigmondné úrhölgytől:

1 drb 10 frtos	Kossuth-bankó
1 drb 5 „	„ „
1 drb 2 „	„ „
1 drb — 30 kros	„ „
1 drb — 15 „	„ „

Összesen . . . 5 drb

Továbbá Nagybányán talált lejárt rézpénzek:

1 krajczáros	1851-ből
1 „	1816-ból
$\frac{1}{4}$ „	1816-ból
1 „	1812-ből
2 pfenning (szász pénz)	1858-ból
5 „	1869-ből
Koronázási emlékpénz	1867-ből
1 poltura (magyar)	1705-ből
1 „	1707-ből
1 római pénzdarab olvashatatlan körirattal.	

Összesen 15 drb.

2) Klein János, helybeli lakostól 3 drb kis ezüst török-péNZ.

3) A hármás fejedelem-szövetség Británia-ezüst érme. — Avers: A három szövetséges uralkodó arczképe és Wilhelm II., Franz Joseph I., Umberto I. — Friedensbund körirat. — Revers: A három állam címere, fölöttük egy ugró oroszzlánál és Viribus Unitis körirattal. — Ajándékozta ifj. Ormós Zsigmond.

C) A könyv- és okmánytár számára:

1) Vétel útján megszerzetett: „Magyarország összes főispánjainak albuma. Díszkiadásban, írta Somogyi Zsigmond.

2) Herczberger Ignác, gyárvárosi polgártól: egy 1705-ből származó német szentírás Johann Dietenberger fordításában.

3) A bukaresti román nemzeti akadémiától: Analele Academiei Romane, seria II. tomulu X. (2 füzet). — Bukarest (1889.)

4) Kapitány Zsigmondtól: Virágbimbók. Költemények. Írta Kapitány Zsigmond. Temesvárott, 1889.

5) A Bács-Bodrogh-megyei történelmi társulat Évkönyve. Szerkeszti Grosschmied Gábor, társulati titkár. V. évf. III. és IV. füzet. (Zombor, 1889.) A nev. társulattól.

6) Természettudományi füzetek. A délmagyarországi természettudományi társulat közlönye. Szerkesztik Véber Antal és dr. Tauffer Jenő, társulati titkárok. XIII. köt. I—IV. füzet (Temesvár, 1889.) — A nevezett társulattól.

Ezzel kérem a t. választmányt jelentésem szíves tudomásul vételére.

Temesvár, 1889. december 30-án.

Pafzner István,
főtitkár.

A választmány a jelentést tudomásul veszi s az adományozóknak névleg: id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltóságának, ki több nagy-

becsü tárgyat, melyeket meghatározni is szíveskedett, és több füzetet adományozott; ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgatónak, Kapitány Zsigmondné urhölgynek; Kapitány Zsigmondnak; Herzberger Ignácznak; Klein Jánosnak; a bukaresti román nemzeti akadémiának; a Bács-Bodrogh-megyei tört. társulatnak; a délmagyarorsz. term.-tud. társulatnak jegyzőkönyvileg köszönetét fejezi ki.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesítetik.

76. A főtitkár azon indítványára, hogy ez a hó folyamán elhunyt **Sebestyén Géza**, földbirtokos és társulatunk alapító tagjának halála fölött részvétünk jegyzőkönyvileg fejeztessék ki:

A választmány elhatározza Sebestyén Géza halála fölötti részvétét jegyzőkönyvileg megörökíttetni.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesítetik.

77. Patzner István, főtitkár bemutatván a jövő 1890-ik évi költségelőirányzat megállapítására kiküldött bizottság jelentését:

A választmány a jelentést azon megjegyzéssel, hogy az a közgyűlés elé terjesztessék, tudomásul veszi.

Miről ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató; Troszt József, pénztárnok és Patzner István főtitkár végzésileg értesítetnek.

78. A főtitkár azon indítványára, hogy dr. Raymann Ferencz cs. és kir. főtörvényszéki tanácsosnak Bécsben, ki id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltóságának közbenjárása következtében körülbelül 110 drb. friesachi érmet volt szíves meghatározni és azok leírását is megküldeni, a választmány jegyzőkönyvileg köszönetét fejezze ki:

A választmány dr. Raymann Ferencz, cs. és kir. főtörvényszéki tanácsosnak szíves fáradozásáért meglehangú köszönetét fejezi ki és ezt a jegyzőkönyvben megörökíttetni határozza.

Miről Patzner István főtitkár és dr. Raymann Ferencz cs. és kir. főtörvényszéki tanácsos urak végzésileg értesítetnek.

79. Patzner István, főtitkár bemutatja Ardényi Pál, nyug. kir. kincstári ügyésznek a társulati tagok kötelekéből való töröltetés végett írásbeli nyilatkozatát.

A választmány Ardényi Pál, nyug. kincst. ügyésznek a társ. tagok sorából való töröltetését elhatározza, ha a kötelező tagdíj-hátralékot a társ. pénztárába befizeti.

Miről Patzner István, főtitkár és Ardényi Pál, nyug. kir. kincst. ügyész végzésileg értesítetnek.

80. A főtitkár indítványozza, hogy a közelgő újév alkalmából kéressék föl ifj. Ormós Zsigmond, társulati igazgató arra, hogy gyengélkedő elnök ő méltósága előtt a választmány jó kívánatait tolmácsolja.

Ez indítványt a választmány egyhangulag elfogadja.

81. Több tárgy nem lévén, a mennyiben a mai ülésre kitűzött felolvasás az idő rövidsége és a tagok csekély száma miatt elmaradt, az elnök boldog új évet kívánva a tagoknak az ülést bezárja.

Hitelesítettik:	K. m. f.	Jegyzette:
Ormós Zsigmond, igazgató.		Számek György, titkár.

JEGYZÖKÖNYV,

mely felvétellett Temesvárott, 1890. január 29-én a „Délmagyarországi tört. és régész. Muzeumtársulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, társ. igazgató, mint elnök; Patzner István, főtitkár; Számek György, titkár; Dr. Niámessny Gyula, társulati ügyész; Odor Samu, Dobján László, választm. és rendes tagok és Véber Antal, mint vendég.

1. Ifj. Ormós Zsigmond, elnök, sajnálattal tudatja a választmányynal, hogy elnök ő méltósága még mindig betegeskedik, s üdvözölve a választmányt az ülést megnyitja.

2. Számek György, titkár felolvassa a mult ülés jegyzőkönyvét. Hitelesítettik.

3. Patzner István főtitkár felolvassa a mult ülés óta a társulat kebelében történt fontosabb mozzanatokról és a tett adományozásokról szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

Mult ülésünk óta a társulatunk életében előfordult mozzanatok közül a következőket tartom főlemlitendőknék.

I. Dr. Raymann Ferencz, bécsi jeles numismatikus, kit — mint legutóbb főlemlitém — társulatunk nevében felkértem, hogy a nagy-őszi éremletről irandó értekezését, nekünk is rendelkezésünkre bocsássa, f. hó 27-én kelt levelében válaszolván, kijelenti, hogy azt a legközelebbi hetekben mindenesetre megküldi s egyszersmind felhatalmaz annak tetszés szerinti felhasználására. Addig is azonban megküldötte egy más igen beces, szintén a magyar régészetre vonatkozó munkálatát, mely egy 1874-ben Dorozsmán talált éremletről szól s a bécsi „Numismat. Gesellschaft“ folyóiratában jelent meg, néhány évvel ezelőtt. Értékes e munkálat egyrészt, mert a legnehezebben meghatározható pénzekről, az u. n. friesachiakról szól, melyek pedig nálunk a magyar földön igen gyakran találtnak, másrészt pedig azért, mert e lelet ily behatóan ismertette tudunkkal sehol sem volt. S annál inkább lekötelezte társulatunkat a tudós szerző, mert ezen műve felhasználására is feljogosított. Egyáltalán levelében azt is kinyilvánítja, hogy a legnagyobb érdeklődéssel viseltetik társulatunk iránt s bármikor a legkészségesebben áll szolgálatunkra.

II. A társulati tagok sorából való kilépési szándékukat írásbelileg bejelentették: Prepeliczay Gyula, kir. jószágigazgató, Gödöllőn, dr. Kiss János, a Szt.-István-Társulat igazgatója, Budapesten és Morvay Ákos, kir. posta-távird. tanácsos, Budapesten, mindhárman azzal indokolván kérésüket, hogy lakhelyük megváltoztával jelen tartózkodási helyükön fennálló egyesületeket kell támogatniok.

III. Végül a mult ülés óta befolyt adományok, pénzek és bankók a következők:

I.

- 2 drb. római ezüst, Antoninus Pius.
- 1 drb. ezüst, Árpádkori magyar-szlavon denár.
- 5 drb. ezüst, N. Lipót-kori osztrák-magyar pénz.
- 1 drb. I. Ferencz korabeli ezüst 5 kros.
- 2 drb. I. Ferencz korabeli ezüst 3 kros.
- 1 drb. II. Ferencz korabeli ezüst 7 kros.
- 5 darab 1849. és 1858. ezüst hatos.
- 6 drb. mult század végéről való osztrák rézpénz.
- 1 drb. 1790. koronázási érem.
- 1 drb. bajor ezüst pénz 1835-ből.
- 1 drb. hannoveri rézpénz.
- 1 drb. játékpénz, réz.
- 1 drb. III. Zsigmond korabeli lengyel ezüstpénz.
- 1 drb. 1547-ből való porosz ezüstpénz.
- 1 drb. kopott byzanti pénz.

II.

1 drb. száz forintos, 6 drb. tiz forintos, 8 drb. öt forintos, 1 drb. két forintos, 1 drb. egyforintos, 1 drb. harminez kros, és 1 drb. tizenöt kros Kossuth-bankó.

1 drb. 1866-iki egy forintos bankó.

Ajándékozta Mayer Károly, megyei főjegyző.

Temesvár, 1890. január 29.

Számek György,
titkár.

Ezzel kérem a t. választmányt jelentésem szives tudomásul vételére.

Temesvár, 1890. január 29.

Patzner István,
főtitkár.

A választmány a főtitkári jelentést tudomásul veszi és Mayer Károly, megyei főjegyző úrnak, ki számos régi és újabb pénzt és több Kossuth-bankót adományozott, köszönetet mond. Miről Patzner István, főtitkár, végzésileg értesítetik.

2. A főtitkár bemutatja Prepeliczay Gyula, jószágigazgatónak Gödöllőn, dr. Kiss János, a Szt.-István-Társulat igazgatójának Budapesten; Morvay Ákos, kir. posta-távirdai tanácsosnak Budapesten, a

társulat tagjainak sorából való töröltetésök végett benyújtott írásbeli nyilatkozatait.

A válaszmány azon esetre, ha a fent nevezett urak tagsági kötelezettségüknek az 1889. év végeig eleget tettek, a társulat tagjainak sorából való kilépésüket tudomásul veszi.

Miről Patzner István, főtitkár, Troszt József, pénztárnok, Prepeliczay Gyula, dr. Kiss János és Morvay Ákos tagok végzésileg értesítettek.

5. Végül Patzner István, főtitkár felolvassa dr. Karácsonyi János: „Az aradi prépostság és káptalan birtokai“ czimű jeles dolgozat egy részét.

A válaszmány feszült figyelemmel hallgatta e felolvasást és a társulati „Értesítő“-be felvételni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár, és dr. Karácsonyi János urak végzésileg értesítettek.

6. Több tárgy nem lévén, az elnök köszönetet mondva a válaszmánynak, az ülést bezárja.

Hitelesítettik:

K. m. f.

Jegyzette:

Ormós Zsigmond,
igazgató.

Számek György,
titkár.

JEGYZŐKÖNYV.

mely felvétellett Temesvárott 1890. évi február hó 26-án a „Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat“ rendes havi válaszmányi ülésén.

Jelen voltak: Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tan., társ. igazgató, mint elnök, Patzner István, főtitkár, Számek György, titkár, Troszt József, pénztárnok, Rácz Athanáz, kir. tanácsos, Odor Samu, Pfeiffer Antal, főgymn. igazgató, dr. Laky Mátyás, főreáliskolai igazgató, Vimmer József, Dobján László, válaszm. és rendes tagok; Körösy Albin, Arányi Ágoston, főgymn., — Themák Antal, főreáliskolai tanárok, mint vendégek s szépszámú középiskolai tanuló.

7. Ifj. Ormós Zsigmond elnök üdvözölvén a válaszmányt, az ülést megnyitja.

8. Számek György titkár, felolvassa a mult ülés jegyzőkönyvét. Hitelesítettik.

9. Patzner István, főtitkár felolvassa a mult ülés óta történt nevezetesebb eseményekről és tett adományozásokról szóló következő jelentését:

Tisztelt Válaszmány!

I. Gyászeset említésével kell ismét jelentésemet megkezdenem és pedig ngos. és ft. Jaeger Ádám, esanádi prépost-kanonok elhunytának

hírével, kit választmányi tagjaink sorából f. hó 1-én ragadott el váratlanul a halál. Meggyőződésöm, hogy a tisztelt választmány és összes tagjaink egybehangzó óhaját tolmácsolom akkor, a midőn indítványozni bátorkodom, hogy e kiváló tagtársunk elvesztése fölött érzett őszinte részvétünket jegyzőkönyvünkben megörökítsük.

II. Van szerencsém bemutatni id. Ormós Zsigmond elnök ő méltóságának következő átiratát:

40. sz. A Délmagyarországi Múzeum-Társulat tekintetes Igazgatóságának.
1890.

Mint hogy a tekintetes Múzeum-Társulat 1890. évi május 13-diki közgyűlésében 9-ik sz. alatt hozott határozatából kifolyólag, a katalogus olaj- és tempera-festmények czíme alatti rovatában, Allegri másképp Corregio Antonio firenzei festményének 1-ő sz. alatt előforduló másolatát, mely a kisdied Megváltót imádó szent Szűzet ábrázolja; — a Múzeumnak eddig még át nem adott s az említett katalogus 10-ik száma alatt jegyzett festménnyel, mely Bellini-Giovanni röviden Giambellininek a művész következő monogrammjával: Joannes Bellinus P(inxit) 1479. ellátva, Madonnát a kartámlán mezítelenül álló Krisztus-gyermekkel ábrázolja, és Tizian mesterének eredeti műve, feleserélni óhajtom; — a tekintetes Igazgatóságot felkérem: hogy a Corregio-féle említett 1-ő sz. alatt másolati festményt nekem átküldeni, e helyett Giambellininek említett eredeti festményét elfogadni, ezt nevemre a képtárban kifüggeszteni, az átadott képekről készített muzeumi leltár 1-ő sz. alatti festményének helyén a kicserélést följegyezni, s illetőleg a legközelebbi választmányi ülésre bejelenteni, s ezeknek megtörténtéről értesíteni méltóztassék.

Kelt Temesvárott, 1890. évi február 12-én.

idősb Ormós Zsigmond.

III. Ugyancsak elnök ő méltósága újabb adományyal is gazdagította a Múzeum könyvtárát, mint ez kitűnik következő átiratából:

41. sz. Tekintetes délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat Választmányának helyben.
1890.

A Temesvárott magyar nyelven kiadott hirlap kezdete óta, a megelőző évfolyamokkal eddig tett adományaim kiegészítéseül, van szerencsém az 1888. és 1889-iki évekre még hátralevő teljes számú példányait a Délmagyarországi Közlönynek, ezennel a tekintetes muzeumi társulat birtokába bocsátani.

Kelt Temesvárott, 1890. évi február 23-án.

idősb Ormós Zsigmond,
elnök.

IV. Ezzel kapcsolatban kötelességemnek tartom felhívni a tisztelt választmány figyelmét egy más adományozásra is, melyet megkeresésemre a Magyar Testvérek könyvkiadó-intézet a legkészségesebben teljesített, amennyiben a f. év kezdetétől díjmentesen a muzeumi könyvtár rendelkezésére bocsátotta a „Délmagyarországi Közlöny“ című helyi magyar napi lap egy példányát.

V. Egyéb beérkezett adományok a következők:

A) Könyvek:

1) Dr. Szádeczky Lajos, A ezéhek történetéből Magyarországon. (Bpest, 1890.) Kiadta és ajándékozta a magyar tud. akadémia.

B) Érmek és pénzek:

I. 2 drb. réz szerb emlékérem 1889. jún. 15-éről, ajándékozta ifj. Ormós Zsigmond.

II. 2 drb. franczia rézpénz III. Napoleon korából.

1 drb. kopott franczia pénz.

1 drb. román réz 10 bani.

1 drb. 1851-iki osztrák 1 krajczáros.

3 drb. meghatározhatatlan pénz, ajándékozta Ausländer Mór.

III. 1 drb. ezüst római Augusta Faustina Junior, ajándékozta Angyal Márton, póstatiszt.

Ezzel a tisztelt választmányt jelentésem szíves tudomásul vételére kérem.

Temesvár, 1890. február 26.

Patzner István,

főtítkár.

A választmány a jelentést tudomásul veszi és az adományozóknak, névleg: id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltóságának, ki a társulat könyvtárát gazdagította; a magyar tud. akadémiának, mely könyveket adományozott, köszönetét fejezi ki és felkéri a főtítkárt e tárgyak elhelyezésére.

Miről Patzner István, főtítkár végzésileg értesítetik.

10. A főtítkár jelenti, hogy a Magyar Testvérek, könyvkiadó-intézet a folyó év kezdetétől a „Délmagyarországi Közlöny“ című helyi napilap egy példányát díjmentesen a muzeumi könyvtár rendelkezésére bocsátotta.

A választmány e jelentést öröndetes tudomásul veszi s ez adományozásért köszönetet mond.

Miről Patzner István, főtítkár és a Magyar Testvérek könyvkiadó-intézet végzésileg értesítetnek.

11. A főtítkár azon ajánlatát, hogy a f. hó 1-én elhunyt Jäger Ádám, prépost-kanonok s társulat választ. tagjának halála fölött fejezze ki a

választmány mély részvétét, a választmány egyhangulag elfogadja s Jäger Ádám, csanádi prépost kanonoknak, s társulatunk vál. tagjának elvesztése feletti őszinte részvétét jegyzőkönyvileg megörökítetteti határozza.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesítetik.

12. Id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltóságának 40/1890 sz. alatt kelt becses átiratára, melyben kifejezi azon óhaját, hogy az ő méltósága által szerkesztett katalogus 1. sz. alatt előforduló s a muzeumi képtárban szintén 1. sz. alatt elhelyezett Allegri máskép Corregio Antonio, firenzei festményének másolatát, mely a kised Megváltót imádó sz. Sűzet ábrázolja, — ugyancsak az említett katalogusba 10. sz. a. jegyzett festményvel, mely Bellini Giovanni röviden Giambellininek eredeti műve s a Madonnát a kartámlán mezítelenül álló Krisztus gyermekkel ábrázolja s mely a muzeumnak átadva még nem volt: feleserélni óhajta s erről a választmányt értesíti, — határoztatik:

A választmány elnök ő méltósága becses óhajának a legkészségebben megfelelővén, főtitkárt utasítja, hogy a jelzett képet a muzeumi képtárból levévén, helyébe az elnök ő méltósága által kegyesen ujjal ajándékozottat, melyért legmélyebb köszönetünket nyilvánítjuk, felfüggeszsze, s erről id. Ormós Zsigmond elnök ő méltóságát is értesíti, egyuttal a leltári és képtári jegyzékben is megtevén a szükséges kiigazításokat.

Miről id. Ormós Zsigmond, elnök ő méltósága s a főtitkár végzésileg értesítetnek.

13. A főtitkár azon előterjesztésére, hogy a társulat épületét és a benne levő tárgyakat baleset ellen biztosítani kellene:

A választmány felkéri az igazgatót, hogy e biztosítási ügyben lépjen érintkezésbe a biztosító társulatokkal s a legközelebbi választmány elé terjeszsen elő véleményes jelentést.

Miről ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató és a főtitkár végzésileg értesítetnek.

14. A főtitkár indítványozza, hogy a természettudományi társulatnak átadott terem két ablakát vastáblákkal kellene felszerelni, mivel azon oldalról fenyegeti leginkább veszély az épületet, s kéri a választmányt, hogy e két vastáblának beszerzésére hatalmazza fel a társulati igazgatót.

A választmány ez indítványt elfogadja s felkéri az igazgatót, hogy szerezzze be a vastáblákat.

Miről ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató; Troszt József, pénztárnok, és a főtitkár végzésileg értesítetnek.

15. Patzner István, főtitkár bemutatja id. Somogyi Gyulának a társulati tagok sorából való kilépéséről szóló levelét.

A választmány id. Somogyi Gyula kilépését tudomásul veszi.

Miről id. Somogyi Gyula, Troszt József, pénztárnok és Patzner István főtitkár végzésileg értesítetnek.

16. Végül Pfeiffer Antal, főgymn. igazgató felolvassa „Részlet a temesvári főgymn. történetéből“ című érdekes művét.

A választmány ez igen érdekes felolvasást feszült figyelemmel hallgatta, Pfeiffer Antal főgymn. igazgató úrnak melég köszönetét fejezi ki és munkáját a társulati Értesítőbe felvételni határozza.

Miről Pfeiffer Antal főgymn. igazgató úr és Patzner István főtktár végzésileg értesítettnek.

17. Több tárgy nem lévén, az elnök köszönetet mondva, a választmányak, az ülést bezárja.

Hitelesítettik:

K. m. f.

Jegyzette:

ifj. Ormós Zsigmond,
igazgató.

Számek György,
titkár.

Egyveleg.

A temesi főispánok. Temesmegyének első tudható főispánja Poth volt kinek neve egy 1203-ban kiállított kir. levél alatt olvasható. E levélben Imre király az ausztriai sz. keresztli zárdának adományozza Bessenyő pusztát.

Utána főispánok voltak:

A tizenharmadik században: Heere vagy Hetze (1214 körül), Gylet szerémi herczeg (1233), Máté (1235) Dénes főlovászmester (1240).

A tizennegyedik századból ismeretesek: Trentul Miklós jókői várnagy (1316), Pap Miklós (1333), Andrásy Zsigmond (I. Lajos király alatt) Heem Benedek (1366), Bebek Dénes (1366), Korogi László (1367), Ulászló opuliai herczeg (1371), Losonczy István (1387), Sarov László (1392), Csáky Miklós és Marczaly Miklós (1396—1402).

A tizenötödik századból: Góra János (1402), Ozoray Fülöp (1407), Marczaly Imre (1415), Rozgonyi István (1424), Bathos István (1441), Ujlaky Miklós (1441), Hunyady János (1441), Hunyady László (1456), Szilágyi Mihály (1457), Lábatlan Gergely (1459), Orbanasz György (1460), Szokoli Péter (1464), Nagy Ambrus (1476), Kinizsi Pál (1478), Somi József (1494).

A tizenhatodik századból: Várday Máté (1509), Báthory István (1511), Ujlaki Lőrincz (1519), Raskay Gáspár (1520), Macedonai Miklós (1523), Drágffy János (1526), Perényi Péter (1526), Török Bálint (1526), Czibak Imre (1527), Petrovits Péter (1534), és Losonczy István (1551.)

Temesvár eleste és a hős Losonczy halála után török uralom volt Temesben. 1716. október 13-án kiűzték a törököket Temesvárról és az u. n. temesi bánéságot a pozsaróváci békekötés értelmében 1718. júliushó hó 12-én diplomaciaiilag és nép jogilag átadták III. Károly királynak. A terület kormányzásával ekkor egy osztrák tábornokot, Mercy Claudiust bízták meg, kit 9 főhadparancsnok, 1753-tól kezdve pedig, midőn a tartomány igazgatását polgári elnökök vették át, 4 polgári elnök váltott fel. — míg végre valahára 1779-ben három vármegyét (Temes, Torontál és Krassót) szerveztek a „Bánáságból.“

Temes-megye új főispánya gróf Niezky Kristóf lett.

Ez időtől fogja pontosan följegyezhetjük a temesi főispánok neveit és működésük idejét. 1789-től 1889-ig 18 főispán, illetve főispáni helytartó volt Temesben. Névsoruk a következő:

1779—1785. Niezki gróf Niezky Kristóf főispán, temesi gróf, kir. biztos a délmagyarországi részek visszacsatolásánál, Verőcze vármegye örökös főispánja, a Szt.-István rend középkeresztes vitéze, valóságos belső titkos tanácsos, a győri és pécsi tankerületek főgazdátója, később a kir. kamara elnöke, kir. kincstató, a kir. helytartótanács főelnöke, personalis és ország-bíró, a magyarországi tanulmányi ügyek protektora.

1785—1790. Dezéri gróf Bachó János főispáni helytartó, valós. belső titkos tanácsos és kir.-biztos.

1790—1798. Mihaldi báró Splényi József főispán, temesi gróf, es. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, Baranya-megye főispánja, Somogy, Szerém és Verőcze vármegyék főispáni helytartója.

1798—1891. Zombory Mihály főispáni helytartó, kir. tanácsos és biztos.

1801—1804. Eötvenesi Lovász Zsigmond főispán, temesi gróf, a Szt.-István-rend középkeresztes vitéze, valóságos belső titkos tanácsos, Békés-megye főispánja, később Trieszt kormányzója.

1804—1812. Borosjenői Muzslay Antal főispáni helytartó, kir. tanácsos és alnádor ispán.

1812—1829. Zsadányi és török-szentmiklósi Almásy Ignác főispán, temesi gróf, Sarkad örököse, a Szt.-István rend középkeresztes vitéze, valóságos belső titkos tanácsos, az udvari kamara alelnöke,

1829—1836. Gerliczi báró Gerliczy Mihály főispáni helytartó, valóságos belső titkos tanácsos, a m. kir. helytartótanács tanácsosa.

1836—1839. Ebeczki Tihanyi Ferencz főispáni helytartó.

1839—1845. Ugyanaz főispán és temesi gróf.

1845—1848. Sédeni báró Ambrózy Lajos főispáni helytartó, es. kir. kamarás, udvari tanácsos, temesvári kamarai kormányzó. A főispáni helytartói hivatalt az 1848. évi országgyűlés törvénytelennek nyilvánítván, az 1848. évi áprilishó 4-én tartott megyei közgyűlésen lemondott állásáról.

1848—1849. Mácsai és kisoroszi Csernovics Péter főispán, temesi gróf, 1848-ban a bánági megyékben a közesend helyreállítására és fentartására végett teljhatalmu kir. biztosnak neveztetett ki.

1849—1861. Az abszolutizmus korszaka alatt nem voltak főispánok és főispáni helytartók.

1861. Németi Damaszkín János főispán (az első főispán, ki nem egyszersmind temesi gróf.)

1861—1862. Szabó Antal főispáni helytartó.

1862—1864. Mihajlovics Miklós, a ki később udvari kanczelláriai előadó, majd kuriai tanácselnök és a kir. ítélő tábla elnöke lett.

1864—1865. Wettstein Antal főispáni helytartó.

1865—1869. Murányi Ignác főispán, meghalt 1869. június 22.

1871—1889. Csicseri Örmös Zsigmond főispán, a Szt.-István-rend kis-keresztes vitéze, a Lipót-rend közép-keresztese, főrendiházi tag, a magyar tudományos akadémia tagja.

1889. Parnói Molnár Viktor, jogtudor.

„Délm. Közl.“

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

A

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI ÉRTESEITŐ

1890-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdijas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik id. Ormós Zsigmond, társulati elnöknél, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1890. márczius 20-án.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke-
resések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminárium) intézendők. Kéz-
iratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel
fölkérjük, hogy időközben változó lakásaikat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a
füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben
a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivatalánál
megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTITKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

VI. ÉVFOLYAM. — II. FÜZET.

TEMESVÁRÓTT, 1890.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

VI. ÉVFOLYAM.

1890.

II. FÜZET.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai.

Irta DR. KARÁCSONYI JÁNOS

(Folytatás.)

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

2. Asszonynépe.

Az alapító által adományozott helységek egyike. Fekszik Erdélyben Küküllőmegyében, 2—3 mérföldre a Marostól. Ezen helység határait írja át Imre király 1197-ben, és így megmenté azon kis részletet az alapító levélből, mely e helységre vonatkozik. Imre király megerősítő oklevele magyarul egész terjedelmében így hangzik:

„A szent és megoszolhatatlan Szentháromság nevében. Imre, Isten kegyelméből Magyarország, Szerbia, Dalmácia, Horvátország, Ráma örökös királya. Mivel idő multával és az emlékezet elhomályosultával a dolgok rendjét a változékony mulandóság és az elme vetélytársa, a feledés, felforgatni szokták, azért gondoskodva magáról a későbbi időre is az emberi, okos eszélyesség elhatározta, hogy czélszerű okiratok segélyével távolítja el az emlékezettől az elfeledés veszélyét. Tudva legyen tehát ugy a jelen, mint a jövő nemzedék előtt, hogy mi szeretett hivünk, Richárd aradi prépostnak kérelmére, az aradi szt. Márton egyházat összes birtokaiban, melyeket Erdélyben és a dunántúli falvakban, halastavakban, határookban és bárminő állapotú emberekben bir, megerősíteni jónak tartottuk. Az aradi szt. Márton egyháznak tehát Erdélyben a következő falvai vannak: Ascennepe (Asszonynépe), ehez tartozik egyszersmind egy darab föld, és határai mindenfelől: határa a déli oldalon Fequetfee (Feketefő) fölött húzódik el, azután a nagy úton

keresztül a Hegesholm (Hegyeshalom) felé terjed és ott Küküllő vár falujával, melynek neve Bodon, határos, onnan Sossedre megy és ott Akna faluval határos, onnan a hegyeken keresztül fölhuzódik a nagy hegyre, melynek neve Acna hege (Aknahegye), onnan a Cayun (Teutsch és Firnhabernél Caxun) nevű berekhez és ott Sugman (Teutsch és Firnhabernél Sugman) faluval határos, onnan nyugatra fordul és azután Husee Berke (Teutsch és Firnhabernél Hufee Berke) nevű dombon keresztül leszáll a völgybe és Bot-on (Teutsch és Firnhabernél Rod. Red) keresztül egész a folyóig Lapad faluval határos és a folyón keresztül a Sciluas (Szilvás) nevű berekhez és a berken keresztül azon helyhez ér, melyet Parputumnak (Háportom) neveznek; onnan észak felé tart és határos Heren faluval, onnan Castateleke- (Teutsch és Firnhabernél Gaztateluke) hez ér, onnan keletfelé terjed és határos Tordosi de Uyuuár (Tordás-Ujvár) faluval, onnan Thou felé, azután Fequetkopna felé fordul és így az előbbi határhoz Fequet-en keresztül visszatér. A többi ugyanazon kiváltságlevélben foglalt dolgokat pedig annak szerfölötti hosszadalmassága miatt nem írjuk át, csak a melyekre nagyobb szükség van. Kinyilatkoztatván ugyanazon fölséges király, hogy ha valamely más rangú vagy rendű makacs és engedetlen személy jelen határozatának ellene szegülni merészel, a mindenható Isten haragját vonja magára és a királyi neheztelés ítéletét és szigorúságát nagyobb mértékben érezze.

Kelt az Urunk ezer egyszáz kilenczvenhetedik esztendejében.“

Az alapító levél ezen kis töredéke annyi század után is meglehetősen megegyezik a helyi viszonyokkal. Szerencsésen kimutatta ezt már Balássy Ferencz többször említett értekezésében. „Ezen adománylevélben elősorolt birtokok, mondja ő, melyek Asszonynépének határait jelelték, nagyrészt még ma is fenállanak ezen helység szomszédságában. Ugyanis az adománylevél a többi között ezt mondja: tenet metam cum villa Cuculien. castri, quae vocatur Bodon. Ott áll ma is Küküllővár (Kukelburg), nevű mező-város és vár, mely hajdan jelentékeny erősség volt. E várnak itt említett Bodon nevű faluja, mely Asszonynépének egyik határát képezte, ma nem létezik ugyan; lehet azonban, hogy itt hibásan áll Bodon, s ez Bódog, Boldognak olvasandó; mivel ott áll ma is Boldogfalva (azaz villa

Bódog) nevű helység, mely közel esik Asszonynépéhez és hajdan Küküllővár birtoka volt. Tovább: tenet metas cum villa Aena. Ott áll ma is Asszonynépe szomszédságában Kis-Akna nevű helység. Tovább: „tenet metas cum villa Lapad per Bot usque ad fluvium, et per fluvium ad nemus, quod dicitur Scilvas, sic per nemus protenditur ad locum, qui Parputum vocatur.“ Lapád, Magyar-Lapád nevű falu ma is fennvan, mely igen közel esik Asszonynépéhez. Az itt említett fluvius alatt Csombord nevű folyó vagyis patak értendő, mely Magyar-Lapád határán keresztül foly. Azon a helyen, mely itt Szilvás bereknek vagy ligetnek (nemus Scilvas) neveztetik, áll ma Oláh-Szilvás nevű falu, mely szintén közel esik Asszonynépéhez. A hibásan irt Parputum név alatt hihetőleg Háportom rejlik; mert ily nevű falu itt ma is létezik, mely Asszonynépének épen tőszomszédságába esik. Tovább: inde versus septentrionem protenditur, et tenet metas cum villa Heren. Ily nevű falu itt nincs, hanem a hibásan irt Heren Herepnek olvasandó, ott áll ma is Herepe. Magyar-Herepe nevű falu, mely Asszonynépétől épen éjszakra esik. Végre: inde versus orientem protenditur, et tenet metas cum villa Tordosi de Uyuár, Tordás (Thorendorf) nevű falu épen tőszomszédságába esik Asszonynépének. A de Uyvár kitétel talán annyit jelentett, hogy a Tordás nevű falu Ujvárhoz Maros-Ujvárhoz tartozott, mely innét nem messzire esik, és hajdan, mint neve mutatja, szintén vár volt.“¹⁾

Nekem ezen, különben igen helyes, magyarázatra csak azon megjegyzésem van, hogy, ha az oklevél Tordosi de Uyuár nevű faluja csakugyan a mai Tordás volt, akkor Asszonynépe határát nem lehet egész Herepéig vinni, mert az Tordáson is jóval túl fekszik, azért a „villa Heren“, csak valamely elpusztult falut jelenthet, mely Háportom és Tordás közt feküdt. De úgy is a leírt határok elég nagy területet karolnak fel és bizonyos, hogy később ezen területen nemcsak Asszonynépe állott, hanem a tőszomszéd Fugád is, mely szintén az aradi káptalané volt.²⁾ Később az aradi káptalan telepítette-e ezt be saját jobbágyaival vagy már ekkor létezett, nem bizonyos. Mind a kettőre tudunk felhozni példát.

De azt már el nem fogadhatjuk, bár Balássy mondja is, hogy 1197-ben csak még ezen Asszonynépe falu lett volna

¹⁾ Magyar Sion IV. 815 l. Érdekes az, hogy Rupp ezen oklevélből azt sűti ki, hogy az aradi káptalannak Erdélyben Assundnépe, Bodon, Küküllő, Akna, Sugmat, Lapád, Heren és Tordás nevű falvai voltak (!). I. m. III 61. l.

²⁾ Tört. Adatt. III. évf. 145. l.

az aradi egyház birtoka Erdélyben, a többit pedig csak később szerezte volna. A tisztelt értekező úgy okoskodik, hogy mivel Berend János aradi prépost 1337-ben azért iratta át a vácsi káptalan által ez oklevelet, hogy ha neki vagy gondnokainak erdélyi birtokaikat illetőleg Imre király levelét elő kell mutatniok, ne kelljen az eredeti oklevelet az utazás veszélyeinek kiténni,¹⁾ ebben a részben minden Erdélyben fekvő birtoka fel van sorolva, az alapító többi részei pedig a Duna melletti jöszágokra vonatkoznak.²⁾ Ugyanazért tovább úgy vélekedik, hogy az Asszonynépe szomszédságában és a kiírt határvonalakon belől eső Fugád, Magyar-Bagó, Ispánlaka falvak szintén a káptalannak birtokai voltak.³⁾

A mi vélekedésének első részét illeti, oklevelekkel bebizonyítható, hogy voltak a káptalannak másutt is birtokai. Nevezetesen maga az egri regestrum, melyet a tisztelt értekező közöl, határozottan azt mondja, hogy az aradi prépostság birtokai „prope civitatem Torda ad littus fluvii Aranyos“ „közel Torda városához az Aranyos folyó mentében“ feküdtek. Ezt pedig nem lehet Asszonynépére vonatkoztatni, mint ezt a tisztelt értekező teszi,⁴⁾ mert, ha ezt a „közel Torda városához“ kifejezés meg is engedné, az ezután következő „az Aranyos folyó mentében“ miatt nem lehetne tennünk, amint erről egy tekintet a térképre bárkit meggyőzhet. Asszonynépe ugyanis a Maros balpartján fekszik, Torda pedig és az Aranyos a jobb parton.

A további vélekedés, mely szerint Fugád, Magyar-Bagó és Ispánlaka falvak is Asszonynépének birt. határában foglaltattak, csak az egy Fugádra nézve bizonyítható be. Magyar-Bagó nem feküdhett a kiírt határvonalakon belül, mert nyugatról már Magyar-Lapád határos volt Asszonynépével, következőleg nem tartozott ahhoz, Magyar-Bagó pedig még Lapádon is túl fekszik, s így annál kevésbé eshetett Asszonynépe határaiba. Vajjon Ispánlaka is ezen határokon belül esett-e, csak akkor tudnók, ha ismernők azon villa Heren és Castateleke helyek fekvését. Hihetőbb mégis, hogy a Kis-Akna és Lapád közt fekvő Vadverem falu esett ezen határvonalakon belül.

Midőn a birtok-elosztás a káptalan és prépostság közt megtörtént, Asszonynépe a káptalannak jutott. 1337-ben azonban

1) Fábian, i. m. 228. l.

2) Magyar Sion IV. évf. 816. l.

3) Magyar Sion IV. 817. l. Itt Balássy még csak véleményét nyilvánítja, Oltványi mir határozottan rámondja, hogy ezen faluk is az aradi káptalané voltak. l. m. 76. l.

4) U. o.

még ez nem történt meg; mert Berend János prépost ez évben, mint érdekelt fél, átíratja Imre király megerősítő levelét a váci káptalan által, különösen azon czélból, hogy ha e birtokhoz való joga megtámadatnék, ne kelljen az eredeti oklevelet az utazás veszedelmeinek és az ellenfelek cselvetéseinek kitennie.¹⁾ Kár azonban, hogy a váci káptalan Imre királynak a nélkül is rövid oklevelét újra megrövidítve, csak a szükségesebb záradékokra nézve írja át.²⁾

A káptalan csaknem két századig háborítatlanul bírta e falut, de a mohácsi vész után eláradt zavarokban erre is ráveté sovár szemeit Horváth Mihály, a Maros tulsó partján fekvő Felső-Diód vár kormányzója. 1542-ben egyszerre az aradi káptalan három virágzó helységét foglalta el. Ezek közt volt Asszonynépe is. Az aradi káptalan Izabella királynéhoz fordult. Simándi Benedek az aradi egyház olvasó-kanonokja Horvát Mihályt Izabella királyné előtt Asszonynépe, Fugád és Egyházfalva elfoglalásától és letartóztatásától eltiltotta. A tiltakozás azonban egy hatalmas kényurral szemben semmit sem ért. Az erdélyi rendek szívében azonban még volt egy kis igazságérzet. 1544-iki gyűlésökben kéri a királynét, hogy az aradi káptalan javait vegye ki Horváth Mihály kezéből és adja vissza a káptalannak. Volt-e a kérelemnek fogantatja? A Tört. Adatt. szerkesztői szerint nem. Én ellenkezőleg azt tartom, hogy volt. Biztos adataink vannak ugyanis arra, hogy a fentemlített három helység közül Egyházfalva ismét visszakerült a káptalan kezére; hihető tehát, hogy ugyanakkor Asszonynépét is újra visszanyerte törvényes birtokosa. A mint azonban Ferdinánd hatalma Erdélyben megszűnt, Arad a török kezére jutott. Asszonynépét is újra és véglegesen elfoglalták a királyné számára, s ezzel megszűnt egyházi birtok lenni.

3. Bábólna.

E falu nevét az egrí regestrum tartotta fenn. Elszámálva ugyanis azon falvakat, melyeket Kucsilics prépost Gyula vára bevétele előtt minden ellenmondás nélkül birt, ezt mondja: „Erdélyországban Torda városához közel, az Aranyos folyó mentében van négy nagy falu, melyek közül a legnevezetesebb Bábólnának nevezetik. Ugyanott Torda városán kívül a külvárosban van egy kis helység (vicus) vagy inkább egy hosszú

¹⁾ Fábrián i. m. 228. l.

²⁾ U. o. 229. l.

uteza a Szentlélek tiszteletére alapított egyházzal. Ezen 4 falu és kis helység a Szentlélek egyházzal együtt az aradi prépostsághoz tartoznak.¹⁾ Nyomozzuk már most, melyik volt ezen 4 helység. Az egyiket maga a regestrum nevezi meg, s ez volt Bábolna, a másik Egyházfalva, mely, mint alább látni fogjuk, Torda tőszomszédságában az Aranyos mellett feküdt. A harmadik lehetett Asszonynépe, a negyedik Fugád.

De hol feküdt már most Bábolna. Ily nevű falut az Aranyos mentén hiába keresünk, pedig azon 4 nagy helység közt is legnépesebb volt, s már most annyira elpusztult volna, hogy nyoma sem lenne? Hihető azért, hogy az 1595-iki összeíró megtevédedt, mikor Bábolnát is az Aranyos mellé tette és így ez nem más, mint a Gyula-Fehérváron alul eső, és Maros mellett fekvő Bábolna helység.

4. Bácsa.

Iratik „Bachya“-nak, „Bacczya“-nak, „Bathja“-nak, „Bathia“- és „Bacha“-nak. Már most melyik az igazi? Én a legutóbbit tartom leghelyesebbnek, s azért azt fogadtam el. Valahol Csicsér körül, talán a mai Mandorlak határán feküdt. Egyike volt az aradi egyház legrégebb birtokainak, valószínűleg még az alapító adománya. 1380-ban Mihály prépost ezen helységet egészen a káptalan birtokába adta át²⁾ s a káptalan birta is ezt mindvégig. Mint a káptalan birtokát nevezi meg Földváry is az 1561-iki összeírásban.³⁾ Egyedül az egri regestrum sorolja a prépostság jószágai közé,⁴⁾ de, hogy erről mit kell tartanunk, előadtam fentebb Aradnál. Mindamellet, hogy ez oly kétségtelen birtoka volt a káptalannak, többször megtámadták a hatalmaszkodó szomszédok. Így 1499-ben Székelyszeghi Antal, nem tudni mi okból, fegyveres szolgálival az aradi káptalan Bácsa, Csolt és Ség falvaira ütött és 17 ökröt elhajtott, ezek közül aztán két kövéret leölt, a többieket pedig tetszése szerint használta, és így több mint 200 frtnyi kárt okozott a káptalannak.⁵⁾ A király ezen erőszakoskodás ellen vizsgálatot rendelt még ugyanazon évben, de vajjon kapott-e kárpótlást a káptalan? nem tudható. 1535-ben pedig Petrovics Péter rontott Bácsa, Csolt, Szombathely falukra

¹⁾ Magyar Sion IV. évf. 803. l.

²⁾ Tört. Adatt. II. évf. 141. l.

³⁾ U. o. I. évf. 424. l. és Fábán i. m. 24. l.

⁴⁾ Magyar Sion IV. évf. 802. l.

⁵⁾ Tört. Adatt. II. évf. 379. l.

és ott a gabnát mind learattatta, és erőszakosan elhordatta.¹⁾ Még 1561-ben is falu volt, a mint Földváry összeírása mutatja. De a török uralom alatt csakhamar elpusztult. 1607-ben már pusztá volt és mint Arad városához tartozó és azelőtt is ahhoz tartozott pusztát adományozta Rákóczy Zsigmond a lippai ráczoknak.²⁾ Nemsokára aztán a neve is kiveszett. Az aradi káptalan utolsó örkanonokja, Bácsay Orbán, hihetőleg innen származott.

5. Bálványos.

Mind Földváry összeírása mind az egri regestrum szerint egészen az aradi egyház birtoka volt. A Történelmi Adattár szerkesztői által közlített Földváry-összeírás szerint „Eppi Orodienis” vagyis az aradi püspöké volt,³⁾ de hogy erről mit kell tartanunk, kimutattuk fentebb Aradnál, nem jelent mást, mint az aradi káptalan birtokát, a mint hogy a Fábíán által közölt összeírás csakugyan az aradi káptalan birtokának mondja.⁴⁾ Az utolsó, tényleges aradi prépost Kucsilics egész 1566-ig birta káptalanával együtt a falut, ekkor a török kezébe jutott s csakhamar elpusztult. 1607-ben már mint Arad városához tartozott pusztát adományozza Rákóczy Zsigmond a ráczoknak.⁵⁾ Mikellakától keletre feküdt és ezzel szomszédos volt.

6. Bárd.

Most Barda oláh falu Aradmegyében nem messze Buttyintól. Mint neve is mutatja, egykor magyar falu volt, de a török uralom alatt oláhok szállták meg, kik nevét is megváltoztatták, szokásuk szerint a magyar nevet egy „a”-val megtoldván. Így lett Miháldból, Mehádia, Papd-ból Bobda, Ivánd-ból Ivánda és Bárd-ból Barda. E falu mint az aradi káptalan birtoka 1449-ben fordul elő először. Ez évben László aradi dékán Nadabi (az oklevél másolatában hibásan Nádasdi) János Zarándmegyei főispán és a szolgabírák előtt Losonczy Albertet, kéri Szakáll (Sachal) Mihályt és Fekete Györgyöt ezen helység elfoglalásától vagy használatától ünnepélyesen eltiltotta.⁶⁾ A mint ez oklevélből kitűnik, ekkor még csak egy Bárd nevű faluja volt az aradi

¹⁾ U. o. III. évf. 87. l.

²⁾ Fábíán i. m. 216. l.

³⁾ Tört. Adatt. I. évf. 424. l.

⁴⁾ Fábíán i. m. 23. l.

⁵⁾ U. o. 216. l.

⁶⁾ Történelmi Adattár II. évf. 324. l.

káptalannak. Később azonban ezen falu határában egy másik falu is alakult, s ekkor megkülönböztetés végett az egyiket Nagy-Bárdnak, a másikat Kis-Bárdnak nevezték el. Az egri regestrum is ezt bizonyítja, midőn „mindkét Bárd“ néven sorolja azon birtokok közé, melyek egészen az aradi egyházhoz tartoztak. Balássy felemlítvén az egri regestrum ez adatát, azt mondja tovább, hogy Földváry összeírásában csak Kis-Bárd említettik; de Nagy-Bárd nem található ottan.¹⁾ De biz ott van az, csak-hogy a Fábíán-féle kiadásban oly eltorzított alakban, hogy lehetetlen volt ráismerni. A Fábíán-féle kiadás ugyanis ezt mondja: „Nagy-Bád Capituli Varadiensis, Relictae Domini Losonczy. (A Nagy-Bád a váradi káptalané, Losonczy özvegyié.)“²⁾ De ha megnézzük a Tört. Adattárban közlött összeírást, ott ez fordul elő: „Nagy-Bád Capli Orodienis, nunc Relictae Dni Losonczy“ (Nagy-Bád az aradi káptalané, most Losonczy özvegyéé.)³⁾ Ez már aztán teljes felvilágosítást nyújt. A „Capituli Varadiensis“ tehát helytelenül van a „Capituli Orodienis“ helyett, továbbá Fábíánnál ki van hagyva ezen szó „nunc“ „most“, a mi nélkül pedig ellenmondás volna a Földváry és egri regestrum közt, mely utóbbi Bárdot azon faluk közé sorolja, melyeket egészen az aradi káptalan birt. Így azonban szépen megegyeztetjük mindkettőt. Mert a Földváry összeírás is egészen az aradi káptalan birtokának mondja, csak az 1561-iki tényleges birtokosát jeleli ki, midőn azt mondja: „Most Losonczy özvegyéé.“ Ezen adattal nagyon szépen összeegyezik Knauznak az egyetemes encyclopaediában Kucsilics Péter aradi prépostnak egy pörlekedéséről irt tudósítása. Kucsilics ugyanis „1563-ban egy parancslevelet eszközölt ki Miksa királytól, mely szigoruan meghagyja Báthory Endre, szathmár- és szabolcsmegyei főispán-, országbiró- és királyi tanácsosnak, Báthory Miklósnak, guthi Ország Kristóf nógrádi főispánnak és nagys. Losonczy István özvegyének, petrovinai Pekry Annának, hogy Borosmegyer, Nagy-Bárd és Kis-Bárd nevű helységek, melyeket a zavaros idők alatt, részint a Báthoryak Világosvár, részint Pekry Anna és Ország Kristóf Pankotha nevű váraikhoz esatoltak, még pedig erőhatalommal, az aradi prépostságnak, melyhez jogosan tartoznak, azonnal adják vissza. E királyi levelet Oláh Miklós érsek azon meghagyással küldé a pozsonyi káptalannak, hogy azt az illetőknek kézbesítsék. A káptalan ennek folytán Varasdi

¹⁾ Magyar Sion IV. évf. 806. l.

²⁾ Fábíán i. m. 35. l.

³⁾ Tört. Adattár I. 331. l.

Miklós kanonoktársa által a Pozsonyban lakó Pekry Annának elküldé, ki azt felelé rá, miszerint e birtokokat csak a gondviselő jogával (iure tutorio) bírta: a többi a Báthoryaktól kérendendő meg; megjegyzé mégis, hogy valaha a király adományozta nekik.“¹⁾ Ime tehát ezen két tudósítást egybevetve, kitűnik, hogy Losonczy özvegye Pekry Anna már 1561-ben elfoglalta Nagy-Bárdot s azt használta egész 1563-ig, mely évben a prépost ezt visszaszerezte. Ez bizonyítja egyszersmind azt, hogy a Földváry-összeírásban mindkét helyen helytelenül van Nagy-Bád, Nagy-Bárd helyett. Midőn a török Boros-Jenőt elfoglalta, Nagy-Bárd is kezébe jutott.

Kis-Bárd még előbb elpusztult. A Tört. Adattárban közölt Földváry-összeírásban ez áll róla: „Kys-Bárd Capli Orodienis deserta.“²⁾ (Kis-Bárd az aradi káptalané elhagyatott.) Ha tehát 1563-ban Kucsilics prépost még ezt is visszaköveteli, az csak azt jelenti, hogy jogát még ekkor is fentartotta ezen, különben elpusztult helységre, melynek határát Losonczy özvegy bírta. A Fábíán által kiadott Földváry-összeírás még nem nevezi ugyan pusztának, de ebből csak az tűnik ki, hogy ezen másolat nemcsak a helyneveket adja hibásan, hanem más lényeges szokat is elhagy.

7. Borosmegyer.

A régi Zarándmegyében valahol Boros-jenő körül feküdt. 1561-ben itt derék birtoka volt a káptalannak. A Kozma Pál által közölt összeírás szerint ugyanis ekkor 25 nádori kapu'a volt itt a káptalannak, míg a többi részbirtokosok csak egy két kaput bírtak.³⁾ Az egrí regestrum megjegyzi, hogy valami Kovács Ambrus nevű ember elkérte azt a királytól a maga számára. A török uralom alatt Bethlen Gábor idejében pusztult el.⁴⁾

8. Botegyház.

Aradmegyei pusztá volt. 1455-ben Deák Balázs adományozta a káptalannak.⁵⁾

¹⁾ Egyetem. magy. encyclopaedia III. 668. l.

²⁾ Tört. Adatt. I. evf. 331. l.

³⁾ Zaránd vármegye leírása. 1845. 26. l. Kozma ugyan a váradi káptalant emliti birtokosul, de a másik két összeírással és az egrí regestrummal összehasonlítva, kétség-telen, hogy ez hibás az aradi káptalan helyett.

⁴⁾ Történelmi Tár. 1878. Bethlen G. levelei.

⁵⁾ Fábíán i. m. 255. l.

9. Bucsvidéke.

Ezen vidék nevét csupán az egri regestrum tartotta fenn. „Továbbá Bucsvidéke, melyben 28 helység van, az egész Bucsvidékének nevezett kerülettel és helységekkel együtt az aradi prépostsághoz tartozik¹⁾.” Hol kell már most keresnünk ezen Bucsvidékét? Balássy²⁾ és utána Oltványi³⁾ a mai Krassó megyének északi részére teszik, hol Bules nevű falu áll. De ha ez áll, akkor első sorban maga azon hely, honnan a vidék nevét vette volna, nem tartozott az aradi prépostsághoz, mert a mai Buleson a régi bulcsi benezés monostor állott, s így ez a bulcsi apátsághoz tartozott, nem az aradi prépostsághoz. Ez tehát nem volt eredetileg az aradi prépostság birtoka, hanem miután a monostor elpusztult, annak javait valamelyik aradi prépostra, mint a monostor kormányzójára bizták, s ezen a révén került Bules vidéke az aradi prépostság javainak regestrumába.

10. Cempend.

Másképp Cempend. Mint az aradi káptalan és prépostság birtoka fordul elő 1359-ben. Ez évben ugyanis a nagyváradi káptalan embere János és Csépanegyházy Tamás királyi ember Lajos király parancsára az aradi káptalan többi birtokaival együtt ezt is megjárták és András vajdát s Lászlót, a székelyek bíráját annak lefoglalásától eltiltották.⁴⁾ Körülbelül mindkét helyen elferdítve közöltetik, s azért még csak nem is gyaníthatjuk, hol, merre feküdt?

¹⁾ Magyar Sion IV. évf. 803.

²⁾ U. o. 819. l.

³⁾ Oltványi i. m. 76. l.

⁴⁾ Fábian i. m. 204 és Tör. Adatt. 139. l.

A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja.

IRTA: MILLEKER BÓDOG.

Bevezetés.

A jelenleg virágzó verseczi gör. kel. szerb püspökség a folyó évben üli meg alapításának 200. évfordulóját. Hogy ezen egyházmegye még régibb volna, okmányokkal nem bizonyítható be; valamint az sem, hogy a verseczi püspökség egy állítólag a középkorban létezett karánsebesi orthodox püspökségnek folytatása volna. A verseczi püspökség keletkezését semmiféle összeköttetésbe nem lehet hozni ezen régi karánsebesi orthodox püspökség léteztével: a verseczi püspökség önálló alapításu új intézmény.

A történelmi kritikának feladata lévén, mindent regisztrálni és bírálni, nézzük meg előbb a verseczi püspökség állítólagos régibb létezéséről szóló állításokat.

Kengyelatz Emilian verseczi püspök jelentése a volt temesvári helytartóságához 1860. évi május 1-ről, melyet a verseczi püspöki levéltárban — fájdalom — megtalálni már nem tudtam, azt mondja, hogy a hagyomány szerint a karánsebesi püspök már a XIII. században a gyulafehérvári érsek suffraganeusa volt: — továbbá, hogy a karánsebesi püspökök a török háborúk idején majd a hunyadvármegyei Vadra (Hátszeg közelében), majd a Kis-Oláhországban fekvő Csernetzre tették székhelyüket, mely dolgok azonban semmi történelmi alappal nem bírnak.¹⁾

Első verseczi, illetőleg karánsebesi püspök állítólag Parthenius lett volna a XV. század végén. Ezt írja Vászits²⁾, Böhm³⁾ és Picot⁴⁾. Kengyelatz idézett jelentésében szintén ezen Partheniusról mint sejtethető első karánsebesi püspökről szól,

¹⁾ Pesty Fr.: Szörény, I. kt., 361. l.

²⁾ (Vászits Endre): Beiträge zu einer Monographie der kön. Freistadt Werschetz (1859). 20. l.

³⁾ L. Böhm: Gesch. des Tem. Banats, I. kt. 414. l.

⁴⁾ Picot Emil: Les Serbes de Hongrie, 427. l.

de korát inkább a XVI. század közepére teszi, a midőn a törökök Budát elfoglalták. Pesty Frigyes, ki Szörény monographiájában a délmagyarországi orthodoxok vallási történetével behatóbban foglalkozott, ezen adatot történeti czélokra nem tartja értékesíthetőnek, és minden következtetés nélkül megjegyzi, hogy 1542-ben, tehát körülbelül azon korban, melyben Kengyelatz püspök jelentése szerint az első karánsebesi püspök említettik, Parthenius mint a Pancsova melletti vojloviczai zárda első ismert hegumenje (zárdafőnök) tünedezik¹⁾ fel.

Mandukits Miklós két Partheniust ismer, és pedig I. Partheniust a „fekete“ („czerni“) melléknévvel a XV. század közepén és II. Partheniust „áthoszi“ („szvéto górácz“) melléknévvel a XV. század végén²⁾.

Vászits³⁾, Kengyelatz idézett jelentése⁴⁾, Böhm⁵⁾ és Mandukits⁶⁾ szerint 1625-ben bizonyos Spiridon lett volna verseczi (voltaképen karánsebesi) püspök. Amde ezen vélemény igaz volta sem bizonyítható be történelmi adatokkal.

A Duna-Tisza-Maros-közön a törökök elűzése előtt csak egyszer székelt görög keleti püspök és pedig 1606- és 1607-ben Lippán⁷⁾. Karánsebesen 1579-ben szerb templom említettik ugyan, de nem püspök⁸⁾.

I.

Az első évszázad.

(1690—1790.)

Háborús időszakba esik a verseczi görög keleti püspökség alapítása. 1690-ben települtek le ugyanis III. Arzén — Csernovics — ipeki orthodox érsek vezérlete alatt 30.000 főre menő szerb és albán családok Tótországbán és a Tisza folyó jobb partján, I. Lipót király jogára alatt jobb és szebb jövőt remélvén. Csernovics Arzén az új jövevények politikai ügyeit rendbe hozván, az orthodox hitfelekezethez tartozó délmagyarországi lakosok egyházi dolgait is szabályozta. Ezen czélból a többi közt még ugyanazon évben bizonyos Stibicza Spiridont

¹⁾ Pesty Frigyes: Szörény, I. kt., 356. l.

²⁾ „Vrsacska kula“, 1867. évf., 9. sz.

³⁾ (Vászits Endre): Denkschrift etc., 20. l.

⁴⁾ Pesty Fr.: Szörény, I. k., 357. l.

⁵⁾ Böhm L.: Gesch. des Tem. Banats, I. kt., 414. l.

⁶⁾ „Vrsacska kula“, 1867. évf., 9. sz.

⁷⁾ Bárány Agoston: Temesvármegye emléke, I. r., 157. l. — Pesty Fr.: Szörény, I. kt., 351. l.

⁸⁾ Pesty Frigyes: Szörény, I. kt., 367. l.

szentelt verseczi püspökké¹⁾), ekkép a mai napig is fennálló verseczi gör. keleti egyházmegye alapját megvetvén.

Stibicza Spiridon felszentelése után tényleg Verseczen lakott és működött²⁾), mert székhelyét akkor a császári hadak megszállva tartották, a verseczi vár akkor még ép állapotban lévén. Spiridonnal — mint a hagyomány regéli — Verseczre is jöttek az új bevándorlók közül néhányan, kik itt a Selyemgyár-utczától nyugatra fekvő „Petyka málá“-t azaz „ipeki negyed“-et alapították³⁾). Azt is állítják, hogy a mesziczi határon eredetileg birtokolt földeket és rétségeket ekkor kapta és használta ezen püspökség⁴⁾).

I. Lipót császár és királynak 1695. évi márczius 4-én a szerbek számára újból kiadott szabadságlevelében megerősítették ezeknek a dézsmaszabadságot illető kiváltsága, továbbá a hét püspöknek a megválasztatása, ez utóbbiak között Stibicza Spiridon „verseczi“ püspöké is⁵⁾). Vászits szerint ugyanez évben egy másik pap viselte a verseczi püspöksüveget, bizonyos Gerasimus), miből azt lehetne következtetni, hogy Stibicza csupán öt évig állott megyéje élén, s hihetőleg ez évben halálozván el, helyét ezen Gerasimusnak engedte át. Azonban nem úgy van. Egy Budapesten őrzött okmány szerint Verseczen még 1700-iki juniushban Spiridon ült a püspöki széken⁶⁾). Ha tehát a nevezett Gerasimus valóban verseczi püspök volt, akkor az csak a XVIII. század első két tizedében lehetett, mert azon időből a verseczi püspökökről mit sem tudunk.

A Stibiczának adományozott püspöki ezim kezdetben nem jelentett szabatosan meghatározott egyházmegyét, hanem mindenkor csak azon helyre vonatkozott, mely a püspöknek székhelyül volt kiszemelve⁸⁾).

Valószínűleg 1702 körül, midőn a verseczi vár az elvonuló császáriak által a karlóczai béke értelmében lerontatott és Versecz

¹⁾ Griselini Fr.: *Gesch. des Tem. Banats*, I. r. 124. l. — a Codex Archivii Ecclesiae Episcop. Rascianoram, doc. IV. után. — Hof- und Staatshandbuch für das Jahr 1856, 148. l. — Griselini és utána mások tévesen mondják Stibicza Spiridont első verseczi püspöknek. — Megjegyzésre méltó, hogy Vászits, Kengyelatz, Böhm és Mandukits Stibiczát nem is ismerik.

²⁾ A verseczi görög keleti püspökség levéltárában: Korrespondenzprotokoll vom Jahre 1779.

³⁾ Mandukits Miklós „O Vrsezu“ ezimű czikke a „Vrsaeska Kula“-ban, 1867. évf., 2. sz.

⁴⁾ Verseczi püspöki levéltár: Korrespondenz-Protokoll vom Jahre 1719.

⁵⁾ Engel János Keresztély: *Gesch. des ung. Reiches*; Halle, 1798; II. kt., 199. l. — Szalay L.: *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz*; Pest, 1861; 40. l.

⁶⁾ (Vászits Endre): *Denkschrift etc.*, 20. l. — Böhm L.: *Gesch. des Tem. Banats*, I. kt., 414. l. — Mandukits Miklós: „O Vrsezu“: „Vrsaeska Kula.“ 1867. évf., 9. sz.

⁷⁾ Glasznik szrpszkog ucenog drustvo, III. kt., 5. l.

⁸⁾ Dr. Schwicker J. H.: *Pol. Gesch. der Serben in Ungarn*, 72. l.

vidéke ismét török kézre került, tette át Stibicza vagy ennek utóda székhelyét Karánsebesre, melyet a császári hadak ugyan szintén elhagytak vala. de mely Erdély közel-léte folytán mégis nagyobb biztonságot nyújtott. Csak a XVIII. század közepe táján, tehát az ugynevezett Temesi Bánságnak a törököktől lett végleges felmentése után jóval később, jött a székhely újra Verseczre vissza. Ezen karánsebesi ideiglenes tartózkodásuktól nevezték el ezen egyházmegye időnkinti püspökeit „karánsebesi püspökök“-nek.

Hogy a Temesi Bánság keletre eső vidékeinek püspöke számára mindenkor Versecz volt székhelyül kiszemelve, bizonyítja nemcsak az, hogy már eleinte ide helyeztetett, hanem, mint már említett, azon körülmény is, hogy 1750-ben a székhely Karánsebesről Verseczre visszahozatott. A mi magát e czimet „verseczi püspök“ illeti, megjegyezzük, hogy csak rövidség okán használták így, a mennyiben a gör.-kel. püspökök czimükben mindenkor egyházmegyéjük valamennyi esperességi (protópásági) kerületeit szokták idézni. Így a jelenlegi verseczi püspök a következő czimet viseli: „Versecz, Fehértemplom és Pancsova gör.-kel. szerb püspöke“¹⁾.

A Lipót király által 1695. évben a szerbeknek adott privilegium nagy korszakot képez a gör.-kel. egyház történetében, miután az ezen egyház hierarchiáját egészen újra szervezte²⁾. II. Rákóczi György, erdélyi fejedelemnek 1655-ben kiadott azon rendelete, mely szerint Szörény vármegyének az erdélyi orthodox püspökséghez kellett tartoznia, a III. Csernovics Arzénak adott diploma által változtatást szenvedett³⁾.

A törököknek a Duna-Tisza-Maros-közről 1716-ban történt elűzetése után Karánsebesen találjuk a verseczi püspököt, hol a régi püspöki lak még most is ismeretes⁴⁾. A Karánsebesen 1740-ig székelte egyházfőnök legtöbbjéről a puszta névnel egyebet nem tudunk. De a XVIII. század elején élt egyes verseczi püspökök kormányzási idejének tartama még nincsen pontosan megállapítva, sőt azt sem tudjuk, minő sorban következtek egymásután.

Gerasimus után, ha csakugyan létezett olyan nevű verseczi püspök, Stanoevich Mózes mondatik verseczi püspöknek, avval a megjegyzéssel, hogy székét 1722-ben

¹⁾ Milleker B.: Versecz város története, I. kt., 60. l.

²⁾ Pesty Fr.: Szörény, I. kt., 353. l.

³⁾ U. o. I. kt., 350 és 356. l.

⁴⁾ U. o. I. kt., 356. l.

elfoglalta légyen¹⁾. Ez lehetett azon püspök, ki a temesvárival együtt, azzal bízott meg, hogy a szerbeknek I. Lipót és I. József királyok által adott privilegiumok alapján pópákat szenteljen és iparkodjék, hogy egyházmegyéjének valamennyi szerb és román helységében mielőbb saját szertartásu templomok emeltessenek²⁾.

A verseczi püspökségnek közigazgatási tekintetben történt beosztásai közül az eddig legrégebbnek ismert főbb vonásaiban gyaníthatólag ezen időszakból való. E szerint a püspökség következő protopópaságokra oszlott fel: Versecz, Uj-Palánka, Karánsebes, Mehadia és Lugos a Temesi Bánságban és Kraina, Krivina és Klucs Szerbiában.³⁾

Stanoevich Mózes halála után, 1726-ban, Dimitrievich Miklós lett „karánsebesi“ püspökké, esküjét ugyanazon évi augusztus 15-én tevén le.⁴⁾

Már 1728-ban kapott Dimitrievich Nestorovics Maxim személyében utódot, ki 1738-ban halt meg.⁵⁾ Erre 1739-ben Damjanics Euthym következett, ki azonban még ugyanazon évben mult ki.⁶⁾

Az 1737—1739. lefolyt török háboru Ausztria leveretésével végződött, minek következtében az utóbbi birtokában volt Szerbia ismét a törökök kezére jutott. Ekkor vesztette el a verseczi püspökség a krainai, krivinai és klucsi esperességi kerületeit.⁷⁾

A Damjanics elhalálózása folytán megürült püspöki székre Antunovics Izsájás vágyódott, ki 1731. óta az aradi g. kel. egyházmegyének állott élén.⁸⁾ Ez 1740. évi július havában folyamodott a karánsebesi püspökség megadásáért,⁹⁾ s meg is nyerte azt, mert már a következő 1741-iki évben ki lett nevezve.¹⁰⁾ Báró Engelshofen vezérőrnagy, a Temesi Bánság kormányzója, 1742-iki május havában azt jelenti a bécsi udvari hadi tanácsnak, hogy Antunovics aradi és karánsebesi püspök

¹⁾ (Vászi Endre): Denkschrift stb., 20. l. — Böhm id. m., I. kt., 414. l. — Kengyelatz. — Picot. — Pesty id. m. I. kt., 357. l.

²⁾ Fr. Griselini: Gesch. des Tem. Banats I. r., 153 és 154 l.

³⁾ A verseczi püspökség topographiai leírása 1751-ből: a verseczi püspöki levéltárban.

⁴⁾ A temesvári kormányzék levéltára; a temesvári pénzügyi-igazgatósági levéltárban.

⁵⁾ Vaszi, Böhm, Picot, Pesty és mások

⁶⁾ Vaszi, Böhm, Picot, Pesty és másik.

⁷⁾ A verseczi püspökség topographiai leírása 1751-ből; a verseczi püspöki levéltárban.

⁸⁾ Pesty Fr.: Szörény, I. kt. 373. l.

⁹⁾ U. o. 357. l.

¹⁰⁾ U. o. 357. és 373. ll.

a temesvári kincstári igazgatóság által hivatalába beiktattott.¹⁾ De az akkori szerb metropolita Sakabenti Joannovics Arzén, ki a püspökséggel szemben féltékenyen őrizte hierarchiai jogait, a püspököt minden önállóságból kivetkőztetni s egészen a patriarkától függővé kívánta volna tenni, megtagadta Antunovicstól úgy elismerését mint áldását: még pedig azért, mert az midőn a püspökségért folyamodott, figyelmen kívül hagyva a patriarka ajándékos jogát s minden illem ellenére őt mellőzve, egyenesen az udvarhoz fordult vala. Midőn e körülmény a szerbek 1744-iki nemzeti congressusán szóba jött, a kormánybiztosoknak minden ékesszólásukra volt szükségük, hogy a patriarkát engedékenységre bírják, ki azután annak kijelentése mellett, hogy csak is ő királyi felsége iránti legalázatosabb hódolata jeléül és mert az arad-karánsebesi püspök hibáját beismerte, magát az egyház rendeleteinek ünnepélyesen alávetette; megadta patriarkai és érseki helybenhagyását és áldását Antunovicznak a második püspökségre nézve is, hogy e méltóságot „usque ad dies vitae“ viselhesse.²⁾ Így történt, hogy abban az időben hét éven át a karánsebesi (voltagepen verseczi) és aradi püspökségek egy és ugyanazon főnök alatt álltak.

Joannovics Arzén metropolita halála után, mely 1748. évi januárius 29-én következett be, ugyanazon évi szeptember havában Karlóczán tartott congressuson Antunovics választott metropolitává. Ezen választó-gyűlésen úgy a papság mint a világiak a károlyvárosi püspökre, Nenadovics Pálra, adták vala szavazatukat, a katonasághoz tartozó választók pedig az arad-karánsebesi Antunovicsra, a ki győzött is.³⁾ Méltóságában megerősítést nyert 1748. évi november 11-én az illyr udvari küldöttség előterjesztésére.⁴⁾

Antunovics a választás megtörténte után azonnal Bécsbe sietett, hogy Mária Terézia királynőnek hódolatát mutassa be; azonban Bécsben már 1749-ik évi február hó 2-án meghalt. Teteimeit Budára hozták és a tabáni temetőben helyezték örök nyugalomra. Utóda az 1751. évi szeptember 1-én megejtett választás alkalmával versenytársa Nenadovics Pál

¹⁾ Pesthy F.: Szörény, I. kt., 372. és 373. ll. — A püspök azon kérelmére, hogy neki Bécsbe mehetésre engedély adassék, Engelshofen az engedélyt csak Budára adta meg a püspöknek, mert — ugymond Engelshofen - nem tudja, vajjon „ilyen embernek“ adhat-e a General-Commando távozásra való engedélyt az udvari hadi tanács engedélye nélkül. Pesty, I. kt., 273. l.

²⁾ Dr. J. H. Schwieker: Polit. Gesch. der Serben in Ungarn, 96. l.

³⁾ Lakatos Ottó: Arad története, II. kt., 64. l. — Aktenmäßige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Österreich, 16. l.

⁴⁾ Schwieker: Polit. Gesch. der Serben in Ungarn, 117. l.

lett.¹⁾ Az elhunyt Antunovics püspök helyére még 1749-ben Georgievich János lépett.²⁾

Az Antunovics idejében (1742—1748.) Verseczen történt telekosztás alkalmával a verseczi püspökségnek a meszicsi határ mellett feküdt rétje Német-Versecz községének jutott, a püspökség kárpotlásul a határ Paulis felé eső részében 40 holdnyi telket kapván.³⁾

A verseczi püspök a mult század közepe táján kinevezetéseért bizonyos illetményt fizetett, és pedig 500 forintot a magyar udvari kancelláriának és ugyanannyit a bécsi udvari hadi tanácsnak.⁴⁾

Georgievich János ismét Verseczre tette át a püspöki székhelyet. E végre 1750-iki május 2-án két szöllőt, majd ugyanazon évi július 24-én Rác-Versecz községében bizonyos Jovánovics Nedelkótól 68 frtért azon házat vásárolta kerestől, melynek szomszédjai Mágyárics János és Bánácsanin Sztánimir voltak.⁵⁾ A püspökség részére vásárolt eme telken építtette azután Georgievich, bizonyos Poroszországból származott építész által, a mai napig fenálló püspöki lakot, egy esinos egyemeletes épületet rokkoko izlésben. Gazdasági épületeket is emeltetett melléje s berendeztette az ezekben elhelyezett majorságot a Paulis felé fekvő püspöki földek kedvéért. 1757-iki május 8-án (az ó naptár szerint) tették le az alapkövet és 1759-ben fejezték be a püspöki lak és a benne lévő kápolna építését; az egész építkezés 1763-ban végeztetett el, mikor az azt körülvevő kőfal elkészült.⁶⁾

A karánsebesi lakás, az ottani malom és 24 hold szántó-föld ez időtől fogva a püspök nevében kezeltetett, és a két ottani gör. kel. templom közül az egyik folytonosan viselte a kathedrális templom elnevezését;⁷⁾ mindez azért történt, mert a püspöknek, ki terjedelmes egyházmegyéjében sokat utazott, szüksége volt ottan megszálló helyre. Ugyanezen okon 1786-ban kérelmezték is az időközben roskataggá lett karánsebesi laknak helyre hozatását. Különben Lugoson is ki volt szemelve egy telek egy építendő püspöki lak számára.⁸⁾

1) Lakatos, II. kt., 64. l. — Schwicker, 118. l.

2) Vászits, Böhm, Pesty és mások.

3) Temesvári kormányzósági irományok.

4) Pesty Fr.: Szörény, I. kt., 273. l.

5) Okmányok a verseczi püspöki levéltárban.

6) A püspöki lak homlokán és annak kápolnájában levő feliratok szerint.

7) Pesty Fr.: Szörény, II. k., 211. l.

8) A verseczi püspöki levéltár okmányai.

Georgievich püspök buzgó lelkipásztor, feddhetlen jellemű és szigorúan igazságos férfiú volt. Midőn 1768-ban József trónörökös a Temesi Bánságot beutazta vala, ápril 28-án Karánsebest meglátogatván, hivatalos úti naplójába saját mondatolása után ezt iratá Georgievich felől, ki üdvözlétére odajött volt: „Sonst fandte sich hier zu Karansebes der Bischof von Werschez ein, der ein guter alter Mann zu seyn scheint.“¹⁾ Georgievich mindjárt püspöki székének elfoglalása után üdvös intézkedéseket tett egyházmegyéje állapotának emelése és javítása ügyében. Az ő buzdítására már hivataloskodása első éveiben a verseczi vidéken a meglévő gör. kel. templomok tüzetesen kijavítottak, sok helyt pedig egészen új templom-épületek emeltettek. A verseczi régi székesegyház is, mely Dimitrievich Miklós alatt 1728-ban épült, ő alatta 1753-ban kőtornyot és belső berendezést kapott. 1751. elején valamint 1757-ben Georgievich meghagyása folytán a verseczi püspökség topographiai leírásai készültek.

A verseczi püspökség ekkor 5 protopópasági kerületből állott, mely kerületeknek nagysága illetőleg kiterjedése azonban nem volt mindig egyenlő. 1751-iki január 1-én a következő beosztás volt érvényben:

a verseczi protopópasághoz tartozott 56 helység,			
„ palánkai ²⁾	„	43	„
„ karánsebesi	„	62	„
„ mehádiai	„	41	„ és
„ lugosi	„	33	„

Összesen: 235 helység.

1757-ben ilyen beosztás volt:

a verseczi protopópaság 64 helységgel,			
„ palánkai	„	66	„
„ karánsebesi	„	78	„
„ mehádiai	„	36	„ és
„ lugosi	„	17	„

Összesen: 361 helység³⁾

Zárda volt a verseczi püspökségben 6, és pedig a verseczi protopópaságban: Mesziesen,⁴⁾ Kis-Szredistyén⁵⁾ és Kis-

¹⁾ Dr. Szentkláray Jenő: Száz év, I. kt., 206. l., ²⁾ jegyz.

²⁾ Uj-Palánka a jelenlegi Ó-Palánka; 1738-ban elpusztulván, a következő időkben egészen 1868-ig a fehértemplomi gör. kel. plébános viselte az új-palánkai protopópai czímet és hivatalt.

³⁾ A verseczi püspöki levéltárban őrzött eredeti összeírás szerint.

⁴⁾ Picot szerint ezen zárdát 1225-ben Szent Sebő (Szveti Száva) alapította.

⁵⁾ Ma már nem létezik.

Semlakon;¹⁾ a palánkaiban: Kusziacson,²⁾ Zlaticzán³⁾ és Baziáson.⁴⁾

Midőn 1768-iki augusztus hó 26-án Nenadovics Pál metropolita elhalálozott, Georgievich bizatott meg a karlóczai érsekség adminisztrációjával; a reá következő évben pedig, szeptember 6-án, a választás második napján, a károlyvárosi püspök Jak-sich ellenében, némi küzdelem után, támogattatva a kormány által, melynek titkos jelöltje vala, karlóczai érsekké és metropolitává választatott. Az udvarnál, hol ezen választással teljesen meg voltak elégedve, már ugyanazon évi szeptember 14-én állították ki számára a legfelsőbb jóváhagyást magában foglaló oklevelet.⁵⁾

Georgievich érsek 1773. május 23-án hagyta el e mulandó életet⁶⁾; a verseczi püspöki lakban két arczképe tartja fenn emlékét. Utóda a verseczi püspöki székből Popovich Vince volt⁷⁾, ki már 1769-ben választatott meg püspöknek, de csak 1774-ben nyerte meg méltósága végleges megerősítését⁸⁾. Ezen püspöknek évi jövedelme 1777 körül 15.000 frt. volt, alig 1000 frttal kevesebb a temesvári püspökénél, ki a leggazdagabb volt az összes magyarországi gör. kel. vallásu püspökök között⁹⁾.

Popovich Vince püspök kormányzása idejében, 1775-ben, állíttatott fel az illyr udvari küldöttség közbenjárása folytán a verseczi püspökségnek szentszéke (consistoriuma) Ezen egyházi tanács 6 világi tagja között találjuk Jankovicsot, a szerb nemzeti iskolák akkori érdemes igazgatóját is, ki 1774-ik évi szeptember 6-án nemességre emeltetett volt és 1775. ápril 6-án szentszéki tagnak neveztetett ki; továbbá Nestorovich Miklóst, ki 1769 óta főkenéz és 1775-ben a verseczi kerület alpraefectusa volt. A consistorium pecsétjét Mária Terézia maga küldötte át annak 1777-ben¹⁰⁾.

Időközben a szerbek politikai ügyeinek rendezését illetőleg fontos változások történtek. A szerb nép panaszait már az 1769.

1) Elpusztult; a falu második neve „Monastir“ emlékeztet még reá.

2) Elpusztult; alapfalai még láthatók.

3) Létezik Fehértemplom mellett.

4) Alapítója és alapítási ideje ismeretlen. Első említése 1581-be esik. Jelenleg a Zlaticzainak fiókja. Pesty Fr.: Krassó története. II. kt., I. r., 34. l.

5) Schwicker: Pol. Gesch. der Serben in Ungarn, 259. 260. ll.

6) Ugyanott 294. l.

7) Griselini: Gesch. des Tem. Banats, I. r., 193. l. — és utána más délmagyarországi történészek ezt tévesen Jánosnak nevezik.

8) Vászits, Pesty, Bárány, Böhm és mások.

9) Bárány Agoston: Temesmegye emléke, I. r., 158. l.

10) A verseczi gör. kel. püspökség levéltára.

karlóczi synoduson tárgyalták, mely tárgyalások folytán keletkezett az első illyr „regulamentum privilegiorum“ 1770-ben. A kiváltságok szabályozását célzó eme rendelet határozatai szerint tartozott a verseczi püspök megerősítési oklevelének vétele alkalmával az illyr udvari deputationak 6000 firt. díjt fizetni¹⁾. Ugyanott állapított meg az is, hogy a verseczi püspök megválasztása alkalmával a metropolitának az érseki helybenhagyó bulla kiállításáért 200 aranyat fizetni köteles²⁾.

A szerb nép azonban nem volt megelégedve az említett regulamentummal. Az 1774. és 1776. években újra tanácskoztak a püspökök. Tanácskozmányuk következménye a „második regulamentum“ volt, mely 1777. évi január 2-án adatott ki. Ezen utóbbi synoduson a Magyarországon létező gör. kel. egyházmegyéket véglesen felosztották protopópasági kerületekre, pontosan meghatározván az egyes kerületek határait s az azokhoz tartozó plébániákat. Ezen rendezés alkalmával a verseczi püspökség a következő 6 protopópaságra osztatott fel:

1. Versecz	44	plébániával és	0	fiókegyházzal,
2. Uj-Palánka	44	„	6	„
3. Varadia	34	„	2	„
4. Lugos	28	„	2	„
5. Karánsebes	56	„	10	„
6. Mehádia	33	„	9	„

Összesen: 239 plébánia és 29 fiókegyház³⁾.

Ebből látható, hogy akkor a verseczi püspökségben volt 5 esperesség egy hatodikkal, a varadiaival, bővítettett.

Az egyházmegyének ilyenén pontos felosztása a már 1774-ben synodusilag tervezett iskolai felügyeletnek életbelépését lehetővé tette, mi vidékünk gör. kel. iskoláinak haladását nagyban előmozdította. Ezen terv szerint az egyes plébániák, a kerületek és az egyházmegye összes iskolái rendszeresen meglátogatandók voltak, és pedig havonta a pópák és kenézek által, évnegyedenként a protopópa — s végre minden évben a püspök által; ez utóbbi — mint az illető rendelet mondja — „hogy nagyobb legyen a tekintélye“ az ilyen látogatásoknál, mindenkor egy, e célra kinevezendő „individuum“ kíséretében. A tanulók serkentésére Mária Terézia évenként 1500 firtot rendelt kiosztani.

¹⁾ Schwicker: Pol. Gesch. der Serben in Ungarn, 286. l. *) jegyz.

²⁾ U. o. 282. l. *) jegyz.

³⁾ Czoernig: Ethnographie von Österreich, III. kt., 136. l.

ugy hogy ezen összeg felét a temesvári, másik felét a verseczi egyházmegyei iskolalátogatók kapják a végre, hogy érdemes tanulók között taneszközöket, ruhaneműeket vagy érdemjeleket osszanak szét jutalom és ajándékképen¹⁾.

Ezen időben a zárdák számát is lezártították. Az 1774. karlóczai püspöki zsinat határozatai alapján a verseczi püspöki megyében a Szredistyén, Kusziacson és Básiason volt zárdák önállóságát beszüntették, mert fundusok nem volt, hanem szerzeteseik csak alamizsnából éltek. A kusziaci és básiasi zárdát egyesítették Zlaticzával, Szredistye pedig — az ajánlott Meszics helyett — Sendlakkal. A feloszlott zárdák vagyona azokéhoz csatoltatott, melyekbe olvadtak. Mária Terézia királynő helyeselte Sendlak és Zlaticza további fennállását és kívánatosnak mondta Meszicsnek más zárdába való bekebeleztetését²⁾.

A „második regulamentum“ nagyon felbosszantotta vidékünk szerbjeit és románjait. Azon gyanu éledt fel bennük, hogy az érsek és a püspökök a kormány iránti kedveskedésből nemzeti kiváltságaikat megesonkitani engedték. „A privilegiumok — így mondta az Ujvidéken és Verseczen fellázadt nép — nem a püspökök, hanem az összes papságnak és a népnek adattak, ennél fogva egymaguknak nincsen joguk arról lemondaniok.“³⁾ A különböző újítások közt különösen az ünnepnapok számának lezártítása hozta izgalomba a papságot és a népet, továbbá a tilalom, melynél fogva nem engedtetett meg többé, hogy temetkezések alkalmával a halottakat nyitott korporsókban vigyék a templomba. — Az elégedetlenséget észrevéve, maga a karlóczai érsek, továbbá az aradi és pakrácsi püspökök huzták-halasztották az illyr udvari deputatióknak 1777. évi augusztus 28-án kelt s a fennebbire vonatkozó rendeletének kihirdetését.

Kihirdették azt azonban a bácsi és verseczi püspökségben; itt azután sajnos következményei lettek. Ujvidéken október 19-én felzendült miatta a nép, de a metropolitának sikerület a háborgó kedélyeket lecsillapítania. Verseczen nem mult el a dolog ily simán.

Október 26-án (az ó-naptár szerint, az új szerint nov. 6.) volt szent Demeter napja, a gör. kel. egyházban kiváló ünnep, Verseczen azonfelül vásár és a számtartói hivatalnál az évi számadások kiegyenlítése. E különböző okok nagyobb nép-

¹⁾ Helfert: Die österreichische Volksschule, I. kt., 444. l.

²⁾ Fr. Vaniček: Specialgeschichte der Militärgrenze, II. kt., 548. és 549. l.

³⁾ A Stojaszkovics: Über die staatsrechtl. Verhältnisse der Serben in der Wojwodina stb., 2. kiadás, 26. l.

tömeget esőditettek a környékből Verseczre; megjelentek pedig már azért is számosabban, mert az otthelyi szerbek hívogatták vala őket, s azonfelül hire járt, hogy a gör. kel. püspökök az egyesülést a róm.-kath. egyházzal szorgalmazzák; ez és több hasonló mendemonda izgalomban tartotta az összeseregletteket. Popovich Vincze püspök e napon házi kápolnájában végezte az isteni tiszteletet; már vége felé járt a szertartás, midőn a székesegyházból a nép tömegesen özönlött a mondott kápolnához. Azonban mikor a püspök a hívőknek a szentelt kenyeret osztogatni kezdené, csak az egyház tanácsosai fogadták el azt, a nép visszautasítá és tüntetőleg hagyta el a kápolnát. Ezalatt a sokaság a püspöki lak udvarát, a folyosót és a lépcsőházat megszállotta volt, s midőn a püspök a kápolnát elhagyá, nyomon követték őt termeibe, ordítva: „Miért árultátok el — püspökök! — hitünket, vallásunkat? Mi ő es. k. felségének megadjuk az adót, eljárunk szolgálatában, s hűk vagyunk hozzá. Miért törültétek el ünnepnapjainkat? Mért nem engeditek, hogy a templom körül temetkezhessünk? Miért tiltjátok, hogy halottainkat a templomba vigyük és felettük a halotti zsoltárokat énekeltessek? Kényszerítitek gyermekeinket, hogy az iskolában német és szerb katekizmusból tanuljanak, melyből néhány levél ki van szakítva. — A múlt télen kocsiszámra hordattad a német és másféle könyveket a pópák között, hogy minket unitusokká tegyenek! Te eltitkolsz előttünk mindent, nem akarod tudtunkra adni, mekkora sértés ejtetett vallásunkon. Vidéki emberektől tudtuk meg itt a vásáron; de azt is hallottuk tőlük, hogy ők az ujitásokat nem fogadták el, visszautasították és te még is ránk akarod erőszakolni azokat.“

A püspök mindenféleképen igyekezett a háborgókat megnyugtatni; felhívta a szétoszlásra, kérte őket, hogy békében maradjanak, hogy emlékiratot szerkesztessenek, hogy ne lázongjanak. Békitő szavai, intései, kérelmei és felvilágosításai eredménytelenül hangzottak el. A szorongó főpásztor tehát a kerületi kapitányért küldött, hogy ez esendesítse le a népet. De ennek sem sikerült. A zendülők mind inkább szaporodtak, köztük a nép „részeg söpredéke,“ mely a püspököt a leggyalázatosabb szitkokkal illette, őt árulásról, s hitehagyottságról vádolta és különféle fenyegetésekkel rémítette. Szorultságában a püspök elhozatta a templomból a naptárt, átadta a felizgatott népnek és a protópópa által kihirdettette, hogy az ünnepnapok ezentul is meg fognak tartatni s a halottak a szokott módon eltemettetni.

De ezen ígéretek már nem elégitették ki a népet. A zendülők oly rohamosan hatoltak a szobába, hogy a püspök egy sarokba szorítottatott. E pillanatban meghúzták a székesegyház tornyában a vészharangot. A csőceselék orditozott: „püspökünk elárulta hitünket és vallásunkat,“ és a tömeg nőttön-nőtt. Különösen a vidékről bejött oláhok nagyobbították a zajt, ismételten kiáltozva: Miért árulta el hitünket és vallásunkat? A kerületi kapitány elmenekült, s csak nehezen menthette meg életét. A püspököt lehozták a zendülők az udvarra, elhurczolni akarták, s halállal fenyegették. A protópák és hegumenek kérelmei és esedezései mit sem használtak, nekik is saját biztonságukról kellett gondoskodniuk; egyikük az ablakon ugrott le, hogy menekülhesen. Néhány bátor verseczi ifju kiragadta a püspököt a zendülők kezéből, visszavitte szobájába, hol egy asztalra állították, további bántalmak ellen megvédendő. A felhevülés, a félelem és a szenvedett bántalmak annyira hatottak az éltes püspökre, hogy érzületét veszítve összeroskadott.

Már két óra hosszan tartott vala a lázangók zsbaja, midőn segély érkezett. A megfutamodott kerületi kapitány a helységben beszállásolt Kálnoky-féle huszár-századot kérte föl közbenjárásra. Azonban a zendülő tömeg nem hökkent meg a huszárok első megjelenésére, békítő felszólításukra nem oszlott széjjel, még midőn első izben vak töltéssel lőttek a zavargók közé, ez sem riasztotta szét őket; ellenkezőleg maguk támadtak botokkal a huszárokra, kik kénytelenek voltak, néhány golyóra töltött lövést közéjük bocsátani s karddal kezükben utat törni maguknak a püspökhöz. Kimentették őt s egyelőre a püspöki lak egyik félre eső szobájába zárták el.

Most valóságos kis esata támadt a nép és a katonaság között, mely alatt, mint a hivatalos jelentés előadja: „egyik-másik halva maradt, mások megsebesültek.“ A püspök maga látott három halottat; egyébiránt azt hirtelték, hogy 6 halott és 36 sebesült maradt a küzdőterén¹⁾. A nép azután elvonult a püspöki laktól, a katonaság pedig magával vitte a püspököt a laktanyába, mert hire futott, hogy a zendülők újból gyülekeznek a vásártéren s maguk között a püspök meggyilkoltatását elhatározták volna.

A esendet azonban nem zavarták meg többé, sőt a következő napon, midőn mámorukból kijózanodtak, maguk átlátták

¹⁾ A székesegyház halottas könyve 3 holtat említ fel: Relics Trifunt, Mihailovics Márkot és Ivánovics Lázárt.

vétkük súlyos voltát; bűnbánólag jelentek meg a püspök előtt, bocsánatot kérvén tőle s visszakisérték lakába. A helységbe is visszatért az előbbi rend és nyugalom. Két nappal később, november 8-án, a tartományi kormányzó Brigido Pompejus gróf is eljött Verseczre, a püspök látogatására. A zavargás kezdőinek kikutatása és megbüntetése végett bizottság küldetett ki¹⁾.

Az ujvidéki, különösen pedig a verseczi zendülés nagy izgalmat okoztak Bécsben; kivált az illyr udvari deputatio érezte felelősségének nagy voltát; sietett is november 18-án kelt „közvetlen jelentésében“ az uralkodónő előtt a hibát más nyakába keríteni, nevezetesen a magyar udvari kancelláriára tolni, melynek sürgetésére ama rendeletek kihirdetettek volna.

A közvetlen jelentés beterjesztése után újabb tanácskozással tárgyává tette az illyr deputatio az ügyet, és november 20-án kimerítő jelentést tett ő felségének úgy az ujvidéki, mint a verseczi események felől.

A verseczi zendülésről szóló eme jelentésében az illyr deputatio következőket jegyzi meg: „A püspök magas kora, lélekjelenlétének hiánya, a meglepetés lehettek okai, hogy kellő ékes-szólással a népet a helyes útra vezetni képtelen volt, nem bírta meggyőzni cselekedetének helytelenségéről és megnyugtanni a synodus határozmányainak és a vallási dolgokban hozott rendszabályoknak üdvös volta felől.“

A magyar udvari kancellária megezáfolta az illyr deputatio állításait, melyeknek éle ellene volt irányozva, és kimutatta, hogy épen az illyr deputatio volt az, mely idő előtti rendeleteivel, minő például az ünnepnapok számának leszállítása stb. adott okot a szomorú eseményekre. E két udvari hivatal, melyek az illyr deputatio fennállása, tehát 30 év óta, ellenszenvvel viseltettek egymás iránt, az ujvidék-verseczi események körül, melyeknek pedig mindketten voltak okozói, épenséggel ellentétes álláspontot foglaltak el a trónnal szemben. A végeredmény az vala, hogy az illyr deputatiót 1777. évi december 2-án feloszlatták.

De nem csak az illyr deputatiót, hanem Popovich püspököt is sujtották a következmények. Ama titkos utasításban, mely az 1781-iki évre összehívott congressusra kiküldött királyi biztosnak adatott, a verseczi püspök mondatik a zendülés előidézőjének. „Popovich Vineze, verseczi püspök, — így hangzik az

¹⁾ Az akkori verseczi eseményeket Schwicker: Polit. Geschichte der Serben in Ungarn, 313—318. lapjain előadták nyomán adom.

utasítás — tétlen, tudatlan és meggondolatlan férfiú, ki megfontolás nélküli eljárásával s éretlen vallási buzgalomával Verseczen anno 1777-ben zenebonát idézett elő, a mikor is néhányan életüket veszítették, többen veszedelmesen megsebesültek. Nem érdemli meg ennél fogva, hogy tekintetbe vétessék (a metropolita választásánál) sőt óhajtandó volna, bár soha sem emeltetett volna a püspöki méltóságra.“ — Különös gúnyja a sorsnak! Az a püspök, ki a hatóság rendeleteit kihirdette, ezért pár évvel később feddést és büntetést nyert.¹⁾

1778. tavaszán újból megengedték a gör. kel. vallás híveinek, hogy szokásos módon temetkezhetnek. Ugyanezen évben intézték el a káté ügyét is. 1775-ben e fölött gyakori tárgyalások folyának, melyek következtében 1776-ban szétosztották vala az új kátékat. Most ezeket ismét eltörölték s elrendelték, hogy helyettük a régi Nerodovics-féle káté, egyelőre ideiglenesen, hozassék be.²⁾

1777-ben a temesvári kormányzóság a verseczi püspökségnek 2 „megadóható“ telket adományozott.³⁾

Az 1779-ben kiadott „declaratorium“ szerint a verseczi püspök az érseki megerősítő bulláért 200 körmőczi aranyat tartozott fizetni.⁴⁾ A verseczi és bácsi egyházmegyében a prótó (esperes), ha parochiájában más plebános is alkalmazásban volt, ezektől a stolának felét kapta.⁵⁾ A plebánosnak fizetendő adó pedig a verseczi, temesvári és bácsi püspökségben akkép szabályoztatott, hogy ezentul egy gazdag ház 1 frt 8 krt., egy középszerű 34 krt. és egy csekélyebb vagyonu 18 krt. fizetett.⁶⁾

Popovich Vinceze hivataloskodásának utolsó éveiben épült Verseczen új, a városnak mai nap is díszére való székesegyház. A régi templomnak roskatagsága és a naponta szaporodó hívek száma már a mult század nyolczadik tizedében tették szükségessé, hogy nagyobb, tágasabb templom építéséről gondoskodjanak. Ámde a gör. kel. vallás híveinek azon időkben nem lehetett oly szabadon mozogniok, mint a mai korban; minden tettekhöz előbb a hatóság engedélyét, beleegyezését kellett kieszközölniök; kivált, ha templom építése forgott szóban. Különösen a verseczi esetre hatott gátlólag azon körülmény is, hogy a Temesi Bánságot épen akkor esatolták volt vissza Magyar-

¹⁾ Schwieker J. H.: Pol. Gesch. der Serben in Ungarn, 318—328. II.

²⁾ A verseczi püspöki levéltár irományai szerint.

³⁾ Verseczi püspöki levéltár.

⁴⁾ Fr. Vaniček: Specialgesch. der Militärgrenze, II. kt., 561. I.

⁵⁾ U. o. 562. I.

⁶⁾ U. o. 564. I.

országhoz, minélfogva a hatóságok egyéb politikai ügyekkel voltak elfoglalva. Miután 1777. évi május hó 22-én, majd ismét szeptember 17-én hiába fordultak vala a főnnállott tartományi kormányzósághoz, hogy nekik az engedély megadassék, egy új templomnak szilárd anyagból leendő felépítéséhez, 1779. évi május 22-én ugyanezen ügyben még egyszer fordultak Temesvárra és pedig a visszakapcsolás végrehajtására kiküldött bizottsághoz.¹⁾

Végre 1783-ban fogtak hozzá az építkezéshez.

Mínhogy az új templom sokkal nagyobbra tervezetett, mint a milyen a régi volt: ennélfogva a réginek eleinte csak tornyát bontották le, azután föléje építették az újnak hajóját, minek azon előnye volt, hogy a régiben még jó ideig tartatták az isteni tiszteletet. 1785. október 21-én (ó napt. sz.) avatta fel ünnepélyesen Popovich Vincze püspök az új székesegyházat. Ezen új katedrális templom, ép úgy mint a régi, szent Miklóst nyerte védszentül.²⁾

Popovich utódai fejezték be az új székesegyháznak ugy külső diszítését, mint belső felszerelését.³⁾

Popovich Vincze, ki egyebek közt 1783-ban a csiklovai gör. kel. templomot is alapította vala,⁴⁾ és a verseczi szerb iskolát 140 frttal évenként segélyezte,⁵⁾ még 1785-ben halt meg.⁶⁾ Utódja lett 1786-ban Sakabenti Joannovits József, ki előbb pakrácsi, utóbb pedig bácsi püspök volt. Áthelyezése ugyanazon évi június hó 22-én hirdetetett ki. A verseczi egyházmegye időközti jövedelme 1785. november 1-től 1786. október utolsójáig 10.906 frt 10 kr. volt.⁷⁾

II. József császár 1786-ban azt rendelte, hogy a verseczi püspök jövedelmeiből évenként 1528 forintot juttasson hivataltársainak: a pakrácsi, károlyvárosi és budai püspököknek segélyül, mely intézkedést az 1790-ben Temesvárott megtartott szerb congressus is jóváhagyta. 1786-tól kezdve több éven át évi 1000 frtot tartozott fizetni a verseczi püspök egy Temesvárt felállítandó gör. kel. papnövelde alapjára.⁸⁾

1787-ben kijavították Verseczen a püspöki rezidenciát,

¹⁾ A verseczi gör. kel. püspökség levéltáranak irományai.

²⁾ Esperesi jelentés a püspöki levéltárban; és feliratok a székesegyházban.

³⁾ Milleker Bódog: Versecz város története. I. kt.

⁴⁾ Adattár, IV. kt., 72. l.

⁵⁾ Püspöki levéltár.

⁶⁾ A verseczi püspöki levéltár irományai.

⁷⁾ Ugyanott.

⁸⁾ Ugyanott.

mihez az engedelmet az akkori rendeletek értelmében a püspöknek ő felségétől kellett kérelmeznie. A kijavítás költségei 4529 firt 29 kr-ra voltak előirányozva.¹⁾

Az 1786. év végén II. József ezászári rendeletére végrehajtott népszámlálás a verseczi gör. kel. egyházmegyét illetőleg a következőket eredményezte: Ház volt a nevezett püspökségben 44.883, együtt élő házaspár pedig 55.077. Az 1786. év folyamában megkereszteltetett 9.366 gyermek és elhalálozott 9.722 egyén (sok valószínűleg az akkori himlőjárvány következtében); esketés 3111 volt. A püspökség területén akkor élt gör. kel. hívők száma 256.857 volt.²⁾

Magához verseczi protopópasághoz tartozott akkor 47 helység 11.053 házzal és 59.204 lélekkel.³⁾

De most bekövetkezett a szomorú emlékeztető, ugynevezett „utolsó“ török háború, mely alatt a verseczi egyházmegye a török betörés folytán sokat szenvedett. A püspök menekült megyéjéből, melynek mehádiai, karánsebesi, palánkai és verseczi protopópaságaiban a törökök dúltak, kikhez még elégedetlen román csapatok esatlakoztak, kik az említett kerületeken kívül még a Varadiaiban is sok kárt tettek vagyonban valamint emberi életben. A verseczi püspök azon okon, mert egyházmegyéje teljesen elpusztított, s abból semmi jövedelmet nem kaphatott, 1788. év őszétől 7 hónapon át havonként 300 firtot, tehát összesen 2100 firtot nyert segély gyanánt az államtól.⁴⁾

A verseczi gör. keleti püspökség ennél fogva fennállásának első évszázadát szomorúan végezte.

(Vége következik.)

¹⁾ A verseczi püspöki levéltár irományai.

²⁾ M. Schwartner: Statistik des Königr. Ungarn, I. kt., 87., I., jegyz.

³⁾ Esperesi jelentés 1786-ról, a püspöki levéltárban Verseczen.

⁴⁾ Irományok a verseczi püspöki levéltárban.

A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnásiumnak története.

Irta PFEIFFER ANTAL, kegyesrendi főgymnásiumi igazgató.

C) A kegyes tanítórendieknek temesvári háza és főgymnásiuma.

1790–1890.

I. Bevezetés.

Áttérünk tulajdonképeni tárgyunkra, t. i. a piaristák temesvári gymnásiumi tevékenységének, munkásságának leírására.

Új hazát lelt a kis ház, új lakást népesítettek be az iskola vezetői; Szt.-Annát, a kis falut szerették a piaristák, ha ajka mosolygott, szerették, ha búbanat nehezedett reája, — most hogy a sors elválasztotta egymástól őket, fájdalom töltötte el mindkettőjük szívét; elhatározták, hogy sem jó sem balsorsban nem hagyják el egymást; — és nem is történt az elválás oly rohamosan; a búcsú lassú és fájdalmas volt, sőt mint a későbbi sorok mutatják, maradt ott piarista, aki egyideig a plébániai kötelelességeket teljesítette.

Új városban, nagy városban, Temesvárott csak a jelen meg a jövő volt a piaristák előtt; ámde az emlékezet a multon épül — pedig az adja meg a boldogságot a földön az embernek — az iskola hívó szava hamar adott erőt a szép hivatásnak, nevelésnek, oktatásnak, és nem engedte meg, hogy a hervadás nehéz baja szállja meg a nagykorában messze földre áttett gymnásiumnak gyökereit . . . virágzott a fa nemesen és szépen, hajtott lombokat, messze árnyékosakat, érlelt oly gyümölcsöt, amelynek édes íze mai napig oly üdítő, oly kedves . . . és az lesz még soká soká. . .

II. Felosztás.

Gymnásiumunknak története szorosan összefügg a háznak történetével, aminek okát abban kell keresnünk, hogy több ízben a házfőnöki és gymnásiumi igazgatói tisztet egy ember vezette; hogy a háznak tagjai mind egyuttal a gymnásiumnak is tanárai, s így a ház története a gymnásiumival és annak tanáraival összefüggő szoros egységben, kapcsolatban áll.

A történet elbeszélésében a két főforrást, t. i. a ház és a gymnásiumnak kézirati történetét egymással kapcsolatban szólaltatom meg, és meghatározott pontokat veszek fel, amelyek szerint a leélt 100 évet beosztva,

biztosabban tájékozhatom magamat az egyes részekben; e végből az irodalom-történetnek főbb időszaki beosztásait fogom szemem előtt tartani; az irodalmi főbb korszakokkal ugyanis szoros összeköttetésben áll az iskola, amely mindenütt nemzeti, minálunk pedig főleg egészen a magyar nyelvnek és irodalomnak felvirágoztatását, a magyar érületnek és gondolkodásmódnak felkeltését és ápolását, tartja szeme előtt.

Az időszakok lesznek: a) 1790—1830. b) 1830—1850. c) 1850—1890.

a) 1790—1830.

1. A kornak rövid jellemzése.

Amint behúnyta szemeit II. József császár, aki reformjaival annyi megaláztatást szenvedett, csakhamar megindult a minden oldalú mozgalom a magyar nyelv és irodalom érdekében; behozták a magyar szót a hivatalok minden osztályába, be az iskolába, az egyetemre, a megyékbe és az országgyűlésbe; — azonban hogy a József uralkodására vonatkozólag a visszahatásnak ezen tüze, amely 1790-ben fellobbant, csak néha vetett lobbot Ferencz kir. országgyűlésein, annak okát részben az 1795-iki rémjelenetekben, részben a francia háborúk pusztításaiban kell keresnünk; és így tulajdonképeni felemelkedő irányzatot csak az 1825—30-ig terjedő időkben láthatunk; 1825-ig a fősúlyt a nyelv kiművelésére fordították, hogy azt mint egy teljes fényben levőt adják át a jobb kor utódainak, ha ugyanis jön egy jobb kor, amelyben azonban a 19. század elején kevesen hitték. A tudományoknak hatalmas lendületet adtak a) gróf Széchenyi Ferencz, aki magyar könyvtárát, melynek eszméje: „mindent tartalmazni, mi magyarok által, Magyarországon, s Magyarországot illető iratott“ és éremtárát az országnak ajándékozta; b) József nádor, aki az adományt magyar nemzeti muzeummá egészítette ki; az intézet utóbb beszerzések és ajándékok által gyarapodott (Pray és Kovachich gyűjteménye, az Illésházy-esalád könyvtára, a Pyrker-képtár) c) a Marezibányi-intézet, amelyet szintén ezen időkben állítottak fel.

2. A piaristák Temesvárott és az új ház tatarozása.

A jelzett 1790-iki esztendőben már Temesvárott találjuk a piaristákat: Szomy István, rector és director, Szüts István, Berzátzy Ádám, Endrődy János, Simoncsics Incze és Gida István tanárok, azonnal meg is kezdték, illetőleg folytatták a Szt.-Annán elhagyott tanítást és pedig azon alapon, annyi osztály- és tanárral, amiként Szt.-Annán volt.

Utasítás gyanánt az oktatásban szolgált a Ratio educationis; igaz ugyan, hogy az 1791. évben kezdettek egy új Ratio felett elmélkedni és dolgozni is, de ez csak 1806-ban látott napvilágot (erről később).

A ház és a templom nagyon is elhanyagolt állapotban voltak; szoba kevés is volt, kicsinyek is voltak, nem alkalmasak sem iskolákra, sem

pedig tanári lakásokra; a ferenczrendűek — előttem — bizonytalan időben és okoknál fogva távoztak innen, és így a valószínűleg hosszabb ideig lakatlan épület mehetett annyira tönkre. Először is a házfőnöknek kérelmére 1795-ben az udvari hadi tanács kiutványozott 300 frtot a megromgált templom helyreállítására; a templom mellett a ház is megkívánta a sürgős segítséget. Ő felsége belátva a tetemes veszteséget, amely Szt.-Anna elhagyásával érte a piaristákat, a ház teljes helyre állítására megadja a szükséges költségeket; és 11.579/1.795 sz. a. a tanulmányi alapból 300 frtot utalványozott ki akképen, hogy az összeg 1789-iki szept. 1-jétől egész 1794. okt. 30-ig évenkéntinek számíttassék, így a piaristák egyszerre 1.550 frtot vettek fel; — az utalványt maga Tokody György főigazgató hozta el, a mely alkalommal meglátogatta az iskolákat is.

A kiutalványozott pénzből kijavították a templom és a ház tetőzete és megtörténtek a legszükségesebb kőmives, asztalos, mázólo, üveges stb. munkák.

Később ismét történtek nagyobb javítások és pedig a tanulm. alap terhére, így 1804-ben a templom homlokfalazatáról nagyobb mennyiségű falmagasságot szedtek le; majd 22.838/1.807 sz. a. 261 frtot utalványoztak ki a templom tatarozására, az összeg azonban oly csekély volt, hogy a ház is kénytelen volt a költség fedezéséhez hozzájárulni, mind 1807-ben mind pedig 1809-ben is. — Az akkori házfőnök és gymn. igazgató Végh Imre folyamodványt nyújtott be II. Ferencz császárhoz, amelyben kérelmezi a) a quadratumban egy kútnak a kiásatását, b) a gymnasialis csatornának összekötését a főcsatornával és c) a templomtetőnek kijavítását; az a) alatti pont teljesített, sőt a kérelemnél többet is tett Ő felsége, a midőn a városban építendő 13 kútra nagyobb mennyiségű pénzüsszeget utalványozott ki; az első kúta a piarista templom mellett ásták, de annak vize oly rossznak bizonyult be, hogy a többinek ásásával felhagytak; b) a gymnasiumi csatornát a főcsatornával összeköttette a város; a templomtetőnek kijavítása a jelen esetben elmaradt. A piaristáknak egészségi állapota sok bajnak volt kitéve Temesvárott, főleg az iható víznek hiánya és a rossz levegő miatt, némelyek mint pl. Lelkes Ágost és Utlacsay László tanárok folyton gyengélkedtek, sőt néha pl. 1802-ben a rectorral Billoththal együtt a háznak valamennyi tagját megtámadta a láz; ennek következtében kénytelenek voltak a tanárok mindig új állomásokat kérni; mind a betegeskedési mind pedig az utazási költségek tetemesen megszorították a szentannai házhoz képest Temesvárott a kiadásokat.

3. Házi és gymnásiumi ügyek.

A háznak és gymnasiumnak vezetésével a fentebb említett Billoth József után 1793-ban Huber Joakim bízott meg, a kinek 1801-ben

bekövetkezett halála után a kettős hivatal, csakhamar egyik kézből a másikba ment át, míg végre 1805-ben Végh Imre vette át a nehéz tisztelet, a melynek azon hosszú idő alatt, amíg azt kezelte, meg is felelt.

Huber után először következett Szulmon Péter, egy évig volt rector, gyengélkedő egészsége nem bírta meg sem a vizet, sem a levegőt; rector-sága alatt eladta a józsefvárosi kertet a benne levő házzal együtt; az egész kert nem jövedelmezett annyit, amennyi kiadással járt; követte őtet Dominikovics József, kinek sok baja volt a gróf Battyányi Tivadarnál elhelyezett 15.000 frtnyi tőkének kamatai miatt; sikerült mégis kieszközölnie, hogy a kamatokat rendesen fizessék; Dominkovics sokat betegeskedett, végre 1804-ben meg is halt; nemcsak a tanártársak és az ifjúság, de az egész város sajnálta a buzgó és szelíd lelkű férfit; ideiglenesen elvállalta a rector-ságot az öreg Mohovics Tóbiás, a directorságot pedig Visky Ágost, míg végre a két hivatalt egyesítették Végh Imre kezében.

Végh Imre hivatalos elfoglaltságán kívül nagyon sokat fáradozott a ház és gymnasium történetének pontos vezetésében; igazgatása alatt sok rendi és tanügyi intézkedés történt, amelyekből néhány fontos rendeletet meg kell említenem; a rendeletek ugyan nem vonatkoztak egyenesen a temesvári házra és gymnasiumra, hanem általános érvényűek voltak; ilyenek: a kegyes r. kormánya meghagyja a házi könyvtáraknak rendezését és pontos leltározását; a Helyt. Tanács megtiltja a tanítási anyagnak dictálását és megkívánja, hogy a tanulók az iskolában tanulják meg a feladott leczkét és törekedjenek azt saját szavaikkal elmondani; a hittan nem osztályok, hanem nyelv szerint tanítandó, külön tanulják a magyar és külön a német nyelvű tanulók; csak a legenyhébb büntetést szabad az iskolában alkalmazni és azt is legritkább esetben; az 1806-iki Ratio előjeleként tekintjük az 11.699/1.803. sz. a. rendeletet, amely szerint az elemi iskoláknak harmadik osztálya a gymnasiumi épületbe tétessék át, a hová tulajdonképen tartozik is, mint a gymn.-nak előkészítője; az új iskola bebútorozására vonatkozólag előleges költségvetés terjesztendő fel.

Minthogy az új Ratio educationis lassan készült, 1802-ben átmeneti rendeletet bocsátott ki a Helyt. Tanács, amelynek pontjai közül figyelmet érdemelnek: a magyar nyelv művelésére vonatkozó isk. könyveknek szerzői jutalmat nyernek; a fődirectorok kir. tanácsosi ezímmel fognak birni; az érdemesült tanárok kitüntetésben részesülnek; a hittan kivétel nélkül minden középiskolának minden osztályában heti 2 órában tanítandó; a kath. tanulók minden egyházi szertartásnál tanáraikkal együtt részt vegyenek; a tanulóknak tiltatik, hogy a nyilvános helyeket látogassák; a szülők, ha gyermekeik erkölcsi nevelésére nem ügyelnek, megbüntetendők; nagyon természetes, hogy vallás-erkölcsi tekintetben a tanárok adják a legszebb példát.

Végre megjelent 1806-ban és azonnal életbe is lépett az új „Ratio educationis“ (315 lap és XII. tábla); a szervezetben az iskolák feletti főfelügyeletet a fejedelem tartja fenn magának és azt az országos főkor-mányszék által gyakorolja.

Az új Ratio szerint az elemi iskolának harmadik osztályából „minor parva“ cím alatt gymnasialis első osztályt csináltak, az eddigi első osztály második osztály lett és a „major parva“ nevet nyerte, s így fokozatosan összesen hat osztályból állott az új gymnasium; a humaniorákban is tör-tént csere, t. i. a szónoklati tanulmány az V., a költészeti pedig (az új) VI. osztályba tétetett át.

Az új Ratio főbb pontjai: az emlékező tehetség gyakorlása végett a classicusokból kiszemelt helyeket be kell tanulni; a magyar nyelv mind a hat osztályban rendes tárgy; a német nyelv ösmerete szükséges; a naponkénti tanítási idő 4 óra; hetenkint esütörtök egész nap és kedd d. u. szünet; a nagy szünidő szept. és október hónapokra esik. — Amióta Temesvárott vannak a piaristák, a leteft 16 év alatt a f. 1806. isk. évre a legtöbb tanuló (260) iratott be.

Minthogy a Ratio szerint a gymnasialis osztályok egygyel t. i. az elsővel megszorodtak, kellett gondoskodni a) helyiségről és b) tanárról. Helyi-séget épített a város a piaristák telkén a mostani izr. templomra nézőleg egy szobával, s így a seminariumból egy elemi osztály ide jött át; (a többi elemi osztályt pedig ugyanakkor a plébánia helyiségbe-helyezték át) tanáruul pedig a város által Haulik Antal világi alkalmaztatott, aki eddig a harmadik elemi osztályt tanította; a kegyesrend azonnal nem adhatott tanárt, mert minden gymnasiumában egy osztálylyal több lett az osztályok száma; — a helybeli gymn.-ban csak Hauliknak (aki 1814. óta beteges-kedett) 1819-ben bekövetkezett halála után alkalmaztatott kegyesrendi tanár és díjaztatik a várostól „I. osztály tanára“ cím alatt először 250, azután 400 majd 600 firtal.

Végh Imrét, aki 10 évig vezette a ház és gymnasiumnak ügyeit, a rend kormánya Kecskemétre helyezte át, hogy paedagogiai ügyességét, széles körű ismereteit a rendi fiatalok kiképzetésénél alkalmazhassa; helyét a kettős hivatalban Zimantsek Jeromos foglalta el, akit csakhamar a bánáti elemi iskolák felügyelőjévé választottak meg.

Zimantsek tetemes javításokat eszközölt mind a templom, mind a ház, mind pedig a gymnasium épületében; főfigyelmét azonban a tanuló ifjúság erkölcsi és tanulmányi előmenetelének javára fordította, e végből nemcsak felújította az 1790-ben kiadott isk. törvényeket, hanem azokhoz a helyi viszonyoknak megfelelő újakat is csatolt, ilyenek: a tanulóknak tiltatik estve esavarogni, színházakat és koresmákat látogatni az utcán verekedni; csereberélni, ruháikat eladni stb., a törvényeket közölte a városi főbb tisztviselőkkel is, akik megígérték és fel is ügyeltek, hogy a tanuló ifjúság

az erk. vallási törvények határán belül maradjon. — Két évvel később 1818-ban a Helytartó Tanács újította fel ugyancsak ezeket a régiebb isk. törvényeket, a melyek a vallásra, az iskola pontos látogatására, az erkölcsi-ségre, a tanulóknak önmagok és mások iránti köteleességeik teljesítésére vonatkoznak, és 1827-ben meghagyja, hogy azon tanulók, akik a hittanból elégtelen tanjegyet kaptak, az osztályt ismételni tartoznak, ha pedig nem javítanak, az iskolából elbocsáttatnak.

Fontos rendeletet bocsátott ki a Helytartó Tanács 1812-ben majd 1820-ban, amely a magyar nyelvnek szigorú tanítását megkívánja; az 1820. és 22-iki rendelet az iskolában való diétálás helyett sürgeti a rendes isk. könyveknek használatát; a testi büntetéseket csak rendkívüli esetekben engedi meg; és végre a tanításnál a tanulók szellemi tehetségeihez való alkalmazkodást ajánlja.

Ugyancsak az 1820-ban megjelent rendelet magában foglalja, mikor milyen jelentések és hány példányban terjesztendők fel az igazgató által; akkor (pedig az már sok volt) egy isk. évben 15 jelentést kellett tenni.

A helybeli gymn.-ban a tanuló ifjúság száma annyira felszaporodott, hogy az első és második osztályoknak szűk helyiségei ellen 1821. óta évről-évre sűrűbbek lettek a panaszok.

Megemlítem itt, hogy az iskolai rendre vonatkozólag a városi hatóság nagy későn 1865-ben jött ismét összeköttetésbe a gymn. igazgatóval; a városi kapitányság ugyanis belátva a sok visszaélést, amelyeket a lelkiismeretlen kosztadók nyereségvágyból űznek a tanuló ifjakkal, megkérte az igazgatóságot, hogy csak oly helyeken engedje meg a kosztot és lakást, amelyeket a kapitányság erre elég alkalmasaknak talál; az igazgatóság a legnagyobb örömmel fogadta a kapitányság ezen intézkedését.

Szomorodott szívvel teszem le a gyászkoszorút azon férfiak sírjaira, akik vagy közvetlenül a cathedrán működő tanítók, vagy pedig működésök által az iskolával szoros kapcsolatban állók voltak s így költöztek át az örök hazába.

* * *

Huberről, Dominkovicsról és Haulikról már fentebb tettem említést.

Mohovits Tóbiás spiritualis és volt rector 1810-ben öreg korában halt meg; Tokody Györgyöt, nváraditank. főigazgatót 1818-ban temették el.

Később 1825-ben meghalt Kőszeghy László,¹⁾ a nagyevű esanádi megyés-püspök. A piaristák közül elhaltak 1818-ban Kriszpach György, 1820-ban Radits Sándor, 1822-ben Benno Jeromos, 1827-ben Csertő József tanárok; a piaristáknál levő convictorok közül 1821-ben Karácsonyi István lett az akkor a városban uralkodó hagymáznak áldozata.

Ugyanazon évben 1821-ben meghalt Zimantsek Jeromos házfőnök, gymn. igazgató és elemi iskolai felügyelő; nemcsak a piaristák vesztették el benne szerető atyjokat, a tanuló ifjúság buzgó vezetőjét, hanem a város minden rendű és rangú lakosa böles és tanácsadó barátját.

A házfőnökséget és igazgatóságot ideiglenesen elvállalta Sefcsik Alajos, de csak rövid időre, mert utána következett Schmidt Antal, eddigi szegedi tanár, aki 1849-ig bekövetkezett haláláig lakója volt a városnak és házunknak.

Schmidt Antallal sokszor fogunk találkozni; annyit jelenleg is megemlíthetünk, hogy mind a házban, mind a gymnasiumban szép nevet hagyott maga után.

Itt van a helye megemlíteni néhány fontos tört. adatot, amelyek házunkkal vagy gymnasiumunkkal szoros kapcsolatban állanak.

a) Az egész országra leverő volt a hir, amelyet városunkban 1811-iki márcz. 11-én d. u. 5 órakor kihirdettek, hogy t. i. a pénznek értéke leszállított (devaluatio); zsibbasztólag sőt károsan hatott a rohamos változás az országnak minden lakosára, az iparra, a kereskedésre stb.; házunk is megérezte azt; a nagyobb károk elhárítása végett azonnal lejött Bolla Márton rendfőnök Hegedüs Alajos titkárával és intézkedett, hogy a mostani tornaterem helyén álló istálló épületből bolti helyiséget készítsenek, s így a ház jövedelmét megszorítsák. (A drágaságra nézve egy pár példát jegyzek ide, amelyeket házi történelmünk említ; a gabona pozsonyi mérője 40 frt; egy akó bor 35 frt, egy font vaj 4 frt, egy font zsir 4 frt, egy mázsa gyertya 450 frt, egy iteze tejfel 2 frt, egy iteze tej 1 frt, a kályhafűtő havi fizetése ellátáson kívül 18 frt.) A bolt, konyha, szoba, csakhamar el is készültek, a melyeket Schmidt nevű üveges bérelt ki.

b) Ezen időben a könyveknek revisorjai többnyire a gymn. igazgatók voltak; elmellőzöm a könyvek ezimeit, amelyek engedélyeztettek vagy elfiltattak; de két könyvet mint elfiltottat meg kell említenem: Dugonics Etelkája a IV. kiadás és Koppi piaristának tört. munkái; 1833-ban confiscáltatott Széchenyi Stádiuma is, mint azt történetünk említi.

c) A város fényesen megünnepelte a törökök alóli felszabadulásának 100. évfordulóját 1816-ban, az ünnepnek részletei: a katonaság megvendégelése, katonai és egyéb zenekaroknak a városban való fel- és alájárása, ökörsütés, ételeknek és italoknak szegények közötti kiosztása, díszmeneteknek (fehérbe öltözött leánykák) felvonulása, estve a város kivilágítása stb. Az ünnepélyes alkalomra Hubert Tádé piarista latin ódát írt.

4. Ünnepek, magas látogatások és jötevők.

A háznak ünnepélye volt 1794-ben, midőn Christovics Imre megyés püspök²⁾ felszentelte Horváth Nándor fiatal piaristát, aki nagy ünnepélylvel tartotta meg első sz. miséjét templomunkban,

Majd 8 évvel később felvették a kisebb rendeket Czingell Márton, Róth Mihály és Szűts József Kőszeghy László püspöktől, Teleky Ádám pedig Radványi András kanonoktól.³⁾

Megtisztelő volt a helybeli gymu. tanárokra, midőn Barkovics István pianistát a csanádi papnevelő intézetben az egyháztörténelem rendes tanárává nevezték ki.

Ő Felsége II. Ferencz császár 1807-ben délvidéki körútja alkalmával megtisztelte magas látogatásával Temesvár városát és ezzel kapcsolatban házunkat és gymnasiumunkat is, a fejedelmi látogatás házunk történelmében a legszebb lapot foglalja el. Ünnepek közé kell sorolnom 1816-ban az I. félévi vizsgálatok alkalmával Zimanések igazgatása alatt szavalatokból és énekből álló díszvizsgálatot, melyen az egész városi közönség részt vett. Házunkat — történeti könyveink alapján — a következő kegy. r. főnökök látogatták meg titkársaikkal: 1791-ben Perczel Imre és Lihan Paulin, 1796-ban Valero Jakab és Lihan Paulin; 1797-ben Pállya István és Verner Zsigmond; 1800-ban u. azok; 1806-ban Dományi Márk és Hegedüs Alajos; 1807-ben Egerváry Ignác és Hegedüs Alajos; 1811-ben Bolla Márton és Hegedüs Alajos; 1818-ban Bolla Márton és Róth Mihály.

Házi történelmünk több helyütt említést tesz azon jótévről, akik a templomnak és a háznak ügyeit adományaikkal elősegítették; kötelességemnek ösmerem a feljegyzett adományozók (1803—1822-ig) neveit a következőkben közölni: Csekovics József, Kiss Antal, Tormássy Antal, Gf. Buttler János, Dadányi Constant, Szilágyi János, Salbeck Zsófia, Dániel János, Gyertyánffy Kristóf és Lukács, Kapdebó Márton, Laczkovics István, b. Karlovicz Ernestina, Plausics Péter, Kardoss József, Gábrriel Károly, Karátsonyi Adeodat, Stieber Endre, Dészán, Pruzsinszky János, Márfi József, Kereszturi Kristóf, Pythely György, Kotzó Ignác, Légrádi Imre, Duka Konstant.

5. Jegyzetek.

¹⁾ Kőszeghy László szegedi születésű, csanádi káptalani nagyprépost, és 17 éven át püspöki helynök, majd a csanádi egyházmegyének 28 éven át nagyevü püspöke; meghalt 1828. jan. 4-én életének 83. évében.

²⁾ Christovics Imre, pesti születésű, a pécsi egyházmegyének nagyprépostja és püspöki helynöke, majd csanádi püspök 21 éven át, meghalt 1798. decz. 23-án.

³⁾ Radványi Antal, csanádi káptalani éneklő-kanonok, apát, a püspöki lyceumnak igazgatója.

b) 1830—1850.

1. Jellemzés.

A felállítandó magyar tud. Akadémiának szükségessége örökségképen szállott át a mult századról a 19-ik századra; Nagy Pál 1807-iki orsz. gyűlési lelkesítő beszédeivel ismételtelen felelevenítette az eszmét, amely azonban életet csak 1825-ben nyert. — Gf. Szécsenyi István nagyszerű adományával megvetette a magy. tud. Akadémiának alapját, amely műkö-

dését 1830. nov. 17-én kezdette meg (Kisfaludy Károlyt nov. 23-án tették). — Élénk mozgalom indult meg csakhamar az egész országban a nemzeti szellem, nyelv és irodalom érdekében; az 1830. 32. és 36. orsz.-gyűléseken kezdték a haza függetlenségének és épségének biztosítására a szükséges lépéseket megtenni, a jobbágyi viszonyokat rendezni, tanítók számára képezdéket állítani, a tanítók anyagi helyzetén javítani stb.; de különösen és hathatósan sürgették a magyar nyelvnek használatát; így az 1830., 183²/₃, 1839/40 és 184³/₄-iki orsz.-gyűlések szigorúan meghagyják a magyar nyelvnek egyházi, politikai, tanítási és magán életben való használatát, sőt az 1847-iki orsz.-gyűlésen már V. Ferdinánd király is magyarul szólott; a törvényhozás mellett segítette a magyar nyelv terjesztését a társadalom is; így divatozni kezdett a nemzeti öltözet; nyelv-művelő társulatok alakultak; felébredt a nemzeti színészet is (régebben Révay, Péczely); 1837-ben megnyílt Pesten az állandó magyar színház a vármegye pártolása alatt (utóbb Miskolcz, Baja, Szabadka stb. városok). Ezekhez járult a különböző társulatoknak, egyleteknek és folyóiratoknak működése; mindezeknek közelebbi tárgyalása és megbirálása az irodalom-történetnek feladata.

2. *Iskolai intézkedések.*

Az iskola, mint fentebb említettem, a legszorosabb kapcsolatban áll az irodalommal, az irodalom pedig a politikai étellel; — az előbbi pont röviden említi a mozgalmakat, amelyek az 1830-as évekkel országszerte oda működtek, hogy a magyar társadalmat, a magyar nyelvet és a magyar irodalmat emeljék, fejleszszék és ápolják; nagyon természetes, hogy az iskolai utasítások legnagyobb része is a jelzett irányt és ezélt tartotta szemé előtt; — így az 183¹/₂-ben kibocsátott rendelet megkívánja, hogy a magyar nyelvet tanítsák, tanulják és a rendes iskolai tárgyak közé felvegyék nemcsak Magyarországon, hanem Horvát, Szlavon és Dalmát tartományokban is (1833-ban); majd ismét (1842-ben) felszólíttatnak a tanárok, hogy magyar nyelvű isk. könyveket irjanak; a rákövetkező évben (1843-ban) meghagyatik, hogy mindent magyarul kell tanítani; 1844-ben pedig az előbbi rendeletet nemcsak megújítják; hanem a magyar nyelvnek kiváló művelését ajánlják; 1845. óta minden iskolai administralionalis ügy, u. m. a jegyzőkönyvek, a pénzkezelés stb. magyar nyelven történt; — gymnasiumunkban az 1846/7-iki jegyzőkönyveket máris magyarul találjuk írva; 1848-ban pedig minden tárgynak magyar nyelven való tanítását határozták el. — De ajánlják e mellett a latin nyelvnek ápolását, tanítását és folytonos használatát is; így az 1833-ban és 1841-ben jött rendelet szerint a gramm. III. osztálytól kezdve minden tárgyat, 1844. óta pedig csak egyes tárgyakat pl. az archaeológiát tanítják latin nyelven.

Grosser János a kegyes tanítórendieknek főnöke (1831—1847-ig) a tanítást és nevelést illetőleg 1838-ban rendeletet bocsátott ki, amelynek rövid tartalmát nagy fontosságánál fogva a következőkben közlöm: 1. A tanító szeretettel, odaadással és atyai leereszkedéssel vezesse növendékeit; 2. a hittannak tanítását bibliai példákkal világosítsa meg és nemcsak az értelemnek, hanem ezzel kapcsolatban az akaratnak művelését is tartsa szem előtt; 3. kedden d. e. tiltatik a szünet; 4. vásár- és ünnepnapokon a felsőbb osztályúak hittani oktatásban, az alsóbbak pedig hitelemzésben részesüljenek; 5. a tanító már esengetés előtt az iskolában legyen, az időt a leghasznosabban fordítsa növendékeinek javára; mindent értelmesen, példákban és szemléltetően magyarázzon meg, mert így művelheti növendékeinek nemcsak emlékező, hanem értelmi tehetségét is; 6. a földrajz tanításánál mappákat használjon, a számtant példákban magyarázza, a magyar és latin irályt pedig folytonos gyakorlatok készítése által sajátíttassa el növendékeivel; természetes, hogy a tanító a gyakorlatokat a tanulók értelméhez alkalmazza, a tanulók pedig azokat tisztán és hibátlanul írják le; 7. az isk. év vége felé a tanulók nyilv. vizsgálatok alkalmával szavakat tartsanak, hogy így a bátrabb, de szerény fellépést megszokják; 8. az igazgató látogassa meg az egyes osztályokat és személyesen szerezzen magának meggyőződést az egyes tanulóknak erkölcsi viseletéről és szorgalmáról. — A korát felülhaladólag nagy tudományú és fényes eszű férfiúnak e kivonatos néhány sorából is egy egész paedagógiát olvashatunk ki, nem hiányzik itt a gyermek-nevelésnek egy pontja sem; a gyakorlott tanító, az iskolában edzett férfiú, a ker. nevelő — oktató testületnek — a piarista rendnek főnöke megkívánja, hogy a nevelő figyelemmel legyen a tanulók tehetségeire, szemléltetőleg magyarázza a tudományok egyes ágait (miniszt. rend. 40.328/1889. sz. a.) és végre fősúlyt fektessen a vallás-erkölcsi oktatásra.

Az iskolát érdeklő rendeletekből megemlítem még a tanítás menetére döntőbb befolyással bírókat; ilyenek voltak a nagy szünet szept. és október hónapokról aug. és szept. hónapokra való áttétele; a rendelet akkép intézkedik, hogy 1831-ben aug. 22-én legyen az isk. évnek vége, a következő isk. év pedig okt. 15-én kezdődjék; de 1831-ben a cholera borzasztóan pusztított országunkban, és így nemcsak korábban fejezték be az iskolákat, hanem későbben (okt. 15-én) is kezdhették meg azokat; 1833/4. óta van okt. 1-én az iskolák kezdete (1876. óta a nagy szünet július és augusztus hónapokra tetétt).

A himlőoltásra vonatkozó első rendelet 1832-ben jelent meg — (másodszor 1887-ben); 1841-ben meghagyja a Helyt. Tanács, hogy az I. osztályba csak azon tanuló vétessék fel, aki a 9. évet betöltötte, 1845-ben pedig még megkívánja, hogy az elemi osztályokat jó sikerrel végezte legyen; (a rendelet megújított 1876-ban és az 1883. t.-cz. 10. §-val).

A tanulóknak szám szerinti sorozását beszüntették 1848-ban, de csakhamar még u. ezen évben behozták, mert az nagyobb szorgalomra serkenti a tanulókat; (másodsor 1868-ban szüntették be és most is így van). — Több rendelet az igazgatókra vonatkozik szorosabban, ilyenek a) az igazgató tartozik minden egyes tárgyból az isk. évre kitűzni a végzendő anyagot; a tanjegyek megállapításánál pedig szava irányadó (1833.) b) a humanisták általános classificálásánál szigorúan járjon el (1841.) c) az igazgatók utasítást kaptak (1833.) a Helyt. Tanácstól a teendő jelentésekre vonatkozólag; (megjelent már ilyen 1820-ban, l. feljebb); főpontjai a következők:

1. minden jelentésbe felveendő a rendes, kimaradt vagy elbocsátott tanulóknak hittani jegye,

2. a tanulók összes száma az osztály végén jelzendő; — ugyanoda jegyzendő,

3. az osztályvizsgálatoknak ideje is,

4. a tanulói információkat az illető tanárok írják alá,

5. szem előtt tartandó a Helyt. Tan. 17.176/1831. sz. a. rendeletének nyolcz pontja; nem adatott-e át valamely tanuló büntény miatt a törvényhatóságnak; az I. osztályban nem voltak-e oly gyöngék, kik az elemi iskolákba visszaküldettek; az ismétlő vizsgálatokra jelentkezők igazolták-e tanulmányaikat; valjon a tanulóknak hittani jegyei felküldettek-e a püspöki biztosnak; az idegen nyelvü magántanulók kikérdezettek-e a nemzeti nyelvből is?

6. a hittani vizsgálatnál a püspöki biztos legyen jelen, a hittantánításáról pedig az igazgató tegyen jelentést a püspöknek,

7. a tanulói információk aláírva, pecséttel megerősítve terjesztendők fel; ezekhez járultak: a hittani és a többi tárgyak jegyeiről, az öszt. díjas tanulókról, a tanárokról, az igazgatóról, a más vallásúakról szóló jelentések; — az igazgatói iktató-könyv kivonata, a leltár és a tanári gyűlések jegyzőkönyvei.

Temesvár városát érdeklő tanügyi megjegyzések: 1840-ben 21.827. sz. a. megengedtetik, hogy ifj. Polatsak Ignác könyvkereskedést nyithasson; 1844-ben beszüntették a temesvári praeparandiát; mert több helyen alapítottak ilyeneket, így Szegeden, Nagy-Károlyban stb., — ugyan ezen évben megkezdette Stieber Ferenc helybeli kereskedelmi iskolájában a tanítást; 1846-ban Lonovics József esanádi püspök¹⁾ „Temesvári lyceum“ cím alatt philosophiai és jogtudományi osztályokat nyitott és azokban négy rendes tanárt alkalmazott.

Az 1848-iki évnek bekövetkeztével az események oly fordulatot vettek, amelyeknek leírása a könyv tartalmán kívül esik; ezen évből van

¹⁾ Lonovics József, miskolezi születésű, több egyházi hivatalt viselt, 1834—1850. esanádi püspök, egri majd kalocsai érsek, meghalt 1867-ben életének 74. évében.

egy pár rendeletünk, ilyen a május 6-án kelt, amely szerint a tanuló ifjúság még a vizsgálatok előtt és minél előbb elboesátandó; május 1-én b. Eötvös József az új cultus-minister megköszöni a tanári karnak figyelmét és az üdvözlét, a melyben őt kineveztetése alkalmából részesítette.

Az 1849. évi december hó 4-én Temes és Krassó vármegyék es. kir. biztosa 1265. sz. a. rendeletet bocsátott ki, amelyben meghagyja, hogy a gymn. tárgyakat német nyelven kell előadni; a rendelet — mint a gymn. történetíró mondja — meglepte a piaristákat, jóllehet már régebben sejtették, hogy az egész tanítási terv változáson fog keresztül menni; a humaniórák 1849. nov. 7-én a gramm. osztályok pedig nov. 23-án nyitattak meg; — majd egy újabb rendelet a német nyelvet teszi kötelező tárggyá.

1850. jan. 27. Fábry Ignác távozott a főigazg. állásból, hivatalát a es. kir. biztos foglalta el, — a tanári kar a legnagyobb fájdalommal és a legőszintébb tisztelet nyilvánításai között vett búcsút szeretett főigazgatójától; — de nemesak a polit. életben, hanem a kegyesrendben is rohamosan változtak ezen időben a viszonyok; így a kegyesrend főnökei: Grosser János, Gruber György, Palotay József, Tamásy József gyorsan váltották fel egymást. — A gymnasium sem kellő számú tanárokkal, sem megfelelő osztályhelyiségekkel nem bírt.

Az iskolai új tanácsot a következők képezték: Griez de Ronsé es. kir. tábornok, Bonnaz Sándor triebswetteri plébános, Joannovits Péter, Joannovics Constant, Maschisewits Samu, Popesku Patrik, Mannhardt Ignác, főgymn. igazgató, és Antunovics Pál.

A házat és gymnasiumot látogatók közül felemlítve találjuk:

1829. Lajtsák Ferencz, főigazgató,

1839. Lonovics József, esanádi püspök,

1848. Fábry Ignác, főigazgató,

1834. és 1841. Grosser János kegy. r. főnöke és Jaeger Ferencz titkárja.

Az 1848/49. isk. évről közlöm, ami már az 1887/88-iki isk. évi Értesítőben megjelent; történetünkben az előadottakon kívül más ninesen feljegyezve; különben sem történetelt fontos dolog az iskolát illetőleg, mert inter arma silent Musae.¹⁾

(Folytatása következik.)

¹⁾ E közleményt lásd: Történelmi és régészeti Értesítő, IV. évf. (1883.) IV. füzet, 178. l.

Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárról és Délmagyarországról.

Közi: Dr. BERKESZI ISTVÁN.

Bátran elmondhatjuk, hogy Magyarország a XVI. és XVII. századokban sokkal ismertebb volt a külföld előtt, mint a XVIII. század közepén. A török uralomnak köszönhetjük hogy hazánk igen érdekes ország lett a külföld előtt s a nagyszámu német, spanyol és egyéb zsoldoson kívül számos idegen látogatta meg országunkat, s hogy a külföldiek kíváncsiságát kielégítsék, vaskos kötetekben írják le magyarországi tapasztalataikat, gyakran képekkel is illusztrálva azokat. E művek XVI. és XVII. századbeli kulturális történetünknek kellő kritika mellett igen jelentékeny forrásai, mert a mit hazánkfiái ezer veszély miatt elmulasztottak, ők pótolják sok tekintetben.

A XVIII. században, kivált a passaroviczi béke után, hazánk már nem bír elég vonzó erővel arra, hogy a külföldiek meglátogassák. Csendes ország lett, mely a kíváncsiságot megismerésére nem ingerelte s így elmaradtak a külföldiek; vagy ha megfordulnak nálunk, csak átutazóban vannak a kelet felé. Hajón utaznak a Dunán és legfeljebb azt írják le, a miket a Duna mentében látnak, mint 1717-ben Lady Montague.

A dunai utazásról már a XVIII. század közepén jelennek meg uti-és kalauzkönyvek. Így 1760-ban látott napvilágot Regensburgban egy „Donau-Reise“ című kis munka;¹⁾ ez a magyar városokra semmi jellemzőt nem tartalmaz ugyan, de a Dunán utazók számára sok hasznos tudnivalót mond el. Néhány évvel később, 1768—70-ben Kleemann Miklós is a Dunán utazott Bécsből a Fekete-tengerig, s ez útjáról rendszeres naplót vezetett.²⁾ E munka ép úgy mint a Jenne utikönyve³⁾ azért nevezetes reánk nézve is, mert feljegyzé, hogy na ponként mettől meddig mentek a hajóval, s a befutott utat mennyi idő alatt tették meg, hogy őt követő utitársainak segítségére legyen tanácsaival. Érdekes ezt

¹⁾ 8 ré. 1—72. lap.

²⁾ Kleemann Nikolaus Ernst: Tagebuch der Reisen von Wien auf der Donau, bis an das schwarze Meer, dann in Land, . . . Prag 1783. 8 ré. 388.

³⁾ Herrn Jennes Reisen nach St. Petersburg, einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Walachey, Siebenbargen und Ungarn, nebst einem Reise-Journal der Donaufahrt . . . Pest 1788. 8 ré. 1—308.

az utazást egy korunkbeli dunai úttal összehasonlitani. Jenne október 29-én indult el a hajón Eszékről és csak 31-én vannak Illoknál, november 4-én Karlóczánál, 8-án Zimonynál, 16-án Panesovánál, 19-én Uj-Palánkánál, 22-én Orsovánál, 25-én a Vaskapunál és csak december 17-én Galacznál. Teszmészetes, hogy a hajó egyes helyeken hosszabb ideig állomásozik, de Jenne közli azt is hogy egyik helyről a másikra mennyi idő alatt ér a hajó; így például a Belgrádtól Galaczig tartó utat 162 óra alatt tenné meg a hajó, ha folyvást előre haladna, Eszéktől Galaczig pedig $218\frac{3}{4}$ óra, az az több mint 16 nap alatt; a várakozásokkal együtt azonban ötven nap volt szükséges ez útra.

Jenne mainezi születésű német; lelkesedik a német kulturáért, de azért más nemzetek iránt sem elfogult. Figyelmes szemlélő, folyvást jegyezgető utas volt; semmi olyat nem ír, a mit maga nem látott, vagy legalább biztos forrásból nem hallott. Sok földet bejárt, alkalmasint kereskedelmi utazó volt, mert könyvében mindig az ipari és kereskedelmi viszonyok tárgyalására fordítja a főszólyt. Hazánknak csak dunántúli részét írja le némileg körülményesebben; a mi Délmagyarországunkra csak a dunai utazás vonatkozik.

A külföld érdeklődése hazánk iránt a mult század vége felé emelkedett ismét nagyobb mértékben, József császár reformjai és a török háboruk idején. Ismét sokan keresik fel hazánkat, és számos ismertetés, leírás jenek meg arról, sőt élelmes utasok felhasználják tapasztalataikat, hogy rendszeres kalauz-könyveket irjanak arról. Ezek közül fogunk egy párt ismertetni és műveiknek Délmagyarországra vonatkozó részeit közölni.

Lehmann János¹⁾ 1780 - 85 között több ízben járt Magyarországunban; a Pozsony-Szeben között levő vidéket hat ízben utazta keresztül s tapasztalatairól igen érdekes munkát nyújtott honfitársainak. Hogy a Pozsonytól Nagy-Szebenig tartó útvonalat leirta, annak — mint ő maga írja — semmi más ezélja nem volt mint az, hogy meg akarja mondani, hogy egész kényelmesen lehet Magyarországunban utazni Pozsonytól Szebenig, mely útvonalnak eddig csak a pusztá említése is nem csak némely belföldit, hanem annál több külföldi utast visszatartóztatott az utazástól. Több angol, német, francia és magyar utazik mint természetvizsgáló, mükedvelő, szemlélgető stb., s beutazzák a leglakatlanabb vidékeket, nem hagyják magukat elijesztetni sem a meleg és hideg, sem némely veszélyességek által; de ha lejebb jönnek, már ingadozni kezdenek a rosszindulatu hitegetések, mint gyilkosságok, rablások, az életszükségletekben és a kényelemben mutatkozó hiányok folytán és visszamennek a nélkül, hogy szándékukat végrehajtották volna. Ezért maradnak ismeretlenek a legkritkább természeti dolgok, növények, ásványok, régiségek, és Magyarország áldott részének,

¹⁾ J o h a n n L e h m a n n s R e i s e v o n P r e s s b u r g n a c h H e r m a n n s t a d t i n S i e b e n b u r g e n . D ü k e l s p i e l u n d L e i p z i g 1785. 8 ré. 1—190.

a Bánátnak egyes terményei. Ezért marad Erdély a nagy tömeg előtt esakis mint a háborukról és a belső zavarokról ismeretes ország, míg más vidékek, miknek távolról sines annyi előnyük, már a tanuló ifjuság előtt is behatóbban tárgyaltatnak. Magyarország bánáti részeiben — úgymond — és Erdélyben tiszteletreméltó tudós, tapasztalt férfiak vannak, a kikben megvan a képesség és akarat, hogy hazájukat és annak viszonyait másokkal megismertessék, de ezek közül kevésnek van erre elég ideje. A tudós férfiak királyi vagy megyei hivatalokat viselnek, s foglalkozásuk alig nyújt elég időt a szükséges üdülésre is. Sok tudós férfiúnak nincs is arra kellő vagyona, hogy tapasztalatait közzé tegye a saját költségén. A legtöbben mégis így teszik. Nemzeti dicsőségükre meg kell vallani, hogy ők tágas hazájukat ismerik s az írók tanulmányaikat többnyire saját pénzüken nyomtatják ki. Én — folytatja Lehmann — nem vagyok magyar és még nem is vagyok annyira magyarosítva, hogy e szokásnak hódoljak, egy batkát sem költök a sajátomból arra, a mit írok vagy írni fogok.

Lehmann e munkáját egyenesen kalauz-könyvnek szánta azok számára, kik hazánkat felkeresik. Lelkiismeretes író, a mit leirt azt legtöbbnyire a saját tapasztalásából tudja, a mit pedig nem önmaga tapasztalt, arra nézve mindig hozzát teszi, hogy csak hallomásból tudja, azért kétkedik is benne. Könyvének első részében általánosan jellemzi a magyarországi viszonyokat. A magyar földet valódi téjjel-mézzel folyó Kánaánnak írja, majd jellemzi a magyar földmivest, katonát, egyes nemzetiségeket, az utazási viszonyokat, egyes társadalmi köröket. Művének másik része a Pozsony-Szeben közötti útvonalon fekvő városok és falvak ismertetésével foglalkozik. Igen jellemző adatokat nyújt hazánk múlt századi kulturalis viszonyaira, úgy hogy aki hazánk XVIII. századbéli művelődésének történetével foglalkozik, az Lehmann munkáját nagy haszonnal fogja értékesíteni, sőt a Pozsony-Szebeni útvonalba eső városok monographusai is haszonnal forgathatják e kis munkát, mert az illető városok beléletéről és társadalmi viszonyairól sok apró, de igen jellemző vonást őrzött meg. Délmagyarországi részletekkel kiválóan szeret foglalkozni könyve mindkét részében; de kövessük most őt magát. . . .

Már említettem — úgymond — hogy az utast a rablásokról és az életszükségletek hiányáról terjesztett hamis hírek tartják vissza a délmagyarországi és erdélyi utazástól. Eme hamis híreket ami a kellemetlenségeket és az életszükségletek hiányát illeti, jelen munkámban saját tapasztalásomból czáfolom meg. A rablásokról és gyilkosságokról szóló elijesztő történeteket nem utasíthatom vissza, de bajosan is lennének visszautasíthatók.

A megyei rendőrség Magyarországon óvatos, szigorú és nem haszonleső. Egy példa ne rémitse el az utast, csak elővigyázóvá tegye. Az utas minden városban, mindenkor vigyázzon a holmijára. jobban mint otthon; még az is jó, ha postán egyedül utazva fegyvert visz magával, kivált

Pesten alul. Itt még a postakocsissal szemben is óvatosnak kell lenni. De honnan erednek mégis a legretentőbb rablói-históriák? A haszonleső vendéglősöktől és a lusta kocsisoktól. Ezek nagyon jól értenek ahoz, hogyan kell az utast még jóval nap szállta előtt a közeli vidék veszélyeiről terjesztett borzasztó mesék által visszatartani; úgy hogy az utas szívesen marad meg és másnap még meg is köszöni a vendéglősnek a szíves tanácsot. A kocsis meg azt tűzi ki feltételül, hogy a szállásolás költségeit fizesse az utas, mert ő akár tizenkét óráig is kész menni. Én a vendéglősöktől nem igen kérdezősködtem, hanem tovább hajtattam késő éjszakáig a nélkül, hogy féltem vagy a félelemre okot találtam volna.

A vendéglősökön és szekereinken kívül legfőbb terjesztői e rablóhistóriáknak a gyalogszerrel utazó iparos legények. Ezek azt hiszik, hogy becsületet szereznek avval magoknak, ha vándorlásaikról minél több veszedelmet tudnak elbeszélni; tőlök terjednek az efféle veszedelmek.

A Tiszán átkelve az egykori Bánátba érünk. E vidék lakosságának legnagyobb része oláhokból áll, kiknek elijesztő arezvonásai, lógó haja, egyszerű, rossz és majdnem utálatos ruházata egy-egy félénk utazóban igazolja ama felkapott mondást, hogy „minden oláh gazember.“ Nincs ennél embertelenebb és könnyelműbb állítás egy egész nemzetről. — Egy másik vádat, mely e nemzetet illeti, habár nem szívesen, meg kell engednem. Azt mondják rólok, hogy vérszomjasak és boszuállók. Számtalan új és retentő példák igazolják eme vádat. — De ez az utasokra nézve magában semmi veszedelmet nem rejt. Az oláh nem sért meg, ha őt sértik meg, keresi az alkalmat, hogy akár évek mulva is megboszulja magát, többnyire, hogy a sértőnek vérét vegye. Az okos és barátságos utas még a legboszuállóbb oláhtól is kap segítséget. Sok példát tudnék arra felhozni, hogy az oláhok között lakó német paraszt magát sokkal embertelenebbnek mutatta mint az oláh, de csak egyet hozok fel. Egyszer rossz időben vasárnap délután este felé, Temesvártól egy mértföldnyire elakadtam a sárban a gyorskocsival. Az előttünk elhaladó német parasztokhoz minden kérésünk hasztalan volt. A kocsivezető és én pénzt is ajánlottunk nekik, a parasztok szabadkoztak, hogy az lehetetlen, estig úgy sem lennének készen, és tovább mentek. Szerenesére rövid idő mulva jött néhány oláh, kik anélkül hogy rábeszéltek volna őket, vad kiabálással neki fogtak és kimentettek ama veszélyből, hogy az éjszakát a mocsárban töltsük. Általában az egész út alatt nem szabad a német parasztoknak sem szolgáltatára sem pedig segítségére számítani. Ez a leggorombább, legneveletlenebb és legérzékletlenebb nép. A szükségben és veszedelemben sem segítenek hacsak az ember igen jól meg nem fizeti őket, gyakran még így sem.

Vannak e hát a Bánátban rablók? Elismert rablók, a kik ebből élnek? Igen, vannak ilyenek. Ezek nyugtalanítják a tartományt többekévéssé minden évben. Kezdetben minden efféle elbeszélést a vándor-

legények füllesztéseinek gondoltam. Nem hittem, hogy a szigorú magyar megyei rendőrség alatt ilyenek is lehetnének. Sokáig Tamás voltam, míg a tények meggyőztek a valóságról egy előkelő tisztnek a hatóságához intézett szóbeli előadása nyomán.

Ez elismert rablók az én útvonalomon nem nyugtalanítják az utast; ettől távol vannak. Ha valaki nem bátorkodik tovább utazni, megkeresésre mindenütt kap katonai kíséretet. Ha valakit üzleti viszonyai Temesvárról Karánsebesre, Pancsovára, Oraviczára, Mehádiára vagy más helyre szólítanak, legyen előrelátó és éjjel ne utazzék. A térképező katonai és kamarai mérnökök mindennap veszélynek vannak kitéve. A Karánsebes körüli hegysek mindenek fölött megérdemlik azt, hogy növénytanilag tekintetben megvizsgáltassanak, ismeretlen, ritka és csodálatos növények találhatók itt, melyeknek hatását a közellakó oláhok ismerik és megmagyarázzák. Régiségi maradványaiért is figyelemreméltó az egész vidék. Egy vizsgálónak egyik katonai határőrfalu elemi iskolájából egy ifju tolmácsot kellene kérni, fedezetül pedig néhány embert a tiszttől, megkapja bizonyosan és akkor biztosítva van.

A rendőrség nem kimél semmi fáradságot, hogy e gonosz lelkeket kiirtsa. Ez mindaddig lehetetlen lesz, míg e gyalázatos korhelyek török védelmet élveznek. Portyáznak is rájuk, de minden haszon nélkül, mert ügynökeik hirt adnak nekik, és gyorsan elbujnak a járhatlan vidéken a sűrű erdőkbe a hegyekre. Ha erős üldöző csapat vonul ki ellenük, akkor leginkább a magas tölgyfákon ülnek és nyugodtan nézik, miként vonul el a csapat alattok. E rablók igazi csapásai a bánáti földművesnek és rémei a hivatalnokoknak. Vezérek többnyire olyan, aki azt hiszi, hogy magával vagy atyjával vagy atyafiainak egyikével igazságtalanság történt s most oka van, hogy maga vagy rokonai részére elégtételt szerezzen. Az oláhok igen tisztelik övéik emlékét, még ha azok akasztófán multak is ki. Egy ilyen egyén alig mutatja boszuvágyó érzelmeit, már sok követőre akad a hasonlók közül. Ezekkel török vidékre vonul, török védelmet kér, amit évenként fizetendő csekély adóért meg is kap. Egy ország bérlői mit meg nem engednek pénzért? Ily módon török alattvaló lesz, a kinek semmiféle kötelezettségei nincsenek régi hazája iránt. Télen a rablók törökországi otthonukban pihennek, tavasz kezdetén pedig visszajönnek. Eleinte bizonyos rendet tartanak magok között ép úgy, mint a szerencsétlenek irányában is kevesebb embertelenséget követnek el. Az ő elvök, hogy élelmi szereket szerezzenek és annyi pénzt, hogy adójukat megfizethessék és télen át kényelmesen élhessenek, míg a boszu napja elérkezik. Még a faluba is beküldenek, némi pénzt és élelmi szereket követelni, késedelmezés esetében a falut felgyújtják. A parasztok megadják a követeltek s aztán legalább békében vannak. A dolgot ritkán jelentik be a hatóságnak, részint mert ez már előttök fel sem tűnik, részint mert félnek a rablók haragjától. A

városokat gondosan kerülük a rablók s az utasok esekély megadóztatás árán tovább mehetnek. Minél jobban közeledik az ősz, annál többet szenved a közöttük idáig megszabott rend, annál inkább emelkedik birtokvágyuk és gondjuk a télre való élelem miatt. — Mind embertelenebbekké lesznek, az utasokat most már tisztára kifosztják, gyakran meg is ölik. Visszamenetelők alkalmával kezdik a városokat is megadóztatni, mint az nem rég Oravicza városával is történt, mely városban egy bányagróf is lakik a megfelelő számu hivatalnokokkal. Mit is csináljon egy helység ilyen esetben? A rablók meg szokták a szavukat tartani, ha gyűjtogatásról van szó. Az oláh parasztot okolják, hogy a rablásokat elősegíti, mert hirt ad nekik. Az igaz, hogy ez igen valószínű, de mit tegyen? Az ő vagyona neki épen olyan kedves, mint akármelyik parasztnak a magáé. Ha a paraszt a rablóvezérnek hamis hirt ad, s ez rájön, akkor emiatt az egész falunak szenvednie kell. Még a katonai határőrvidéki falvaknak is óvatosaknak kell lenni ezek irányában. Nem marad más hátra, mint mindent az időre hagyni; hogy ezt minél előbb elérjék, az ismét az egyházi felsőség dolga, hogy a legillőbb rendszabályokat alkalmazza. A legrövidebbek és a legbiztosabbak: nevelés, példa, tanítás, isteni tisztelet. Hagyjátok a régieket a mint vannak, az átalakítást kezdjétek a gyermekekkel és huszonnégy év mulva olyan világtok lesz, a minőt magatok akartok.

A világi hatóság idáig minden betörést és rablást halállal büntetett. E kedvelt rendszer a legesekélyebb hatást sem szülte, a mi onnan is kiténik, hogy a hóhér jobban él, mint akármely más ügyes ember. A rablásra menő oláh, mielőtt e lépésre elhatározná magát, mindenre el van készülve, a mi vele történhetik. Oly állhatatossághoz van szoktatva, hogy még a legválogatottabb kinzó eszközök sem képesek őt beismerésre, vagy a kötél és kerék bánatra bírni. A legembertelenebb gonosztevő is ártatlannak hiszi magát, erkölesi jutalmat vár tetteiért, és meghal ama meggyőződésben, hogy ama pillanatban, a mikor megszűnik élni, barátaival és szeretteivel együtt sokkal nagyobb jóllétet fog élvezni. Az oláh a legszilajabb, a szégyent nem érző kéjencz. A leggyalázatosabb betegségek uralkodnak köztük a legmagasabb fokban. Honnan van ez? Vizsgálják meg csak falun komolyan a pópák hitcikkelyeit, majd megtalálják. Nem régen ezelőtt a hatóság arra a gondolatra jött, hogy minden gonosztevőt szülőhelyén fog kivégeztetni; ennek épen az ellenkező eredménye lett, mint amit vártak, ez volt a kivégzendő utolsó akaratának a legkellemesebb úton való teljesedése. Családja illően meggyászolta és tiszteli emlékét, ha naponként sírja előtt elmegy. Ez ellenkező hatást rövid idő mulva a hatóság is tapasztalta és feltalálta az igazi eszközt, hogyan kel az oláhot mások elrettetésére is megbüntetni. Azt akarják kivinni, hogy a jövőben semmiféle betörés, mely nincs orgyilkossággal összekötve, ne legyen halállal büntetendő, hanem a büntény nagysága szerint egy távoli vidéken töltendő

élethossziglani, vagy több évi munkával egybekötött rabsággal sújtassék. Ez a büntetési mód, mely idáig még általánosan elfogadva nincs, kell hogy használjon. Ez elválasztja az oláhot övéitől, mi reá nézve kiállhatatlan büntetési mód, munkára kényszeríti, mely előtte épen oly kiállhatatlan és kényszeríti őt, hogy másoknak hasznára legyen. A gályarabság lenne erre nézve összehasonlíthatlanul a legjobb. Ez lenne a legjobb eszköz a megjavításra. A kik kevés évre vannak elítélve, annak leteltével visszamennek és hathatós elbeszéléseket fognak terjeszteni. Adjanak egy oláh pópát is a társasághoz, a kinek szintén dolgoznia kell, s ezt cseréljék ki gyakrabban, hogy annál több elbeszélés terjedjen el az oláhok között. Mialatt így az öregeket ijesztik, fogjanak hozzá az ifjuság javításához, tanítsák meg őket, hogyan kell a földet szorgalmasabban művelni, ekként huszonnégy év múlva majd lesz egy jó, hű és dolgozó nemzedék. E mellett erősen beléjük kell verni, hogy a női nem épen úgy, mint a férfi, szintén ember, hogy kezdjenek már leszokni a nők felett való uralkodásról és ne tartsák őket olyanoknak, mint más jószágukat. Az oláh nők mindnyájan rabnői a férfiaknak. A mennyit vesztenek az oláh férfiak a másféle férfiakkal való összehasonlításnál, épen annyit nyernek az oláh asszonyok a vidékbeli más asszonyokkal való összehasonlítás alkalmával. Az oláh asszonyok igen alázatosak, barátságosak, tetszetősek és igen szorgalmasak. Az asszony dolgozik a szántóföldön, ő gondozza a házat és a gyermekeket, fon és sző nemcsak a maga használatára, hanem eladás végett is, a maga öltönyét ő készíti, aprómarhat nevel és eladja, lépten-nyomon forgatja az orsót, míg a férfi részegeskedik vagy a részegség után aluszik. Így dolgozik a gyöngébb nem az erősebb hasznára, hogy meglegyen az egyenlőség más vidékekkel, a hol tökéletesen más szokások uralkodnak. A legnagyobb vesződése az oláh anyának fiu gyermekeivel van. Ezekre még néznie sem szabad szigoruan. Ezek a fiuk már is urak, a kiket anyjoknak tisztelnie kell.

Ugy látszik — írja Lehmann — hogy kitűzött czélemtől eltávoztam. Ez csak látszik. Az jó, ha az utast a körülményekkel megismertetik, hogy egy egész új világban ne jelenjék meg mint teljesen idegen.

Csak legújabbán ismerik el, gondolom egy történelmi tárczában, vagy politikai lapban az oláhok szorgalmát. A bizonyítékot onnan veszik, hogy a vidéken levő számos magtár mind tömve van. Ez bizonyítéka lehet a föld termékenységének, de nem az oláhok szorgalmának. Ha az életneműek kivitele Törökországba meg van tiltva, és az ország ura maga veszi azt meg, vagy pedig adó gyanánt hajtatta be, akkor egy rakás magtárnak gyorsan meg kell telnie oly országban, melynek termékeny földje van, soha rossz termése és igen kevés lakosa. Ezenkívül igen sok német és épen nem kevés magyar is lakik a Bánátban, a kik a földműveléssel sokkal jobban foglalkoznak, mint az oláhok, kik kukoriczát termelnek. A

kukoricza az oláhoknak és barmaiknak általános tápláléka; a mit ezenkívül használnak, szót sem érdemel, kenyerök kukoriczából van, ételeik kukoriczából készítvék tejjel. Az ő gyakori bőjtők is oka, hogy az oláh nép kiaszott, s ezt úgy megszokták, hogy másféle ételt ezenkívül, legfeljebb sületlen szalonnát, nem is esznek. A női nem a rabszolgaságnak és az elnyomatásnak nyomait arcán is viseli. A férfiak, többnyire részegen, dühösen tekintgetnek körül. Az oláhok mindnyájan közép nagyságuak, lehet találni közöttük igen magasokat is, de igen ritkán alacsony férfiakat. Ifju és öreg egyaránt száraz, tagbaszakadtak izom nélkül. Nagy csontjaikban semmi erő nincs, az oláh férfit nem lehet más nemzetbeli férfival összemérni. A fiatal oláh ha katona lesz, miután bizonyos ideig barna kenyeret evett, erőre kap és pontos katonává lesz, a kiben bízni lehet.

Az utas Pozsonytól Szebenig találkozik magyarokkal, németekkel a városokban, sőt egész német falvakkal, francziákkal, kik számosan laknak a Bánátban, olaszokkal, kik a városokban és falvakban kiskereskedést űznek, szászokkal és zsidókkal.

(Polytatása következik.)

ADATTÁR.

A csanádi püspökséghez tartozó falvak jegyzéke 1701-ből.¹⁾

Nomina Pagorum ad Eppatum Csanadiensem Spectantium, Signanter vero Cis-Fluuium Maros Situatorum, et per Illmum ac Rsmum Dnum Stephanum Dolný, qua Eppum Administrationi Budensi per Suum Mandatarium Dnum Paulum Füleky pro assignatione Communicat. dt. Tyrnaviae die 20. July Ao. 1701.

Apadfalva	Samson
Beles	Szok egyház
Bathyda Cis Tybicsum desertus Locus	Kis Szent Mihály Nagy Szent Mihály
Czok	Szeörögh
Czomorkany	Tarnak
Czokas	Tempes
Kiskeőd	Toth Kutos
Dál Egyhasz	Alsó Füzöd
Füperék	Beb, Bököny, Berzas
Kis Gyala	Fölső Füzöd
Kovaczhaza	Felisi
Kis-Feczkes	Fehér Egyhasz
Lele	Hegyas
Ladany	Kiral Hegyese
Magyaros	Kis Janka-Hida
Feczkes	Monostor

¹⁾ Dolny István csanádi püspök 1700. január 28-án Nagyszombatban kelt levelében (Lsd. Tört. Adattár, I. 85.) ismételtlen kérte vikáriusát P. Keleffy Miklóst, a szegedi ferenczrendiek guardianját, hogy a csanádi püspökséghez régtől fogva tartozó városokat, falvakat, pusztákat és azok jelenlegi birtokosait írja össze, különös figyelmet fordítván a Maroson innen fekvő helységekre és azok birtokosaira. Ugy látszik, e jegyzék ama felszólítás folytán készült. Érdekességét emeli azon körülmény, mert megerősíti Szentkláray állítását, hogy a karloviczi béke után, sőt már 1696 óta, sem osztrák, sem magyar részről nem tekinték többé a Maroson inneni részeket török hódoltságú részeknek s hogy török kézen nem az egész Bánság, hanem csak Temesvár és környéke maradt. (Lsd. Szentkláray: Száz év Délmagyarország külön történetéből, 97. l.)

Mező-Kopancz	Szent Ivany	Mező Palotta
Mező-Hegyes	Szent Miklos	Mako Megy-
Nagy Komlos	Szalanka	Nagy Lak: populosa
Pithi Varos	Szvese	Nagy Gyala
Rakos	Szent Lőrincz	Kis Jenő
Rabe	Telegd	
Szent Janos	Tervar	
Kökenyes	Nad Udvar	
Kanisa	Valkony	
Pordany	Zombor. Sarthyak.	

Item Ultrà Seù Trans-Fluvium Marus.

Cziska	Nerogszogh	Pijryemos
Bendentegh	Hollos	Sayti, vel Sautin
Dombegyhaz	Homoker	populosa
Jagad	Hoszufalu	Sarafalva
Kalesafalva	Sruta	Szentulija
Konos	Szülős	
Leros	Szanat	
Kutas	Szad-Egyhasz	
Pap Keresztur	Töröfd	
Tüzkosz	Taromi	
Volnok	Talamiti	
Vasanto	Vizesgyan	
Becse	Zadellak	
Beckersche	Fura	
Berefula	Nagy Ers	
Bresnyo	Nagy Jankahida	
Dosk	Korhenka	
Egres	Lorant	
Föllach	Palotta	

(Orsz. Levéltár: Acta Eccl. Epptus et Cap. Csanad. Nr. 1—15.)

Közli: BARÓTI LAJOS.

T Á R C Z A.

JEGYZŐKÖNYV,

mely fölvétetett Temesvárott, 1890. évi márczius 26-án a „Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, társ. igazgató, mint elnök, Patzner István, főtitkár, Számek György, titkár. Troszt József, pénztárnok, Rácz Athanáz, kir. tanácsos, Odor Samu, Wimmer József stb. választmányi és rendes tagok.

18. Ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató, elfoglalván az elnöki széket, a választmányt üdvözli s az ülést megnyitja.

19. Számek György, titkár. felolvassa a múlt ülés jegyzőkönyvét. Észrevétel nélkül hitelesítettik.

20. Patzner István előterjeszti a társulat életében a múlt ülés óta előfordult nevezetesebb mozzanatokról és a beérkezett adományokról szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

I. Kegyeletes szokásunkhoz hiven mindenekelőtt bejelentem a tisztelt választmánynak, hogy társulatunk alapító tagjainak díszes sora ujlag jelentékeny veszteséget szenvedett, a mennyiben f. hó 6-án húnyt el Nagyváradon ngos és ft. **Kümmer János Henrik**, kir. tanácsos, nagyvárad i. sz. kanonok stb. stb.; — egyszersmind indítványozni bátorkodom, hogy e haláleset fölött érzett mély részvétünk jegyzőkönyvünkben is megörökíttessék.

II. A múlt hó 26-án tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 13. és 14. számú végzése kapcsán van szerencsém jelenteni, hogy a társulati igazgató úr a múzeum-épület és múzeumi tárgyak biztosítása iránt értekezett a biztosítási intézetekkel, mely alkalommal megtudta, hogy az épület maga az „első magy. ált. biztosító-társulatnál“ már fölépítése alkalmával biztosítva lön s e biztosítás még körülbelöl 5 évre terjed; a múzeumi tárgyak biztosítása pedig csak akkor lesz eszközölhető, ha a részletes leltár és érték-megállapítás megtörtént, a mi pedig még hosszabb idő munkája leend. — A természettudományi társulat helyiségében levő két ablakra

ugyancsak társ. igazgató úr már szíveskedett a vastáblákat megrendelni s azok rövid idő múlva elkészülnek.

III. A mult gyűlés alkalmával kilépés végett jelentkezett tag urak közül névleg Pontelly István, freidorfi plebánossal, szóbelileg értekeztem s ő szintén szóbelileg kijelentette, hogy továbbra is a társulat tagja marad; Gózsy M á t y á s és Kiss K á l m á n tagokhoz pedig levéllileg fordultam, de tőlük még választ nem nyertem.

IV. Bátorkodom a tisztelt választmány tudomására hozni, hogy Baróti Lajos, fővárosi tanár úr már több ízben küldött a délvidékre vonatkozó igen érdekes történeti adatokat, melyeket részint az országos levéltárban, részint más gyűjteményekben talált, — hogy azokat az „Értesítő“-ben közlétegyük. Ez adatok, bár folyóiratunk becsét igen növelik, természetüknél fogva, minthogy leginkább statisztikai kimutatásokat tartalmaznak, nem alkalmasak arra, hogy gyűléseinkben felolvastassanak: így tehát arra sincs alkalmunk a tisztelt választmánynak, hogy a nevezett tanár úr szíves működéséért köszönetét nyilvánítsa. Azért merem ez alkalommal egyszer-mindenkorra a köszönet-nyilvánítást indítványozni.

V. Kérem továbbá a tisztelt választmányt, a mint a tárgysorozatba is fölvettem, szíveskedjék a mai ülésben egy bizottságot megválasztani, mely az alapszabályok értelmében május hóban megtartandó közgyűlés programját megállapítsa s ez iránt jelentését a jövő április havi választmányi ülésen megtegye.

VI. Végre a mult ülés óta muzeumunk számára a következő adományok érkeztek be, és pedig:

1) A könyv- és okmánytár számára:

1) Egy adománylevél galanthai gr. Eszterházy Imre primástól Temesváry András számára 1730-ból.

2) Egy 1808-ból származó nyugtatvány; kiállította Falkenstein Frigyes, Kiskéren.

3) Egy 1812-ből származó katona-állítási bizonyítvány. Kiállított Kiskéren.

E három okmányt, mint Nagy Ferencz, buziási ügyvéd ajándékát beküldötte dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző úr Temesvárott.

4) A magyar tudományos akadémia ajándékozta a következő könyveket:

a) Dr. Fraknói Vilmos és dr. Károlyi Árpád, Magyar országgyűlési emlékek. X. kötet 1632—1604. (Bpest, 1890).

b) Dr. Matlekovits Sándor, Bárány Wüllersdorf és a szabadkereskedés meghonosítása az ostrák-magyar monarchiában. (Bpest, 1890).

c) Ballagi Géza, Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban. (Bpest, 1890).

d) Dr. Ortvay Tivadar, A pécsi egyházmegye alapítása és első határai. (Bpest, 1890).

e) Szily Kálmán, Akadémiai Értesítő. 2. füzet. Február (Bpest, 1890).

5) Vétel utján szereztettek:

a) Czuczor-Fogarassi, A magyar nyelv szótára. 6 kötet.

6) Jacobus Rupp, Numi Hungariae haecenus cogniti. Budae 1841.

Ezzel kérem a t. választmányt jelentéseim szíves tudomásul vételére Temesvár, 1890. márczius 26-án.

Patzner István,
főtitkár.

A választmány a jelentést tudomásul veszi, az adományozóknak, névleg: Nagy Károly, buziási ügyvéd urnak, ki okmányokat, — s a magyar tud. akadémiának, mely könyveket adományozott. jegyző-könyvi köszönetet szavaz s a főtitkárt utasítja e tárgyak elhelyezésére.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg utasittatik.

21. A főtitkári jelentés indítványozza, hogy ngos és ft. **Kümmer János Henrik**, nagyvárad i. sz. apát-kanonok stb. stb., társulatunk alapító-tagjának f. hó 6-án történt elhunya alkalmából e veszteség fölött érzett őszinte részvétünk jegyzőkönyvünkben megörökíttessék.

A választmány e javaslatot egyhangulag elfogadja s főtitkárt annak megvalósítására felkéri.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg értesittetik.

22. Főtitkár jelentvén, hogy Pontelly István, freidorfi plebános társulatunk tagjának továbbra is megmarad:

A választmány ezt örvendetes tudomásul veszi s erről a pénztárnokot értesittetni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár és Troszt József, társulati pénztárnok végzésileg értesittetnek.

23. A főtitkári jelentés azon pontját, mely szerint Baróti Lajos, fővárosi tanár ur már több ízben küldött társulati Értesítőnk számára a délvidékre vonatkozó igen érdekes adatokat, úgy hogy ezek számára folyóiratunkban a jelen évfolyam kezdetétől „Adattár“ név alatt külön rovat nyitható:

A választmány örvendetes tudomásul veszi és indítatva érzi magát, Baróti Lajos fővárosi tanár urnak társulatunk e hazafias szellemi támogatásaért legőszintébb köszönetét nyilvánítani.

Miről Patzner István főtitkár és általa Baróti Lajos fővárosi tanár ur végzésileg értesittetnek

24. Az „Alföldi és Délmagyarországi kiállítás XVI. csoportjának elnöksége“ által Aradról társulatunk igazgatóságához intézett átiratra,

melyben kiállítás végett muzeumunkból a szabadságharczra és annak nevesebb szereplőire és vértanúira vonatkozó tárgyakat kéri:

A választmány megbizza főtitkár, hogy ha muzeumunkban ilyenmü érdemesebb tárgyak vannak, azok kiállítása, illetőleg átküldése iránt intézkedjék, de ha e tárgyak száma talán igen csekély és jelentéktelen, erről a felszólító bizottságot értesitse, tudatván egyszersmind, hogy a muzem-társulat igazgatósága hazafias készséggel felelne meg a felszólításnak.

Miről Patzner István, főtitkár s általa az „Alföldi és Délmagyarországi kiállítás XVI. csoportjának elnöksége Aradon“ végzésileg értesítettnek.

25. Végül főtitkár kérése folytán, hogy a május hóban tartandó közgyűlés programjának megállapítására egy bizottság küldessék ki:

A választmány Rácz Athanáz, kir. tanácsos, társ. tag indítványára a bizottság tagjaiul ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató elnökle alatt megválasztja Wimmer József, választmányi tagot és Patzner István, főtitkár.

Miről Patzner István, főtitkár, s általa ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató és Wimmer József, vál. tag végzésileg értesítettnek.

26. Patzner István főtitkár felolvassa dr. Dudás Gyula ily czimü értekezését; „A délvidék bronzkoráról.“

A választmány nagy érdekléssel hallgatta a rendkívül becses dolgozatot, szerzőnek köszönetet szavaz s az értekezést a társulati Értesítőben közzétenni határozza.

Miről Patzner István főtitkár s általa dr. Dudás Gyula végzésileg értesítettnek.

27. Ezzel a tárgysorozat kimerítettvén, elnök a választmánynak köszönetet mond s az ülést bezárja.

Hitelesítettik:
ifj. Ormós Zsigmond,
igazgató.

K. m. f.

Jegyzette:
Patzner István,
főtitkár.

JEGYZŐKÖNYV,

mely fölvétetett Temesvárott, 1890. ápril hó 29-én, a „Délmagyarországi tört. és rég. Muzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, társ. igazgató, elnök; Patzner István, főtitkár; Troszt József, társ. pénztárnok; dr. Niámessny Gyula, társ. ügyész, Rácz Athanáz, kir. tanácsos, Marx Antal, kir. tanácsos, Odor Samu, Laky Mátyás, Wimmer József, dr. Berkeszi István választmányi és rendes tagok.

28. Ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató, mint elnök, a választmányt üdvözlővén, az ülést megnyitja.

29. Rácz Athanáz, kir. tanácsos, vál. tag a tárgysorozat megkezdése előtt indítványozza, hogy id. Ormós Zsigmond, társulatunk elnöke ő méltóságát, ki most gyengélkedése miatt üléseinken meg nem jelenhet, de társulatunknak nemcsak alapítója, hanem évek hosszú során át személyes vezetésével a szó szoros értelmében lelke is volt: közeledő névünnepe alkalmából átiratilag üdvözljük.

A választmány ez indítványt lelkes éljenzessel egyhangulag elfogadja s az átirat elkészítésével Patzner István, főtitkárt bizza meg, átadására pedig Wimmer József, vál. tagot kéri fel.

Miről Patzner István, főtitkár és Wimmer József, vál. tag értesíttetnek.

29. Főtitkár felolvassa a mult havi választmányi ülés jegyzőkönyvét. Észrevétel nélkül hitelesíttetik.

30. Főtitkár előterjeszti jelentését a társulat életében a mult ülés óta előfordult nevezetesebb mozzanatokról és beérkezett adományokról, mely következőleg hangzik:

Tisztelt Választmány!

I. Sopronyból vett értesülés szerint dr. Kessler Károly, tanár, tagtársunk, a közel multban ott elhunyt. A tisztelt választmány, mint mindenkor, úgy bizonyára ez alkalommal is egyhangulag elfogadja azon szerény indítványomat, hogy e gyász eset fölött mélyen érzett részvétünket jegyzőkönyvünkben megörökítsük.

II. Minthogy az 1889. évi december hó 30-án tartott választmányi ülés 77. számú végzésével a jelen évre szóló s ugyanakkor előadott költség-előirányzatot elfogadta s az alapszabályok értelmében a nemsekára megtartandó közgyűlés elé terjeszti végleges megerősítés végett: ezt megelőzőleg arra kérem a tisztelt választmányt, vegyen fel utólag az előirányzatban kimutatott 415 ftnyi többlet terhére még egy 200 ftros tételt „berendezési kiadások“ czimén, mert még mindig merülnek fel olyas, nemcsak kisebb, hanem jelentékenyebb kiadások is, melyek mind előreláthatók nem voltak s melyekre a megállapított költségvetésben fedezet nincs, pedig okvetetlenül szükségesek. Ilyen pl. hogy csak egyet említsek, a 14. sz. választmányi ülési határozattal elrendelt biztonsági vastáblák elkészíttetése, a mi maga 80 ftba került; s ilyen pl. a folyton fölmerülő könyv-köttetés stb. Ez indokok alapján, kérem a tisztelt választmány határozatát arra nézve, hogy e fönnemlített 200 ftros tétel is fölvétessék a közgyűlés elé terjesztendő előirányzatba.

III. A mult havi választmányi ülés 25. jk. számú határozatával a közgyűlés programjának megállapítására kiküldött bizottság jelentését a következőkben van szerencsém előterjeszteni. A bizottság javaslata szerint

a tárgysorozat a következő pontokból állana: 1) Elnöki megnyitó. 2) Főtitkári jelentés az 1889. évről. 3) Pénztárnoki jelentés. 4) A mult évi pénztári számadást megvizsgáló bizottság jelentése. 5) Az 1890-re megállapított költségvetés helybenhagyása. 6) Felolvasás. 7) Tisztviselők választása, illetőleg a választmány kiegészítése. 8) A muzeum ünnepélyes megnyitására vonatkozó intézkedések. 9) Indítványok tárgyalása. 10) A társulati ügyésznek jelentése. 11) Hitelesítő bizottság választása.

A közgyűlés napjával a bizottság május hó 27. vagy 28-ikát ajánlja, és pedig délelőtti 10 órát.

A fenti tárgysorozat 7. pontját illetőleg a nevezett bizottság felhívja a t. választmány figyelmét arra, hogy bár a tisztviselők ujjá megválasztása az alapszabályok értelmében csak a jövő évben eszközlendő: választmányi tagjaink sorát, kik közül a lefolyt évek alatt igen sok és kiváló férfiut vesztettünk el, jó volna az idei közgyűlésen kiegészitenünk. Az alapítók közül, kikből az alapszabályok szerint, a választmány fele áll, elhunyt három, a kik helyett a bizottság a választmány által a közgyűlésen megválasztatás végett előterjesztetni kéri a következőket: Heinrich Nándor helyett Jeszenszky Bélát, Korbonics János helyett Temesvármegye közönségét és miskolczi Gotthilf Ede helyett Derera Izraelt, mint helybenlakókat. — A rendes választmányi tagok közül eltávozott Áldor Imre helyett Mály István, kir. törvényszéki elnököt és az elhunyt Jäger Ádám kanonok helyett dr. Telbisz Károlyt, Temesvár szab. kir. város polgármesterét.

IV. Végül kérem a t. választmányt egy bizottság megválasztására, mely a pénztárt és a mult évi számadásokat megvizsgálva, arról a közgyűlésre jelentést tegyen.

V. A beérkezett adományok a következők:

- a) Egy födeles réz-korsó, mely a belvárosi Vlachovits-féle ház most folyó újjáépítése alkalmával találtatott. Ajándékozta Kerschek Gyula úr.
- b) Két füzet a magy. tud. akadémia tört. bizottságától.

Ezzel kérem a tisztelt választmányt jelentésem szives tudomásul vételére.

Temesvár, 1890. ápril hó 29-én.

Patzner István,
főtitkár.

A jelentés tudomásul vétetik s az adományozóknak, névleg Kerschek Gyula urnak helyben és a magy. tud. akadémiának jegyzőkönyvi köszönet szavaztatik.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesittetik.

31. Főtitkár bejelenti dr. Kessler Károly, sopronyi tanár, tag-

társunk elhunytát s indítványozza, hogy kegyeletos szokásunkhoz híven e gýászos veszteség fölött érzett részvétünk jegyzókönyvileg megörökíttessék.

A választmány ez indítványt egyhangulag elfogadja.

32. Főtitkár indítványozza, hogy az 1889. évi december hó 30-án tartott vál. ülés 77. számú végzésével elfogadott s megerősítés végett a május hóban tartandó közgyűlés elé terjesztendő folyó évi költség-előirányzatba pótlólag még egy 200 frtos kiadási tétel vétessék fel „berendezési kiadások“ czimén.

Wimmer József, vál. tag tekintettel az indoklásra, melyet a főtitkár jelentésében adott, az indítványt pártolja s elfogadásra ajánlja, mire a választmány az indítványt elfogadja s elhatározza, hogy a már elfogadott költség-előirányzatot e tétel hozzáadásával terjeszti a közgyűlés elé, mire nézve a főtitkárt utasítja.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesíttetik.

33. Főtitkár jelentése III. pontjában előterjeszti a mult ülés 25. jk. számú határozatával kiküldött bizottság jelentését, illetőleg a közgyűlésnek ezen bizottság által javasolt tárgysorozatát, melyben egyszersmind a választmány kiegészítése is javasoltatik.

A választmány a kiküldött bizottság által megállapított közgyűlési tárgysorozatot változatlanul elfogadván, a közgyűlés megtartása idejéül május hó 28-ikának délelőtti $\frac{1}{2}$ 11 óráját tüzi ki; egyben elfogadja a választmány kiegészítésére vonatkozó javaslatot is a közgyűlésen megejtendő választás alapjául. A főtitkárt pedig a közgyűlés megtartására vonatkozó további előintézkedések megtételével megbizza.

Miről Patzner István, főtitkár, végzésileg értesíttetik.

34. Főtitkár az alapszabályok értelmében kéri egy bizottság megválasztását, mely a pénztárt és a mult évi számadásokat megvizsgálva erről a közgyűlésen jelentést tegyen.

A választmány e bizottságba Odor Samu tag elnöklete alatt megválasztja Wimmer József, vál. tagot és dr. Niamessny Gyula társ. ügyészt.

Miről Patzner István, főtitkár s általa Odor Samu, Wimmer József és dr. Niamessny Gyula urak végzésileg értesíttetek.

35. Wimmer József vál. tag indítványozza, hogy, mivel a közgyűlési tárgysorozat egyik pontját a muzeum ünnepélyes megnyitására vonatkozó intézkedések megtétele képezi, a választmány küldjön ki kebeléből egy második bizottságot is, mely a muzeum ünnepélyes megnyitásának módozataira nézve a közgyűlés elé részletes programot terjeszssen.

A választmány ez indítványt elfogadván, a bizottság tagjaiül ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató elnöklete alatt Wimmer József, Laky Mátyás, dr. Niamessny Gyula vál. tagokat és Patzner István főtitkárt választja meg.

Miről Patzner István, főtitkár és általa ifj. Ormós Zsigmond, Wimmer József, Laky Mátyás, és dr. Niamessuy Gyula választmányi tagok végzésileg értesítettnek.

36. Főtitkár felolvassa dr. Karácsonyi János: „Az aradi prépostság és káptalan birtokai“ című értekezésének folytatását.

A jelen voltak nagy érdeklődéssel hallgatták a jeles tanulmányt, szerzőnek jegyzőkönyvi köszönetet szavaztak, és dolgozatát a társulati „Értesítő“-ben közzétenni határozták.

Miről Patzner István, főtitkár és általa dr. Karácsonyi János végzésileg értesítettnek.

37. Főtitkár új tagul ajánlja dr. Berkeszi István főreáliskolai tanár urat, bemutatván ez iránt írásbeli nyilatkozatát.

A választmány nevezett főreáliskolai tanár urat rendes tagjai sorába lelkes éljenzéssel fölveszi.

Miről Patzner István, főtitkár és általa dr. Berkeszi István úr végzésileg értesítettnek.

38. Több tárgy nem lévén elnök a választmánynak köszönetet mond s az ülést bezárja.

Hitelesítettik:
ifj. Ormós Zsigmond,
társ. igazgató.

K. m. f.

Jegyzette:
Patzner István,
főtitkár.

JEGYZŐKÖNYV,

mely felvétellett Temesvár szab. kir. városában 1890. évi május 28-án a „Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulatnak“ saját épülete képtár-termében tartott VI. rendes közgyűlése alkalmával.

Jelen voltak: Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, társulati igazgató, mint elnök, Patzner István, főtitkár, dr. Számek György, titkár, dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész, Troszt József, társ. pénztárnok, Folly Emil, dr. Telbisz Károly, dr. Laky Mátyás, Schleiffelder János, Pfeiffer Antal, Odor Samu, Marx Antal, Wimmer József, Steiner Ferencz, Stippl Fábián, dr. Löwy Mór, Ardeleán György, Traila György, Oseczky János, Miku Emil, dr. Berkeszi István, Klein Jakab, Kapitány Zsigmond alapító, választmányi és rendes tagok, és vendégek igen szép számmal, köztük Arányi Ágoston, Véber Antal, Themák Endre, főgymásiumi és főreáliskolai tanárok; valamint nagyszámú középiskolai ifjúság.

1. Id. Ormós Zsigmond, társ. elnök ő méltósága gyengélkedése miatt a közgyűlésen meg nem jelenhetvén, helyette az alapszabályok értelmében ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató foglalja el az elnöki széket

s a szép számmal egybegyült társ. tagokat és vendégeket üdvözölvén, a közgyűlést megnyitja.

2. Elnöklő igazgató az alapszabályok 45. §-a értelmében, mely szerint „a közgyűlés jegyzőkönyvét az elnök által erre felkért tag vagy felhívott tisztviselő vezeti,“ ajánlja, hogy a mai közgyűlés jegyzőkönyvének vezetésével Patzner István, társ. főtitkár bizassék meg.

A közgyűlés a javaslatot elfogadja, s a jegyzőkönyv vezetésére Patzner István főtitkárt felhívja.

3. A tárgysorozat megkezdése előtt Wimmer József, választmányi tag a választmány nevében indítványozza, hogy miután ezen közgyűlésünk első azóta, a mióta ml. parnói dr. Molnár Viktor Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város főispáni székét elfoglalta, használjuk föl e legelső kedvező alkalmat arra, hogy főispán ur ő méltóságát, ki az összes helybeli tudományos és kulturális intézményeket melegen felkarolta, egy küldöttség által átnyujtandó átiratban felkérjük, hogy tagjaink sorába lépni és társulatunkat is pártolásában részesíteni szíveskedjék. Együttal az említett bizottság tagjaiul ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató elnöklete alatt Mály István, Nagy György, dr. Niamessny Gyula választmányi tagokat ajánlja.

A közgyűlés az indítványt lelkes megegyezéssel elfogadja, főtitkárt az átirat elkészítésével megbizsa s annak átnyujtására egy bizottságba a nevezett vál. tagokat s azonkívül még Wimmer József vál. tagot is felkéri.

Miről méltóságos parnói dr. Molnár Viktor, főispán úr átiratilag Patzner István, főtitkár s általa ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató, Mály István, Nagy György, dr. Niamessny Gyula és Wimmer József vál. tagok végzésileg értesíttetnek.

4. Ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató az előbbi indítvánnyal kapcsolatban javasolja, hogy Desseffy Sándor, ujjannon kinevezett Csanád-egyházmegyei Püspök ő méltósága fogadtatása alkalmával szintén egy küldöttséggel képviseltesse magát társulatunk.

Ez indítványt a közgyűlés szintén egyhangulag elfogadta, s a küldöttség tagjaiul ifj. Ormós Zsigmond, Pfeiffer Antal, dr. Laky Mátyás, Wimmer József és dr. Niamessny Gyula urakat jelölte ki egy később megválasztandó elnök vezetése alatt. Egyszersmind dr. Laky Mátyás indítványára az összes társulati tagok felkérletnek, hogy e küldöttséghez minél számosabban csatlakozzanak.

Miről Patzner István, főtitkár s általa ifj. Ormós Zsigmond, Pfeiffer Antal, dr. Laky Mátyás, Wimmer József és dr. Niamessny Gyula vál. tagok végzésileg értesíttetnek.

5. A tárgysorozat szerint Patzner István, főtitkár felolvassa a társulat beléletében az 1889. év folyamán nyilvánult szellemi működést,

főbb mozzanatokot és a muzeum számára befolyt adományokat tárgyzó évi jelentését, mely következőleg hangzik:

Nagyságos Elnök Ur!

Tekintetes Közgyűlés!

Társulatunk, keletkezése idejétől számítva, a midőn mint „Délmagyarországi történelmi és régészeti Társulat“ létrejött, — ma tartja XIX. rendes közgyűlését; VI. gyanánt ez csak mint az egyesült „Délmagyarországi történelmi és régészeti **Muzeum-Társulat**“ közgyűlése szerepel. Így tehát tulajdonképen már egy második évtizednek majdnem határán állunk.

Ennyi év az idők végtelenségéből kiszakítva egy percznek is alig mondható, de az emberi élet szűk korlátai között mindenesetre jelentékeny időszak, és társulatok életében is kétségtelenül elegendő arra, hogy — ha igazán éltek s nem csupán léteztek — működésüket s annak eredményét számon kérhessük. E számadás kötelességének tudata azon hazafias közönséggel szemben, mely áldozatkészségével a „Délmagyarországi Muzeum“ megvalósítását lehetővé tette, kezdetől fogva erősen megvolt a társulat vezetőiben és tisztviselőiben: — tanúságot tesznek erről az eddigi közgyűléseken előterjesztett jelentések. Szorosan véve ma is csak egy, és pedig az 1889. év alatt kifejtett működésünk eredményeivel fogunk beszámolni, annál inkább, mert valószínűleg már a legközelebbi jövő meghozza az ünnepélyes alkalmat, a midőn társulatunk eddig lefolyt munkás életét egész teljességében feltárni kedves feladatunk leend. Hogy ennek daczára jelentésemet a társulatunk keletkezése óta eltelt 19 évnyi nagy időszak megemlítésével kezdtem: indokolja az az eredmény, melyet, mint az 1889. évben végleg megvalósultat, a legelső helyen kell hangsúlyoznom s mely a jelzett időszak egész munkásságának méltó gyümölese. A múlt év november 17-én ugyanis a választmány határozata folytán s az ünnepélyes megnyitás iránti intézkedés jogát a társulati közgyűlésnek tartva fenn, muzeumunkat megnyitottuk a nagy közönség látogatásának. Ez idő óta tehát — engedje meg a Tekintetes Közgyűlés, hogy itt egy más alkalommal elmondott szavaimat ismételjem, melyek azt hiszem társulatunk összes tagjainak meggyőződését fejezik ki, — ez idő óta tehát „**id. Ormós Zsigmond**, ő méltóságának, társulatunk alapítójának és elnökének páratlan bőkezűségéből és évek hosszú során át kifejtett fáradhatatlan munkásságából, továbbá Temesvármegyének és Temesvár szab. kir. városnak, valamint a többi délvidéki megyék lakosságának lelkes és a tudományokat melegen felkaroló áldozatkészségéből van olyan muzeumunk, mely méltán megállja helyét az összes magyarországi vidéki muzeumok mellett.“

Ez az első eredmény, Tekintetes Közgyűlés, s ezt oly fontosnak tartom, hogyha kizárólag csupán ez egyről lehetne is szólnom, akkor is nyugodtan álltam volna elő számadásommal. Ámde rendkívüli öröömre még több oly adatot regisztrálhatok, melyek fényesen bizonyítják társulatunk létjogosultságát és munkásságát, és ezek az adatok képezik tulajdonképen szakszerű jelentésemet.

I. Mindenekelőtt a társulatban kifejtett szellemi működésnek kívánom, habár csak vázlatos képét adni, mely a következő:

A havonként rendszeren megtartott választmányi ülések alkalmával a titkári jelentésen kívül mindenkor egy-egy felolvasás is tartatott, és pedig:

Januárban felolvasásra került Milleker Bódog tagtársunk, verseczi jeles történetírónak egy igen érdekes dolgozata, melynek czime: „A rézkor emlékei Délmagyarországon.“

Februárban két felolvasás volt; az egyik: „Néhány észrevétel Milleker B. tanulmányára: A rézkor emlékei Délmagyarországon,“ Patzner István főtitkártól, a másik: „Kudritz, Temes-megyei nagyközség történetéből,“ Milleker Bódogtól.

A márczius havi ülésen Patzner István, főtitkár olvasta fel: „Délmagyarország történetéből a XVII. század elején“ czimű dolgozatát.

Áprilisi ülésünkön Számek György, titkár értekezett „A délmagyarországi szerb telepítvények“-ről.

Május havában megtartott rendes közgyűlésünkön Boleszny Antal, társ. tag, orsovai plebános tanulmánya keltett méltó feltűnést ily czim alatt: „A magyar sz. korona Orsova melletti elásatása 1849-ben és megtalálása 1853-ban.“

A juniusi — és a két havi rendes szünet után — a szeptemberi és októberi választmányi üléseken ismét fáradhatatlan és kiváló munkatársunk, Milleker Bódog, egy nagy szakavatottsággal készült terjedelmes munkálata adott felolvasásra érdekes anyagot, névleg: „Varadia története. I. II. és III. rész.“

November havi ülésünkön Boleszny Antal egészítette ki a közgyűlésen tartott felolvasását; ez alkalommal tartott értekezésének czime volt: „Még néhány szó a magyar sz. koronáról és a koronázási jelvényekről.“

Végül december hónapban Pfeiffer Antal főgymnasiumi igazgató nagybecsű dolgozatát hallottuk: „Részlet a temesvári főgymnasium történetéből“ czímmel.

E cikkek a választmány határozata szerint közzé lettek téve a társulati „Értesítő“-ben s így összes tagtársaink birtokában vannak; tartalmukra vonatkozólag talán nem szerénytelenség főlemlitenünk, hogy a

fővárosi szaklapok több ízben elismeréssel vettek azokról tudomást. Egyéb-ként a fenti elsorolással kapcsolatban azon szerény indítványt bátorkodom a t. közgyűlés elé terjeszteni, hogy e felolvasások szerzőinek, kik tisztán szivesség-ből és társulatunk szellemi életének előmozdítása czél-jából teljesen önzetlenül adták rendelkezésünkre becses dolgozataikat, a választmányi üléseken nyilvánított köszöneten kívül, közgyűlési jegyzőkönyvünkben is köszönetet szavazzunk.

II. Társulatunk illetőleg muzeumunk anyagi gyarapodása az 1889. évben következő volt. Növekedett:

a) Régiségi és újabb műtárgyaink tára **380 darabbal**, azonkívül egy **91 drbból** álló camée és gemma-gyűjteménnyel, egy **103 drbból** álló gipsz érem-ötvény-gyűjteménnyel és **16** kisebb-nagyobb fénykép-, metszés-, könyomat- és kőrajz-albummal és convoluttal, illetőleg miuiature-képgyűjteménnyel;

b) érem- és bankógyűjteményünk összesen **895 darabbal**, köztük a **800 drbból** álló nagy-ősi éremleret;

c) könyvtárunk **188** kötet könyvvel és **655** füzettel; és végre

d) okirat- és levéltárunk, illetőleg autograph-gyűjteményünk összesen **1201 drbbal**.

A t. közgyűlés kétségkívül örvendetesen vesz tudomást muzeumi gyűjteményünk ily nagymérvű gyarapodásáról s bizonyára helyeselni fogja a választmány azon intézkedését, melylyel az egyes adományozóknak minden esetben jegyzőkönyvi köszönetet szavazott. Ámde a köszönet és hála leg-gazdagabb adója ismét **id. Ormós Zsigmond** társulati elnök ő méltóságát illeti meg, mert a fent összegezett régi és újabb műtárgyak, könyvek és okiratok legnagyobb és legbecsesebb részét ismét az ő bőkezűségéből nyertük.

Ez alkalommal is van szerencsém egy legújabb beérkezett adományozó átíratát felolvasni:

42. sz. 1890.

A délmagyarországi Tekintetes Muzeum-Társulatnak

Helyben.

Van szerencsém a tekintetes Muzeum-Társulat tulajdonába a következő műveket tisztelettel átengedni:

1. A Visszaemlékezések III. kötetében 545. sz. alatt fölemlített Diszlapokat a római Vaticanban őrzött négy Corvin Codexből, „Tudnivalók“ czíme alatt kéziratban hozzá esatolt tájékoztató magyarázattal.

Ezen díszlapok fényképeit a vaticani zsinaton jelen volt magyar püspöki kar saját költségén igen kevés számú példányban készítetté s ez

okból igen ritkák. Boldogult Bonnaz Sándor püspök úr a Conciliumról hazajövéen 1870. évben a lapokat emlékül adta.

2. Album Illustratum autograforum facsimilia complectens s. a. t. ezim alatt a Vaticani Oeconomicus Zsinaton jelen volt IX. Pius Pápa és valamennyi egyház-férfiak névalírásainak facsimile lenyomataival. A mű Milanóban jelent meg 1870. évben. Ezen Album az 1889. évi május 7. és november 1-én irt átirataimmal adományozott autografiai gyűjtemény kiegészítéseül szolgál.

3. A Visszaemlékezések III. kötetének Catalogusában 544. sz. alatt előforduló illusztrált dísz-album következő ezimmel:

Park Jurjaves. Ansicht der Metropolitan-Kirche und Erzbischöflichen Residenz von Agram in Croatien. 12. tájképpel és a Park helyrajzi térképével. Ivret alaku mű.

4. Ugyanazon Catalogus 546. sz. alatti díszes Album következő ezimmel: Monumentum Aeternae memoriae Mariae Christinae a Ser. Coniuge Alberto Saxone Duce. Tesch, Viennae in templo D. Augustini e marmore erectum opera Antonii Canovae equit Rom. 1865. Carmen Posthumum I. Melchioris Nób a Birkenstock.

5. Az 1889. május 7-ki és november 1-ső 37. sz. alatti átirataimmal adott autografiai gyűjteménnyel kapcsolatban Deutsches Stammbuch, melyben a tudomány és művészet körében kitűnő 133. németországi férfiú önkezű írásának autograf-facsimilei foglaltatnak. Lipese 1860.

6. Magyarország Ármentesítése. Irta Lanfranchi Enea mérnök. 2 térképpel. Budapest 1882. Folio alaku fényes kiállítású mű díszkötésben.

7. A hazai folyókon végrehajtott szabályozási munkálatok megbírálására meghívott külföldi szakértőkből alakult bizottság jelentéseihez mellékelte térképek és tervrajzok 14 darab.

Kelt Temesvárott 1890. évi május 2-án.

Idősb Ormós Zsigmond.

III. A tagjaink sorában az 1889. év folyamán beállt változásokról a következőket jelenthetem: a múlt évi közgyűlésen tiszteletbeli tagul megválasztottuk Vizkelety Imre, nyug. pénzügyi tanácsost, Pécsert, ki is ez alkalomból a következő sorokat intézte társulatunk elnököhöz, illetőleg közgyűléséhez:

Méltóságos Elnök Úr!

Tekintetes Közgyűlés!

A tekintetes „Délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat“ kegyeskedett engem, az 1889. május hó 23-án tartott közgyűlésében, a Társulat tiszteletbeli tagjává megválasztani.

Ezen reám nézve igen hizelgő megtiszteltetésért, fogadja Méltóságod és a tekintetes Társulat nagyrabecsült tagjai, keblem mélyéből eredő

hálás köszönetemet s legyen meggyőződve, hogy a mily kegyelettel viseltetem szülőhelyem iránt, épen oly határtalan tisztelet honol szivemben Méltóságod és a Társulat iránt, azon meg nem érdemelt kitüntetésért, melyben csekély egyéniséget részesíteni méltóztattak és szent kötelességemnek fogom tartani minden tőlem kitelhető módon a Társulat érdekeit előmozdítani és a Muzeumot gyarapítani.

Mély tiszteletem nyilvánítása mellett vagyok

Pécsett 1889. október hó 1-én.

Méltóságodnak és a tekintetes Közgyűlésnek

alázatos szolgálója

Vizkelety Imre,

társulati t. tag.

Azonkívül egy új rendes tagot választottunk. Régi tagjaink közül, leginkább azon indoklással, mert lakhelyüket más, távolabbi vidékekre kénytelenítették áttenni, kiléptek 7-en. S végre kegyelettel és részvétellel kell megemlékeznünk azokról is, kiket a kérlelhetetlen halál ragadott el e rövid egy év alatt közülünk. Ezek: **Bonnaz Sándor, Heinrich Nándor, Gotthilf Ede és Sebestyén Géza**, alapító, **dr. Rómer Flóris Ferencz és Pesty Frigyes**, tiszteletbeli, végre Kropf József, Nyáry József, dr. Gerich Gyula és Ebenhöch Ferencz rendes tagok. A választmány minden egyes haláleset alkalmából kötelességének ismerte, őszinte mély részvétét jegyzőkönyvileg, sőt a nagynevű volt esanádi püspök, Bonnaz Sándor, elhunytá után a ft. esanádi káptalanhoz intézett átiratban is kifejezni. E részvétünknek azonban most, közgyűlési jegyzőkönyvünkbe való fölvetését is indítványozni bátorokodom.

* * *

Tekintetes Közgyűlés! Ha a felsorolt adatokat és nevezetesen a múlt évben elért legkiválóbb eredményt, a muzeum tényleges megnyitását elfogulatlanul méltányoljuk, azt hiszem, bátran és ellenmondástól nem tartva kijelenthetjük, hogy megtettünk mindent, a mit eddig tehettünk. Ámde korántsem akarunk itt megállapodni. A legtöbb, a legnehezebb megtörtént ugyan, de ezzel még nem szabad megelégednünk. A muzeum megnyitása után, midőn ezt az 1889. évi „Értesítő“ IV. füzetében tagtársainkkal és a nagy közönséggel tudattam, e közleményemet egy felszólítással és kéréssel fejeztem be, melyet most, hogy a közgyűlés alkalmából nagyobb számmal gyűltünk egybe, röviden ismételní bátorokodom: „A létesítés után karoljuk fel épen oly buzgalommal a gyarapítást is. Az a hazafias együttműködés, mely a muzeumot létrehozta, minden egyes tényezőnek külön nagy érdeme; de ugyanily érdemük lesz azoknak is, kik a megalkotott

müvet növelik. A muzeum létrejötte ékesen szóló bizony-
sága ama meggyőződésnek, hogy az ily kulturális intéz-
mények szükségeseek, s a hol e meggyőződés megvan, ott
— azt hiszszük — visszhangra is fog lelteni szózatunk,
melylyel első sorban tagtársainkat, általuk pedig a Dél-
vidék összes lakosságát felkérjük, hogy társulatunkat
résztint új tagok megnyerésével, résztint a vidékünkön
esetleg felmerülő leletek tudomásul adásával, résztint a
netalán saját birtokukban elszórtan létező régészeti
tárgyak adományozásával gyarapítani és felvirágoz-
tatni segítsenek.“

A társulat tisztviselei, Tekintetes Közgyűlés, mindenkor el fognak
követni mindent, a mi csekély erőiktől telik: ezt újlag igérjük. De a
nagy feladat, a délvidéki történelem sikeres kutatása, mindnyájunk váll-
vetett munkálkodását is megkívánja, és joggal: mert midőn a multak
felderítésén fáradozunk, mindannyiunk közös örökségét keressük. Mind, a
kik évezredek óta e földön laktak, és a kiket évezredek óta immár e föld
pora föld, atyáink és testvéreink voltak. Miértünk dolgoztak és mindazt,
a mit évezredek munkájuk eredményezett, közös örökségül hagyták reánk.
Tevékenységük történetében a szépnek, hasznosnak és nemesnek számtalan
példáit találjuk, melyek fölemelik lelkünket és szintén buzgalomra serken-
tenek; magasztos örömiünk telik a jóban, a mit műveltek, és lehetetlen,
hogy ez öröm minket is ne sarkaljon ismét a jóra.¹⁾

Ezzel végzem jelentésemet és van szerencsém azt a Tekintetes Köz-
gyűlés szives figyelmébe ajánlani.

Temesvár, 1890. május hó 28-án.

Patzner István,
főtitkár.

Wimmer József, vál. tag, minthogy a főtitkári jelentésből újlag
arról győződött meg, hogy mint az előző években, úgy az 1889-ikiben is
id. Ormós Zsigmond, társ. elnök ő méltósága volt a Muzeum-Társulat
legbőkezübb megajándékozója és jótévője: indítványozza, hogy a közgyűlés
jegyzőkönyvében ő méltósága iránt a társulat legteljesebb hálájának adjon
kifejezést, erről ő méltóságát értesitse és pártolását a jövőre nézve is kérje.

A közgyűlés ez indítványt lelkes éljenzéssel fogadja és annak meg-
valósításával Patzner István, főtitkárt megbizza.

Ugyancsak Wimmer József, vál. tag azon indokolással, hogy a
muzeum tényleg közmegelegedésre berendezve lön s ezt tagadhatlanul
a titkárság érdemének kell betudnunk, indítványozza, hogy e fáradságos

¹⁾ Dr. J. Bumüller, Geschichte des Alterthum's. Előszó.

munka elvégzéseért Patzner István főtitkárnak és dr. Számek György titkárnak a közgyűlési jegyzőkönyvben szintén közönet szavaztassék.

A közgyűlés ezen indítványt is egyhangulag elfogadta.

Miről Patzner István főtitkár és dr. Számek György társ. titkár végzésileg értesítettek.

Klein Jakab, társ. tag a főtitkári jelentésben fölemlített azon körülményből, mely szerint a társ. tagok sorából a lefolyt évben aránylag sokan léptek ki s viszont új tagokul kevesen jelentkeztek, megdöbbenéssel veszi észre, hogy a társulat most, midőn teljesen elkészült és berendezett muzeuma lévén, új aerát kellene kezdenie, ez új aerát tényleg hanyatlással kezdi; ezt látja abból is, hogy az „Értesítő“ tanúsága szerint a választmányi üléseket csak igen kevesen látogatják, egy szóval tehát, hogy a közönség a muzeum iránt igen keveset érdeklődik. Ez érdeklődés hiányának okát abban találja, hogy a Muzeum-Társulat nem eléggé modern, s azért az érdeklődés fokozása céljából javasolja: utasítsa a közgyűlés a titkárságot, hogy az alapszabályok 2-ik és 5-ik §-ainak keretén belül a modern képzőművészetet (építészet, szobrászat, festészet), a műipart és esztétikát is felkarolja és váltakozó e nemű kiállítások és felolvasások által a fenti célzt minél nagyobb mérvben elérni törekedjék.

Patzner István főtitkár ez indítványt lényegében elfogadja; csak két körülményre tesz megjegyzést: először, hogy a tagok tömeges kilépése a legutolsó években annak tulajdonítandó, mert a társulat igazgatósága teljes szigorral kezdte behajtani a hátralékos tagdíjakat, és ez alkalommal, mint ilyenkor történni szokott, sokan, a kik ugyis csak névleg, minden szellemi vagy anyagi hozzájárulás nélkül akartak a tagok névsorában szerepelni, kilépésüket kérték, a mit a választmány, e körülményeket tudva, meg is adott; új tag pedig azért jelentkezett oly kevés, mert a főtitkár nem tartja a társulathoz méltónak mintegy erővel fogdosni a tagokat. A közönség érdeklődés-hiányát maga is belátja s ennek megszüntetésére meg is kísérlett mindent, a hírlapokban ismételten felhiva a nagy közönség figyelmét a társulat működésére és felolvasásaira. Egyébként a tagok számának apadásában nem látja az intézmény hanyatlását, csak eddig megmaradt tagjaink működjenek közös akarattal. A közönség nagyobb érdeklődését mindenesetre előidéznék az indítványozott kiállítások és azért saját részéről pártolja az eszmét, és sem munkát, sem időt nem fog kimélni annak megvalósításában. A második, a mit megjegyezni kíván az, hogy a közgyűlés ez eszme megvalósítása iránti intézkedéseket bizza első sorban az igazgatóságra és választmányra s ez adja azután utasításait a titkárságnak.

Dr. Niamessny Gyula társ. tag az indítvány el vagy el nem fogadása felett nem is tartja szükségesnek külön határozatot hozni, mint-hogy az elvileg ugyis ki van mondva az indítványozó által idézett §-aiban

az alapszabályoknak; csak arra figyelmeztet hogy e kiállítás iránt maguk az érdekelt művészek és iparosok tegyék meg a kezdeményezést és a társulat bizonyos korlátok között intézkedjék, mivel muzeumunk első sorban nem ipar-muzeum.

Dr. L a k y M á t y á s az alapszabályokban már szintén biztosítva látja az indítvány elfogadtatását, hanem ajálja, hogy annak mikénti kivitelét illetőleg a társ. igazgatóság és választmány bizassék meg az ügy tanulmányozásával és a lehető módokat megállapításával s erről valamelyik későbbi gyűlésen tegyen jelentést.

Az eszmecsere ezzel befejeztetvén, a közgyűlés K l e i n J a k a b társ. tag indítványát a dr. L a k y M á t y á s által javasolt módosítással elfogadja.

Miről a főtitkár s általa ifj. O r m ó s Z s i g m o n d, társ. igazgató és a választmány végzésileg értesítetnek.

Egyébként a nagy szorgalommal egybeállított főtitkári jelentés tudomásul vétetik és egész terjedelmében a társulati Értesítő-be felvételni határoztatik. A főtitkári jelentésben foglalt indítványok, hogy t. i. az egyes választmányi üléseken felolvasott dolgozatok szerzőinek és beküldőinek, s társulati gyűjtemény megajándékozónak a közgyűlési jegyzőkönyvben is köszönet szavaztassék, valamint hogy az időközben elhunyt tagok elvesztése fölött érzett részvét a közgyűlési jegyzőkönyvben is megörökíttessék, — egyhangulag elfogadtatnak.

Miről P a t z n e r I s t v á n, főtitkár végzésileg értesítetik.

6. T r o s z t J ó z s e f, társ. pénztárnok felolvassa a társulati pénztár állapotáról szóló következő jelentését:

Nagyságos Elnök Ur!

Tekintetes Közgyűlés!

A társulati vagyon jelenlegi állapotáról van szerencsém jelentésemet a következőkben előterjeszteni.

A társulat vagyonának értéke 1889. év végén a jövedelmek és a kiadások betudásával kitett összesen **36.189 frt 74 krt**; a bővebb részletezés a múlt évről összeállított és bizottságilag megvizsgált pénztári számadásokból tűnik ki, mely a mai közgyűlésen tárgyalás alá fog kerülni, tehát a kellő felvilágosítást is nyújtandja; miért is ezuttal csak a pénztár jelenlegi állapotának megismertetésére szoritkozom.

Az 1889. év végeig mutatkozott pénztári készpénz-készlet a folyó évben befolyt csekély jövedelem hozzászámításával, ugy a volt kiadások levonásával kitesz jelenleg **233 frt 66 krt**, a takarékpénztári betétek összege **33753 frt 59 krt**, míg az állampapírok névértéke **400 frt**; végre a **6 drb** ezüst és **6 drb** bronz emlékérem (centenariumi) **51 frt 60 kr.** értékkel bir; ezek szerint a társulati vagyon összes értéke ez időszert **35.438 frt 85 krt** képvisel.

A kezelésem alatt levő ezen vagyon-érték az 1889. évi december hó 31-én feltüntetett pénztári állapottal összehasonlítva, némi apadást mutat, a mi abban leli magyarázatát, hogy az idén lefolyt 5 hóban alig folyt be valami, holott a rendes kiadások megvoltak és fedezettettek is; a tagdíjak tetemesebb része az év második felében szokott inkább befolyjni, s így az év végén kedvezőbb állapot fog mutatkozni.

Megjegyezni bátorkodom, hogy én a folyó tagdíjak beszédését eszközlöm, míg ellenben a régibb hátralékok behajtásával a társulati ügyész van megbizva, kinek útján a mult évben is történtek egyes befizetések.

Alapító-tag uraknál hátralék nincsen kint; Temesvár szab. kir. város tanácsától az 1889. évre járó VI. részlet 550 frttal befolyt a társulati pénztárnál.

Végre felemlitendőnek tartom, hogy a mult évben a muzeum belső berendezésének költségei tetemes összeget igényeltek, és ez az oka, hogy a kiadási rovat aránytalanul nagyobb, mint az azelőtti években, miért is fedezhetés czéljából a tagdíjak elégtelensége miatt kénytelen voltam a társulati törzsvagyon után fölszaporodott kamatok egyrészét igénybe venni, a mi különben a költségvetésileg megállapított összeg tullépését sem az utalványozásokban, sem pedig a tényleges kifizetésekben nem idézte elő azért, mert a kamat-jövedelem az előirányzat szerint felhasználható, de másrészt a muzeum-berendezési költségekre a multból megtakarított felhasználható kamatjövedelemből 1000 forintot megközelítő összeg közgyűlésileg meg volt szavazva; ezentúl pedig, mivel a muzeum-helyiség már berendezve és ünnepélyes megnyitásához közel áll, a rendkívüli kiadások mellőzhetőek lesznek.

Tisztelettel kérem a tekintetes Közgyűlést, miszerint ezen pénztárnoki jelentésemet jóváhagyólag tutomásul venni méltóztatnék.

Temesvárott, 1890. évi május hó 28-án.

Troszt József,
társ. pénztárnok.

A pénztárnoki jelentés tudomásul vétetik, az Értesítő-ben kinyomatni határoztatik, egyben pedig a jelentés a választmánynak azzal adatik ki, hogy az előiratok és adatok kapcsán a szükségesnek mutakozó intézkedéseket megtegye.

Miről Patzner István, főtitkár, Troszt József, társ. pénztárnok és a választmány végzésileg értesittetnek.

7. Felvétel az 1889. évi pénztári számadások megvizsgálására kiküldött bizottságnak jelentése.

Tekintetes Közgyűlés!

A délmagyarországi történelmi és régész. Muzeum-Társulat választmányának 1899. évi ápril hó 29-én kelt 34. számú határozatával nyert

Troszt József pénztáros úr dicséretes működésének némi elismerésül 1889. évre 100 frt jutalomdíjt megszavazni, és Troszt úr részére kiutalványozni méltóztassék, alázattal megjegyezvén, hogy ezen rendkívüli kiadás, a bemutatott évi költségelőirányzat tanúsága szerint, a társulati törzsvagyón jövedelméből fedezetet talál.

Temesvárott, 1890. évi május hó 18-án.

Odor Samu. a számvizsgáló bizottság:
Dr. Niamessny Gyula. Vimmer József.

A pénztári számadást vizsgáló bizottság jelentése tudomásul vétetik s az abban tett előterjesztéshez képest Troszt József. társ. pénztárnok részére az 1889. évi pénztári kezeletre nézve a felmentvény a szokásos óvások fentartásával megadatni határoztatik.

Egyben a társulati közgyűlés tekintettel a pénztárnok helyes és kifogástalan kezeletére, valamint tanusított szorgalma és lelkiismeretességére, — nevezett pénztárnok önzetlen fáradozásáért jutalmazásképen a folyó évre 100 frt jutalomdíjnak megadását elhatározza.

Miről íj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató és Troszt József, társ. pénztárnok végzősileg értesítetnek.

8. Felvett az 1890. évi társulati költségvetés, mely szerint előirányoztatott:

1. Az „Értesítő“ kiadására	400 frt
2. Nyomtatványokra	50 „
3. Az épület fentartására	50 „
4. Fűtés és világításra	100 „
5. Irószerekre	10 „
6. Kisebb kiadásokra	25 „
7. Szolga fizetésére	300 „
8. Leirói munkákra	150 „
9. Főtítkár díja, ideértve a Temesvár szab. kir. városa által a muzeum-őr részére évenként megszavazott 50 forintot is	400 „
10. Titkári díj	200 „
11. Muzeumi tárgyak, régiségek beszerzésére	100 „
Összesen	1785 frt

E kiadásokkal szemben azok fedezésére a Muzeum-Társulat jövedelme az 1890. évben következő tételekkel állapíttatik meg és pedig:

1. A törzsvagyón kamatai	1600 frt
2. 120 tag évi díja	600 „

Összesen 2200 frt

mely összegből leszámítva a költségekre előirányozott . 1785 frt

marad többlet 415 frt

Ehhez fölvétetett az 1890. évi ápril hó 29-én tartott rendes havi választmányi ülés 32. számú végzése, mely szerint a még folyton felmerülő nagyobb mérvű „berendezési kiadások“ czimén ez előlegesen megállapított költségvetésbe még egy 200 frtos kiadási tétel vételessék föl s az egész költségvetés így terjesztessék a közgyűlés elé jóváhagyás végett. Ez újabb tétel indokolása benfoglaltatik a fent idézett ápril havi vál. ülésen előterjesztett főtitkári jelentésben. E szerint tehát

a kiadás tenne összesen	1985 frtot,
s így a bevételből azaz	2200 frtból
levonva a kiadást	1985 frtot
marad többlet	215 frt

A beterjesztett előirányzat elfogadtatik és megállapíttatik azon megérintéssel, hogy a 7. számú közgyűlési végzéssel Troszt József társ. pénztárnok részére megszavazott jutalomdíj a többletből fog fedeztetni; a többlet fenmaradó részére nézve pedig a választmánynak 1890. évi ápril hó 29-én tartott ülésében hozott 32. számú határozata szintén jóváhagyatik.

Dr. Laky Mátyás, társ. tag sajnálattal konstatálja, hogy a költségvetés a munkatársaknak semmiféle tiszteletdíjat mindeddig soha meg nem állapított, pedig nézete szerint, habár csekély tiszteletdíj megszavazása is, nagyban elősegítené azt, hogy felolvasásaink és „Értesítő“-ink is mindegyre érdekesebbek és változatosabbak lennének; azért javasolja, hogy a jövőre nézve a választmány ez iránt is intézkedjék.

Patzner István, főtitkár szintén ajánlja e javaslatot, és igéri, hogy miután a jövő évtől kezdve a költségvetés egyes tételei kétségkívül megkevesbednek, az új költségvetés megállapításánál mindenestre felhívja e javaslatra a választmány figyelmét, miért is kéri, hogy a közgyűlés szintén pártolólág tegye át ez indítványt a választmányhoz.

A közgyűlés az indítványt magáévá teszi, és a választmányoknak további intézkedés végett kiadni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár s általa ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató, a választmány és Troszt József, társ. pénztárnok végzősileg értesítettek.

9. Dr. Berkeszi István, főrealiskolai tanár, társ. tag felolvassa ily czimű tanulmányát: „Mult századi külföldi utazók följegyzései Temesvárról és Délmagyarországról.“

A közgyűlés feszült figyelemmel és rendkívüli élvezettel hallgatván meg az igen érdekes, nagy szakavatottsággal és szorgalommal szerkesztett értekezést, szerzőnek lelkes éljenzéssel jegyzőkönyvi köszönetet szavaz s művét — miután azt átengedni késznek nyilatkozott, — az „Értesítő“-be felvételni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár és általa dr. Berkeszi István, társ. tag végzésileg értesítetnek.

10. A tárgysorozat szerint a tisztviselők választása, illetőleg a választmány kiegészítése következtén, — minthogy a társulati tisztviselők újja megválasztása az alapszabályok szerint csak a jövő 1891-ik évben ejtendő meg, most a választmány 1890. évi ápril hó 29-én tartott ülésének 33. számú határozatával csak az utolsó években elhunyt választmányi tagok helyeinek választás utján való betöltésére tesz előterjesztést és pedig az alapítók közül elhunyt három választmányi tag helyett ajánlja Jeszenszky Bélát, Derera Izraelt és Temesvármegye közönségét, mint alapítókat; a rendes tagok közül hiányzó választmányi tagok helyett pedig Mály István és dr. Telbisz Károly rendes tagokat.

A közgyűlés az ajánlást éljenzéssel elfogadván, a nevezett alapító, illetőleg rendes tagokat a választmányba egyhangulag megválasztja.

Miről Patzner István, főtitkár s általa Temesvármegye közönsége, Jeszenszky Béla és Derera Izrael alapító-, továbbá Mály István és dr. Telbisz Károly rendes tagok végzésileg értesítetnek.

11. Patzner István, főtitkár előterjeszti a választmány által 1890. ápril hó 29-én tartott üléséből 35. számú határozattal a muzeum ünnepélyes megnyitása módozatainak megállapítása végett kiküldött bizottság következő javaslatát:

Javaslat

a „Délmagyarországi tört. és rég. Muzeum“ ünnepélyes megnyitásának módozatait illetőleg.

Az ápril hó 29-én tartott választmányi ülés 35. számú határozatával kiküldött s tisztelettel alulírott bizottság a muzeum ünnepélyes megnyitására vonatkozólag a következő javaslatot terjeszti a tek. közgyűlés elé:

1. Az ünnepélyes megnyitás napjául, tekintettel az előkészületek megtételére és a közbeeső juliusi—augusztusi társulati szünidőre, — f. évi október hó 5-ikét ajánlja.

2. Mondassék ki, hogy az ünnepélyes megnyitás napjának végleges megállapítása után a nagymt. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter urhoz egy felirat intéztetik, melyben a muzeum ünnepélyes megnyitását tudomására adván, felkérjük, hogy ez alkalommal magát képviseltetni és újonnan megnyitott muzeumunkat a jövőre nézve pártolásába venni kegyeskedjék.

3. Mondassék ki, hogy a jelzett napon az ünnepélyes megnyitás alkalmából: „Rendkívüli megnyitó közgyűlést tartatik,“ melyre meghivatnak:

a) Az összes társulati alapító, rendes és tiszteletbeli tagok;

b) Temesmegye és Temesvár szab. kir. város közönsége, mint a mely hatóságok a legkézszebb hazafisággal és valóban nagy áldozatokkal segítették elő a muzeum létesítését;

c) Az összes temesvári egyházi, világi és katonai hatóságok, tanintézetek, tudományos és közművelődési társulatok;

d) A muzeum létrehozásában szintén kiváló érdemeket szerzett szomszéd törvényhatóságok, névleg: Arad, Krassó-Szörény és Torontál vármegyék, továbbá Versecz, Pancsova és Arad városok;

e) A magy. tud. akadémia, a magy. nemzeti muzeum és az összes vidéki muzeumok.

4. Mondassék ki, hogy a szükséges előkészületek megtétele végett egy állandó rendező bizottság szerveztetik, és pedig a muzeum részéről a társulati igazgató elnöklete alatt e bizottságba ajánlatnak: Deschán Achill, dr. Telbisz Károly, Nagy György, Pfeiffer Antal, Dobó Miklós, Folly Emil, dr. Laky Mátyás, dr. Niamessny Gyula, Wimmer József választmányi tagok és a főtitkár; — s továbbá hogy mint Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város képviselői Deschán Achill és dr. Telbisz Károly választmányi tagok az ünnepély emelése czéljából szintén felkéretnek esetleg külön megyei és városi rendező bizottság szervezésére.

5. A „Rendkívüli megnyitó közgyűlés“ tárgysorozata a bizottság javaslata szerint a következő lenne:

1. Elnöki megnyitó.

2. Jelentés a muzeum eddigi működéséről és állapotáról, keletkezéséről megnyitásáig.

3. Felolvasás, melynek megtartására felkéretnek dr. Ortway Tivadar, pozsonyi akadémiai tanár s Temesvár szab. kir. város és Temesmegye monographiájának megírója.

4. A muzeum megtekintése.

6. Végül az ünnepélyes megnyitás alkalmából adassék ki egy emlékkönyv a társulati „Értesítők“ alakjában, melybe az ünnepély összes momentumai felvételnek.

7. Minden egyéb szükségesnek mutatózó intézkedések megtételével bizassék meg a kiküldendő állandó rendező bizottság.

Temesvárott, 1890. május hó 22-én.

Jegyzette:

Ormós Zsigmond,
igazgató.

Patzner István,
főtitkár.

Niamessny Gyula.

Wimmer József,

dr. Laky Mátyás.

A közgyűlés a javaslat minden egyes pontját egyhangulag elfogadja s annak kivételével a javaslatban kijelölt s szintén egyhangulag megválasztott állandó rendező bizottságot megbizza.

Miről Patzner István, főtitkár s általa az állandó rendező bizottság tagjai végzésileg értesítettek.

12. Patzner István, főtitkár, indítványozza, hogy dr. Raymann Ferencz, főtörvényszéki tanácsos urnak Bécsben, ki a muzeum által megszerzett nagy-őszí éremleletet, mely 800 drb. s ezek közt igen sok friesachi, éremből állt, — azonkívül még más kisebb éremleleteinket is a legnagyobb készséggel meghatározni sziveskedett, de egyszersmind azok ismertetését is a bécsi „Numismatisch. Gesellschaft“ havi folyóiratában eszközölni megígérte, e fáradságos és nagy szolgálatáért közgyűlési jegyzőkönyvünkben is köszönet szavattassék s az egyszersmind tudomására adassék.

A közgyűlés az indítványt elfogadván, főtitkárt megbízza, hogy dr. Raymann Ferencz urnak a közgyűlés jegyzőkönyvében a társulat legmelegebb köszönetét kifejezze s erről őt értesítse, egyuttal fölkérvén, hogy nagybecsű pártolásával társulatunkat továbbra is szerencsétlenül sziveskedjék.

Miről Patzner István, főtitkár s általa dr. Raymann Ferencz, főtörvényszéki tanácsos Bécsben végzésileg értesítettek.

13. Dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész élő szóval terjeszti elő jelentését a hátralékos tagok iránt tett intézkedéseiről.

A közgyűlés a jelentést helyeslőleg tudomásul veszi.

Miről Patzner István, főtitkár s általa dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész végzésileg értesítettek.

14. Elnöklő igazgató, minthogy a közgyűlésnek egyéb tárgya nincs a közgyűlést azon felhívással, hogy a jegyzőkönyv hitelesítésére bizottságot válasszon, s egyszersmind a megjelent tagoknak és vendégeknek köszönetet mondva, — bezárja.

A jegyzőkönyv hitelesítésére a közgyűlés Marx Antal és Pfeiffer Antal tag urakat kéri fel.

Ezzel a jegyzőkönyv bezáratott és aláíratott.

K. m. f.

ifj. Ormós Zsigmond,
társulati igazgató.

Marx Antal,
vál. tag.

Patzner István,
főtitkár.

Pfeiffer Antal,
vál. tag.

TARTALOM.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai. (Folytatás). — <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	77
A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja. — <i>Milleker Bódogtól</i>	87
A kegyes tanítórendiek temesvári társházának és a főgymnasiumnak története. (Folytatás). — <i>Pfeiffer Antaltól</i>	104
Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárról és Délmagyarországról. — Közli: dr. <i>Berkeszi István</i>	116
ADATTÁR: A csanádi püspökséghez tartozó falvak jegyzéke 1701-ből. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	124
TÁRCSA: A délmagyarországi történelmi és régészeti Muzzeum-Társulat rendes havi választmányi ülése 1890. márczius 26-án	126
" " " 1890. ápril 29-én	129
A délmagyarországi történelmi és régészeti Muzzeum-Társulat VI. évi rendes közgyűlése 1890. május 28-án	133

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI ÉRTESITŐ

1890-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdijas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik id. Ormós Zsigmond, társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1890. június 20-án.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminárium) intézendők. Kéziratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel fölkérjük, hogy időközben változó lakásaikat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam I. II. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

PATZNER ISTVÁN,
FŐTTIKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

VI. ÉVFOLYAM. — III. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1890.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

TARTALOM.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai. (Folytatás.) — <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	151
A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja. II. A második évszázad. — <i>Milleker Bódogtól</i>	166
Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárról és Délmagyarországról. — (Folytatás.) — Közli: <i>Dr. Berkeszi István</i>	179
ADATTÁR: Jelentés a Bánság 1731-iki összeírásáról, különösen a becskerek-i, pancsovai, új-palánkai és verseczi kerületek akkori állapotáról. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	189
A csanádi püspökséghez tartozó falvak jegyzéke 1701-ből. — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	194
TÁRCZA: A délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat rendes havi választmányi ülése 1890. június 25-én	196
EGYVELEG:	201

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KOZLONYE.

VI. ÉVFOLYAM.

1890.

III. FÜZET.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai.

Írta DR. KARÁCSONYI JÁNOS.

(Folytatás.)

11. Csertelek.

1557-ben Czibak Osvald adományozta az aradi káptalannak. Már ekkor puszta volt. Az 1561-iki összeírásban nem fordul elő. Hol feküdt, nem tudható, de az bizonyos, hogy Fábián¹⁾ és Hemmen Ferencz²⁾ helytelenül tartják egynek a mai Csermő faluval, mert ez utóbbi régen Zaránd megyében feküdt, Csertelek pedig Aradban.

12. Csiesér.

Az egri regestrumban és Fábiánnál „Csyehiel“³⁾ alakban fordul elő, s így nem csoda, ha Balássy és Oltványi sehogy sem tudtak rajta eligazodni. Azonban a Történelmi Adattárban világosan „Csyehier“⁴⁾ van írva, ez pedig nem egyéb, mint a mai Csiesér falu, keletre Aradtól. Mikor került a káptalan birtokába, nem tudható. 1607-ben Rákóczy Zsigmond a ráczoknak adta.⁵⁾ Már akkor elpusztult. Később oláhok szállották meg s maig is azok lakják.

13. Csolt.

Az egri regestrumban „Cziottha“⁶⁾, Fábiánnál „Csihold“, „Chiolott“, a Tört. Adattárban „Csiold“, oklevelekben „Chyold“

1) Fábián i. m. 171. l.

2) Tört. Adatt. II. évf. 42.

3) Fábián i. m. 24. l.

4) Tört. Adatt. I. évf. 424. l.

5) Fábián i. m. 216. l.

6) Magyar Sion IV.

és „Cholth“ és ez utóbbi helyes. Régi falu, előfordul már a pápai segélyszedők lajstromában is.

Feküdt a mai Csicsér és Mondorlak közt, hol a Maros egyik ága ma is csolti ágnak nevezetik. Először 1499-ben fordul elő. Székelységi Antal fentemlített erőszakoskodása alkalmával (lásd Bácsa) ezt is megrohanta.¹⁾ A XVI. században igen virágzó falu lehetett. Mutatja ezt egy csereszterződés 1522-ik évből az aradi káptalan és özvegy Vátyoni Mátyásné és gyermekei közt, mely szerint az említett özvegy és gyermekei Csolt aradmegyei helységnek eddig általuk birt felét elcserélik az aradi káptalan Kis-Sáros és Nagy-Sáros zarándmegyei falvaival. De mivel Csolt helység fele jóval többet ért ezen két helységnél, azért Kenderessy Pál olvasó kanonok és Monoszlai András a káptalan megbizottjai magokra vállalták, hogy az aradi káptalan az özvegyért és utódaiért minden szombaton egy szt. misét mondat a Boldogságos Szüz mennybemeneteléről.²⁾ Ime mily nagy különbség volt már akkor is az egyes birtokok között. Azonban még mást is bizonyít ezen oklevél. Azt, hogy nem volt sikertelen Ménessy Sebestyén és Monoszlai András aradi kanonokoknak az aradi káptalan nevében a csanádi káptalan előtt tett azon tiltakozása, mely által Lajos királyt 1517-ben Csolt helységben birt birtokrészeik eladományozásától, Báthory István temesi grófort és Haraszty Ferenczet pedig ezen birtokrészek elfoglalásától vagy letartóztatásától eltiltották.³⁾

Ezen helység tehát, mely hihetőleg utóbbi adományozás után jutott a káptalan birtokába, véglegesen csak 1522-ben lett egészen a káptalané. Ettől kezdve békésen birta a káptalan egész 1535-ig. Ekkor Petrovics Péter megrohanta és az épen erőfélben volt gabnát, árpát, zabot mind learatta és azokkal együtt, a melyek már le voltak aratva erőszakosan elhordatta.⁴⁾ A káptalan tiltakozott, de valószínűleg hiába. Azonban Petrovics a falut nem foglalta el, mert Földváry összeírása ugy említi, mint a mely egészen az aradi káptalané volt. Kár, hogy sem Fábián, sem a Történelmi Adattár szerkesztői nem közlik a Földváry által felvett és kitett kapuk számát, a miből megítélhetnők ezen látszólag virágzó falu nagyságát. A török uralom alatt elpusztult. Rákóczy Zsigmond már mint pusztát adományozta

1) Tört. Adatt. II. évf. 379. l.

2) Tört. Adatt. III. évf. 85., 86. ll.

3) U. o. II. évf. 456. l.

4) Tört. Adatt. III. évf. 87. l.

a ráczoknak.¹⁾ Nevét Csicsér mellett a Maros egyik ága tartá fönn.

14. Décse.

Most békésmegyei puszta Szarvas város határában. A török uralom előtt virágzó falu volt. Állott már az Árpádok korszakában, de az aradi káptalan birtokába csak később jutott. 1418-ban még a hatalmas Maróthy család kezén találjuk²⁾, hihető tehát, hogy ezen vallásos család adományozta az aradi káptalannak 1450 körül. De ez nem soká birta, mert mint fentebb is leirtuk 1510-ben Brandenburgi György, Simánd és Meszt szintén káptalani birtokokkal együtt, 1510-ben megrohanta és éjnek idején a szomszédokat sem híván össze, magát annak birtokába iktatta.³⁾ A káptalan többször tiltakozott, de vajjon volt-e eredménye? Haan Lajos szerint a dolog törvény elé kerülvén, az örgrófnak csakugyan tágitania kellett, s Décse visszaadatott törvényes urainak.⁴⁾ Honnan gyanítja ezt Haan, én nem tudom, de nehezen hiszem, hogy így történt a dolog. Sőt az ellenkezőre kell következtetnem abból, hogy Décse, valamint Simánd és Meszt is 1561-ben mint a gyulai vár tartozéka (appertinentia) a király kezén volt. Már pedig hogy került a király kezébe? Csak is úgy, hogy ezen birtok Brandenburgi Györgyé maradván, általa a gyulai uradalomhoz esatoltatott, midőn pedig Gyula vára vétel útján a királyé lett, Décse is, mint a gyulai vár tartozéka, a királyé lőn. Décse különben 1561-ben egyike volt a legvirágzóbb helységeknek, mert ekkor 132 nádori kaput számlált.⁵⁾

15. Dezsögubacz.

Ezen helység neve csak a legutóbbi években fordul elő. Komjáth nevű helységgel együtt határos volt Izabella fejedelemnő birtokaival, s mivel a határa igen szűk volt és a határdombok csekélyek voltak, a káptalan jószágai, marhái könnyen átesaptak a fejedelemnő erdeibe és földeire. Az ott alkalmazott tisztek pedig a tilalmasban elfogott jószágot csak nagy váltságbérért adván ki, igen sanyargatták a káptalan jobbágyait. Azért a

1) Fábíán i. m. 216. l.

2) „Békésvármegye hajdana“ II. k. oklevéltári rész 45. l.

3) U. o. 111.

4) Haan, „Békésvármegye hajdana“ I. 158. l.

5) Haan, „Békésvármegye hajdana“ II. oklevéltári rész. 173. l.

káptalan kérelmére Izabella megparancsolta Szabó Istvánnak, a lippai és solymosi várak parancsnokának, hogy többé a legel-
tetést a szomszéd erdőkben és földeken be ne tiltsa; az általa
alkalmazott tiszteknek pedig megparancsolja, hogy az efféle
erőszakoskodásoktól tartózkodjanak.¹⁾ A lippai vár említése
mutatja, hogy a mai Lichtenwald (oláhul ma is Komját) kör-
nyékén kell keresnünk e helységet.

16. Egyházfalva.

Az aradi káptalan egyik legnevezetesebb birtoka. Fekvését
két oklevél is meghatározza. Az egyik szerint Egyházfalva „in
contigua vicinitate Civitatis Tordensis,“ „Torda város tőszom-
szédságában“²⁾ a másik szerint „Torda város végén“ feküdt.³⁾
Neve arra mutat, hogy az aradi egyház telepíté be s így lett
az aradi egyház falvából Egyházfalva. Egyike volt azon 4 nagy
birtoknak, melyek az egri regestrum szerint Torda körül estek.
Először 1447-ben fordul elő.⁴⁾ Később sűrűen kerül elő okleve-
leinkben. Így 1536-ban Pachyr Vinceze aradi kanonok Tomori
Miklóst és Istvánt két, a káptalan egyházfalvai birtokán fekvő
háznak lefoglalásától és egy kórházi kápolna (capella hospitalis)
építtetésétől eltiltotta.⁵⁾ Különösen nevezetessé tették Egyházfalvát
malmai, melyek részint az Aranyos folyón, részint a határában
folydogáló Rákospatakon állottak. Eddigélé 3—4 ilyen malmot
ismerünk. Értéküket mutatja részint az, hogy egy két kerekű
buzaörlő malom feléért örök haszonbér fejében 200 arany fírtot
adtak, a mely összegben akkoriban egy falut lehetett szerezni,
másrészt pedig azon sok pör, melyet a káptalannak ezen malmok
birtoka miatt folytatnia kellett.

Ezek közül legrégebb az, melyet Csákány László, tordai
lakos kezdett a káptalan ellen. A pör a Rákospatakon épült
malmot illette. 1447-ben a malom Csákány Lászlónak ítéltett
oda, mivel a káptalan a hatóság előtt meg nem jelent.⁶⁾ Később
azonban az aradi káptalan alkalmasint visszanyerte e malmot,
mert később újra az ő kezén találjuk. 1506-ban pedig Dézsmás
János presbyter foglalta el az Aranyos melletti malom felét, de
pörre kerülvén a dolog, a káptalan jogos birtokát visszakapta.⁷⁾

1) Tört. Adatt. III. 146. l.

2) U. o. III. évf. 23. l.

3) U. o. III. évf. 109. l.

4) U. o. I. 433. l.

5) U. o. III. 109. l.

6) U. o. I. évf. 433. l.

7) U. o. I. 433. l.

1536-ban pedig Pachyr Vincze a tordai plébánost tiltotta el egy kétkerekű egyházfalvi malom elfoglalásától.¹⁾

De különösen számot tartottak ezen malmokra a tordai és gyulafehérvári ágostonrendűek. A tordai barátoknak különösen fájt a foguk az Aranyos folyó feletti háromkerekű malomra, s azért 1507-ben Szentgyörgyi Péter országbirónál és erdélyi vajdánál kieszközölték, hogy egy oklevelet állítson ki számukra, melynél fogva ezen háromkerekű malom megvétele bármely vevő, vagy hűbéres előtt is őket illette. 12 évvel utóbb az aradi káptalan ezen malmot egyik hű jobbágyának, Mike Mihály egyházfalvi birónak adta némi haszonbér fizetése mellett, az ágostonrendűek ezt örökös eladományozásnak tartván, Zápolya János erdélyi vajda előtt a káptalanat bepörölték és tökéletes kielégítést követeltek azon pénzösszegért, melyért a káptalan ezen malmot Mike Mihálynak eladta (szerintök). Felállott erre Papy István az aradi káptalan küldötte. Feleletében először is előadta, hogy az aradi káptalan nem adta el azon malmot, hanem csak átadta neki bizonyos haszonbér fizetése mellett, azt sem örökösen tette, hanem csak, a míg a káptalan jónak látja. Másodszor pedig azon malmot Szentgyörgyi Péter levele szerint addig nem lehet elidegeníteni, míg azon másfélezer forint, melyben a malom fele a tordai szt. Ilona oltárnak le volt kötve, ki nem lesz fizetve. Az sem áll, mintha az aradi káptalan inkább másnak akarná adni ezen malmot, sőt ellenkezőleg most is érthetően felszólítja az ágostonrendűeket, hogy tegyék le a másfélezer frtot és a malom árát s vegyék kezökhöz az illető malmot.

Erre Miklós, az ágostonrendűek küldötte, azt felelte, hogy azon pénzösszeget le nem tehetik, hanem jogaikat épségben fentartani óhajtván, nem engedik, hogy azon malmot hűbére adják vagy másnak eladományozzák. Már most tehát mindaketten igazságtételt kértek.

Erre Zápolya tekintetbe vévén azt, hogy az ágostoniak a szükséges pénzösszeggel nem rendelkezvén a malmot kezökhöz nem vehetik, másrészt pedig az aradi káptalan — nem adta el a malmot, mint az ágostonrendűek állították, hanem csak haszonbérbe adta ki; a káptalan minden vád alól feloldozta, oly föltétellel mégis, hogy, ha idők folytán a malmot eladni óhajtáná, első sorban az ágostonrendűeket kell vele megkínálnia, mert a malom megvétele kiváltképen ezeket illeti.²⁾

¹⁾ Tört. Adatt. III. 109. l.

²⁾ U. o. III. 23—25. ll.

Szerencsésebbek voltak a gyulafehérvári ágostonrendűek. Mátyás aradi örkanonok ugyanis 1526 előtt örökös haszonbérbe adta az egyházfalvi Rákospatakon épült malom felét Deák Miklós tordai kamarásnak, a ki aztán eladta a kolosmonostori konvent előtt Rákosi Máthé tordai főesperesnek, ez pedig a gyulafehérvári káptalan előtt az ágostonrendű barátoknak adományozta. Később nem tudni mi okból, az aradi káptalan a malom birtokából ki akarta szorítani a szerzeteseket s ezért pört kezdett János király előtt, ki Enyedi Adorján erdélyi püspökhelyettesre bizta az ügyet. Enyedi Adorján 1535-ben maga elé idézte a feleket s hosszas halasztgatás után 1536-ban a barátok részére döntött.¹⁾ Ez ügyben a káptalan képviselője először Pachyr Vince, azután Keresztély borostyánkorszorus volt. Megjegyzendő, hogy ezen oklevélben Egyházfalva már az aradi káptalan városának nevezetik, a mi nyilván mutatja virágzását.

1542-ben Horváth Mihály diódi várnagy elfoglalta. Azonban 1545-ben az erdélyi országgyűlés azon ismeretes rendelete folytán vissza kellett adnia. Következtetjük ezt abból, hogy 1552-ben újra elfoglalták a káptalantól, tehát akkor ismét a káptalané volt.²⁾ Először csak a királyné részére foglalták le, utóbb azonban visszaadták Horváth Mihálynak, mint ezt Rupp „Liber regius“-ra hivatkozva mondja.³⁾

17. Erinth.

A káptalan birtoka volt 1561-ben, de már ekkor el volt hagyatva.

18. Fehéregyháza.

Ezen helység birtokába csak későbbi adományozás útján jutott a káptalan 1455-ben Keszy Deák Balázs nejével együtt ezen helység felét az aradi káptalannak adományozza.⁴⁾ Utóbb a káptalan a másik részét is megszerezte, mert 1561-ben egészen az övé volt. Időközben azonban a határban egy másik falu is keletkezett, szintén Fehéregyháza névvel; hogy pedig e kettőt

¹⁾ Szeredai „Notitia Capituli Albensis“ 155. l. Enyedi ítélőlevele ki van adva Tört. Adatt. II. 422–425. De oly hiányosan, hogy abból az egész pör folyamatát összeállítani nem lehet. A mult században még épebb állapotban lehetett ez oklevél, mert Szeredai még közli erről a végelöntést is.

²⁾ Lányi „A magyar cserus érdemeinek történetigazolta emléke.“ II. k. 141. l.

³⁾ Rupp i. m. 62. l.

⁴⁾ Fábrián i. m. 255. l.

egymástól megkülönböztessék, az aradi káptalan birtokát elnevezték Papok-Fehéregyházának, míg a másik csekélyebb falu Kurta-Fehéregyháza nevet nyert. Az egri regestrum bizonyossága szerint ez utóbbiban a káptalan részbirtokos volt.¹⁾ 1537-ben Petrovics ezen helységet is megrohanta és a gabonát elrabolta.²⁾ Papok-Fehéregyháza Mikelakától északra feküdt.³⁾ Kurta-Fehéregyház egy a mai Kurtics-csal (Aradm.).

19. Fugád.

Falu Küküllő megyében Asszonynépétől délre. 1197-ben Asszonynépe határában volt foglalva, azért Balássy úgy vélekedik, hogy ezt a falut a káptalan csak később telepítette be saját népeivel.⁴⁾ Meglehet, de ezt nem szükséges okvetlenül felvennünk, mert a mért 1197-ben nem említetik, azért állhatott már akkor is Fugád, mint olyan helység, mely Asszonynépe határán belül esett. Ilyen esetekre találunk példát a Zichy-okmánytárban⁵⁾ és a Hazai Oklevéltárban. Többnyire Asszonynépével egy sorsban részesült. 1542-ben Horváth Mihály foglalta el.⁶⁾ 1544 után egy pár évig újra a káptalan birtokába került, míg végre 1556-ban örökre elvesztette.

20. Göresön.

Egyedül 1380-ban említetik „Gurchun“-nek irva. Az ezen évi egyezkedés szerint fele, egészen — pure et simpliciter — a káptalané lett, másik felét megtartotta a prépost.⁷⁾ Tehát ez az ugynevezett „közös falvak“ közé tartozott, melyeket a káptalan és prépost közösen birtokoltak. Az egri regestrum nem említi, következésképp ekkor már idegen kézen volt.

21. Háromfűlű.

1449-ben e puszta (praedium) az aradi káptalané volt. Hunyadi János parancsára a titeli káptalan Serjényi Máthé

¹⁾ Magyar Sion IV. évf. 802. l.

²⁾ Tört. adatt. III. 87. l.

³⁾ Lásd a Mercyféle térképet. (Szentkláray J.: Száz év Délmagyarország történetéből.) Itt Firkias-ra van fordítve.

⁴⁾ Magyar Sion IV. évf. 817.

⁵⁾ Zichy es. okmánytára IV. k. 286. l. Donolch helység és Chichygen föld határában (intra metas) feküdt Dus és Thyshaz helység.

⁶⁾ Tört. Adatt. III. 145. l.

⁷⁾ U. o. II. 141. l.

királyi emberrel együtt minden ellenmondás nélkül beiktatta birtokába.¹⁾ Valahol a mostani Tornyai körül feküdt. Az aradi káptalan kezében faluvá nőtte ki magát. 1561-ben már falu volt és pedig Pető Pál, Pető János, Mágocsy Gáspár és Zay György özvegyének kezén.²⁾ Mikép vesztette el a káptalan nem tudható.

22. Háromoltárom.

Puszta volt Aradmegyében. 1455-ben Keszy Balázs adta a káptalannak.³⁾

23. Iber.

Egyedül az egri regestrum említi, mint olyan helyet, hol a káptalannak vagy a prépostnak részbirtoka volt.⁴⁾ Hol feküdt? bizonytalan; különben csak puszta volt.

24. Illyes.

Alias Eles, mondja az egri regestrum.⁵⁾ Most Allios község Temesmegyében, de az 1561-iki összeírás szerint az aradi egyháznak nem volt birtoka benne. A regestrum készítője tehát tévedett.

25. Ivánes.

A Tört. Adattárban „Joaner”.⁶⁾ Földvály említi, mint a káptalan birtokát. Jelenleg nem létezik, de a Merezy-féle térkép szerint közvetlen Lippa mellett ettől nyugatra feküdt.⁷⁾

26. Kamarás.

Aradmegyei puszta volt. Keszy Deák Balázs adományozta a káptalannak 1455-ben.⁸⁾ Aradmegyében most is van egy Kamarás nevű puszta, de nem ez volt a káptalan birtoka, mert ez a XV. században zarándmegyei falu volt előbb a Maróthyak, azután a Hunyadiak kezén.

¹⁾ Tört. Adatt. 283.

²⁾ Fábrián i. m. 23. l.

³⁾ U. o. 255. l.

⁴⁾ Magyar Sion IV. évf. 802. l.

⁵⁾ U. o.

⁶⁾ Tört. Adatt. I. évf. 424. l.

⁷⁾ Szentkláray i. m. I. k.

⁸⁾ Fábrián i. m. 255. l.

27. Kisfalud.

Most is falu Temesmegyében, Glogováczezal szemközt. Első ismert birtokosa volt palotai Czibak Oswald. Ez adta a káptalannak e helység felét 1457-ben részint, mert szent Márton és szent Agatha iránt különös tisztelettel viseltetett, részint némi kárpótlásul azon 300 magyar, arany firtért, mit a káptalantól némely szükségeiben kölcsönzött.¹⁾ Kisfalud fele csakugyan egy félszázadig az aradi káptalan birtoka volt. 1499-ben Ulászló király Czibak ezen adománylevelét átírja, megerősíti és minden királyi jogát, melyet azon helységekben birt, az aradi káptalannak ruházta.²⁾ Mindamellett 1561-ben már ezen birtok nem volt a káptalan kezén. Elcserelte-e vagy erőszakkal foglalták el? megfejtethetlen. 1561-iki birtokosa Balogh Imre volt.³⁾ Német lakosai ma Engelsbrunn-nak hívják.

28. Kiskér.

Kisfalud mellett feküdt. Mind a Földváry összeírása, mind az egri regestrum szerint egészen a káptalané volt. Különben sokkal régiebb tanunk is van rá. Ez pedig nem más, mint maga az aradi káptalan. Egy 1325-iki levelében úgy említi az egyik Kért mint saját birtokát.⁴⁾

29. Kissáros.

Az aradi káptalan birtoka 1522-ig. Feküdt a mai Misske és Sikula közt. Első említése 1469-ben történik. Mátyás király ez évben a káptalan kérelmére meghagyja a csanádi káptalannak, hogy, mivel a helységnek új határjelekre van szüksége, teljesítse ezt. A csanádi káptalan csakugyan kiküldé emberét, Mihály kanonokat, ki Csenthey (de Chenthe, ma Csintye) Pál királyi emberrel együtt megjelent a helység színén s a szomszéd nemesek jelenlétében elkezdék a határokat járni és határdombokat emelni; de a mint már három oldalon megjárták a határt, a negyedik oldalon eléjük állottak Neczpáli Balázs, Loránthalmi Deák László és a micskei nemesek, s a további határjárásnak ellene mondtak. A káptalani és királyi embereknek mit volt mit tenniök, szépen abbahagyták s az ellenszegülő nemeseket, többek közt Bethlen Gábor őseit Bethlen Gergelyt és Domokost

¹⁾ Tört. Adatt. II. 326. 1.

²⁾ U. o. 327. 1.

³⁾ U. o. I. 424.

⁴⁾ Anjoukori Okmánytár. II. k. 196. 1.

is megidézték Mátyás király elé.¹⁾ Ennek mindazáltal nem lett komolyabb következménye, a felek hihetőleg kiegyeztek, mert 1522-ben Kissárost a káptalan birtokában találjuk. Ekkor a káptalan Kissárost Nagysárossal együtt elcserélte Csolt falu feléért²⁾ s ezzel az aradi káptalan birtoka lenni megszűnt.

30. Komjáth.

1549-ben a káptalan birtoka. Határos volt a fejedelem birtokaival, s ennek tisztviselőitől sokat szenvedett (lásd Dezsőgubacz), míg végre ezt Izabella megakadályozta.³⁾

31. Kovácsy.

Most Kovaszincz, épen úgy mint Keszi-ből lett Keszincz. A ménesi hegysor aljában hosszan terjedő oláh falu. Állott már 1332-ben, ekkor papja volt Balázs. 1380-ban fele a káptalané, fele a préposté lőn.⁴⁾ De nehezen volt az egész helység az aradi egyházé, mert 1412-ben a helység határában fekvő Csorva nevű szőlő a Kerekegyházi Laczkffy családé volt, ki azt ez évben a csanádi káptalannak adta.⁵⁾ A XVI. században már nem volt itt birtoka az aradi egyháznak, de az egyik utca a csanádi püspöké vala.⁶⁾ A török uralom alatt kipusztult belőle a régi magyarság, ezek helyett a mult századokban az oláhok foglalták el, kik nevét is elferdítették.

32. Kőbörnyes.

Földváry összeírása szerint az aradi prépost birtoka. Feküdt a régi Zarándvármegyében. A zarándmegyei falvak közt tekintélyes nagyságu volt 21 nádori kapuval, melyek ekkor 23 fítot és 20 dénárt fizettek.⁷⁾ De hol, merre feküdt ezen nagy helység? Ilyen helynevet ma hiába keresünk azon a vidéken. Erre nézve utba igazít bennünket az egri regestrum. Ebben ugyanis azon faluk közt, melyek egészen az aradi egyházé voltak, előfordul egy hasonló kiejtésű „Gerebenes“ nevű is.⁸⁾ Itt a középső „e“ körülbelül fölösleges és akkor e helynév „Gerbenes“-nek vagy Kőbörnyes alakjára „Gebernes“-nek hangzik, s ettől már csak

¹⁾ Tört. Adatt. II. 352., 353. II.

²⁾ U. o. III. 85. I.

³⁾ U. o. III. 146. I.

⁴⁾ U. o. II. 141. I.

⁵⁾ Fejér Cod. Dip. X. 373. I.

⁶⁾ Adatok az egri egyházmegye történetéhez. III. 530.

⁷⁾ Kozma „Zarándvármegye leírása“ 14. I.

⁸⁾ Magyar Sion IV. évf. 802. I.

egy lépés van a „Kevernyes“, „Kevermes“ helynévhez, s akkor rátaláltunk e falura, mely nem más mint a mai Kevermes derék magyar község. Ezt mutatja a Földvály-féle összeírás is, melyben Kőbörnyes előtt Székudvar, Otlaka, Boros, Bánkamarás, utána pedig Jánosháza, Kutas, Mácsa, mindmegannyi a mai Kevermes körül fekvő helyek jőnek elő. Alig szenved tehát kétséget, hogy Kőbörnyes nem más, mint a mai Kevermes. De ha ez áll, akkor ezen helység csak később került az aradi prépostsághoz, mert 1418-ban a Maróthyaké volt. Hihetőleg tehát e vallásos család adományozta később az aradi prépostnak.

33. Mathustornya.

Helyesebben Mátyus (Máté) tornya. Czibak Osváld adományozta a káptalannak. Fábián szerint egy volna a mai Torna városával.¹⁾

24. Meszth.

Aradmegyei helység volt. Mikor jutott a káptalan birtokába bizonytalan. 1510-ben Brandenburgi György állítólag megrohanta és elfoglalta.²⁾ Nem is került többé az aradi káptalan kezébe. A gyulai uradalomhoz csatolva a Földvály-összeírásban, mint e vár tartozéka fordul elő Mezogh név alatt.³⁾ Lehet, hogy csak jogot tartott hozzá a káptalan, de azt soha sem tudta érvényesíteni.

35. Mikelaka.

Most Mikalaka oláhfalu Arad tőszomszédságában. Eredeti neve volt Itelaka. Egyike volt a káptalan és prépostság legnevezetesebb és legfontosabb birtokainak. Különösen nevelték becsét a Maros mellett fekvő halastavak. Állott a falu már 1332-ben a pápai tized-szedés idején. Nemsokára ezután a prépost és a káptalan e falu birtoka felől oly pörbe elegyedett, melynek végét csak a 33-ik esztendő hozta meg. 1343-ban Kerekegyházi László, a székelyek ispánja, Mikelakát a káptalantól elfoglalta. János prépost saját és káptalana nevében sietett ez ellen tiltakozni a csanádi káptalan előtt.⁴⁾ A tiltakozás azonban

¹⁾ I. m. 171. l.

²⁾ Haan, „Békésvármegye hajdana“ II. rész. 111. l.

³⁾ Fábián i. m. 27. l.

⁴⁾ Tört. Adatt. II. 138. l.

keveset ért. László és fiai Miklós és Pál továbbra is elfoglalva tartották ezen jószágot. A káptalan 1350-ben újra tiltakozott.¹⁾ De midőn ez is sikertelen volt, pört kezdett nemcsak László fiai Miklós és Pál, hanem az időközben szintén hozzájuk csatlakozott hatalmas Laczkffy András erdélyi vajda, ki különben Miklós és Pál testvére volt, és ennek fia György ellen. 1359-ben már annyira vitte a pört a káptalan, hogy a király parancsot adott a váradi káptalannak, hogy az aradi káptalant újra iktassa be Mikelaka és a többi erőszakosan lefoglalt birtokokba. A váradi káptalan János papot küldi ki. Ez Csépanegyházi Tamás királyi emberrel együtt teljesíti a király parancsát, a káptalant elvesztett birtokaiba beiktatja, és a jogtalanul erőszakoskodó nemeseket eltiltja. Sőt Máté főjegyző személyesen a váradi káptalan elé járul s ott tiltakozik e birtokok bárki által leendő elfoglalása ellen.²⁾

Ez sem segített. A pör tovább folyt. Laczkffy András vajda elhalt, de fia György és László fia kerekegyházi Laczkffy Miklós nyakasan küzdenek tovább. Lajos király 1368-ban újra fölveszi az ügyet; a váradi káptalant megint felszólítja a tiltakozás megtételére. Nagycsütörtök napján kelt levelében jelenti a váradi káptalan Lajos királynak, hogy Lucasius káptalani és Csolti Konya királyi emberek az alpereseket Mikelaka falu és különösen a mikelakai halastavak használatától eltiltották.³⁾ Ez volt úgy látszik az utolsó tiltakozás. Kerekegyházi Laczkffy Miklós meghalt, vagy a további hatalmaskodástól elállott s így Laczkffy György anyjáról testvérevel, Imrével együtt, magára maradt. Hosszas huzásvonás és halasztgatás után az 1377-ik évi vízkereszt ünnep nyolczada tüzetett ki a pör eldöntésére. Ekkor megjelent Péter az aradi prépost, és a két testvér Szepesi Jakab országbíró előtt. Az igaz ügy győzött, a káptalan és prépostság Mikelakát visszanyerte.⁴⁾

Igy végződött ezen elkeseredett viszálykodás. De Péter prépost még akkor sem bizott Laczkffy Györgyben, legalább erre mutat az, hogy alig egy hónap múlva előre is tiltakozik Mikelaka újabb lefoglalása ellen.⁵⁾

Erre már nem volt szükség. Mikelakát csakugyan visszanyerte a prépostság és káptalan. Ennek kezén találjuk a birtok

¹⁾ Tört. Adatt. II. 138. 1.

²⁾ U. o. II. 139. 1.

³⁾ U. o. II. 140. 1.

⁴⁾ U. o. II. 140. 1.

⁵⁾ U. o. II. 140. 1.

elválasztáskor 1380-ban. Ekkor a közös birtokok közé soroztatott, melynek fele a káptalané, fele a préposté lett.¹⁾ Pár évvel utóbb a káptalan és János prépost kénytelenek voltak Mikelaka birtokukat Losonczy László erdélyi vajdának zálogba adni. A zálogösszeg, az akkori viszonyokat tekintve feltűnő nagy, összesen 2000 arany forint volt.

Százával tudnánk itt felhozni példákat arra, hogy ezen században ily összegért, nem egy, hanem 4 vagy 5 falut örök áron adtak el, nem pedig zálogba tettek. A zálogösszeg ezen nagysága élénken tárja előnkbe Mikelaka akkori virágzó állapotát és becsét, s így nem csoda, ha birtokáért oly hévvel küzdöttek a Laczkffyak.

De Mikelaka nem sokáig maradt zálogban. Losonczy László tekintve a prépost és a káptalan szegénységét, elengedte nekik a zálogösszeget és Mikelakát nekik visszaadá; miáltal kétségkívül örök hálára kötelezte a káptalant maga iránt.

Ettől fogva Mikelaka egész 1566-ig a káptalané és préposté volt. De minthogy a határok nem voltak kellőleg megjelölve, a két birtokosfél többször pörbe elegyedett. Már 1388-ban volt némi vita a mikelakai földek miatt a káptalan és prépost között, de ezt szerencsésen elintézte Kanizsay János esztergomi érsek.²⁾ 1431-ben pedig György prépost a Marosköz nevű földet, mely a káptalant és a prépostot közösen illette, egyedül a maga részére foglalta le; azonkívül a Mikelakához tartozott „Kestezfenek“ (a Tört. Adatt. szerint „Kortézfenek“) nevű esztergomi és a többi berket, mely az arad-mikelakai út mellett feküdt kivágatta és elpusztíttatta.³⁾ A káptalan ettől a prépostot eltiltatta; volt-e eredménye? kétséges. Az bizonyos, hogy 1449-ben már megint pörölt a káptalan prépostjával és a prépost néhány jobbággyával ezen esztergomi- és némely a Keszeg nevű halastó körül fekvő részföldekért. De az ügy eldőlését egyik fél sem várta be, hanem szépen megegyeztek, hogy minden legyen úgy, mint régen volt; a prépost jobbággyai azonban a káptalannak 20 arany forintot fizessenek költségeinek kárpótlásáért.⁴⁾

A Tört. Adattárban kiadott Földváry-összeírás szerint 1561-ben Mikelaka „Eppi Orod“ (orodi püspöké) birtoka volt; de ez csak a hibás olvasás folytán származott „Capli Orod“ (aradi káptalané) helyett, a mint ez a következő „Kyskér eiusd.

¹⁾ Tört. Adatt. II. 141. l.

²⁾ U. o. II. 325. l.

³⁾ U. o. II. 183. l.

⁴⁾ U. o. II. 325. l.

Capli“ (Kiskér szintén a káptalané) fejezetből világosan következik.¹⁾ 1566 után a mikelakai lakosok a hitújítás tanaihoz szegődtek, a következő században azonban a többi magyar községekkel együtt kivésztek, s helyüket a mai oláh lakosok elődei szállták meg.

36. Milava.

Falu Solymos vártól keletre. 1359-ben az aradi káptalané volt;²⁾ később azonban elvesztette; legalább sem Földváry összeírása, sem az egri regestrum nem említi.

37. Molnári.

Pusztá Szabadhely és Csicsér aradmegyei falukkal szemközt. Régentén is csak pusztá volt. Először tételik róla említés 1428-ban, midőn Balázs biczeri apát szentmihályi jobbágysági ezen pusztát felszántották és Kölessel bevetették. Zsigmond király ettől a biczeri apátot eltiltotta a titeli káptalan által.³⁾

Hasonló hatalmaskodást követett el a káptalan eme birtokán Harapki Botos György 1449-ben. Ugyanis az akkori zavargós időben („tempore disturbii proxime praeteriti,“ miféle zavarokat ért itt az oklevél?) Botos György 1448 tavaszán szombathelyi (most Szabadhely) jobbágysági által e pusztát a maga részére felszántotta. Az aradi káptalan Pálóczy László országbíró előtt kezdett pört Botos György ellen, s azt szerencsésen meg is nyerte. 1449 szt. György nap előtt Gyolesi György csanádi kanonok és Perstyeni(?) Benedek királyi ember és az aradmegyei nemesek megjelentek a molnári pusztán s ott 22 tanu megeskettetése és kihallgatása után, kik mindnyájan azt bizonyították, hogy Molnári azelőtt az aradi káptalané volt és csak a mult zavarokban tette magáévá Botos György, az aradi káptalannak e pusztát visszaitélték, s annak birtokába újra beiktatták. Tanuk voltak Aramegye akkori legtekintélyesebb férfiai, a Patóczy testvérek, a guthi Országok, a Fehéregyháziak, az Erdélyiek, a Ságiak, Bessenyeiek, Bakiak. Határos volt ekkor Molnárival keleten Szombathely (ma Szabadhely), délről Szentmihály (ma ilyen falu nincs), északról Csura (a mai paulisi határ egy részét hívták régentén így), és nyugatról állítólag

¹⁾ Tört. Adatt. I. 424. l.

²⁾ Fábian i. m. 204. l.

³⁾ U. o. 23. l.

Arad.¹⁾ Ebből azonban nem lehet következtetni, hogy Arad egészen Molnári szomszédságában feküdt, mert itt csak a határ-érintkezésről van szó. A határ pedig érintkezhetik anélkül, hogy maga a város közvetlen szomszéd lenne.

38. Monostoroslaka.

Igy írja az egri regestrum.²⁾ Fábiánnál csak Monostorlaka.³⁾ A mint a Földvály-összeírás bizonyítja, Arad mellett feküdt. De ha széttekintünk az Arad körül fekvő helyek között, ott ilyen nevet keresve sem találunk. Tehát ez is elenyészett volna? Vagy talán csak el van torzítva? Alighanem ez utóbbi lesz az igaz. Mert az Adattárban közölt Földvály-összeírásban nem Monostoroslaka, hanem „Monthoros Laka“ van írva,⁴⁾ mi legalább is annyit bizonyít, hogy e falu nevét rövidítve így is mondották ki Montoroslaka, vagy még rövidebben Montorlaka. Ha ilyennevű falut keresünk mindjárt szemünkbe ötlik a Glogovác mellett fekvő Montorlak falu, vagy még jobban elferdítve Mondorlak falu, a melyet régentén Montorlakának ejtettek ki, épen úgy mint a mai Szaderlakot Zádorlakának. Nézetem szerint tehát Monterlak nem egyéb mint a régi Monostorlak. De talán ezen névszarmaztatás erőltetettnek látszik? Csak úgy látszik, mert a hol Mácsalakából lett Máslak, Páleléséből Paulis, Kevéből Kuvin. Közöndből Kiszindia stb., az még nem is nagyváltoztatás, ha Monostorlaka vagy Montorlaka Montorlaknak támadott föl.

¹⁾ Tört. Adatt. II. 303.

²⁾ Magyar Sion IV. 803.

³⁾ I. m. 23. l.

⁴⁾ Tört. Adatt. I. 424.

A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja.

IRTA: MILLEKER BÓDOG.

II.

A második évszázad.

(1790 – 1890.)

II. József császár halálával egy új korszak kezdődik valamint Magyarország történetében, úgy ennek gör. keleti vallású lakosai multjában, amennyiben ezek csak most nyertek a hazai törvények által egyenjogúságot a többi, más vallású honpolgárokkal.

A verseczi püspöki széken ekkor Sakabenti Joannovics József ült, ki tekintélyes szerb családból származott. 1746-iki szept. 11-én Bécsben kelt ezimeres levélben Mária Terézia király-asszony Joannovics Sacabent Andrást és általa rokonait: Nescót, Jánost és Arzént, a gör. kel. érseket, nemeségre emelte.¹⁾ Sakabenti Joannovics József a verseczi püspökök sorában a tekintélyesebb alakok közt foglal helyet. A tudományok barátja és nemzetének a rajongásig szerető fia volt. Midőn 1790-ben Temesvárott szerb nemzeti congressus tartott a szerbek kivánalmainak megtudására, Sakabent hevesen agitált a dissidens kisebbség élén egy külön, Magyarországtól független szerb vajdaság felállítására ügyében.²⁾ 1791-ben királyi tanácsossá neveztetett ki.³⁾ 1792-ben pedig a többi magyarországi gör. kel. püspökökkel egyetemben a magyar országgyűlés rendei közé vétetett fel.

Sakabent a török háború lezajlása után püspökmegyéjét romokban heverve találta. Sok helység el volt pusztulva, sok templom leégve és a hívők száma kisebb volt. 1793 végén a megyének csak 248.333 hiva volt és a fennálló házasságok csak 51.249-re rugtak. A mellett született a nevezett esztendőben az

¹⁾ Nagy Iván: Magyarország családjai, V. kt., 345. l.

²⁾ Thim József: Egy kudarc története, „Budapesti Hírlap,” 1888. évf.

³⁾ Verseczi püspöki levéltár.

egész püspökmegyében 8745 és kimult 5298 egyén.¹⁾ Sakabent segített, intézkedett és tanácsolt nagy buzgalommal, hogy egyházmegyéjének állapota javuljon. Így 1790- és 1791-ben közbenjárt Bécsben Versecz szabad királyi várossá emelése ügyében is.²⁾

Maradandó emléket állított magának azonban Sakabent az első verseczi középiskola alapításával. 1790-ben ugyanis Ráczersecz községe az ő inteniójára, hathatós pártfogásával és felügyelete alatt egy ugynevezett „grammaticális iskolát“ (algymnasiumot) nyitott meg. Ezen iskola, melynél 2 tanár működött, és a valamivel később alapított karlóczy gymnasium, voltak a magyarországi szerbeknek hosszú időn át egyedüli felsőbb tanintézetei. Sakabent ezen iskola mellett még 1799 előtt tápintézetet is alapított szegény de tehetséges tanulók ellátására, mely intézet fentartásához számos magán ember is járult adományával.³⁾ 1805-ben volt az iskolának 80 tanulója.⁴⁾ 1819-ben oszlatott fel ezen iskola a magyar helytartóság egy rendelete folytán.⁵⁾

Sakabenti Joannovics József meghalt 1805-ben, az ő naptár szerint december 19-én (decz. 31-én);⁶⁾ porai a verseczi székesegyházban nyugosznak. Az így megüresedett egyházmegye ideiglenes kormányzásával az akkori karlóczy érsek Stratimirovich István Simándi Putnik Józsefet, gergetegi archimandritát, bizta meg még 1805 eltelte előtt.⁷⁾

Putnik született Ujvidéken 1777-ben. Atya Dömötör több vármegye táblabírája volt, egyuttal testvéröccse a későbbi karlóczy érsek Putnik Mózesnek. Putnik szerb családból való, melyet II. Lipót király 1790-ben emelt a nemesi rangra. Tanulmányait a késmárki evang. lyceumban kezdte és Pesten folytatta, mely utóbbi helyen már a theologiának legszorgalmasabb hallgatói közé tartozott. Theologiai tanulmányainak végeztével előbb a theologia tanára, majd archimandrita lett Gergetegen, 1805-ben a verseczi püspökség administratora, majd 1808-ban pakráczy püspök, mire 1828-ban temesvári püspök. Meghalt Temesvárott 1830-ban. Még tanár korában több népszerű iratot adott ki, melyeknek czélja volt, a nép között a himlőoltást terjeszteni.⁸⁾

¹⁾ M. Schwartzner: Statistik von Ungarn, I. kt., 87. l., jegyz.

²⁾ Püspöki levéltár Verseczen.

³⁾ Versecz város levéltára.

⁴⁾ M. Schwartzner: Statistik von Ungarn, II. kt., 559. l.

⁵⁾ Versecz város levéltára.

⁶⁾ Feljegyzések a verseczi székesegyházban.

⁷⁾ Fehértemplom város levéltára.

⁸⁾ Magyar Lexikon. XIV. kt., 180. l.

Már 1806-ban választott meg verseczi püspöknek a karlóczyi püspöki synodus által Vidaki Joannovics Péter, ki Verseczen még ugyanazon évi november 23-án ünnepélyesen be is iktattatott.¹⁾ Vidak született Karlóczon 1768-ban. 1802-ben szenteltetett püspökké. 1806-ban a károlyvárosi egyházmegyéből a verseczibe helyeztetett át, hol 1808-ban es. k. titkos tanácsos lett. Meghalt 1819-iki deczember 9-én (az ó naptár szerint, decz. 21-én az új szerint) rövid 6 napi szenvedés után életének 50. évében. Holtteste a verseczi székesegyházban temettetett el.²⁾

1804 végén a XIX. század hajnalán dühöngött véres háborúk és a rossz aratások következtében a verseczi gör. kel. egyházmegye állapota kedvezőtlen volt. A házak („kémények“) száma 40.945, a fennálló házasságoké 53.983 és a hívők összes száma 230.983 volt — 26.000-rel kevesebb mint 1786-ban és 18.000-rel kevesebb mint 1793-ban. Különben volt a verseczi püspökségben 1804 folyamában: keresztelés: 8684, haláleset: 5726 és esketés: 5274.³⁾

Vidaki Joannovics halála után Radivojevics Sinesius, meszicsi archimandrita, neveztetett ki helyettesnek, ki a verseczi püspökséget 1829-ig kormányozta.⁴⁾

1821-ben a verseczi gör. kel. egyházmegye a püspökség útján megejtett hivatalos összeírás szerint 258.930 lelket számlált.⁵⁾

Ugyanazon évben — 1821-ben — állított fel Verseczen az 1820-iki deczember 17-én kelt legmagasabb elhatározás folytán egy papnövelde, melynek fentartási költségeit a karlóczyi szerb nemzeti alap viselte; a tanítással az udvari szerzetesek bizattak meg.⁶⁾

1829-ben nyerte el a verseczi püspöki méltóságot Manujlovics Maxim, ki ugyanazon évi szeptember 6-án a királyi biztos és az érseki mandatarius között történt megállapodás értelmében püspöki székébe vezetett be.⁷⁾ Manujlovics azonban már 1833-ban a temesvári püspöki széket nyervén el,⁸⁾ a verseczi egyházmegye főnökévé Rajacsich József választott meg.

Rajacsich Józseffel a szerb hierarchia egy kimagasló alakja foglalta el a verseczi püspöki széket. Született 1785-iki július 20-án

¹⁾ Versecz város levéltára.

²⁾ Feljegyzések a verseczi székesegyházban. — Fehértemplom város levéltára.

³⁾ M. Schwartner: Statistik von Ungarn, I. kt., 87. l., jegyz.

⁴⁾ Verseczi püspöki levéltár.

⁵⁾ Johann Csaplovics: Gemälde von Ungarn; Pest, 1829.

⁶⁾ Dr. E. v. Radics: Verfassung der or.-orth. serbischen Kirche, 196. és 197. ll.

⁷⁾ Fehé templomi városi levéltár.

⁸⁾ Joh. Preyer: Monographie der k. Freistadt Temesvár, 114. l.

(az ó napt. szerint) a volt horvátországi végvidék ogulini ezredének Lucsán nevű helységében, hol atyja protopópa volt. A gymnasiumot Károlyvárosban, a lyceumot Szegeden és a jogot Bécsben végezte. Bécsnek 1805-ben a francziák által történt megszállása következtében hazament Horvátországba, hol őt Mirkovics Mózes károlyvárosi püspök rábirta, hogy a gör. kel. szerzetes-papságba lépjen. A theológiát elvégezvén gomirjei archimandrita lett. 1812-ben Mirkovics Bécsbe hivatván, Rajacsich vette át a károlyvárosi egyházmegye igazgatását, mit a püspök hazajövele után is kevés megszakítással 1822-ig folytatott. Ettől kezdve Putnik József temesvári püspök által meghiva a pakrácsi egyházmegyét kormányozta ideiglenesen, míg 1829-ben V. Ferdinand királytól a dalmáciai püspökséget nyerte. 1834-ben Stratimirovics István, karlóczyi érsek, közbenjárása folytán verseczi püspökké lett, honnan 1842-ben Stankovics István érsek halála után a karlóczyi érsekségre emeltetett.¹⁾ Ugyanazon évi szeptember 21—23. napjain történt választás alkalmával 75 szavazat közül 50-et nyervén. V. Ferdinand király által, kinek kegyét egészen bírta, érsekké neveztetett.²⁾ Rajacsich a szerbek figyelmét és becsülését már Dalmáciában s utóbb Verseczen még inkább magára vonta volt az által, hogy az óhitű nép áttérését a vallásbeli unióra erélyesen gátolta. Ez alkalommal sok ügyességet tanusított benne azon körülmény, hogy hitfelekezetének ezen védelmében feleinek ragaszkodását megnyerte, anélkül, hogy összeütközésbe jött volna a főkormánysszékekkel, melyek mégis az uniót támogatták. S így lőn, hogy midőn hitfelei által érsekké választatott, vetélytársai között a kormány is őt pártolta leginkább. Rajacsich szerepe a magyar szabadságharczban ismeretes. Míg Jelacsics a nyugaton, addig ő keleten igazgatta az áramlatot a magyar kormány ellen.³⁾ De itt nem lévén helye, evvel bővebben foglalkozni, csak azt emlíjük, hogy Rajacsich 1861-ben halt meg, midőn épen az általa életbe léptetett szerb vajdaság romba dőlt.

Rajacsich utóda a verseczi püspöki székben Popovics István volt, ki 1843-ban a karlóczyi püspöki synodus által a pakrácsi püspökségből ide tétetett át. V. Ferdinand király által Bécsben kiadott kineveztetési okmánya 1843-iki február 3-ról van keltezve.⁴⁾

¹⁾ Siegfried Kapper: Südslavische Wanderungen; Lipese, 1853; I. kt., 33. és k. l.

²⁾ Schwicker: Der serb. Kirehenkongress im J. 1842; „Pester Ll.“ 1882. évf. 17. sz.

³⁾ Rajacsich működését illetőleg a forradalomban lásd Horváth Mihály: Magyarország függetl. harc történetét.

⁴⁾ Ezen kineveztetési okmány a verseczi püspöki levéltárban őriztetik.

1845-ben a verseczi püspökség részéről a nemzeti congressusra küldendő képviselők ekkép oszoltak meg: a papságból: 3, a katonaság köréből (a határőrvidékről): 2, és a nép közül 5; összesen tehát 10 képviselő.¹⁾

1846-ban a verseczi gör. kel. püspökségben 301 anya-egyház, 27 fiókegyház, 498 lelkész és 299.800 hívő találtatott.²⁾

Már 1848 előtt ruháztatott a varadiai protopópai hivatal az időnkinti oraviczai plebánosra, mely változás az utóbbi tekintélyesebb működési helyének tulajdonítandó.

Daczára annak, hogy a verseczi püspökség a karlóczyi hierarchia alapítványa, ezen püspökség a mult század első felében inkább román egyházmegye volt mint szerb. A püspöki székhelynek 1750-ben Verseczre történt visszahozatala következtében a verseczi egyházmegyében a szerb hierarchia tulsúlyra kapott. Midőn 1800 körül a bánsági románok közt olyan férfiak, mint Jorgovits Pál és mások a románokat nemzeti öntudatra kezdték ébreszteni, ezek vallási ügyekben is csak nehezen viselték a szerb hierarchia fennhatóságát. Ettől egyelőre felszabadulni azonban még nem volt kilátás.

Ezen elégtelenség a katolikus vallásra való áttérésben nyerhetett kifejezést csak. Így keletkezett 1836-ban Lugoson egy gör. kath. parochia,³⁾ melynek plebánosa, Bercan István, esperessé neveztetvén ki, az uniónak a krassói részeken buzgó apostola lett. Hogy a verseczi püspök az unió terjedését a maga egyházmegyéjében nyugodtan nem nézte, mutatja a bogsáni eset, melyet itt röviden elbeszélünk.

Német-Bogsánon, hol a g. kel. lakosoknak a kath. egyházzal leendő egyesülését már 1836-ban Bercan István sürgette, ezen ügy 1846-ban jelentékeny lendületet nyert az által, hogy két egyén megtért, kik gör. kel. hitfeleiknél népszerűséggel bírtak. Az unióra áttérni óhajtok 1847-iki január 27-én letették a hitvallást az e czélra Lonovics József csanádi püspök felterjesztése folytán az akkori oraviczai es. k. bányakinestári igazgatóság által Bogsánba küldetett hiteles bizottság előtt, minek folytán a bogsáni gör. kath. parochia létesült. Első lelkésze Bercan János volt. Az áttértek száma megközelítette a 900-at; a gör. kel. valláson maradt összes lakosok száma 472 lélekre apadt. A gör. keletiek temploma az unióra áttért nagyobb számú román lakosoknak adatott. A magyar kir. udvari

¹⁾ Aktenmässige Darstellung, 33. l.

²⁾ Fényes Elek: Magyarország Leírása, I. kt., 44. l.

³⁾ Pesty Fr.: Krassó vármegye története, II. kt., I. rész, 360. l.

kamara 1847. ápril 21-én a fentérintett intézkedéseket helybenhagyta ugyan, de a gör. kel. iskola confessionális jellegét fentartani óhajtván, a gör. kel. valláson maradt román és szerb lakosok gyermekeinek tanítását külön iskolai épületben eszközölni rendelé.

Azonban az unió ügye Bogsánon nemsokára más fordulatot vett. Popovics, verseczi gör. kel. püspök, értesülvén a történekről, még ugyanazon évben számos gör. kel. pap kíséretében Bogsánba érkezett, hol egy szerb kereskedő házába szállott. A bogsáni lakosok pártatlan állításai szerint részint a püspök és kíséretének buzgalma, részint ajándékok által sikerült kieszközölni, hogy az unitusok csapatonként járultak lelkészükhöz azon célból, hogy ismét a gör. kel. vallásra leendő áttérésüket előtte nyilvánítsák. Midőn a lelkész eljárásukat helytelennek és törvényellenesnek mondá és visszautasítá, oly zavar és zendülés keletkezett, hogy Bercan menekülni kényszerült. Sok viszálykodás után Krassó vármegye közönsége 1848-ban új bizottságot küldött a helyszínére, a kérdés mivoltának megvizsgálására. Ez újból összeírta a kath. és keleti vallású lakosok számát és jelentést tett a vármegyének, mely az 1848-iki törvények alapján a templomot a gör. keletieknek visszaadni határozta. A gör. kath. istenisztelet ezután a paplak egy szobájában harangok nélkül végeztetett s hiveinek száma nagy mérvben csökkent.¹⁾

De azért nyert az unió másutt tért. Így tértek át valószínűleg akkor Kernyécsa lakosai is. Ilyen előzmények után köszöntött be a verseczi gör. kel. püspökségre az 1848-iki következménydús esztendő nagyszerű eseményeivel.

A május 13-án Karlócson tartott szerb nemzeti congressus, mely a szerb vajdaság felállítását egyhangulag kimondta, Rajacsich Józsefet, karlóczyi érseket, ki tudvalevőleg a szerb mozgalom éltető lelke és irányzója volt, választotta meg a szerb nemzet patriarchájává. Most kezdődött meg a harez is. De mielőtt ez kitört, más dolgok történtek, melyek mutatják, mily nehéz idők köszöntöttek be a verseczi püspökre és megyéjére. Popovics püspök a magyar kormányval tartott, mely akkor Verseczen Alibunár ellen hadcsapatokat összpontosított vala. Popovics az anyakönyveknek magyar nyelven való szerkesztését rendelte el, a mi oly nagy elégtelenségre szolgáltatott okot, hogy Verseczen május 17-én egy nagy szerb néptömeg az anyakönyveket erőszakkal magához ragadta és darabokra tépte. Julius 11-én

¹⁾ Adattár, II. kt., 72. és 73. ll.

vereséget szenvedtek ugyan a szerb felkelők a város előtt, de most a románok léptek föl a szerb hierarchia ellen, a püspököt még kényesebb helyzetbe hozván.¹⁾

A délmagyarországi románok ugyanis június 27-én Lugoson tartott népgyülésükön kijelentették elszakadásukat a karlóczyi érsekségtől, továbbá a magyar ügyhöz való csatlakozásukat, és egyuttal kimondták, hogy a temesvári és verseczi gör. kel. püspökök a román nemzetiség ellen eddig folytatott törekvéseik miatt hivatalaiktól megfosztandók s hogy Temesvárra Petrovics lippai protópópa, Verseczre pedig Vuja Ignác oraviczai (varadi) protópópa küldendő helyettesként; a népgyülés e határozatát később a magyar ministerium is megerősítette.²⁾

A magyaroknak 1849. január 19-én Verseczről történt elvonulása után, ugyanazon hó 23-án Rajacsich patriarcha is Verseczre jött. Rajacsichnak első tette itt az volt, hogy az őt fogadó Popovics Istvánt, a magyar ügy iránt tanusított jó indulata miatt, méltóságától megfosztá és büntetésül a feneki zárdába küldé szerzetesnek, a hol ez a szenvedett méltatlanság feletti bánatában, néhány hónap múlva meghalt.³⁾

Midőn aztán május 3-án a magyarok ismét megszállották a püspöki székhelyet, a magyar kormány a lugosi román népgyülés határozatainak végrehajtására gondolt. Ennek következtében július 30-án Nyék y Béla, verseczi főszolgabíró, tudtára adta Versecz város közönségének, hogy a püspökség ideiglenes kormányzója, Vuja Ignác, székhelyét Verseczre áttette.⁴⁾

Vuja azonban nem maradhatott sokáig Verseczen, mert már néhány nap után a drámának vége bekövetkezett. Az elmenekülő magyarokkal Vuja is Romániában kereste biztonságát.

Még az 1849. év folyamában kineveztetett a verseczi püspökség administratorává Maschierovics Samu bezdini apát, ki 1853-ban temesvári püspökké választatott. Ugyanakkor (1853-ban) választatott verseczi püspökké Kengyelatz Emilian, ki azon évi július 10-én tartá meg bevonulását Verseczre.⁵⁾

Kengyelatz Emilian született 1807. évi június 3-án Nagy-Kikindán. Gynnasiumi tanulmányait Szegeden, a jogit Késmárkon és a theologiait Verseczen végezte. Azután volt 3 évig gynnasiumi tanár Nagy-Becsereken, miután a beocsini zárdába mint szer-

¹⁾ Milleker Bódog: Versecz város története, II. kt., 5. l.

²⁾ Horváth M.: Magyarország függetl. harc. története, I. kt., 209., 210. l.

³⁾ Mandukits Miklós: „O vrsezu,” a „Vrsacska kula”-ban, 1867. évf., 8. sz.

⁴⁾ Milleker Bódog: Versecz város története, II. kt., 67. l.

⁵⁾ Ugyanott, II. kt., 90. l.

zetes lépett. Stratimirovics István karlóczyi érsek által a temesvári püspökségbe küldetett szolgálattételre, hol a hittant is tanította a főgymnasiumban. Végre apát lett az Arad mellett fekvő hódosi zárdában. Innen választatott 1853-ban a verseczi püspökségre.¹⁾

1854-ben a verseczi egyházmegyében hivatalos összeírást rendeztek; akkor volt:

1. a verseczi kerületi esperességben: 41 lelkipásztori állomás, 77 plebános és helyettes, 14 káplán, 3 diákonus és 65.610 gör. kel. lakos;

2. a palánkai kerületi esperességben: 52 lelkipásztori állomás, 72 plebános és helyettes, 25 káplán 1 diákonus és 59.851 lakos;

3. a varadiai kerületi esperességben: 38 lelkipásztori állomás, 68 plebános és helyettes, 10 káplán és 48.376 lakos;

4. a lugosi kerületi esperességben: 33 lelkipásztori állomás, 57 plebános és helyettes, 3 káplán, 1 diákonus és 33.143 lakos;

5. a karánsebesi kerületi esperességben: 53 lelkipásztori állomás, 67 plebános és helyettes, 8 káplán, 1 diákonus és 44.472 lakos, és

6. a mehadiai kerületi esperességben: 36 lelkipásztori állomás, 46 plebános és helyettes, 10 káplán, 2 diákonus és 43.990 lakos.

Összesen volt tehát akkor az egyházmegyében 253 lelkipásztori állomás, és ezeken: 387 plebánia, 387 plebános és helyettes, 70 káplán, 8 diákonus és 295.442 gör. kel. lakos.

A meszicsi zárdában volt 1 archimandrita és 6 szerzetes, a zlaticzaiiban 1 igumen és 2 szerzetes, melyek kezelése alatt a baziási fiók is állott.²⁾

A theologiai tanintézet szerb tanfolyamában, 1854-ben 2 tanár és 33 hallgató, 1855-ben 2 tanár és 33 hallgató volt; a román tanfolyamban 1854-ben 2 tanár és 22 hallgató és 1855-ben 2 tanár és 112 hallgató volt.³⁾

Ezen intézet tehát, mely 1848 után rövid ideig szünetelt vala, az ötvenes évek elején a nemzetiségi viszonyoknak megfelelőleg kettős tanintézetté lett. Költségei a karlóczyi nemzeti alaptól fedeztettek.⁴⁾

¹⁾ „Werschetzer Gebirgsbote“, 1885. évf.

²⁾ Hof- und Staats-Handbuch f. d. Jahr 1856, 5. r., 148 és 149. l.

³⁾ Ugyanott, 149. l. — és: Handbuch der Wojwodschafft Serbien stb. für das Jahr 1855, 320. l.

⁴⁾ Milleker Bódog: Versecz város története, II. kt., 101. l.

A románok kívánalmai közvetlen 1848 után nem teljesülvén egyházi és iskolai ügyeik önállósítását illetőleg, az 1849—1860-iki időszakban ismét az unió háborgatta az egyházmegye belbékéjét.

1850-ben legfelsőbb határozat folytán a nagyváradi gör. kath. püspökségből a délmagyarországi esperességeket egy külön gör. kath. püspökséggé alakították át, melyhez még 5 erdélyi esperességet is csatoltak. 1856-ban léptették életbe ezen új, Lugosról elnevezett, püspökséget, mely körülmény a délmagyarországi gör. kath. hívek gyarapítására nagyon szolgált. Ekkor — 1856-ban — Bercean János, bogsáni plebános, esperessé neveztetett ki, ki az unió terjesztésében ezen vidéken sokat tett. Neki tulajdonítandó, hogy 1860-ig a vidéken és jelesen Varadián 3000, Komoristyén 800, Klopodián 767, Germánban 515, Laczunáson 1000, Kis-Kostélyon 800 és Nagy-Kostélyon szintén 800 gör. kel. vallásu az unióra tért.¹⁾ Nagyban elősegítette az áttérést nemcsak azon körülmény, hogy a románok minden áron szabadulni óhajtottak a szerb egyházi f. nhatóság alól, hanem az is, hogy a gör. kath. papok állomásai jövedelmezőbbek voltak, mi sok gör. kel. papot is édesgetett az áttérésre, kik aztán befolyásukkal igyekeztek megfelelő számú híveket is áttéríteni.²⁾

1860-ban, a politikai renaissance beálltával, a románok ügye más, kedvezőbb fordulatot vett. A király ugyanis 1860. évi szeptember hó 27-én Rajacsich patriarcha és a temesvári püspök kéreimére megengedte a karlóczyi congressus összehívását, olyformán, hogy ott a görög-keleti románok Arad, Temesvár és Versecz püspökmegyéből is képviselve legyenek, és óhajaikat a különválásra előadhassák. A románok küldöttei már 1862-ben külön érsekséget, nemzeti egyházat kértek. Két évvel utóbb a románok óhajai még határozatabb kifejezést nyertek, nevezetesen a karlóczyi püspöki zsinaton 1864-ben a szerb hierarchiától való különválást sürgették. A románok követelték, hogy a Bánságban két püspökségük legyen, és pedig hogy a verseczi püspökmegye románjainak, kik mintegy 300.000-en vannak, a karánsebesi egyházmegye és püspöki székhely vagy helyesebben: a verseczi püspökmegye legnagyobb, keletre fekvő része Karánsebessel mint székhelylyel; a temesvári egyházmegye szintén 300.000-re menő románjainak a temesvári székhely adassék tartozandóságaival osztályrészül, a szerb és

¹⁾ Adattár, II. kt., 74. l.

²⁾ Milleker Bódog: Varadia története, 25. és 26. ll.

kényelmesebb verseczi püspöki lak tartózkodásával a szerbeknek maradván. Ezenfölül négy zárdát követeltek a szerbektől, melyek a románság vidékein vannak, ezek közt Meszicset is.

Ez igények támogatására a románok és szerbek közti nemzetiségi arány, a milyen az az alkudozások idején volt, vétetett alapul. Ezen elvből kiindulva egyebek közt a verseczi püspökségnek karánsebesi, mehádiai, oraviczai (vagy varadiai) és lugosi esperessége tisztán románnak, fehértemplomi (vagy palánkai) és verseczi protopópasági kerülete pedig túlnyomólag románnak jelentetett ki.

A karlóczyi püspöki zsinat 1864. augusztus havában minden különös nehézségek nélkül, egyhangulag elhatározta egy, a szerbvel egyenlő állásu román metropolianak felállítását, mire a király 1864. szeptember 24-én a szerb és román hierarchia elkülönítését kimondta, mit törvényesített az 1868. évi országgyűlés IX. t.-czikke. Időközben a nehézségek megoldásán fáradoztak a két fél képviselői. 1865-ben beleegyeztek a románok abba, hogy az említett zárdák a szerbeké maradjanak. Az alkudozások további folyamában a románok azt kérték, hogy a temesvári és verseczi püspökmegyék területén fekvő román egyházközségek ünnepélyes átadása a román metropolia alá 1865. ápril 1-én történjék, olyképen, hogy a görög-keleti szerbartásu románok metropolita-érseke vegye át ideiglenesen és igazgassa az új karánsebesi román püspöknek legfelsőbb helyen történendő kinevezéseig a karánsebesi, mehádiai, lugosi, verseczi, varadiai, palánkai, facseti, zsebelyi és csákovai esperességeket, melyek az új karánsebesi püspök alá rendelvek. Első karánsebesi román püspöknek még 1865. július 6-án Popasu János neveztetett ki.¹⁾

Az 1865. évi július 8-án kelt legfelsőbb elhatározás szabályozta a megcsonkított verseczi püspökséget a karlóczyi congressus által erre vonatkozólag tett előterjesztéseinek alapján, olyaténkép, hogy a Berzavától délre, Magyarország területén létező szerb községek, valamint a határörvidéken fekvő szerb helységek a verseczi püspökséghez csatoltattak. A verseczi püspökségnek ezen új határok közti szabályozása még ugyanazon évi július 15-én hajtatótt végre.²⁾

Az új verseczi görög-keleti püspökség, mely ettől kezdve „szerb“ előnévvel bir, és csupán csak szerb anyanyelvű hivekből

¹⁾ Pesty Fr.: Szörény, I. kt., 376—379. ll.

²⁾ „Werschetzer Gebirgsbote“, 1865. évf., 30. sz.

áll, csak lassan szerveztetett és osztatott fel. A volt 6 protópópasági kerületből csak kettő maradt meg és ezek is meglehetősen csonkítva, t. i. a verseczi és a régi új-palánkai illetőleg fehértemplomi. De a temesvári püspökségből átadták a pancsovai esperességet. Az ennek következtében történt új benső felosztásból származnak a még ma is fennálló verseczi, fehértemplomi és pancsovai protópópaságok. Ennek végleges megállapítása 1868-ban történt¹⁾, midőn Verseczen az új határozatok értelmében a theologiai intézetet is bezárták, illetőleg feloszlatták. Azóta a görög-keleti szerb egyház összes papjai Karlóczon neveltetnek.

Kengyelatz püspök 1872-ben királyi tanácsos lett, később pedig a Ferencz-József-rend nagykeresztjével tüntettetett ki. 1881-ben Kengyelatz 6000 frtnyi alapítványt tett az egyházmegye papjainak özvegyei és árvái segélyezésére.

Az 1885-iki június 25-én halt meg hosszús szenvedés után Kengyelatz Emilian; holtteste u. a. hó 29-én a verseczi székesegyházban nyert nyugalomát. Az új püspök megválasztásáig az egyházmegye gondozása a meszicsi zárda archimandritájára Dimitrijevic Nektariusra bízott. 1886-ik évi október 27-én a karlóczi püspökválasztó gyűlésen a gergetegi zárda archimandritája és horvát-szlavon országgyűlési képviselő Ruvaracz Hilarion választotta meg verseczi püspökké, mely választást már a király is megerősítette volt, midőn a megválasztott új méltóságáról lemondott. Erre 1887-iki január 23-án Karlóczon tartott újabb választás alkalmával az eddig helyettes Dinitrijevic választotta meg püspökké, mely választást a király u. a. évi január 29-én megerősítet²⁾.

Dimitrijevic Nektar 1840-ben Nagy-Beaskereken született, tehát jelenleg 50 éves. Gymnasiumi tanulmányait részben szülővárosában, részben Bécsben végezte; az utóbbi helyen hallgatta a jogot, letette az államvizsgálatot. Azután a verseczi theologiai intézet növédéke lett, s mint ilyen 1862-ben protodiakonná szenteltetett föl. Állandóan Kengyelatz püspök mellett működött, ki őt 1872-ben archimandritává nevezte ki. A püspök halála után püspökhelyettes levén, alkalma volt tüzetesen megismerkedni az egyházmegyével, melynek élére állíttatott.³⁾

Ez 1879-ben a következő viszonyokat tüntette fel: az egész egyházmegyében volt: 3 esperességi kerület, 74 plébánia-helylyel,

¹⁾ E. Radics: Die Verfassung der or.-orth. serbischen Kirche, 201. l.

²⁾ Milleker Bódog: Versecz város története, II. kt., 190. l.

³⁾ „Tört. és rég. Értesítő,” III. (1887.) évf., 58. l.

108 plebániával, 77 templommal és 143.397 lélekkel. A jelenlegi verseczi püspökség tehát több mint a felét veszítette régi nagyságából. A következőkben adjuk a részletes kimutatást azon évből:

a) A verseczi kerületi esperesség.

Plebánia-helységek	Lélekszám (g. kel.)	Plebániák	Plebánia- osztályok	Templomok
1. Versecz	9.560	5	2 I., 2 II., IV.	3
2. Paulis	1.763	1	II.	1
3. Vlaikovácz	1.138	1	V.	1
4. Jabuka	1.319	1	IV.	1
5. Nagy-Szredistye	1.319	1	V.	1
6. Deschanfalva	299	1	VI.	1
7. Butyin	230	1	VI.	1
8. Kis-Zsám	120	1	VI.	0
9. Vattina	742	1	VI.	1
10. Margitta	1.834	2	IV. VI.	1
11. Szuboticza	700	1	VI.	1
12. Podporány	406	1	VI.	1
13. Alibunár	3.424	2	I. IV.	1
14. Ulma	2.449	1	I.	1
15. Izbistye	1.678	1	II.	1
16. Zagáicza	1.259	1	IV.	1
17. Párta	640	1	VI.	1
18. Óresác	791	1	VI.	1
19. Margiticza	1.081	1	V.	1
20. Számos	2.388	1	I.	1
21. Dobricza	2.410	2	IV. V.	1
22. Ferdinandsdorf	1.386	1	IV.	1
23. Ilánca	2.358	1	I.	1
24. Gaitassol	894	1	VI.	1
	39.188	31	—	25

b) A fehértemplomi kerületi esperesség.

Plebánia-helységek	Lélekszám (g. kel.)	Plebániák	Plebánia- osztályok	Templomok
1. Fehértemplom	1.631	2	II. VI.	1
2. Szakalovácz	1.610	1	III.	1
3. Palánka	1.095	1	IV.	1
4. Vracsevgáj	1.975	1	II.	1
5. Vöröstepplom	700	1	VI.	1
6. Langenfeld	842	1	VI.	1
7. Krucsicza	1.490	1	III.	1
8. Jaszenova	1.516	1	IV.	1

Plebánia-helységek	Lélekszám (g. kel.)	Plebániák	Plebánia- osztályok	Templomok
9. Leskovicza	850	1	V.	1
10. Dupláj	750	1	VI.	1
11. Dubovác	651	1	V.	1
12. Gáj	1.200	1	V.	1
13. Bélobrezska	1.200	1	V.	1
14. Divics és Szuska	1.307	1	V.	1
15. Pozsezsena	1 000	1	VI.	1
16. Dolni-Lyupkova	933	1	VI.	1
17. Macsevics	565	1	VI.	1
18. Kuszics	2.315	1	I.	1
19. Zlaticza	920	1	V.	1
20. Rebenberg	626	1	VI.	1
21. Szvinicza	996	1	VI.	1
22. Radimna	848	1	VI.	1
23. Ó-Moldova fiókkal	2.628	2	IV. VI.	1
24. Mramorak	2.328	2	2 IV.	1
25. Deliblatt	2.625	2	II. II.	1
26. Dolova	5.815	3	I. II. III.	2
27. Szikevicza	640	1	VI.	1
	40.646	34	—	28

c) A pancsovai kerületi esperesség.

Plebánia-helységek	Lélekszám (g. kel.)	Plebániák	Plebánia- osztályok	Templomok
1. Pancsova	9.000	6	2 I., 2 II., VI.	2
2. Homolicz	2.318	2	III. VI.	1
3. Bresztovác (Torontál-)	1.183	1	IV.	1
4. Plosicz	956	1	V.	1
5. Kubin	2.480	2	II. V.	1
6. Osztrova	765	1	VI.	1
7. Bálványos (Bávánistye)	5.627	3	I., 2 II.	1
8. Réva-Újfalu (Neudorf)	6.539	3	I., 2 III.	1
9. Czrepája	4.261	2	I. II.	1
10. Szevkerin	2.706	2	III. V.	1
11. Opova	2.866	2	III. IV.	1
12. Baranda	2.115	1	I.	1
13. Szákul	2.513	2	III. V.	1
14. Idvor	2.015	1	I.	1
15. Jarkovác	2.370	1	I.	1
16. Bottos	2.835	2	II. IV.	1
17. Tomásevác	2.443	2	III. V.	1
18. Orlovat	2.021	1	I.	1
19. Farkasdin	1.795	1	II.	1
20. Csenta	2.408	2	III. V.	1
21. Perlas	2.527	2	III. V.	1
22. Borcsa	802	1	V.	1
23. Sztárceova	1.018	?	?	0
	63.563	41?	—	23

Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárról és Délmagyarországról.

Közlő: Dr. BERKESZI ISTVÁN.

(Folytatás.)

Nem lehet czélunk, hogy Lehmann munkáját folyóiratunk szűkre szabott keretében teljesen közöljük, azért mindazt, ami nem kiválóan Délmagyarországra vonatkozik, hanem a Pozsony-Szebeni útvonal viszonyainak általános ismertetésére, csak rövid kivonatban említjük fel.

Pozsonytól Szebenig a lakosság legnagyobb része magyar, de az utas, ki az országot csak átutazza, nincs kényszerítve, hogy akárhol magyarral lépjen érintkezésbe, mert ugy a vendéglősök mint a hivatalnokok németek. Ha valamely utasnak egy magyarhoz ajánló levele van, ugy a legszivesebben fogadják és ha magyarul beszél, ugy már abban a pillanatban, mikor e szeretett nyelvet beszélni kezdi, a ház barátjául tekintetik, ha még olyan előkelő is az. A legtöbb magyar, ugy a városokban mint a vidéken, érti a német nyelvet, habár nem szeretik. Az előkelőbbeknél inkább francziául beszélnek mint németül. De az évenként mind jobban szükségesnek mutatkozó érintkezés a németekkel, kényszeríti őket arra, hogy tanuljanak németül, akár szivesen teszik akár nem. A magyarok igen szeretik anyanyelvöket és igen szivesek azok irányában a kik nyelvöknek hódolnak, a kik pedig azt nem értik, azok iránt is udvariasak. A németekkel folytatott társalgás közben magyarul gondolkodnak, azért kifejezéseik erőltetettek. A magyar anyanyelv mellett még majdnem minden magyar beszél latinul, mely az egész országban, még az alsó néposztályok között is el van terjedve.

Ha az utasnak nincs is különös ajánló levele valakihez, hanem csak véletlen ismeretséget keres, akkor is találhat a maga kívánsága szerint és lesz oka, hogy megelégedett legyen a magyarok udvariasságával és vendégszeretetével.

Ha az utasnak kellemetlensége akad, ugy kivált a megyéknél, gyors és szigoru elégtételt fog találni. Ha az utas csak németül beszél és magyarral van dolga, a ki keveset vagy semmit nem beszél németül, akkor a magyart rendkívül büszkének és barátságtalannak fogja találni, de azért nem olyan, csak tartózkodó. A német azt hiszi, hogy a magyar gyűlöli őt. Ez a legtermészetellenesebb gyűlölet lenne, mert a magyar jól tudja, hogy minden

lépés, a mit ő a tudományokban és a jóllétben tett, a németekkel való érintkezésből származik és ő maga is érzi, hogy magára hagyatva mennyire visszamaradt volna.

A német utas Pozsonytól egész az oláh határokig utazhatik anélkül, hogy saját anyanyelvén kívül mást is kellene beszélnie. A francziának már nehezebb. Ennek már vagy egy német inast kell magával vinnie, vagy ennek hiányában a városokban jó utasításokat szereznie. Magyarországon minden városban találhat több-kevesebb embert, a kik francziául beszélnek s ezek oly jól utba igazítják, hogy elutazhatik akárcsak Németországban. A franczia a maga latinságával nem messze megy Magyarországon, mert ez ottan érthetetlen. Az olasz már könnyebben boldogul, mert majdnem minden faluban lakik vagy tartózkodik olasz kereskedő. Az angolnak bajos utazni Magyarországon, leginkább előkelő angolok utaznak, a kik németül is tudnak és német eselődéket tartanak. Az angolokat különben egész Magyarországon különösen szívesen fogadják.

A kereskedelem kizárólag a németül beszélők kezében van. Mindenféle üzletembernek, ha maga nem tudna is németül, vannak német segédei. Minden köresma a falvakban németeknek van kiadva. Leírja ezután Lehmann a magyar birtokos osztály helyzetét s a parasztság állapotát és a gazdasági viszonyokat.

A hidak Magyarországon jobb állapotban vannak mint Erdélyben, de még sem elég jók arra, hogy az időjárásnak és az árvizeknek ellenálljanak. E miatt a posta is gyakran fennakad. Uti alkalmatosság bárminő állásu utas számára Magyarországon igen sok van; több, kellemesebb és jobb, mint akármely más országban, mert olesó a zab és a széna. Van postakoesi, gyorskoesi, társaskoesi és magánfogat. A postakocsival való utazás a legkellemesebb és leggyorsabb s kevésbé alkalmatlankodnak az embernek a tolakodó pinczerek és köresmárosok. Pozsonytól Szebenig 50 postaállomás (100 mf.) van. Ezt az utas anélkül, hogy egészségét kellene féltetnie, mert minden alkalmatosság megvan az alváásra és a nappali pihenésre, még a nem épen alkalmas időjárás mellett is megteheti nyolcz nap alatt. Minden állomáson, minden egyes lóért, beszámítva a borraivalót és a kenőspénzt is, egy forintot kell fizetni. A postakocsik között legjobban ajánlható a félfedelű, az egészen nyílt koesi alkalmatlan a por és a szél miatt. A Tisza tulsó oldalán a Bánátban sokkal olesóbban lehet utazni az ugynevezett *Cambiatur*-ral. A posta e neme igen olesó; ha utalványa van az utasnak reá, akkor állomásonként egy lótól 17 krt fizet, ha nincs utalványa reá, és ilyenmel akar utazni, akkor állomásonként 24 krt fizet. Borraivalót tetszése szerint adhat hét, tiz, vagy husz krajczárt. Alkalmatlan csak az, hogy az ilynemű postákon a postaszolgának kürtje nincs és így minden kürtös postaszolga előtt ki kell térnie, és hogy a legrosszabb lovakat adják de. De ez csak látszik kellemetlennek, mert még előkelő utasok is ezt

használják. Rossz időben gyakran egyetlen utasnak is négy lovat kell fogadnia, hogy az üres postakocsival tovább mehessen.

A gyorskocsi havonként csak egyszer jár Pozsonytól Szebenig; rossz időjárás mellett még ritkábban; Temesvárig havonként kétszer közlekedik. Ez alkalmatosságot kevesen használják; mert éjjel-nappal megy és valóban drága.

Társaskocsi az egész utvonalon oly sok van, hogy az év minden szakában egész Temesvárig majd minden nap mást fogadhat az utas. Még tekintélyes utasok is használják. Széltől és esőtől az ember meg van védve benne. A lovak gyorsak, a kocsisok pedig majdnem mindenütt ismeretesek, azért jól is fogadják őket. Biztonsága épen ebben rejlik. Pozsonytól Pestig egyetlen utas három forintot fizet három napra, Pesttől Temesvárig öt napra négy, öt vagy hat forintot. Temesvártól Szebenig csak nyári időben, akkor sem mindig utazhatik az ember társaskocsin. Az utazók összefolyása Temesváron mintegy elvágódik. Temesváron tisztességes jó kocsit kaphat az ember, de egyedül magának kell már azt megfogadnia. A társaskocsik társasága Lehmannt mindig elijesztette attól, hogy ez olcsó és biztos alkalmatosságot válaszszon. Pozsonyban lehet kapni társaskocsit egész Szebenig száz forintért, jó időben, mikor a napok hosszuk 90-ért is; kilencz-tíz ember utazik többnyire a társaskocsin, kényelmesen csak hét ember utazhatik benne. Habár a pozsonyi társaskocsisok szívesen vállalkoznak egész Szebenig menni, mégis azt ajánlom, hogy az utas Temesvártól más társaskocsin utazzék. A temesvári társaskocsisok a vidékkel ismerősebbek, erős lovaik biztosabban és jobban húznak fel a hegynek.

A kiszolgálás az uton Pozsonytól Szebenig igen jó, de az olcsó élelmi szerekhez viszonyítva igen drága. Ennek oka igen természetes, mert még csak nem régóta gondolnak arra, hogy az utasok kényelmére valamit tegyenek. A vagyonos magyar ember nem lesz vendéglőssé, a legtöbb német pedig szegényen jön Magyarországra, nem építhet vendéglőt, sem abban a vendég számára kényelmet nem teremthet. Így a földesurnak mondja el, hogy mit remélhet egy jó vendéglőtől; az ur aztán építtet egy jó, szép és csinos vendéglőt az út mentén és a német belejön vendéglősnek. A nemes drágán építtet és azt kívánja, hogy kiadásai után hat százalékot kapjon, s hogy borait ottan kimérethesse. De a német vendéglős sem azért jött Magyarországra, hogy itten épen úgy dolgozzék mint Németországban, azért pinczéreket tart s ezeknek adja át a bort kimérés végett s így ezek drágítják meg bort és vendéglőt, mert a pinczerek is jól akarnak élni s amellet annyit szerezni, hogy ők is vendéglőt nyithassanak.

Magyarország roppant termékeny, de a paraszt csak annyit termel, a mennyit eladhat, a maga számára semmit. Nem sokat törődik a főzelék vagy gyümölcstermeléssel.

Az általános viszonyok tárgyalása után Lehmann áttér a Pozsony-Szebeni utvonalon részletes tárgyalására. Pozsonytól a Tiszáig terjedő utvonalon

leírásában nem követjük, csak ott adjuk át ismét neki a szót, mikor Dél-magyarországra érkezik.

Kis-Beeskerekedtől Temesvárig — ugymond — csak egy állomás van; az út egészen a természet alkotása, ha itt-ott el is van a földektől különítve, annál rosszabb. A magyaroknál ugyanis szokás az országutakat árkokkal választani el a szántóföldektől. A frissen felhányt földet az országutakra hányják s ezzel aztán többnyire vége a munkának: kész az országút. Ha az ilyen, igen is sáros országútra eső talál esni, akkor az utas egészen megakad, mert nincs egy tenyéryi szárazföld sem. Az illetén országutakra itt-ott kavicsot is hánytak; a kavics összeelegyedik a sárral és még jobban akadályoz a haladásban. A fuvarosok, hogy megindítsák a kocsit, hányják és lapátolják a földet a kerék előtt és kerék alatt s ily módon az országutakon lyukakat csinálnak. A tapasztalás azt bizonyítja, hogy az eddigi kísérletek a czéllal homlokegyenest ellenkezők voltak. Inkább hagyják meg a földet eredeti valóságában országutnak, vagy tegyenek úgy mint Cseh- és Morvaországban, s azután szedjenek útpénzt minden kocsitól, akárkié legyen is az. A parasztember az ilyen útépitéssel keveset nyer földben, mert ezenkívül mégis kell egy másik útnak lenni a szántóföldeken keresztül az oláhok számára, körülbelül úgy mint Morvaországban. Az oláhok nem is tartják magukat az utakhoz, mert hajtanak jobbra-balra a földeken, nem nézve: be vannak-e azok vetve vagy sem. Százezer ember megélhetne abból a földből, a mit Magyarországon egészen oktalanul keresztül-kasul gázolnak. Erről a tékozlásról hallgatnak, de panaszkodni tudnak, hogy az állattenyésztésnek káros.

Maga a munka és a szerszámok, miket az útesinálók használnak, nevetésre fakasztja az embert. A szerszámok úgy néznek ki, mintha játékszerek volnának, a munka még nem egyéb mint tartós lomhaság. Egy taligán, a melybe két, sőt néha több ló is van fogva, ritkán van több kavics, mint a mennyit egy épen nem erős ember a hátán egy puttonban is elvihet. Még a lovak is különös lépésben haladnak e teherhordás alkalmával. Csodálkozni lehet lassúságukon.

Mielőtt Temesvárra érkezénk, fél órányira a várostól elhaladunk az egykori elnöki kert mellett. Ez az országúttól jobbra fekszik. Megkérném az utasokat, hogy szállanának ki és néznék meg, mert láthatnak egy olyan nyári lakást, mely hercezeghez illő s udvartartásának is megfelelő tágas. Láthatnak egy díszkertet magas, erős fákkal, szép törpe gyümölcsfákkal és jövedelmező konyhakerttel. Ez épületben van a selyemkészítés helyisége. Az épület maga az uralkodóé, de haszonélvezetét a városnak ajándékozta. A város az épületet a közönség javára fordítja, egy vendéglőst fogadott belé, a ki csekély áron köteles a vendégeket tisztességesen ellátni. Ez épülettel szemben, csekély távolságra van a szép és nagy vadászerdő. Ez még udvari kormányzás alatt van, de a városnak erős a reménye, hogy

ezt is megkapja. Közelebb a városhoz, attól egy ágyulövésnyire fekszik a város tulajdonát képező szép nagy Mehala falu. A várost és a várat leírni nem az én dolgom. A sok és jól berendezett vendéglők közül a Trombitást választom. Temesváron naponta 15 krt fizetnek a szobáért, télen 30-at. A biztonsági szolgálat Temesváron igen jó. A várparancsnokság, a város és a megye egyaránt nagy gondot fordítanak erre. A tűzbiztonsági intézmények is igen jók. A várban 153 csinosan épült ház van, a helyőrségen kívül a várnak kétezer lakója van. A 153 ház közül néhány a várhoz tartozik s ezekre a várparancsnok ügyel fel, néhány a zsidóság birtokában van s ezek nem tartoznak a városhoz, hanem az udvari kamara által igazgattatnak. E szab. kir. város hatósága a kath. német és a szerb tagok közötti paritást tünteti fel. Az országos és megyei hivatalban levőkön kívül csak kevés magyar lakik itten, régi polgári család is kevés van. Nem esoda, hisz a város maga sem régibb a passaroviczi békénél. Azelőtt török főhatóság alatt állott és nyomorultul volt építve. Ilyenféle házaknak némi maradványai még mostan is vannak, de rövid idő alatt ezek is lebontatnak a vár szükségleteire. Mielőtt a város török uralom alá került. Magyarországhoz tartozott. Bizonyos, hogy akkori időben is csak kevésbé volt a város kiépülve, de ama magyar időknek egy tiszteletreméltó emléke még mostan is látható itten, az erős vár, mely az előtte elfolyó Temes folyóval együttesen a városnak nevet adott. E vár építőjének jó izléséről tanuskodik és előnyei vannak mind amaz épületek felett, miket Magyarországhoz láttam. Még mostan is illően ellakhatnék benne egy előkelő herceg, sőt még századok múlva is. Vannak dolgok, mik nem lesznek régiek s ilyen ez a vár is. Most a tűzértség van benne elhelyezve. A város legjelentékenyebb épülete az egykori elnöki lakás, a mostani vármegyeház. Ez épületben tartják a megyegyűléseket is. Egyuttal csász. kir. hivatalok is vannak benne. A város 1782 óta szab. kir. város, de én a szab. kir. város elnevezést nem tudom összeegyeztetni ama várerődítésekkel, mikkel a város körül van véve. A zsidóknak saját külön lakás-részeik vannak, de boltjaik a város egyéb részeiben vannak. Kétféle zsidók vannak Temesváron: német és spanyol zsidók.

Egykor a város a mocsarak és a piszkos forrászivek miatt igen egészségtelen volt, de mióta a mocsarakat kiszáritották és a várba vizet vezetnek, azóta lehetséges benne láz nélkül is megélni. A tehetősebb lakosok nyáron át kimennek a város tulajdonát képező, s attól alig egy ágyulövésnyire fekvő külvárosba, a Józsefvárosba lakni; itt kellemes élni. Mint minden mélyen fekvő várban, ugy Temesváron is uralkodik nyári időben a láz vagy másféle betegségek. Állatheczek Temesváron — fájdalom — még ninesenek, de van reá remény, hogy ez az izlés nemsokára ide is lehuzódik. A divat némileg későn jut Temesvárra. Temesváron az ember igen jól és olcsón élhet. A gyöngé mellü emberek, a kiknek általában testi fogyatkozásaik

vannak, itt jobban érzik magokat mint máshol. A Trombitás vendéglőben a legdrágább társas ebéd tíz krajczár. A városban vannak fiakkerek is. Az iskolai intézmények mosolyt keltenek rosszaságukkal. Az elemi iskolákon kívül, miket még a zsidó gyerekek is haszonnal látogatnak, az ifjak semmi más tanításban nem részesülhetnek, bár van itt két ferenczrendű kolostor, püspökség és káptalan, plebánia minden hozzávalóval, de az iskolák hiányoznak. Legnagyobb baj ez a nőnemre nézve. Az ifjaknak vagy Szegedre vagy Szabadkára kell menni, hol kegyesrendi iskolák vannak, a leányok pedig magokra és magoknál épen nem okosabb anyáikra vannak hagyatva. Másrészről a francziskánusok is, hogy mégis valamivel többet tegyenek mint a torkukat gyakorolják, ráadják magukat az ifjuság tanítására, s a derék francziskánusok tanítása mégis csak jobb mint semmi. Van itt egy rakás katonafogoly is, igen jól néznek ki, valószínű hogy fogságuk vége felé ők is megfognak. A félelem, hogy a tartásdíj megszűnik, okozza ezt. A megyei és városi foglyoknak már több okuk látszik lenni arra, hogy szabadság után sóhajtozzanak, mert a megyék Magyarországon igen szigorúak a betörőkkel szemben. E jóltevő szigor akadályozza meg sokaknak gyalázatos kitörését. A városok fősvények a büntetésben és az élet-eszközök nyújtásában. Egy katonafogolynak van naponként négy krajczárja, tiszta lakása, egészséges fehérneműje és ruhája, hozzá a szükséges gyógyszer, kenyér, a szükséges szabadórák s az ünnepnapokon nyugalom, és a mit egyesek ajándékoznak nekik, az az övék, a mi pedig a bukszába folyik be, az mindnyájuké. Ha egy ilyen fogoly polgári munkát végez, akkor bérenek egyik része az övé, a másik pedig a bukszái.

Az erdélyi kaputól egy ágyulövésnyire van még egy, szintén a városhoz tartozó előváros, mit Gyárvárosnak hívnak. Ugy látszik, hogy egykor gazdag volt gyárosokban, most kevés valamire való van itt. A Gyárváros gazdagabb házakban mint a belváros, van sok szép és kellemes vendéglőkertje, melyekben nyáron tisztességes és olcsó a kiszolgálás. Ezeket naponként erősen látogatják. A közönséges embernek az az elve Temesváron, hogy különféle kicsapongásokkal a láz kitörését visszatartsa. Sokan a rendes életmóddal akarják a láz kitörését elfojtani s körülbelől ez teszi a legjobb szolgálatot. Az utasnak mindenesetre tiszteletet kell tanusítania a szokások iránt oly városban, a hol ő idegen. Az embernek nem szabad senkit magára haragítani még akkor sem, ha saját szemeivel látja, hogy miként esznek és isznak Temesváron, sokan még a lázrohamok között is, mintha csak a legegészségesebbek volnának. Temesváron keveset olvasnak, bár sok könyvedvelő van, de a könyvek hihetetlenül drágák. Magyarországon általában egy kis könyvtár annyiba kerül, hogy Németországban azon az áron még egyszer akkora könyvtárt lehetne szerezni. Nem csak itt, hanem az egész Magyarországon kevés a gyár és a szövőszékek. A kender- és a bortermelés nagyon is el van hanyagolva. A selyemtenyésztés a közön-

séges embernek éppen nem nyújt előnyt. A rizstermelés, mit néhány év óta szorgalmasan üznek, elég rizst szolgáltat, de nincs kelete. Temesváron egy font bánáti rizst négy krajczáron lehet venni, az idegen rizs ára 12 krajczár, mégis az idegent használják, mert a bánáti rizst tovább kell főzni, nem dagad meg olyan szépen, néhányszor meg kell tisztítani, meleg vízben megmosni, ha sajátságos kesernyés földi ízétől megmenteni akarják. A boltosok más rizszel összekeverve árulják s ez nekik nagy előnyükre válik. Ezt a vegyítési manipulációt különben már a külföldön is használják.

A Gyárkölvárosban van az újonnan épített vízi gép, mely a belváros lakóit tiszta vízzel látja el. Hogy Temesváron sok pénz volna forgalomban, azt nem lehet mondani, de maga a forgalom hihetetlenül gyorsan történik. Az emberek nem gondolkoznak komolyan a gazdálkodásról. Egy családnak csak kevés, gyakran egy gyermeke sincs, a családfő a halál gondolatát kicsapongásokkal üzi el. A fősvény alakok ritka jelenségek Temesváron, itt már fősvénynek mondják az embert, ha csak előrelátó is. Gyakran hallottam panaszokat egy igen gazdag úr fősvénysége felől, pedig bizonyságaim vannak róla, hogy az illető igen nagylelkű. Ha bizonyságaimmal kirukkoltam, azt tapasztaltam, hogy azért panaszkodnak reá, mert nem esztelenül tékozló.

Tudományosság éppen nem honol Temesváron, de annál több egyszerű józan ész és jószívűség, a minőt az ember ritkán talál. Ennek oka a különféle osztályok és nemzetiségek összevegyülése. Egy orvosi látogatásnak Temesváron öt garas az ára. Az utakat tisztán tartani a városi hatóság kötelessége. Az erre kívántató kiadásokat a város meg nem tagadhatja. De vajjon megengedhető-e az, hogy a jeget és havat a házak tetejéről letisztítva a házak előtt az utcán lapátolják fel és addig hagyják ott, míg a nap heve lassan felolvasztja? A zsidóknak saját, elkülönözött lakóhelyök van és meglátszik rajta, hogy gazdáik gondot fordítanak a tisztaságra, de vajjon nem kell-e azzal is törődni, hogy mi van a ház előtt? A zsidónegyed mellett van az örökös hal-piacz. Az élő halakat mindig a városban kell eladni, de láthatni itt 12 sőt 20 erősen megrakott kocsit is döglött halat árulva, miket a Tiszában fognak és eladni hoznak Temesvárra. E sok halas kocsinak a szaga megrendíti az embert még a leghidegebb télen is. Ha ez meleg nyári napon is így van, ki mehet el mellette a nélkül, hogy a hideg ki ne rázná? De menjünk tovább, ki lenne képes a székesegyház megettí szép sík téren átmenni, anélkül, hogy a hideg ne borzongatná? Ez a tér ugyanis délelőttönként, kivált a hetivásárok alkalmával — a melyek igen látogatottak — tele van ganéjjal. A hetivásárok alkalmával különféle nyelveket hallhat itt az ember, még a franziát is, mit a közelben letelepített lothringeniek beszélnek. A tér tele van szekerekkel, miken élelmi szereket hoztak be. Az ökrök és lovak ganéja itt marad, s ha néha tisztogatni kezdenek is, e tisztogatás oly kevés kezet foglalkoztat, hogy csak itt-ott

tűnik fel egy kis tisztás folt a pizsok között. Lehmann azt a tanácsot adja a városi hatóságnak, parancsolja meg, hogy minden paraszt, a ki üres kocsival elhagyja a vásárteret, rakja fel kocsijára mind azt a szemetet, a mit lovai csináltak s a várkaputól bizonyos meghatározott távolságban rakja le.

A városházán vannak a lámpák, készen arra hogy minden házra egyet akaszszanak. A házakon vannak a vastölesérek megerősítve, ezekbe teszik majd a lámpásokat. Hogy a város szépen legyen világítva, nem hiányzik semmi egyéb csak a világosság. Erre a városnak nincs semmi alapja. Vajjon a város a megye segítségével nem juthatna-e annyira, hogy legalább minden háziúr köteleztetnék arra, hogy a maga lámpáját megvilágítsa?

Az új szab. kir. város aggodalmasan ügyel egy régi fogadalmára, hogy egy jövődő pestist elhárítson. E végett mindenféle zene- és táncmultság vásárnapokon tiltva van. De valamint minden, még a legerősebb fogadalmon is lehet kibuvó ajtót találni, úgy itten is. Azt mondják, hogy ez a fogadalom csak a belvárost kötelezi. Az egykori elnöki kert, mostan a város tulajdona, a belvároson kívül fekszik, tehát a fogadalom erre nem terjed ki.

Temesváron több kellemes kávéház is van. Temesvár lakói becsülik az embert, tekintet nélkül arra, hogy milyen vallásu.

Temesvártól Szebenig 17 postaállomás van, de nem oly nagyok, mint a minőket idáig tettünk. Temesvárról két út vezet Szeben felé, csak Lugoson találkoznak. Ezek a posta-út és a kocsi-út. Mind a kettő igen rossz állapotban van. A posta-út Köveresen és Szinerszegen vezet keresztül. A vendéglők ezen az úton, mint nekem mondták, a szükségletekre eléggé be vannak rendezve, de én nem próbáltam. A vidék Rékástól Kiszetóig igen kellemes de csak száraz időjárás mellett, nedves időben a rossz út elront minden élvezetet. Kiszetónak 450 háza van, termékeny vidéken fekszik, bővelkedik fában és nagy marhatenyésztő hely. Az állattenyésztés a Bánátban egyáltalán jó lábon áll, kivált a juhtenyésztés. Kis-Jenőnek rendkívül rossz vendéglője van és még ezt is kedvetlen, mogorva, elijesztő emberik kezelik; az ember örül, ha tovább mehet. Egy félóránnyira Lugostól, egy szépen feltöltött, és a szokásosnál jobban készült úton jut az ember a városba; Lugos maga igen nagy. Van egy szép tere sok szép házzal. Görög kereskedők tartják e teret megszállva. A várost a Temes folyó két részre osztja. A német rész jól van építve, jó vendéglői is vannak. A fuvarosok ezeket a vendéglőket használják, habár az úttól távolabb esik is, és a Temes folyón való átkeléskor minden lótól yámot kell fizetni. Lugos kellemes vidám hely, a lakosok jókedvűek. A német részen egy kávéház is van billiárdal és egy nyári lak, a gróf Soro temesvári várparancsnok nejének tulajdonát képező kerttel. Eme sok tekintetben figyelemreméltó,

szellemdús úrnőnek sok jövedelmező birtoka van Lugoson és Lugos körül s mindezeken meglátszik a tulajdonosó szorgalma és okossága. Ő maga kezeli jószágait és jövedelmének legnagyobb részét azok javítására fordítja. Még mielőtt az ember Temesvárra érkeznek, balról fekszik egy, szintén a grófnő tulajdonát képező erdő, szép rendben tartva. Ennek egy része fáczánosnak van berendezve. Az ő tulajdonát képező vendéglők tágasak, tiszták és jól vannak felszerelve. Lugosnak egy jó része szintén az övé. A lugosi határban szintén vannak szántóföldei és szőlői. Mindennemű termelés az ő felügyelete alatt történik a legnagyobb pontossággal. Tul a városon van egy bortermő hegye. E szőlőhegy ugy helyzetére mint művelésére nézve különbözik minden bánátitól. E hegyen burgundi bort termelnek. A vesszők Burgundból vannak és szaporítás által annyira vitték, hogy sok hordó burgundi bort termelnek. E lugosi burgundi nem oly fanyar mint a francia burgundi, de sok van benne annak kellemes fanyarságából, erősebb és barnább is mint a valódi burgundi. Messze fölülmulja mindama borokat, miket Magyarországon burgundi név alatt vesznek és fogyasztanak. A grófnő aszút is készít, a melyet akót-akóért valódi tokaji aszuval eserél ki.

Lugostól Bucsurig másfél állomás. Mihelyt az ember Lugosról kimegy és jobbra néz, Lugos iránt rettentő tekintélyt érez; egy sorban lát nyoleztiz akasztófát. Ha minden ember ugy érez mint én e pillanatban, ugy mindannyian esodálatos emberek vagyunk. Én, a mint e szép sorra bámultam, teljes erőmből nevetni kezdtem. Tulságos előrelátásnak tulajdonitom e találmányt. Egy kellemes síkság következik e megindító látványra, majd egy magas hegy mindkét oldalán szőlővel, a szőlőhegyen magán itt-ott egy-egy kellemes nyári lak. Bucsuron van egy szép postaház, a többi 99 ház oláh módra rossz. A vendéglőnek többnyire szegény bérlői vannak. Én itten mindig nagy szolgálatkészséget találtam, de kevés realis valót. Bucsurtól Facsetig egy jó állomás van; az ut valamivel jobb, a vidék kellemes erdőség. Mindenütt sok a gyümölcsfa a falvakban. Facset szép mezőváros, a csatorna két részre osztja; a sok vásár miatt Facset igen gazdag hely. Innét indul ki egy csatorna, mely Temesváron — a meleg hónapokat kivéve — már hajózható egész a Dunáig. Hegyi viz Lippa környékéről tölti meg e nevezetes csatornát. E csatornát azért építették, hogy a két oldalt levágott fákat rajta Temesvárig usztassák és hogy közlekedési vonal legyen a Dunáig. Sokba került és kerül még most is, de rendkívül hasznos a Bánátra.

Facsetnek 200-nál több oláh háza van, két temploma s a mint nekem mondták, harmincz német háza, de én ugy hiszem, hogy több lesz. A németeknek egy szép kis templomuk van, mit a lugosi minoriták látnak el. A facseti vendéglő a legszebb, legtágasabb és legtisztább az egész Temesvár-Szebeni vonalon. Szintén a Soro grófné tulajdona. Az istálló

és egyéb szükséges helyiségeken kívül van nyolcz vendégszobája is. — Ételben-italban jól kiszolgálják, de drágán. Ez egész természetes, mert a vendéglősöket arra kötelezik, hogy magukat jól és gazdagon berendezzék. Sok készletök megromlik, de a vendéglős nem veszthet. Többnyire lehet itt jó vadpecsenyét is kapni, de mindennap jól táplált szárnyast.

Facsattól Kozsaváig egy állomás; itt 85 ház van és egy nyomorult vendéglő. Egyes utasok udvarias kérés után a postaházban jól étkezhetnek. Itt láttam a szentírás eme szavait: „legeltetem az én juhaimat“ életemben először betűszerinti értelemben teljesedve. A pápa maga hajtott haza egy rettentő hideg este juhait a mezőről.

Kozsavától Dobra felé a fél uton van egy nyomorult oláh falu: Kosavitz. Ide egy szép erdőn át jut az ember; itt nincs vendéglő. Hogy megmelegedjem, egyszer betértem az első, legszebb parasztházba. Egy szűk, kicsiny, nyomorult kunyhó volt ez és tele emberrel. A kunyhóban voltak vagy huszan asszonyok és gyermekek és csak egy öreg férfi. Nem tudtam beszélni velök, de dicsérendő szolgálatkészséggel készítettek számomra tejelevest. Az asszonyok fonalkészítéssel foglalkoztak, egy a szövőszéknél ült és dolgozott szorgalmasan. A kis leányok mindannyian szorgoskodtak, a fiúk játszottak, a dolgozó asszonyok férjei pedig a bírónál voltak az ő szokott összejövetelei helyökön a rakit fogyasztani.

Kosavitztól az út néhány óra alatt Erdélybe vezet, azért itt félbeszakíthatjuk Lehmann útirajzát. Láthatjuk belőle, hogy Lehmann jó akarral viseltetett hazánk és nemzetünk iránt. Elismeri annak jó tulajdonait, de hibái előtt sem húnyt szemet és épen azért érdekes és figyelemreméltó, mert egy okos, világlátott külföldi egyén lehető tárgyilagos leírása viszonyainkról többet ér bármely hizelgő kritikánál. Nagy szolgálatot tett nekünk azzal is, hogy a külföldiek kezébe egy jóra való útikönyvet adott hazánkról és ezzel elősegíté, hogy minél több külföldi látogassa meg hazánkat, vagy ha nem is látogatta meg, e könyvből jelentékenyen tanulta megismerni országunkat.

(Folytatása következik.)

ADATTÁR.

Jelentés a Bánság 1731-iki összeírásáról, különösen a becskerekai, pancsovai, uj-palánkai és verseczi kerületek akkori állapotáról.¹⁾

Gehorsambste Relation.

Über die Vermög ergangener-hoher Verordnung Vorgenommene universal Banatische landes Conscription, und uns Endtes benante zu beschreiben betroffene Betskereck, Bancsova, vupalanka, und wersezer-Districten, was in Vornehmung dererselben, sich Speciales geäußert, wie, und auf was-arth Sye bestehen, in wie Viel so personal als facultäts-Köpfen Selbe, auch was sonst nothwendig gezimend zu referiren befunden worden, und zwar Erstlichen principiando

In den Pezkerecker District.

Ist der anfang dieser operation, nachdeme wir den 4ten July : a : c : Von hier dahin abgerayset, den 6ten ejusdem an denen Gränitzen und zwar der Theysz seithen zu Czenta gemacht worden, alwo sich zur Transmigrirung deren unterthanen ins Paczer land, und hinübersetzung des horn Vieches in ansehung Vorhandener Viellen schüffen Auch so benambsten wranizen die bequemeste gelegenheit hervorgibet, warumben zur evidirung derley convenienzien Vor höchsten Herrn Diensts angelegenheit nöthig zu seyn erfunden, und darauf biss hoher approbation disponiret, womit der in loco seyende bey hiesiger Nationalmiliz stehende Capitain die obsorg dieser schüffen mittels einer wache, und nächtlich Verdoppelter patrollirung auf sich nehmen, Jene sammentlichen Vorhandene an ein Orth zusammen stehlen, und also Keinen ohne seinen Vorwissen hinüber schüffen lassen möge ;

¹⁾ Eredetije az országos levéltárban, a temesvári adminisztráció főmaradt iratai között, 138. sz. a. — A tartomány összeírását 1731-ben egy bizottság eszközél, melynek tagjai: Bartels báró, es. k. százados, Buchleitner kerületi főtisztartó és Spindler tisztartó valának. Sajnos, hogy jelentéseikből csak ez az egy maradt fenn.

Wie ansonsten diese Vorgehabte universal landes Con-
scription unserseiths Vorgegangen und in Viel so personal als
No : 1 : die erste anlaag sub No : 1 : wornächst besonders Gezimmend
Facultäts-Köpfen dieser District bestehe, beweiset Klährlich
zu hinterbringen Kommet, wasgestalte bei diesem Actu Speciali
mit Zuziech=Auch in pflichtnehmung jeglicher Districts beambten
welch=letzteres nicht mürder in gesambten Dorffschaften von
denen ober= und dorfs=Kneesen, auch Geschwornen wie Klein-
richtern Volzohen worden, den Contribuenten ebenfalls zu be-
nehmung Alles Verdachts und Gewinnung mehrern lusts auch
liebe, dises zu seinen Künfftig emolument ausszuschlagen
deütlich erkläret worden, die wahrhaft genaue untersuchung,
zugeschweigen aller partialität, oder particular favorisirungs
Absicht ohne zunaigung mindesten ruhms zu erforschen uns
ohnermüthet haben angelegen seyn lassen :

Die Teütische im District angestellte Colonien bestehen in
dem orth Pezkereck selbst, gleich die Von diser nation
No : 2 : besonders Verfasste Conscription Noro : 2 : das mehrere be-
weist, nur in 5 : familien, welche auch angesehen, Sye in So
geringer anzahl mit Ihrer oeconomie nicht wohl recht anzu-
kommen Vermögen, auch Sye mehrers Populiret zu machen,
Kein Zeichen vorscheinen will, Gerne unter andere orthschaften,
alwo selbe in Verschleissung ihrer angebauten wenigkeiten
mehrer Vortheill zuschöpfen, Vermuethend seyn, eingetheillet
zu werden ansuechen.

Von der national Miliz befinden sich in widerholt diesem
District drey Capitanat=schaften alss zu Petzkereck, Czenta,
und Aggatsch.

Wie starkh die erstere sich dermahls befunden, die
Lit : A : revisions lista Sub. lit : A. erkläret, und hat diese Miliz
schönen, auch sogestalt ergebigen terrain, dass derer auch zwey
Compagnien darbey zu Subsistiren Vermögeten, allermassen
dortiger Capitan nebst seinem aigenthumblichen Horn= und
andern Viech gleiches die bey lit : A : zueliegende Conscription
Ihre gesambter Miliz besitzende effecten erweist, noch gegen
300 : st : frembdes horn=Viech auf denen ihnen geraumbten
wisen in waidung erhaltet, darauss einfolglich seinen privat
nutzen schöpfet.

Lit : B : Sub lit : B : ergibt sich der stand und effecten der
Czentaer miliz, diese aber seynd respectu ihrer Feldern wie
wüsen mit denen Contribuenten dergestalten Vermenget, das
zwischen beyden Partheyen öfters uneinigkeiten entstehen,

mithin umb endtliche entscheidet, wie abtheilung gezimend imploriren, ein welches Ihnen ohnmassgeblich umbso Vor-träglicher anzugetheien wäre, alss andurch Sye unter den schein frembdes Viech zu halten, deren Insassen Ihriges mit wayden, Also frey durchgehen, Von darumben auch mit Kleinem unterschleyf gefunden.

Die Aggatscher Capitanatschaft Sub : lit : C : belangend, ist eine zwischen denen marrasten und der Theyss entfernte Mannschaft: welche ihre Insuln aigends ruehig besitzen, und ein puhres Heyduckhen dorf ist, welche hingegen respectu anderen, sowohl in gewehr, als Soldaten arth miserabl beschafen, auch mehrers Vor baurn zu estimiren seyn.

Lit : C :

Ihren Capitänen oder ober officiren praestiren sie an bahrem gelt ausser dass der Csanader wegen 125 : fl : arguiret, Von ihme aber hierüber die aussweisung beschehen, mithin es beygelegt worden, nichts, nur dass sie selber in anbauung deren Feldern auch mähung einige beyhülff leisten.

?

Die Capitains seynd Von des hier lands Commandirenden Herrn Feld Marschallen Grafen de Mercy Excellenz Decretiret, und mit ihren Capitulationen Vermög anliegender Copia Sub : lit : D : Versehen, welcher wegen, und da die lands-unterthannen bey selben also contributions frey Subsistiren zulassen, sowohl excipiret, alss Von selbstem sich die unzulasslichkeit hervorthuet, derley bey einen so anderen aufbehaltener befundene besagte Instruction in instanti mit gehöriger an-erinderung an seine gehörde remittiret, auch eingetheillet worden seynd.

Lit : D :

Zu Petschei ist ein Kays : überfuhr über die Theiss, und Verrechnet die einkünften dererselben der dorthanwesende Mauth Einnehmer Georg loy.

Mehr berührt dieser Petzkereker District bestehet also in Sechszehen Dorfschaften, worunter drey eingetheilte Heyduckchen örter begriffen, ligt auf eben Feld, und ist dessen bezirekh an dem fluss Theyss wie Temes, lediglich auf der haydt, mithin der Contribuent statt des brennholtzes sich mit ein-zehligem Rohr Von denen Marrästen begnüget, sonsten aber hat es schönen wisswachs, und feldfrichten, wie nicht weniger ergäbige hohe horn-Viechszucht, wovon sie mehrern Theills sich nährendt ihre praestanda errichten, anbey enthaltet Er in sich 33 : praedien, oder Vorhin geweste Dorfs bezirekhe, welche nah proportion der grösse, denen Viech handlern besonders Verpächtet seyndt, hat seith ein Jahr wie in der Conscription gezeichnet ist, an Viechumbfahl, und

das dorf Pardan Von denen wasser güssen in feldtfrüchten schaden gelitten, deme zue kommet, dass in begriff dieses werckhs den augenscheinn eingenommen Wie erst bemelte feldfrüchten durch gewüss ohnbekandt Kleine fliegende Käfer dargestelten da sye noch in der blühe oder sozusagen, in der Mülch waren, durch derer ohngemeine Mänge dermassen aussgesauget, und aussgehöhlet worden, das: 6: dorfschaften Von denen angebauten Körnern, und gersten wenig, und Sibene Kaum die helfte zu hofen haben, also nur einzige zwey Von diesen übel Vor heüer befreüet geblieben.

Von denen Clöstern graeci ritus, oder sogenannten Caludieren, enthaltet dieser District Keines, wo aber bey denen anderen dorfs-Poppen nebst seyn- und noch einer mehrere Familien bey ihme wohnhafter betroffen worden, Jene seynd unter die Contributions-mässige Köpfe inserirter zu fünden, die mit Viech handlende ingleichen besonders gezeichnet. —

In den Pancsovaer-District.

- Ist gleich den ersteren gesambtes so respectu dessen
- No: 3: Effectiven standts die anlaag Sub No: 3: dociret, ausser dass nächst deme wegen der in den Contributional-Stabile Fixo nicht mit einbegriffener Teütschen burgerschaft ein besondere
- No: 4: bezeichnung Sub No: 4: beygelegt wurdet, beobachtet worden.

In angezogenen No: 2: oben ist zu finden, wie dieser District Von denen Reichsfamilien drey dorfschaften in sich entfalte, und ist einzig des Neü Panczovaers anstand wegen eröffneteter Passage mit ohnentgeltlicher Vorspann Von andern zu Viel aggraviret zu seyn.

Die land Miliz besitzt drey orthschaften Alss Topola ein Separirt Kleines heyduckhen Dörfel, nächst Pancsova, Kubin, und Dubovaz in welch letzteren noch: 3: Familien landes Contribuenten mit ansässig seyndt, wie erstere Subsistiren lit: E: bemereket, bey der Kubiner stehet ein hadniak

- Lit: E: mit Vermög lit: F: einbegriffener Mannschaft:
- Lit: F:
- Lit: G: Die Dubovazer ut lit: G: hingegen ist eine deren flichtigsten, auch angränzungen wegen die umbständlichste, wovon die sich daselbten, wie anderwerths seithero aufgehaltene flüchtlinge an seine gehörde redressiret worden, diese drey seynd ebenmässig mit der Sub lit: D: berührter Capitulation ein gleichen formb Versehen.

Überfuhren begreift dieser District in sich zwey über die Donau, alss zu Porza und Kubin, welche zwar die Ser-

vianer occupiren, wo Jedoch letztere anfangs Banatischer seithen Versehen, nun aber quo Jure ohnwissend hinüber gezogen worden: über die Temes zu Bancsova is eine, ohne deren auf den Belgrader weeg über die Marrast geschlagene- und schüfflast (?) bruckhen, welche letztere Von Pancsovaer bruckh-Ambt Cultiviret werden;

Es hat also umbe und in sich dieses Pancsovaer Teritorium die Fluss Donau, Temes, und Ponjaviza, der zu Dubovaz die Donau erreicht, und besitzen in ergebnen Fischfang Verschiedene-mittlerer gattung und beglückht seegen, sonsten aber gleich dem Betskerreker District, die ofene Heydt, entgegen Schönsten, auch Vor heüer wohlgerathene feldfrüchten, wiss-wachss, und nutzbahre. Viechhandlung, pflanzen sich an drey orthen weingärten, an praedien aber in obiger Beschaffenheit.

Die in Vorigen District Beschriebene Käfer haben hier orthig in zweyen dörfern, sonstig aber an Meisten orthen dieser drey und zwaintzig Bewohnte orthschaften schaden Verursachet;

Nächst pancsova ist ein Caludier Closter, Begehren respectu des Horn Viechss ad rem mercatoriam gehöriges nichts, sondern dociret Beylaag Sub Nr: 5: Ihrem standt Sie liegen in einem Kleinen wädl, so hierin einzig Vorhanden, Jedoch bey einer angenehmen Situation.

Die bey Ihnen zur handt arbeith Von nächstem Dorfe aufhaltende 4. ledige Köpfe seynd unter denen Contributionsmässigen mit eingebracht.

Közli: BARÓTI LAJOS.

(Folytatása következik.)

Szalanka	Egres
Szvese	Föllach
Szent Lőrincz	Nerogszogh (talán: Horogszegh)
Telegd	Hollos
Tervar	Homoker
Nad Udvar	Hoszufalu
Valkony	Sruta
Zombor. Sarthyak.	Szülös
Item Ultrà Seù Trans-Fluvium	Szanat
Marus.	Szad-Egyhasz
Cziska	Töröfd
Bendentegh	Taromi
Dombegyhaz	Talamiti
Jagad	Vizesgyan
Kalesafalva	Zadellak
Konos	Fura
Leros	Nagy Ers
Kutas	Nagy Jankahida
Pap Kerestur	Korhenka
Tüzkosz	Lorant
Volnok	Palotta
Vasanto	Pýryemos
Becse	Sayti, vel Sautin
Beskersehe	populosa
Berefula	Sarafalva
Bresnyo	Szentulya.
Dosk	

T Á R C Z A.

JEGYZŐKÖNYV,

mely fölvétetett Temesvárott 1890. június hó 25-én a „Dél-m. tört. és rég. Muzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, társ. igazgató, mint elnök, Patzner István, főtitkár, dr. Számek György, titkár, dr. Niamessny Gyula, társulati ügyész, Nagy György, Rácz Athanáz, Jeszenszky Béla, Derera Izrael, Wimmer József és Miku Emil, választmányi és rendes tagok.

39. Elnök az egybegyült tagokat üdvözölvén, az ülést megnyitja.

40. Patzner István, főtitkár felolvassa az utolsó választmányi ülés jegyzőkönyvét.

Eszrevétel nélkül hitelesítettik.

41. Főtitkár előterjeszti következő jelentését a mult ülés óta előfordult nevezetesebb mozzanatokról és beérkezett adományokról:

Tisztelt Választmány!

I. Mindenekelőtt van szerencsém azon határozatokat előterjeszteni, melyekről f. évi május hó 28-án megtartott VI. rendes közgyűlésünk végzése szerint a t. választmány is értesítendő.

a) Az említett közgyűlés 3. számú végzése által kiküldött bizottság a közel mult napokban átnyujtván parnói dr. Molnár Viktor főispán úr ő méltóságának a közgyűlés üdvözlő átiratát, egyben felkérte, hogy társulatunkat pártfogolni kegyeskedjék; mit ő méltósága nemcsak a legkészségesebben megígért, hanem egyszersmind kijelentette, hogy be fog lépni tagjaink sorába is. Ugyane küldöttség Brankovics György patriareha ő nagyméltóságánál is tisztegett, megválasztatása alkalmából a társulat üdvözlését tolmácsolván; ő nagyméltósága köszönettel fogadta az üdvözlést s kinyilatkoztatta, hogy alapító tagjaink sorába óhajt lépni.

b) A 4. számú végzéssel közgyűlésünk egyhangulag elfogadta ifj. Ormós Zsigmond, társulati igazgató azon indítványát, hogy Dessewffy Sándor ujonnan kinevezett esanádi megyés püspök ő méltóságának fogadtatása alkalmával társulatunk egy küldöttséggel szintén

képviseltesse magát. E küldöttség tagjaiul ugyanez alkalommal megválasztattak ugyan — egy később fölkérendő elnök vezetése alatt — ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató, Pfeiffer Antal, dr. Laky Mátyas, Wimmer József és dr. Niamessny Gyula vál. tagok, de azon megjegyzéssel, hogy minél nagyobbszámú megjelenésre az összes választmányi és rendes tagok is felkérendők; s épen ez okból van szerencsém e végzést a t. választmány előtt ujlag fölemlíteni.

e) A közgyűlés alkalmával előterjesztett főtitkári jelentés kapesán Klein Jakab társ. tag indítványozta, hogy a muzeum-társulat a nagy közönség érdeklődésének fokozása czéljából az alapszabályok 2. és 5. §-ának keretén belül a modern képzőművészetet (építészet, szobrászat, festészet), a műpart és aesthetikát is felkarolja és váltakozó e nemű kiállítások és felolvasások által a fenti czélt minél nagyobb mérvben elérni törekedjék. A közgyűlés ez indítványt többek felszólalása után elvben elfogadván, a választmányhoz teszi át azzal, hogy annak mikénti kivitelét illetőleg az ügyet tanulmányozza s erről egy későbbi ülésen jelentést, illetőleg javaslatot adjon. Kérem tehát ez iránt is a t. választmány szives intézkedését.

d) Az 1890. évre a választmány által előlegesen megállapított s az 1890. évi ápril hó 29-én tartott rendes havi vál. ülés 32. számú végzéssel kiegészített költségvetést az idézett közgyűlés 8. számú határozatával szintén elfogadta; de egyben elfogadta dr. Laky Mátyas társ. tag azon indítványát is, hogy a jövő 1891. évtől kezdve, a mennyire lehetséges, a költségvetést megállapító bizottság gondoskodjék az Értesítő munkatársainak honorálásáról is. Ez indítványt a közgyűlés további intézkedés végett szintén a t. választmányhoz tette át.

Végül e) az elhunyt választmányi tagok helyére a közgyűlés 10. sz. határozata szerint megválasztattak az alapító tagok közül: Jeszenszky Béla, Derera Izrael és Temesvármegye közönsége, a rendes tagok közül Mály István és dr. Telbisz Károly.

Ezek azon végzések, t. választmány, melyeket részint tudomásul vétel, részint további intézkedés végett előterjesztem kellett.

II. Ugyancsak az említett közgyűlés 11. számú végzésével az ünnepélyes megnyitás napjául f. évi október hó 5-ét tűzte ki. Ámde a következő napon vagyis október hó 6-án Arad városa rendez nagyobb szabásu ünnepélyt a tizenhárom vértanu emléksobrának leleplezése alkalmából, s azért tekintettel e körülményre, nehogy a két ünnepély bármely tekintetben is egymásra hátrányos legyen, kérem a t. választmány szives határozatát az iránt, nem volna-e jobb az ünnepélyes megnyitás napját egy héttel későbbre vagyis október hó 12-ére halasztanunk?

III. Van szerencsém jelenteni, hogy Gózszy Mátyas, temes-gyarmatai plebános, ki nemrég a társulati tagok sorából való töröltetését kérte,

szóbeli felvilágosításomra kijelentette, hogy tagul továbbra is megmarad, ellenben Beniczky Sándor társ. tag a tagok sorából való töröltetését kéri.

IV. A mult ülés óta éremgyűjteményünk gyarapítására Deményi Jakab úr ajándékozott egy a zsebelyi határban talált ezüst római pénzdarabot; a többi beérkezett adományokat közgyűlési jelentésembe foglaltam; azonkívül éremgyűjteményünk a következő darabokkal szaporodott:

Jelentés

a Társulat által vett 8 db ezüst tallerről és Uhrmann Henrikné által adományozott 1 db ezüst emlékéremről:

A) 1 db. 1777. évből	} Szász választó fejedelemség tallérja Frid. August D. G. Dux. Sax. Elector felirattal, a fejedelem arczképe-s az ország ezimerével.
1 db. 1786. „	
1 db. 1790. „	
1 db. 1805. „	

1 db. Szász királysági tallér 1812, Frid. August. D. G. Rex Saxoniae felirattal, a király arczképével s az ország ezimerével.

1 db. velencei köztársasági tallér 1795-ből Ludovico Manin Duce és Republica Veneta felirattal.

1 db. osztrák Mária Theresia korabeli tallér 1780.

1 db. belga tallér 1800. évből.

B) 1 db. négyszögű foggantyuval ellátott ezüst emlékérem 1723. évből. Uhrmann Henrikné ajándéka.

C) Deményi József által adott 1 db. ezüst Augustus korabeli római pénz.

Temesvár, 1890. május 28-án.

Dr. Számek György,
titkár.

Ezzel kérem a t. választmányt jelentésem szives tudomásul vételére.
Temesvár, 1890. június 25-én.

Patzner István,
főtitkár.

A jelentés tudomásul vétetik és az adományozóknak, névleg Uhrmann Henrikné úrnőnek és Deményi Jakab urnak helyben, kik érmeiket ajándékoztak, jegyzőkönyvi köszönet szavaztatik; a titkárság pedig utasittatik a nyert tárgyak megfelelő elhelyezésére.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg értesítettik.

42. A főtitkári jelentés azon pontjára, mely szerint parnói dr. Molnár Viktor főispán ur a közgyűlés által kiküldött bizottságnak megígérte, hogy tagjaink sorába be fog lépni s társulatunkat pártolásába veendi; — mely szerint továbbá ugyane küldöttség Brankovics György gör. kel.

patriarchánál is tisztelegvén, ő nagyméltósága az üdvözletért köszönetét nyilvánította s alapító tagjaink sorába is belépett:

A választmány, e kettős örvendetes eseményt lelkes éljenzéssel tudomásul vevén, elhatározza, hogy a nagylelkű pártolásért köszönetet mond s erről Brankovics György patriarcha ő nagyméltóságát átíratban értesíti, melynek elkészítésével Patzner István főtitkárt megbizza.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesítettik.

43. Főtitkár előterjeszti a f. évi május hó 28-án tartott VI. rendes közgyűlésnek 4., 5., 8. és 10. számú határozatait, melyeket a közgyűlés további intézkedés végett a választmányhoz tesz át.

A választmány e határozatokat tudomásul veszi s főtitkárt utasítja, hogy a mint az ezen határozatokban megjelölt intézkedések szükségessége, illetőleg ideje elérkezik, arra a választmány figyelmét felhívja.

Miről Patzner István, főtitkár, végzésileg értesítettik.

44. Főtitkár felhívja a választmány figyelmét ama körülményre, hogy midőn f. évi közgyűlésünk a muzeum ünnepélyes megnyitásának napját október hó 5-ére tűzte ki, nem vette számításba azt, hogy október hó 6-án a szomszéd Arad városban lesz országos ünnepély, s így jobb volna részünkről az ünnepélyes megnyitást egy héttel későbbre azaz f. évi október hó 12-ikére kitűzni.

A választmány ez indítványt egyhangulag helyesli, a közgyűlési határozatot kivételesen annak értelmében módosítja s a főtitkárt utasítja, hogy az ünnepélyes megnyitásra való meghívásokat s egyéb intézkedéseket ez újabb megállapodás szerint teljesítse, névleg pedig az állandó rendező bizottság tagjait értesítse.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg értesítettik.

45. Főtitkár jelenti, hogy id. Gózszy Mátyás, gyarmatai plebános társ. tag, ki egy korábbi ülésen a tagok sorából való töröltetését kérte, most szóbelileg újból kijelentette, hogy a társ. tagok sorában továbbra is megmarad. Ellenben Beniczky Sándor tag kilépni óhajt.

Gózszy Mátyás társ. tag megmaradása örvendetes tudomásul vétetik, Beniczky Sándornak kilépése pedig, minthogy azt a kellő időben jelentette be, ha tagdíj-hátraléka nincs, elfogadtatik.

Miről Patzner István, főtitkár s általa Beniczky Sándor és Troszt József, társ. pénztárnok végzésileg értesítettnek.

46. Dr. Számek György, társ. titkár felolvassa Milleker Bódog, társ. tag ily című munkálatát: „A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja.“ I. rész.

A választmány a rendkívül érdekes dolgozatot nagy figyelemmel hallgatta meg; érte a szerzőnek köszönetet szavaz és az „Értesítő“-ben közzétenni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár, s általa Milleker Bódog, társ. tag végzésileg értesítetnek.

47. Ezzel a tárgysorozat kimerítve lévén, elnök a választmánynak köszönetet mond s az ülést bezárja.

K. m. f.

Rácz Atanáz,
választ. tag, helyettes elnök

Patzner István,
főtitkár.

Egyveleg.

A szt. korona visszahozatala.¹⁾ A már testileg, lelkileg megtörött II. József 1790. január 28-án kibocsátott rendeletben újításait eltörölvén, mindent azon állapotba helyezett vissza, melyben azokat 1780-ban találta, kivéve a vallási türelmet, lelkészségek szabályozása, s a jobbágyok állapota iránt rendeleteit, melyeket teljes épségben megtartani kívánt. Pár nap múlva ezután a szt. koronát is visszaküldötte Budára.

Bár többen kutatnának szent koronánkat illetőleg, sok becses adatokra találának. — Levél és könyvtárainkban több eddig földolgozatlanul rejlő adatok lehetnek. Kutassuk ki ezeket, szedjük rendbe s hozzuk a nyilvánosságra, itt volna az ideje, minden hasznavehetőt, habár csak mustármag, kiböngészni, összehordani, a jelentéktelennek tetsző, de azért igen sok esetben fontos morzsákat, hogy el ne vesszenek, rakásra gyűjteni, napfényre hozni, és ez által sokaknak kedves olvasmányt nyújtani.

Kutatásaim eredménye eme néhány sorban foglalt verszet. Leirom szörül szóra, a mint följegyezve találtam.

Anno Dom. 1790. prost sexennale exilium Sacra Magnae Hungariae Corona die 18 febr. Vindobona in Patriam remissa, ipsa die Köptsenium, sequenti Jaurinum adlata, die 20 Strigonium gratissima hospes sub tectis Ven. Acapituli per noctem quievit, Occasione huius sequens chronosticon resplenduit:

DoMVs CapItVLI eXCepIt StrIgonII hospItIo HVngarIae pIgnVs.

Locutio Sacrae Coronae ad Cives.

Exul eram, peregrina fui, captiva revertor;
Iam cupio Patrios Laeta videre Lares.
Multa tuli, sed cunctis nunc exempta periclis.
Pannoniam repeto, et reddere cuncta volo.
Passa diu gemui saevis conclusa latebris.
Nam viduata solo, concidit omne decus.
Pannoniae nec lux, nec lex, nec Rex fuit ullus,
Cum nulla in regno sacra Corona fuit.
Austria me tenuit, stringens austera catenis,
Sed lachrymis Patres me redemere mei.
Plaudite nunc Cives Regni Redeunte Corona,
Quod vos planxistis jam Diadema redit.
Saepius implestis lachrymosis quaestibus aures,
Patria laesa iacet, cum diadema latet.
Infaustum regnum, cui charum pignus ademptum,
Sustulit ille caput qui diadema rapit.
Vos Patres Patriae vestras huc tendite curas,
Amplius hanc neplus Hunnus amittat avim.
Exul erat, peregrina fuit, Captiva redivit,
Intemerata tamen Virgo Corona manet.

¹⁾ A „Magyar Állam“ egy régibb számából vettük át ez érdekes adatokat.

Nam ut primum haecce fuit frons sancti cincta corona,
Indignum nunquam cinxerat illa caput.
Nunc tamen Omnipotens cui rerum summa potestas,
Me raptam Patriae reddidit ille meae.

Gemitus amoris ab exilio in Patriam reducis S. Coronae.

Tempus solatii — Finis exilii,
Iam reddor Patriae — Almae Hungariae,
Redempta Lachrymis, — Patrum uberrimis,
Sex annis latui, — Ast semper gemui,
Quod Hunnae Solio, — Nec reddar folio,
Corona Patriae — Dulci Hungariae.
Nunc tandem redeo — Gaudentem video,
Totam Pannoniam, — Suavem prosapiam.
Iam spargam lilia, — Regno solatia
Veni Strigonium, — Ad Sponsi solium,
Haec urbs hunc genuit, — Qui scythas domuit,
Quaero Apostolum, — Fidelem populum.
Domus Capituli, — Sacraei populi
Dedit hospitium, — Grande solatium.
Nam hi sunt Aemuli — Regis apostoli.
Invicta pectora — Sunt regni pignora,
Murus Ecclesiae, — Lumen Pannoniae
Defendunt Patriam, — Moestam Hungariam.
Eram hic pluribus, — Aucta honoribus,
Quinque comitibus, — Data conspectibus,
Patriae Patribus, — Regni Proceribus.
Fidele Civium — Vidi obsequium
Armati Juvenes — Ornatae Virgines
Praestant solatia, — Per Urbis Spatia.
Cospexi plurima, — Domorum lumina,
Vidi ardentia, — Corola gementia,
Nam eram plurimis, — Hic visa lachrymis,
Charis hospitibus, — Meis comitibus,
Nunc grates refero, — Nam Budam propero,
Raptoris spoliū, — Ad sponsi solium.
Iam cras sub vesperam, — Amplectar dexteram.
Hic sponsi svavibus, — Fruar amplexibus.
Exuta tristibus, — Priscis gemitibus,
Vide Pannonia, — Quae quanta, qualia,
Per regni spatia, — Manent solatia,
Recedant Vetera, — Nova sint Omnia
Hoc magnae Dominae, — Felici omine,
Gestum attribue, — Et temet imbue,
Antiquis moribus, — Missis erroribus,
Mater, et Domina, — Mariae nomina,
Nota sunt Patribus, — Hunnis Prioribus,
Si haec aequalia, — Sum Matris Filia.

Közli: **Hermán Jeremiás**, mk.
Sz.-Ferencz rendi tanácsos.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1890-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdijas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik id. Ormós Zsigmond, társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik év 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1890. szeptember 20-án.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke-
resések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminárium) intézendők. Kéz-
iratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel
fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a
füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben
a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivatalánál
megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam I. II. III. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

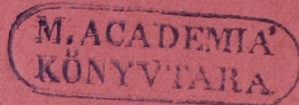
PATZNER ISTVÁN,
FŐTTKÁR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

VI. ÉVFOLYAM. — IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1890.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSÁJTÓN.

TARTALOM.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai. (Vége.) — <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	203
Centum putei. — <i>Milleker Bódogtól</i>	214
Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárról és Délmagyarországról. (Vége.) — Közli: <i>Dr. Berkeszi István</i>	218
ADATTÁR: Jelentés a Bánság 1731-iki összeírásáról, különösen a becskerekí, pancsovai, új-palánkai és verseczi kerületek akkori állapotáról. (Vége.) — Közli: <i>Baróti Lajos</i>	229
TÁRCZA: A délmagyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat rendes havi választmányi ülése 1890. szeptember 18-án	235
" " " " október 29-én	238
" " " " november 26-án	241
" " " " december 17-én	243
Tagok jegyzéke	247

ÉRTESÍTŐ

A DÉLMAGYARORSZÁGI

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

VI. ÉVFOLYAM.

1890.

IV. FÜZET.

Az aradi prépostság és káptalan birtokai.

Irta DR. KARÁCSONYI JÁNOS.

(Vége.)

39. Nagysáros.

Zarándmegyei helység volt Sikula körül. 1522-ben Vátyoni Mátyásnének engedte át a káptalan Csolt feléért. (Lásd Kissáros.)

40. Novák.

Feküdt a Maros partján Zábrány és Hidegkut körül. Jelenleg ilyen falu ott nem létezik. Egyike azon kevés birtokoknak, melyekről azt állíthatjuk hogy még az alapító II. Béla adományozta az aradi egyháznak.¹⁾ 1377-ig hihetőleg közös volt a káptalan és prépost között, mert ez évben egy aradi kanonok nemcsak a káptalan, hanem a prépost nevében is tiltakozik elfoglalása ellen.²⁾

Mindamellet, hogy még az alapítótól nyerte e helységet az egyház, a XIV-ik században ennek birtokában is megtámadták. 1355-ben a Laczkffyak öse László, András, Pál és Mihály fiaival együtt elfoglalta a káptalan ezen és még két más birtokát, mi ellen György éneklőkanonok a váradi káptalan előtt tiltakozott.³⁾ Ugy látszik a tiltakozásnak volt sikere, a káptalan visszanyerte jogos tulajdonát. 1377-ben már ismét háborgatták e helységet a Laczkffyak, Miklós, Pál és Mihály; a mi ellen egy aradi kanonok saját és a prépost nevében a váradi káptalan előtt nyújtott be tiltakozást.

Nem sokat ért ezen tiltakozás sem. 1378 táján András vajda fiai György és Imre, úgy látszik bosszúból, hogy Mikelaka birtokától elestek, e helységre rohantak és azt lefoglalták.

¹⁾ Tört. Adatt. II. évf. 256. l.

²⁾ Tört. Adatt.

³⁾ U. o. 257. l.

A káptalan természetesen pört kezdett 1379 körül. Panaszára Szepesi Jakab országbíró meghagyta a csanádi káptalannak, hogy a káptalant Novák helység birtokába iktassa be és azt ezzel foglalja vissza. A csanádi káptalan teljesítette a megbízást, de a mint Pál pap és a királyi ember a beiktatást végrehajtani akarták, akkor László, György mester szolgája, György és Imre nevében a beiktatásnak ellenmondott. A királyi és káptalani embereknek tehát nem volt más hátra, mint Györgyöt és Imrét megidézni Szt. János nyolczadára Lajos király elé, mit a csanádi káptalan jelentésére meg is tettek 1379-ben.

Az ügy Lajos király, Szécsi Miklós és Kapolyai János országbírók előtt meghányattatván és különbözőképen elhalasztatván, végre 1382-ben Szt. Mihály nyolczada tüzetett ki, melyen Laczkffy Imre a törvényszék előtt megjelenjen és ellenmondását igazolja (György úgy látszik már ekkor félbehagyta a pörölést). Szt. Mihály nyolczada elmúlt, de Imre nem jelent meg. A káptalan most a háromszoros visszafoglalás (tritaria recaptivatio) útján kísértette meg hozzájutni jogos birtokához. Háromszor akarta magát beiktattatni e birtokba. Laczkffy Imre persze mindannyiszor ellenmondott, de megidézttetve nem jelent meg. Midőn ez megtörtént, 1385-ben Tamás örkanonok a csanádi káptalannak ezen 3 meghiusult beiktatásról szóló jelentőlevelével, továbbá Lajos király, Aradmegye, Szécsi Miklós és Szentgyörgyi Tamás országbíró leveleivel megjelent Bebek Imre országbíró előtt s bebizonyítván, hogy Laczkffy Imre háromszor megidézttetve sem jelent meg, igazságot követelt. Nevezetesen előmutatta II. Béla kiváltságlevelét, a csanádi káptalan egy határjárást végző levelét, a váradi káptalan által kiadott tiltakozásokat, melyek mindegyikében Novák az aradi káptalan birtokának volt nevezve. Ekkép tehát bebizonyította az aradi káptalan jogát Novák helységre.

Bebek országbíró mindezeket tekintetbe vévén, Imre gróft a megjelenés elmulasztása miatt „in contumaciam“ elítélte és a váradi káptalant megbízta, hogy már most István gróf ellenmondását tekintetbe sem vévén (az „in contumaciam“ nyakas meg nem jelenés rendes következménye volt, hogy ellenmondása érvénytelen lőn) az aradi káptalant véglegesen beiktassa Novák birtokába. 1388-ban a váradi káptalan a megbízást teljesíté.

Ezzel azonban a pörnek nem lőn vége. Laczkffy György és Imre, alig távoztak a káptalani és királyi emberek s az összehítt szomszédok, újra a helységre rontottak s azt lefoglalták. Míg a káptalan e hatalmaskodás ellen újabb lépéseket tett, meghalt Laczkffy György és Imre, jogaikat és birtokaikat a többi

Kerekegyházi Laczkffyakra, Mihályra és Lászlóra hagyván. Ezek folytatták az erőszakoskodást s azért a káptalan ellenök is pört kezdett. 1399-ben Szt.-György napján megjelent Gellért aradi kanonok Zsigmond király előtt s előmutatván Bebek országbíró ítélő és a váradi káptalan iktatólevelét, igazságot követelt. De minthogy az alperesek távol voltak, Zsigmond király egyelőre csak annyit tehetett, hogy ezeket maga elé idézze, minek végrehajtásával a váradi káptalan lón megbizva.¹⁾

A pör további folyamát nem ismerjük. De minthogy 1561-ben Novák ismét az aradi káptalané volt, következtetjük, hogy végre is az igazság győzött. 1566-ig birta még a káptalan Novákot, de akkor Araddal együtt a töröké lett, a kinek uralma alatt el is pusztult.

41. Ség.

Földváry összeírása szerint Papokszeghy. Fábián szerint a mai Ségá pusztán Arad tőszomszédságában feküdt. Erről is csak egy pör folytán nyerünk tudomást. 1411-ben Rozgonyi Simon országbíró, miután az aradi káptalan az ország szokása szerint megtette e helység ügyében a háromszoros visszafoglalást (recapitatio) és Benkefalvi Benke Péteren kívül más ellenmondó nem jelentkezett, másrésről pedig a határidő lejárt a nélkül, hogy Benke Péter a bírók előtt megjelent volna. Séget az aradi káptalannak oda itéli s a beiktatással a esanádi káptalant bizza meg. A beiktatás Benke Péter és a többiek ellenmondása daczára csakugyan megtörtént.²⁾

A esanádi káptalan ezen iktatólevelében Ség egyszerűen mint a káptalan birtoka említettik. Az egri regestrum is azon birtokok közé sorolja, melyek egészen az aradi káptalané voltak. Pedig ez aligha igaz. Mert midőn Székelyszegi Antal a káptalan birtokain elkövetett hatalmaskodása alkalmával Séget is megrohanta (lásd Csolt), az e végből kiküldött királyi emberek közt említettik „Szár András, a nevezett Ségről“ is (Andreas Zaar de Ség praedicta.³⁾ Ezen már nevezett Ség pedig a káptalan birtoka volt, melyben eszerint Szár András is birtokos volt, mert csak így vehette innen előnevét. Meglehet hogy a káptalan eleinte csak egy részét birta Ségnek s utóbb szerezte meg a többi részét. Alkalmasint még egy másik Ség is létezett Arad

¹⁾ Tört. Adatt. II. évf. 254—258. II.

²⁾ Fábián i. m. 250. I. Tört. Adatt. II. évf. 214. I.

³⁾ Tört. Adatt. 381. I.

körül, s hogy ettől a káptalan birtokát megkülönböztesse a nép, ezt Papökséginek nevezte el.

42. Simánd.

Régibb neve Apás. A XV. században város és a Körös-Marosköz egyik fontos helye volt. 1470-ben már vásárai is voltak.¹⁾ Az aradi káptalan régtől fogva jogot tartott hozzá vagy legalább egy részéhez. Már 1387-ben is tiltakozott az ellen, hogy Apás és Szentkirály falvak a Losonczyaknak adassanak.²⁾ A tiltakozás hasztalan volt, mert Simánd mint a gyulai uradalom egyik része, a Losonczy és azután a Maróthy család kezére jutott, legalább Simánd világosan benne van a Maróthyak 1403-iki adománylevelében, sőt benne van az aradi káptalan 1404-iki iktatólevelében is.³⁾ Miért, miért nem, a XVI. században pört kezdett az aradi káptalan e város birtokáért. Ezt pedig a következő alapon indította meg: Brandenburgi György örgróf 1510-ben adománylevelet eszközölt ki magának Simándra a királytól és a mint gyanítják, a budai káptalan emberével az ország régi szokása és minden jog ellenére nem nappal, hanem éjjel a szomszédok és határosak távollétében tolvaj módon iktattatta be magát Simánd birtokába, s azt azontúl mintegy jogosan a maga számára foglalta le.

Bessenyődi Ferencz, az ekkori aradi olvasó kanonok, hallván ennek hírért, két társával együtt azonnal Csanádra sietett s ott két tiltakozványt nyújtott be. Az egyikben Simánd, Meszt és Décse káptalani birtokok eladományozásának és lefoglalásának mond ellen,⁴⁾ a másikban pedig különösen Simánd elidegenítése ellen tiltakozik s azért ünnepélyesen óvást tesz Simándnak a király által való eladományozása és Brandenburgi György által történt elfoglalása ellen.⁵⁾

A tiltakozás keveset ért. A dolog ismét pörre került. Azonban a hatalmaskodó magas állása (a király nevelője volt) és a pór háború sokáig késleltették az ügy eldöntését. Végre sok huzás halasztás után Báthory István nádor 1519-ben Szt. Mihály nyolczadán oda ítélte a káptalannak Simándot. De még most hátra volt a beiktatás.

Mintha sejtette volna a nádor, hogy ítéletének végrehajtása nehezen fog menni, nem, mint rendes körülmények között szokás

¹⁾ Békés vármegye hajdana, II. rész, 82. l.

²⁾ Fábán i. m. 153. l.

³⁾ Müncheneri oklevél másolatok a békésgyulai muzeumban.

⁴⁾ Haan i. m. II. rész, 111. l.

⁵⁾ Fábán i. m. 232. l.

volt, valamelyik megyei királyi embert bizta meg a beiktatással, hanem e végből külön tisztet küldött ki a királyi curiából, Csernelházi Ambrust. Ez egy csanádi kanonokkal, a zarándmegyei szolgabírókkal, Pisky Györggyel, Pálffy Gergelyvel, Szabó Jánossal és Lukácsy Mihálylyal és a többi szomszéd nemesekkel együtt megjelent Simádon. Megjelent több aradi kanonok is élükön Eszéki Vitossal. De, a mint az ünnepies beiktatás kezdetét vette, egyszerre a simándi lakosok, nem tudni mi okból, de mint általánosan hitték, Brandenburgi György és tisztei által felbujtogatva, a harangokat félreverik, fegyverre kapnak s a beiktató bizottságot megrohanják. Az utban álló káptalani jobbagyokat buzogányokkal és ólmos botokkal szétverik és nagy lárma és szitkok közt a káptalani és nádori embereket s az aradi kanonokokat támadják meg, s ha a nemesek közbe nem lépnek, dühökben mindnyájokat leölik. A nemesek a küldöttséget ekkép megmenték ugyan, de a beiktatás mégis elmaradt, mert valamennyire helyreállván a rend, Sombolyi Nagy István Brandenburgi György nevében kivont karddal állott ellen a beiktatásnak, s őket ettől visszaűzte.

A beiktatás tehát meghiusult. De a káptalan nem vesztette el reményét. Most ezen visszaűzés (repulsio) czimén kezdett pört Brandenburgi György ellen. Ebbeli lépései közül tudjuk még azt, hogy a királyhoz fordult s attól parancsot eszközölt ki, hogy a csanádi káptalan ezen meghiusult beiktatásról illetőleg visszaűzésről szóló jelentő levelét az aradi káptalannak adja ki, mert ennek azon levélre jogainak megóvása végett szüksége van.¹⁾ A pör további folyamát nem ismerjük. Csak az bizonyos, hogy a káptalan Simándot többé nem nyerte vissza. Hihetőleg a pör elhuzódott egész 1526-ig. Ekkor pedig minden rend fölbomolván a káptalan hiában kereste jogát. Annál is inkább, mert Simánd a gyulai uradalomhoz csatoltatva ezzel együtt Czibak Imre, azután pedig a Patóczyak kezére került. Ezek ellenében pedig Zápolya király sem tudott parancsainak érvényt szerezni, annál kevésbbé a védtelen aradi káptalan. 1561-ben Simánd a gyulai várhoz tartozott.²⁾

43. Soprony.

Most Sofronya puszta Aradmegyében. Czibak Oswald adományozta a káptalannak.³⁾ 1499-ig csakugyan a káptalan birta. 1561-ben már mások kezén volt.

¹⁾ Tört. Adatt. III. évf. 49—52. II.

²⁾ Fábán i. m. 27. I.

³⁾ U. o. 258. I.

44. Szelevény.

Kis falu a Tisza és hármás Körös között, Külső-Szolnok, illetőleg Hevesmegyében. Azelőtt Csongrád megyéhez tartozott. Csak egy negyedrésze volt a káptalan birtoka. Ebből is ki akarták forgatni a szomszéd nemesek: Farki István, Bökényi Keserű János és Szelevényi László. 1454-ben ezen birtok el volt idegenítve és midőn a káptalan be akarta magát vezetetni, az említett nemesek ellene mondtak.¹⁾ Ugy látszik, később mégis a káptalan győzött, mert 1561-ben az aradi káptalan is előfordul a szelevényi birtokosok közt.²⁾

45. Szentandrás.

Falu Temesvár közelében. Az 1380-iki osztozkodáskor a prépostnak jutott.³⁾ Az egi regestrum tanúsága szerint azonban nemcsak ezen egy falu, hanem egész vidék. Szentandrás vidéke tartozott az aradi prépostsághoz 24 helységgel.⁴⁾ Azonban a kései tudósító itt egy kissé nagyított, vagy a „villa“ szó alatt csak majorokat értett.

46. Szentgyörgy.

Arad szomszédságában Mondorlak és Glogovác közt fekvő falu volt.⁵⁾ Most már nyoma sincs.

47. Szentiván.

Földváry összeírásában helytelenül Szentistván. A mai Glogovác mellett, ettől keletre feküldt. Az aradi káptalané volt már 1499-ben. Ez évben a káptalan egyik szentiváni jobbágyát, Szakállos Pált, többekkel együtt Kis-Rékasra küldötte, hogy az ottani erdőből épületfát szállítson Aradra. A jobbágyok el is indultak, de, a mint a Maroson átkelve Szódi városba jöttek; Szalathiel Bertalan, a szódi kastély várnagya, a kastély urának Ongor Jánosnak meghagyásából megtámadta őket és Szakállos Pált elfogta, megkorbácsoltatta és egy törrel a nyakán küzdés közben megsebezte; ezután pedig börtönbe vetette, hol Szakállos Pál kapott sebeiben meghalt. A szegény jobbágyoknak még a tisztességes temetést sem adták meg, hanem harmadnapra testét máglyán elégették.⁶⁾ A káptalan ez ellen vizsgálatot sürgetett, de

¹⁾ Fábán i. m. 230. l.

²⁾ Tört. Adatt. I. évf. 376. l.

³⁾ U. o. II. évf. 141. l.

⁴⁾ Magyar Sion IV. évf. 803. l.

⁵⁾ Fábán i. m. 216. l. és a Mercy-féle térkép.

⁶⁾ Tört. Adatt. II. évf. 380. l.

vajjon kapott-e kárpótlást nem tudható. Falu volt Szentiván még 1561-ben is; a török uralom alatt csakhamar elpusztult, 1607-ben már mint Aradvárosához tartozott pusztát adta Rákóczy Zsigmond a ráczoknak.¹⁾

48. Szentkirály.

Pusztá Aradmegyében Simánd mellett; 1387-ben az aradi egyház közös birtoka volt. János aradi kanonok a káptalan és prépost nevében óvást tesz ezen birtokuk elidegenítése ellen.²⁾ Később azonban ezen birtokát elvesztette, legalább az 1561-iki birtokosok közt az aradi káptalant hiába keressük.

49. Szombathely.

Most Szabadhely oláh falu Aradtól keletre. Bizonytalan, mikor lett a káptalan itt részbirtokos. Egy 1517-iki oklevél szerint több mint 300 évvel azelőtt birt már Szombathelyen némi földeket. No, ha ez áll és a nagyítást belőle elveszszük, már a XIII. században volt itt némi birtoka a káptalannak, de ez csekély lehetett. Nagyobb részét itteni birtokának Keszy Deák Balázstól kapta. Tehát nem az alapító, hanem mások adományából lett Szombathely egy része az aradi káptalané.

Ezen birtok miatt folytonosan torzsalkodtak a káptalan és a kládovai pálosok. Ez utóbbiak szintén Deák Balázs adományozása folytán birtak Szombathelyen némely részbirtokokat. 1484-ben a pálosok panaszkodtak Mátyás király előtt, hogy az aradi káptalan pört indított ellenök, akkor, mikor leveleik nem voltak kéznél s így magokat nem védhették, s ekkép a káptalan győzött s két részbirtokot a pálosoktól elnyert. Mátyás király meghallgatta kérésöket és a pör újból való föl vételét elrendelte.³⁾ A megújult pörnek minő kimenetele lett, nem tudható.

A következő században megváltozott a helyzet. Ekkor a káptalan volt az, ki a pálosok ellen igazságot keresett. A pálosok ugyanis itteni részbirtokaikat, mellőzve az aradi káptalant, a Jaxith családnak akarták eladni, holott az akkori birtokviszonyok között az aradi káptalant, mint régibb birtokost, illették meg e részbirtokok; s csak, ha ez nem akarta volna megvenni, akkor adhatták volna el a Jaxithoknak.

Minthogy a káptalan nagyon szerette volna itteni birtokait a pálosokéval is nagyobbítani, azért éberem őrködött, s mielőtt

¹⁾ Fábrián I. m. 216. l.

²⁾ U. o. 153. l.

³⁾ Tört. Adatt. II. évf. 354., 355. II.

az alkut a pálosok és Jaxithok megköthették volna, mindannyiszor óvást tett és pedig 1511-ben a csanádi káptalan előtt,¹⁾ 1517-ben pedig az aradmegyei alispán és szolgabírák előtt.²⁾

Az Adattárban közölt Földvály-összeírás már „Szabathet“-nek mondja Szombathelyt.

Ekkori birtokosai voltak a káptalanon kívül Dóczy Miklós özvegye és Zeleméry László.³⁾

50. Szunyogszeg.

Egyike a káptalan legrégebb erdélyi birtokainak. 1344 előtt idegen kézen volt; de ez évben István erdélyi vajda elismervén, hogy az hajdan az aradi egyházé volt, ugyanannak Szt.-Mártonban helyezett bizalmától vezetettve visszaadta.⁴⁾ Ettől fogva 1445-ig a káptalan birta. Hunyadi János ekkor tájban valami Stojka nevű oláh hívének akarta adományozni, azonban Miklós aradi kanonok az erdélyi 3 alvajda előtt Hunyadi János kormányzót ezen birtoka eladományozásától, Stojkát pedig annak elfoglalásától eltiltotta.⁵⁾ Ez utóbbi oklevél szerint Fehérmegyében feküdt, de csak pusztá (praedium). Most ilyen helynevet Fejérmegyében hiába keresünk.

51. Torda külvárosa.

Az egri regestrum szerint Torda külvárosában volt egy kis helység (vicus) vagyis inkább hosszú utcza a Szentlélek templomával. Ezen hosszú utcza az aradi prépostságé volt.⁶⁾ Különben ugyanegy volt azon faluval, melyet Egyházfalva néven ismerettünk.

52. Varsány.

A többi hasonló nevű helyektől való megkülönböztetés végett Gyula-Varsány. Itt 1561-ben két nádori kaput birt a káptalan, a mely után 2 frtot és 20 dénárt fizettek az országgyűlésen kivetett adó fejében.⁷⁾

Ezen városok, faluk és puszták képezték az aradi egyház javait. De ezeken kívül föl kell még itt sorolnunk több birtokot illetőleg helységet, mert vagy némi nyoma van annak, hogy az aradi egyház javaihoz tartoztak, vagy pedig kétségtelenül az

¹⁾ Fábrián i. m. 235. l.

²⁾ U. o. 208. l.

³⁾ Tört. Adatt. I. évf. 423. l.

⁴⁾ Tört. Adatt. II. évf. 137. l.

⁵⁾ U. o. 381—382. II.

⁶⁾ Magyar Sion IV. évf. 803. l.

⁷⁾ Kozma Zarándvármegye leírása 15 l.

egyház birtokában voltak ugyan egykoron, de, mivel alighanem eltorzított alakban maradtak ránk s ennél fogva helyes nevük nem volt megállapítható, annál kevésbbé fekvésök, nem akartam a többiek közé sorozni, hanem mintegy függelékként álljanak itt, addig míg újabb oklevelek közlése folytán meghatározhatók lesznek.

53. Aarjan.

Igy van írva Zsigmond király 1399-iki oklevelében. Közös falu volt a káptalan és prépost között, mert a káptalan és prépost tiltakoznak elfoglalása ellen.¹⁾ Ilyen nevű helyet most az alvidéken hiába keresünk.

54. Aranyuth.

Novákkal együtt elfoglalták a szomszéd nemesek.²⁾ Ebből arra lehetne következtetnünk, hogy szintén itt Arad körül feküdt. Különben sem a mostaniak sem a régi helynevek közt ilyen többé nem fordul elő.

55. Barnót.

Most Barnaczell puszta Aradmegyében Világos és Szentanna közt. 1553-ban egy beiktatáson jelen volt Nagy Balázs az aradi káptalan jobbágya Barnót helységről.³⁾ Ha itt a káptalannak jobbágysai voltak, birtokának is kellett lenni. Különben más oklevelekben ennek semmi nyoma.

56. Földvár.

Puszta Világostól nyugatra a világosi uradalomban. A török uralom előtt falu volt. 1434-ben az aradi káptalan is jogot tartott rá, mert midőn az Ország-fiak, János zarándi főispán és Mihály főkamrás, Zsigmond király adományozása révén a falu birtokába magukat beiktatták, a káptalan pört akart kezdeni ellenök. De mivel bizonyos ügyek által akadályoztatva a káptalan a beiktatáskor nem mondhatott ellen, később Pálóczi Mátyás országbíró János, az aradi káptalan dékánja, arra kérte, hogy idéztesse meg az Országokat a megtörtént beiktatás után is. Pálóczi beleegyezett és a csanádi káptalanhoz intézett levelében meghagyá, hogy az Ország-fiakat az aradi káptalan javára megidézze szt. György nyolczadára a király elé.⁴⁾

¹⁾ Tört. Adatt. II. évf. 257. l.

²⁾ U. o. 256. l.

³⁾ Nagy László: A régi Orod dolgai, 1814. 43. l.

⁴⁾ Tört. Adatt. 280—282. ll.

57. Wereth.

Igy van írva az egri regestrumban. Balássy egynek tartja a Földváry-regestrum által említett Erinthel.¹⁾

58. Vonucz.

A kiadott oklevelekben Vonucz Vomuc néven fordul elő. 1343-ban János aradi prépost és káptalan Pető ügyvivő által tiltakoznak ezen helységnek László, a székelyek ispánja által történt lefoglalása ellen. A káptalan mintegy jogezimül felhossa azt is, hogy abban a faluban van egy szt. Márton tiszteletére szentelt templom; s ebből következteté Fábíán azt, hogy a káptalan emlékszerű egyháza Vonucz helységben állott. De hogy ez nem áll, az már abból is kitűnik, hogy az erről szóló oklevél szerint Vonucz helység: „iuxta villam Kerekegyház“ (Kerekegyház falu mellett) feküdt. Kerekegyház nevű falu Arad körül nem volt, tehát nem feküdhett ott Vonucz sem. Az itt említett Kerekegyházzól pedig azt állítja Balássy, hogy az egy a mai Kerekegyház békésmegyei pusztával.²⁾ De ez nem áll, mert a békésmegyei Kerekegyház a török uralom előtt Zarándban feküdt,³⁾ míg az itt említett Kerekegyház, a mint másutt kimutattuk. (Rég. és Tört. Értesítő. 1882. évf. 164—167. ll.) Fellak és Német-Szentpéter közt feküdt. Itt e tájon állott tehát Vonucz is. Volt-e eredménye a tiltakozásnak? bizonytalan, de az bizonyos, hogy e „Vonucz“-ot kár összezavarni az 1266-ban Parabuch kúnnak adott „Vorüs“ helylyel, mert az Csanádmegyében feküdt és egy a mai Varjassal. Éz pedig nem lehetett szomszédja a régi Kerekegyháznak.

59. Vucheeh.

Ily, mindenesetre eltorzított, alakban említi Zsigmond király ítélő levele.⁴⁾ Hol merre feküdt? mi az igazi, becsületes neve? meg nem határozható.

Ha már most végig tekintünk az elsorolt javakon, önkéntelenül is azt kérdezzük Oltványival, hol vannak azok, s ki birtokában most? Csak egy kissé mélyebben kell tekintenünk a hazánk multját fedő lepel alá, és még száz meg száz ily esetet hozhatunk fel, hol az egyház egykor teljes joggal birt javai mind idegen

¹⁾ Magyar Sion IV. évf. 806. l.

²⁾ Magyar Sion VI. évf. 43 l.

³⁾ Haan i. m. II. rész. 164. l.

⁴⁾ Tört. Adatt. 257. l.

kézen vannak és pedig legnagyobbbrészt az államén, úgy hogy a régiek csak egy harmada az, a mit most még az egyháziak bírnak. Tanulhatnának ebből is valamit azok, kik az egyházi javak elvételeét annyira sürgetik, azt t. i., hogy, ha az egyházi javak két harmada nem mentette meg az államot a bukástól, annál kevésbé mentheti meg az utolsó, megmaradt rész igazságtalan elvétele; sőt inkább csak siettetí azt, mert hiszen minden állam csak addig állhat fönn, míg az igazságot és jogot tiszteli.

Centum putei.

MILLEKER BÓDOGTÓL.

Dr. Torma Károly, egyetemi tanárnak 1880—82-ben Dél-Magyarországon tett régészeti kutatásai a római telepeknek egész sorát tették ismeretessé. Így határozott meg akkor Centum putei római castrum helyfekvése is. Neve csak az úgynevezett peutingeri térképen fordul elő „centum putea“ alakban, és kétségtelen, hogy a számos forrás-viztől kapta elnevezését ezen hely. Ezt többen a buziási gyógyvizekre magyarították s e nézet soká tartotta magát.

A rómaiakról ugyanis tudvalevő, hogy a természet által nyújtott előnyöket társadalmi életök berendezésében mindig felhasználták. Ha valahol, úgy bizonyára Buziás táján találhattak egy igényeiknek kitűnően megfelelő vidéket a letelepedésre. Másrészt a gyógyvizek, melyek itt még ma is oly bőven fakadnak a földből, könnyen fürdőépítésre birhatták őket. A római, hol csak szerét tehette, nem is mulasztotta el ezt megtenni. Buziáson annyiival is inkább, mivel a közel vidéken, tekintve a mai hydrographiai viszonyokat, ily kedvező alkalom nem kínálkozott. Régészeink utalnak is itt egy régi római falazatra, mely alá egy dús forrás van rejtve.¹⁾

Nem csoda azért, hogy a nézet, mely Centum putei-t Buziás helyén kereste, meglehetősen általánossá lett, úgy hogy nem csak a régibb, hanem az újabb írók közül is sokan hirdették. Így helyezték Centum putei-t Buziásra Lindenmayer²⁾ és Csajághy is.³⁾ És mégis e nézet anachronisticus. A peutingeri mappa ugyanis szorgosabban megvizsgáltatván, kitűnt, hogy Centum putei Buziás vidékén nem feküdhett, miután ez a térképen mint a Duna folyam balpartjához közelebb fekvő állomás van megjelölve a lederatibiscumi római hadút mentén. Ennek következtében Cenunt

¹⁾ Adattár, II. kt., 409. l.

²⁾ Dr. M. P. Lindenmayer, Die Heilquelle von Buziás.

³⁾ Dr. Csajághy, A buziási ásványvizék leírása.

putei-t többen a Duna balpartjára helyezték a mai Moldova helyére, a hol nevezetes római gyarmatnak kellett léteznie s a hol az itt virágzott bányaművelésnek még fenn vannak nyomai.¹⁾ Tevék ezt nevezetesen Griselini²⁾, Engel³⁾, Schwicker⁴⁾ és mások is. Azonban ezeknek vélekedése is hibás.

A helyeshez közelebb jutottak azok, kik Centum putei-t Moldovától északra helyezték. Így egyesek, kik Szászka helyén keresték⁵⁾. Ezekhez tartozott Forbiger is, kinek véleménye szerint Centum putei Oraviczánál vagy ettől valamivel inkább keletre feküdt⁶⁾. Mások meg nyugatra mentek és telepüket a verseczi hegységtől északra vagy észak-nyugatra helyezték. Így Ukert is, ki azt Oraviczára vagy az Alibunár és Moravicza körüli tájakra⁷⁾, vagy mások, mint Tomaschek⁸⁾ és utána Gooss⁹⁾ és Borovszky¹⁰⁾, kik a Sztamora és Butyin közötti forrásdús vidékre helyezték. Pesty Frigyes, mások után indulva, Moraviczával azonosítja¹¹⁾. Vannak végre, kik a mai German falu mellett tartották keresendőnek, úgymint Ilics¹²⁾, Böhm¹³⁾; Ortway Tivadar is¹⁴⁾ ezt tartotta legvalószínűbbnek.

1881-iki augusztusban Torma Károly, második délmagyarországi utazása alkalmával, fedezte fel Centum putei római castrum maradványait Nagy-Szurdok Krassó-Szörény vármegyei helység mellett. Torma az előtte való napon Varadián Arcidavát fedezvén fel, másnap a Lederata (Ráma, Szerbiában) és Tibiscum (a Bisztra torkolatánál) közötti hadút többi állomásait kereste s a társaságában volt Böhm Lénárttal Centum putei-t a nevezett helységtől északra találta meg.

Centum putei castruma Nagy-Szurdokon kívül, szabad mezőn, jócskán kiterjedt völgykatlan közepén, szelid magaslaton

1) Tört. és rég. Értesítő, I. kt., 103. l.

2) Fr. Griselini, Gesch. d. Temesw. Banats, I. kt., 284. és 294. ll.

3) De expeditionibus Traiani ad Danubium Commentatio, sect. III, p. 245.

4) Schwicker, Gesch. des Tem. Banats, 12. l.

5) Mittheilungen der Central-Commission, 1865. évf., XXXIV. l.

6) Dr. Albert Forbiger, Kurzer Abriss der alt. Geographie, 192. l.

7) Ukert, Geographie der Griechen und Römer, III. II., 615. l.

8) Tomaschek, Zeitschrift f. österr. Gymnasien, 1872. évf.

9) Gooss, Studien zur Geogr. u. Geschichte d. trajanischen Daciens, 45. l.

10) Borovszky Samu, A Dákok, 20. l.

11) Temesvár. Zeitung, 1857. évf., 11. sz.

12) Mittheilungen der Central-Commission, 1865. évf., XXXIV, l.

13) Dél-Magyarország k. történelme, I. kt., 367. l., 10. j. és 369. l., 15. jegy.

14) Ortway, Magyarország régi vízrajza, I. kt., 181. l.

fekszik és — noha a Doklénra vezető út rajta keresztül megy — még szépen kivehető. Némely helyt még 8 méternyi széles és 4 méternyi magas kettős falsánczolatot vehetni észre. A castrum különben 160 m. hosszú és 143 m. széles. Torma és Böhöm ott római tetőeserép- és téglatörmeléket találtak; továbbá egy vasnyilat és egyéb kiesiny, nagyon elrozsdásodott tárgyakat. Ugyanott, az otthelyi földmivesek állítása szerint, 1865 körül, szántás alkalmával, egy körülbelül 0.1 m. átmérőjű, 0.015 m. vastag átlukasztott bronzkorongot, valamint jelentékeny számú érmeket és urnacserepeket találtak¹⁾.

A sánczolat éjszaknyugati lejtőjétől a patak felé mintegy 123 lépésnyire állott valószínűleg a fürdő, melyből néhány év előtt tetemes számú téglát ástak ki házépítésre²⁾.

A szurdoki lakosok a castrum romjait „po gradje“-nek — „sánczolat“-nak — nevezik³⁾. Az egész dűlőnek a neve különben „rovina“, azaz „rom“⁴⁾.

Centum putei nevének jelentése „Százkút“. Eredete könnyen levezethető. Nagy-Szurdok vidéke most is vízforrásai sokaságáról nevezetes⁵⁾. A castrum közelében a völgyzoru-
latokból legalább is tíz helyen gazdag források buzognak ki. A rómaiak aztán a tízes számot egyszerűen százra — incertum pro certo — változtathatták⁶⁾.

Keletkezését e castrumnak nem lehet kipuhatolni. De mivel neve a latin nyelvből van véve és nem, mint a közeli Ber-sovia- vagy Arcidava-éi, a dákoktól származik, bizonyosnak vehető, hogy azt Traján császár már az első dák háború után — 102 körül — katonáival a tibiscumi hadútvonal erősítésére építteté. Szerény katonai útállomás lehetett, mert — a peutingeri táblát kivéve — az ókori forrásművekben említés róla sehol sem tétetik. Célja volt, ugymint a többi útmenti castrumoknak, az utat fedezni és a limes dacicust, a „római sánczot“, mely Temesvármegyében éjszokról délre húzódik, a Duna-Tisza-közben lakó metanasta jászok ellen támogatni.

Helyőrsége a IV. flaviusi legióból került. Ősiky Mihály, volt szurdoki földbirtokos, közölte velem, hogy a hetvenes években az említett castrum helyén mezei munkálatok alkalmával

¹⁾ Tört. és rég. Értesítő, IX. évf., 58. l. (Böhöm L., A Lederata-Tibiscum közötti hadútvonal stb.)

²⁾ Ugyanott, IX. évf., 58. és 59. l.

³⁾ Ugyanott, IX. évf., 59. l.

⁴⁾ Pesty Fr., Krassó, II. kt., 2. r., 233. l.

⁵⁾ Ugyanott.

⁶⁾ Tört. és rég. Értesítő, IX. évf., 59. l.

római téglákat találtak LEG III bélyeggel. A III. legióról tudjuk, hogy Felső-Mösia-ban állomásozott és hogy egyes osztályai, midőn a góthok keletről a szomszéd népeket a dáciai tartományhoz nyomták, a Bánságot fedezték¹⁾. Mert LEG III FF (Legio IV. Flavia Firma) legendájú téglák Mehádián²⁾, Dentán³⁾, Zsidovinban⁴⁾ és Szerb-Pozsezsénán⁵⁾ is előfordultak. Dacia 260 körüli elvesztésével Centum putei is romba dőlhetett.

Centum putei Arcidava (Varadia⁶⁾) és Bersovia (Zsidovin⁷⁾) között feküdt, mindegyik állomáshoz XII mille passum római mértföldnyi távolságra. Ezen út a Varadiától éjszakra eső Csernovecz-völgyben a keletfelé emelkedő magaslatokon még jól kivehető és „Drum de Maria Theresia“ (vagyis „Mária Terézia útja“) elnevezés alatt a nép közt ismeretes. Ez Komoristyén, a hegyszoroson keresztül fel egy halomra, azután megint lefelé Forotiknak kanyarodik. Mintegy félóránnyira az említett helységtől a mai út a régivel összeesik, itt magas töltést képezvén a mocsaras talajon, maiglan is közlekedési eszközül szolgál. Ezen jó karban levő régi út, miután a helységen keresztül vonult, Breszonfalva fölött, meglehetősen meredek hegyre kanyarodva fel, Szurdok felé tart. A szurdoki castrumtól az út a hegyszorosból a magaslatra menvén és a vizválasztót átlépven Királykegy, Fűzes és a Berzáva felé Zsidovinnak tart⁸⁾.

Ezen castrum romjai is, mint a többi délmagyarországi római korszakbeli telephelyek, még mindig hiába várja a tüzetes átkutatást illetőleg felásatást⁹⁾.

¹⁾ Archiv des Vereines f. siebenbürg. Landeskunde, XII kt., 163. l.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Archeol.-epigr. Mittheilungen aus Österreich, VI. évf., 138. l.

⁵⁾ Ugyanott.

⁶⁾ Milleker B., Varadia története, 2—10. ll. (A varadiai őstelep, — Arcidava.)

⁷⁾ Archaeologiai Közlemények, VIII. kt., 146—123. ll. (Ormós Zs., Bersovia.)

⁸⁾ Tört. és rég. Értesítő, IX. évf., 54. és 55. ll.

⁹⁾ Még meg kell említenem, hogy a szurdoki castrumot 1888-ban újra (?) felfedezték. Brosteanu P. ugyanis a „Rumänische Revue“, 1889. évf., III. (márcziusi) füzetében a lederata-tibiscumi úttal foglalkozván, a Torma által tett felfedezéseket nem ismerve, egy a szurdoki tisztartó Wagner által a „Fóia diecesana“, 1888. évf., 38. (szept. 30-iki) számában közölt híre, hogy ez Nagy-Szurdoktól északra a „Centum putea“ nevű állomás helyét megtalálta volna, az említett castrum helyfekvését újra (?) meghatározta.

Mult századi külföldi utazók feljegyzései Temesvárról és Délmagyarországról.

Közi: DR. BERKESZI ISTVÁN.
(Vége.)

Valószínű, hogy Lehmann könyve indította Hoffmannsegg grófot is arra, hogy benünket 1793-ban meglátogasson.

Hoffmannsegg gróf Felső-Lausitzból, Rumenauból való volt, és nagyon szeretett természettudományokkal foglalkozni. Állat-, növény- és ásványgyűjteménye, melyet tudományos kutatásai és hosszas utazásai alatt leginkább maga gyűjtött, híres volt Németországban. Bejárta Német-, Francia-, meg Spanyolországot és Portugáliát, csakhogy gyűjteménye számára minél érdekesebb példányokat szerezhessen. Az 1793. és 1794. évek alatt Magyarországot utazta be, első sorban ama célból, hogy gyűjteménye számára kivált madárpéldányokat és rovarokat gyűjtsön. Élményeiről levelben szokta volt tudósítani nővérét, Klein porosz huszárszázados feleségét. Leveleiben Hoffmannsegg nemcsak természettudományokkal foglalkozik — ez még benne a legkevesebb, — hanem bőven írja le, mit hazánkban az életmód, szokások és művelődés terén figyelemreméltót tapasztalt. És Hoffmannsegg gróf jó barátja lett hazánkknak. Némileg elfogulva nemzetünk iránt, jött Magyarországra, de véleménye rövid időn át teljesen megváltozott s annyira megszerette nemzetünket, hogy maga is magyar ruhába öltözött, megtanult magyarul s ha utazása közben oly vidékre jutott, hol a lakosság oláh vagy szerb volt és csak véletlenül akadt egy-egy magyarra, egész örömmel üdvözölte azt, mintha honfitársa lenne. Sokkal élénkebb eszűnek és józanabb felfogásúnak találja ő is a köz magyar népet, mint a többi nemzetiséget, sőt e tekintetben a magyar parasztot föléje helyezi a saját hazájabeli köznépek is.

Még érdekesebbé teszi Magyarországról irt leveleit ama körülmény, hogy e testestől lelkestől szász férfiú gyakran hasonlítja össze hazai viszonyainkat a szászországiakkal, még pedig sok esetben hazánk előnyére. Hoffmannsegg csak néhány hetet szándékozott tölteni hazánkban, de midőn azt mind jobban megismerte és egyuttal meg is szerette, mind tovább halasztotta elutazását, úgy hogy két évi itt tartózkodás után is csak egy sajátságos véletlen következtében — akarata ellenére — kellett korábban elhagynia az országot. Ugyanis 1794-ben, Martinovic és társainak elfogatása idejében, nagyon gyanus szemmel kísérte a titkos rendőrség a külföldiek

magyarországi útját. Hoffmansegg már azzal is magára vonta a gyanút, hogy külföldi létére megtanult magyarul, folyvást magyar ruhában járt és hogy ezért a pesti magyar újságok is megdicsérték. Ez soknak szemet szúrt és feljelentették mint francia emissariust, ki a madárgyűjtést és a vadászatot csak arra használja, hogy a magyar állapotokat kikémlelje és a francia eszméknek híveket szerezzen. E végett — mint mondták — temérdek pénzt hord magával, és a gyűjteményeiben levő állatok bőrei is gyémánttal is egyéb értékes holmikkal vannak kitömve. Pedig Hoffmansegg sokkal ártatlanabb természetű volt, mintsem politikai emisarius legyen. E vádra annyira megijedt, hogy Erdélyből rögtön Temesvárra, innen pedig Bécsbe sietett, hogy magát a gyanú alól tisztázza. Ez sikerült is neki és rövid időre még egyszer visszajött hozzánk, de ezuttal már csak azért, hogy gyűjteményeit elszállítsa.

Eszék felől jött Zimonyba s onnan Pancsovára, majd Fehértemplomba és Mehádiára. A mehádiái fürdőből tudósítja testvérét délmagyarországi útjáról. Mehádiából Erdély felé indult, ott is ritkább madárpéldányokat akart gyűjteni, de már Déváról visszafordult és Temesvárra jött, innen meg kevés idő múlva Bécsbe indult. Délmagyarországi útjáról adjuk át ezentúl a szót magának Hoffmannseggnek:

Végre mégis csak eljutottam a musulmán urak szomszédságába. (írja Mehádián 1794. július 10-én). Két nap alatt Zimonymal kész voltam s miután a katonai parancsnoktól a bánati katonai parancsnoksághoz ajánlatot kaptam, egy kibérelt katonai fogaton megindultam július 9-én reggel Pancsova felé. Ez ut 3—4 óráig tart s a fogatért 4 forintot fizettem. Közönséges fogattal is lehet naponkint utazni, de ez a legnagyobb melegben indult és sok emberrel. A vidék balra a magyar határon egészen csupaszig; a török oldalon halmos, de mindenfelé zöld. Pancsován sok jó vendéglő van; mivel jelenleg éppen vásár van, mind tele néppel, de azért mégis volt hely. A vásáron sok eseh is volt rumburgi vászonnal és kartonnal. Ezután az itteni dandárparancsnokhoz Tcherdnel tábornokhoz mentem. Az egész Bánát hadparancsnoka gróf Soro Temesvárott székel. Az örökös jelentkezés e vidéken a katonai hatóságoknál, a mely pedig elkerülhetetlen, kissé kellemetlen. De egy oly országban, hol a katonatisztek, még legnagyobb részt a magasabb rangúak is, igen udvariasak és előzékenyek, azonkívül a magok szakában igen ügyesek és tapasztaltak, ez még sem olyan rossz, mert ismeretségük folytán az utas tőlök sok jó hírt szerez magának s ajánlásaik segítségével az ember biztonságban érezheti magát, azért minden utasnak ajánlhatom, hogy e jelentkezést el ne mulasztja. Csak dél körül beszélhettem a tábornokkal. Igen lekötelezően fogadott és meghívott asztalához. Ő majdnem földink, atyja Szászországban szolgált Ágost király alatt, azután Eisenachban, hol Vitzleben nevű özvegyet vett feleségül.

Tíz éves volt midőn szülei Magyarországra jöttek. Felesége szintén magyar nő. Mindketten a legjobb modoruak. Este felé a tábornok látogatott meg. Az udvariasságnak oly foka ez, a mit nálunk alig láthatna az ember s legkevésbé keresné pedig e távoli vidéken, melyet vadnak s durvának mondanak, míg valóságban éppen az ellenkezője. Pancsova körülbelül oly városka mint Zimony, de távolról sem oly kellemes fekvésű. Lakosai rácok és németek, de már oláhok is vannak, kik különben a Bánát és Erdély nagy részét lakják. Az oláh férfi ruházata kevésbé különbözik a rác és a magyar férfiéétől, de annál inkább a nőké. Ezek nem viselnek felöltöt, csak egy hosszú inget; elől és hátul egy-egy tarka kötő van hosszú rojtokkal. Arczkifejezésök itt-ott valóban római szabású; vallásuk görög-keleti. A vidékeket, a hová ezután megyek, oláhok lakják; legfeljebb a fogadóiban talál elvétve az ember olyat, ki más nyelven is beszél, mint, németül, magyarul, vagy még inkább ráczul.

A Pancsovától Fehértemplomig lévő négy állomásnyi út egy egész napot vett igénybe. Ha oly időben utazik az ember, midőn a lakosok a mezőn vannak elfoglalva, jól teszi, ha már előre megrendeli az előfogatot. A vidék kezdetben jelentéktelen volt, majd a homokhalmoknak egész vonala következett. Ezek részben egészen kopaszok, részben fűvel vagy bokrokkal vannak benöve és marha legel rajtok. Fehértemplom körül a háttérben már magas szikláshegységek látszanak. A város maga egy közepmagas szőlőhegy aljában fekszik, melyen igen jó bor terem. Előtte pedig a Duna felé egy szép termékeny s jól művelt síkság terül. Az utolsó török háborúban a város majdnem egészen leégett, de most már nagyrészt az egész, és még jobban felépült, de az emberek teljesen még sem biznak, mert új veszélytől félnek. Leginkább kár egy a város előtt fekvő igen nagy kaszárnyáért, melyből csakis a puszta falak maradtak meg, s a mely távolról úgy néz ki, mintha egy török város lenne. Ama 5—600 család, mely itt lakik, nagyobb részt német, a kisebb rész rác. Különös, hogy oly távol Németországtól, ily vad határhelyen egy kis városkában teljesen német szokásokat, német építési modort és nyelvezetet talál az ember. Tovább utazásom végett az illir-oláh ezred ezredese és alezredese távollétében az őrnagyhoz voltam ajánlva, ki azonnal a leglelkőtezebb modorban tett meg minden intézkedést. Igen, igen — intézkedést, mert itt az ember nem kevesebbel játszik mint a fejével, mivel azon választása van, hogy vagy a völgyekben szegi nyakát valahol, vagy a rablók gyilkolják meg, kik egy halmon 50—60 főnyi társaságban mindig szolgálatára állanak az utasnak. Ezek elűzésére, és visszatartására, habár nem mindig eleget, de mégis sokat tesznek. De a telep reájok nézve igen kedvező, mert mindenfelé üldözni őket lehetetlenség.

Három út vezet Mehádia felé. Egy a Dunán, de itt veszélyes ösvények vannak; egy Temesváron, Lugoson és Karánsebesen át; a harmadik a hegyeken keresztül, mit Szaucsilovának hívnak. A két utóbbi a rablók

miatt egyformán veszélyes. Ilyen utakra katonai fedezetet kell az embernek kérni. Az őrnagy e végett és az előfogat végett is, egy lovas ordonáneczot küldött előre. Reggel nyolcz órakor indultam el; mindjárt Fehértemplom megett kezdődik a hegység, azután magas sziklák vannak egész Szászkáig. Oláh-Szászkan az ellenőr mentegetőzött hogy az előfogat még nincs készen, mert még csak épen most vette a tudósítást, de hallottam, hogy előttem másnak szolgált vele. Már egy óra volt. Ökrös fogatot állított elő, mert lovakkal utazni nem lehet; oly udvarias volt, hogy számomra ebédet is főzetett. Valóban nagy mértékben uralkodik ebben az országban a vendégszeretet. A fehértemplomi őrnagy egy káplárt is adott mellém, hogy az utazást könnyítse s az oláhokkal beszéljen, mert én e nyelvből alig tudok néhány szót. Még Szászka előtt utolért bennünket négy, lovas határőrvidéki katona, kik hasonlóan kísérimül voltak kirendelve, mindnyájan flintával és pisztolyokkal felfegyverkezve. Ebéd után előállott a négy ökör is, melynek párját mértföldenként négy krajczárjával fizettem. Az a körülmény, hogy a hegyek közé oly későn érkeztünk, nem igen tetszett nekem, de már változtatni nem lehetett. Mi szintén védelmi állapotba helyeztük magunkat. Oly vidék, melyen öt-hat órai útközben az ember senkivel nem találkozik, egy hegylánc közepén, valódi paradicsoma a rablóknak. Ha több bátorságuk és ügyességük volna, legyőzhetlenek lennének s egy utazó sem menne el mellettök, mert a bokrokból egy egész századot lelőhetnének a nélkül, hogy ez bármikép is védhetné magát, s ha megtámadtatnának, visszahúzódhatnának a völgyekbe vagy a sziklák közé, hol senki őket meg nem közelíthetné, hacsak életét elveszteni nem akarja. De a rablók mindig félnek. Nem gyilkos módra támadnak; először nem is lönek, hanem csoportosan ugranak elő, megállást parancsolnak, kifosztják az utast s azután hagyják tovább menni. Ha valaki ellenkezik, akkor gyilkolnak. De ha támadásukat bizonyos szerencsével visszaverik, akkor ők futnak meg. A katonaságtól félnek; katonai csapatot soha sem támadnak meg, még egyes tisztet és katonát is ritkán. Néha még beszélgetésbe is ereszkednek velök s aztán menni hagyják. A kereskedők az ő kedvencz embereik, kivált a zsidók. Ezekről elvárják, hogy csalásból szerzett vagyonuk egy részét nekik adják. Ruhát- és fűszerárút csak életveszélylyel lehet Mehádiára és Ó-Orsovára szállítani, s e körülmény igen megdrágítja azt. E rablóvilágot megszüntetni igaz hogy igen nehéz volna, de még sem lehetetlen, ha a mostani nemzeteknek olyan komoly törekvésök volna, mint a régi görögöknek is rómaiaknak. Most igen fáradságosnak és drágának tekintik ezt és inkább eltűrik keserű panaszok között a nagy bajt, mintsem csak középszerű erőt is alkalmazának, hogy megszüntessék. Azt mondják, hogy intézkedéseket tettek már. De minőket? Azt felelik, hogy az út mindkét oldalán kivágták már a fákat. De komolyan ez sincs végrehajtva, vagy a hol kivágták, ott mostan helyébe még vastagabb nőtt mint előbb.

Továbbá négy mértföldnyi veszedelmes vonalon csak 10—12 embernyi őrség van egy magas hegytetőn. Mit segíthet ez? Ha rajtam állana e vidék biztosítása, úgy a fákat az út két oldalán, nemcsak kivágatnám, hanem gyökerestől kiirtanám, hogy ismét ki ne hajtsanak; aztán annyi őrséget helyeznék el, hogy egyik őr a másiktól legfeljebb oly távolban legyen, hogy egymást láthassák. Aztán majd szeretném én látni azt a rablót, a ki még ezután is támadni merészel. Utasok, kivált kereskedők, gyakran kénytelenek erre menni Törökország felé. Ezek a biztonságért bizonyosan szívesen fizetnének bizonyos összeget, melyből a kiadást fedezni lehetne. Vagy ha nem is fedeznék, az államnak lenne kötelessége minden lehető védelmet nyújtani az ily hasznos utasok, kivált kereskedők számára. Velünk nem történt semmi baj, de a mint a nap a hegyek mögé alászállott és mi a Sztanesilova legmagasabb pontjára érkeztünk, hol az őrség van, komolyan gondolkoztam arról, ha tovább folytassuk-e utunkat, vagy itt éjszakázzunk. Bátorított az, hogy az állomás nincs olyan messze. A téli hold feljött s a szép hűvös idő arra birt, hogy folytassuk az utat, de az őrségből mégis két embert vettem magamhoz, kik gyalog követtek s az örök által váltattam fel őket, kik inmentől kezdve lefelé a völgybe, minden 3—4000 lépésnyire állanak egymástól. A hegy meredeken ereszkedik alá, úgy hogy két kerekef kell megkötni, a kinek tehát csak egy láncza van, annak Szászán egy másíkról is kell gondoskodnia. Három órai út után — mindig ökrös szekeren utazva — kiértünk a sikságra, melynek Almás a neve és több gazdag falu van rajta. Félegy órakor Dalposetzre érkeztünk, mely már csak két állomásnyira van Szászától. A koresma bár tűrhetőnek látszott, de még sem találtam tisztább helyet az olvasásra, mint a szekér mellett a földön. Innen a lovasőrség is visszatért. Zsoldjuk különös; húsz krajezárral mindenik meg volt elégedve. A gyalogőrség, kötelességéhez híven, tovább is velünk jött. Jókor reggel felébredtünk. Dalposetzről a legelső állomás tulajdonképen Berlovinisza, de mivel biztonsági intézkedések miatt egy kapitányhoz, az oldalt fekvő Posovitzra voltam utasítva, azért ide utaztunk és július 11-én reggel hét órakor oda is értünk. Stoizevich kapitány igen udvarias és derék katona; igen rokonszenvesen fogadott, nekem és embereimnek enni adatott. A fehértemplomi káplár is visszatért s a kapitánytól utalványt kapott egy lóra, én meg egy forintot adtam neki. Mellém ismét négy lovas katonát adtak és egy őrmestert, mert a harmadfél állomásnyira terjedő Almás terület utai sem biztosak, bár sem hegy sem erdő ninesen rajta, legalább nagy nines. A rablók gyakran megtámadják a völgyekben fekvő falvakat is, és nagy károkat okoznak azoknak. Most is épen rablásról érkezett egy jelentés. Még egy nagy hegyen kellett keresztül mennünk, s annak lábánál már váraoztak ránk a megrendelt ökrök. A vidék egyszerre egészen megváltozott; egészen német söt szász. Még a rétek is egészen az otthoniakra emlékeztetnek. Még egyszer lovakat

váltottunk s a kíséretet visszaküldtük, végre 12-én este 8 órakor megérkeztünk Mehádiára. Az utolsó török háború alkalmával a törökök e helyet is egészen felégették. Az állomás parancsnoka, Nedelkovits kapitány, a kapott utasítás következtében, nemcsak szállást rendelt, hanem előfogatot is, mely a fürdőbe volt szállítandó. Olyan jók az intézkedések és oly gyorsak a rendelkezések e katonai vidéken! Tudtam hogy a sok fürdővendég miatt a fürdőben mindjárt szállást nem kaphatok, ezért az előfogatot csak másnapra rendeltem. Este nálunk ismeretlen rovarok, az u. n. Szent-János bogarak röpködtek, melyek világítanak mint a szikrák; 13-án este egyedül mentem ki a fürdőbe, csak azért, hogy a Bánát ottan időző hadparancsnokánál tiszteletemet tegyem.

Miután a törökök a fürdőt is elpusztították, jelenleg az nem áll egyébből, mint egy elég tágas vendéglőből, néhány fészerből és melléképületből, melyek részben beteg katonák szállásául, részben fürdő helyiségekül szolgálnak. Mielőtt még a tábornokhoz mentem vala, magához hivatott méltóságos barátom gróf Eszterházy pécsi püspök. Tudtam, hogy ő itt van, s ez egy okkal több volt arra, hogy én is épen akkor érkezsem ide. Még a pünkössti napok alatt Pécesett ígértem ezt meg neki. A Bánát parancsnokló tábornoka gróf Baskó spanyol származású, szintén igen szívesen fogadott. Idősb, de nagy, erős férfiú, s daczára egyik falábanak, mégis igen vidám és tevékeny. A sok katonatiszttel, annyira teli volt már a vendéglő, hogy néhányan már sátorban laktak s így szállásra gondolni sem lehetett. De egy Württemberg-vasaszezredbeli főhadnagy, Abele, felajánlotta félszobáját és innen irok most hozzád, mert természetes, hogy örömmel elfogadtam s még ugyanaz nap este Mattuschsal együtt Mehádiáról ide a fürdőbe költöztem, a többieket pedig a városban hagytam, hol egy Sieber nevű péknél fogadtam nekik szobát heti 2 forintért. Néhány nap előtt kezdtem meg fürdést. Több fürdő van, úgy mint Tepliczben, többé-kevésbé meleg vagy forró. Én még a leghűvösebben fürdöm, mely egy negyedóránnyira van lakásomtól, naponként 3—4-szer majd egészen, majd csak a lábaim. A környékbeliek esodadolgokat beszélnek hatásáról. Minden forrásnak különböző sajátsága van. Egyik használ a szembaj, másik a hideglelés, harmadik a szaggatás, negyedik idült bajok, ötödik a rüh ellen stb. A vizet nem isszák, nem is tartalmaz oly részeket, melyek belső bajokat orvosolnának, sőt külsőleg használva is bizonytalannak látszik előttem. A fürdő-intézet egészen szegényes. Sem a kellemesre sem a tisztaságra nem fordíthatnak elég gondot olyan helyen, melyet kevés idegen látogat s a mely a szomszédok betöréseinek van kitéve s a hol néhány száz közkatona a többi vendéggel együtt lakik és fürdik egy helyen. Senki, legfeljebb igen gazdag nagyok képesek magoknak némileg kedvezőbb helyzetet teremteni e helyen, s ezt is igen nagy költséggel, mert minden rettenetes drága. Egy véka zab itt négy tallér s még font számra is árulják a lovak

számára, miket itt leginkább tengerivel etetnek. A lakásviszonyok kedvezőtlenek; egész éjen át nem lehet aludni a temérdek bolha miatt, melyek majd felfalják az embert; különben itt minden tisztátalan. Unalom uralkodik közöttünk a legnagyobb mértékben, s ezt még elviselhetlenebbé teszi a tétlenség, a melyre a roppant hőség kényszeríti az embert. A bokrok és hegyek közé messze nem szabad kimenni, nehogy a rablók elfogjanak. Én már többször rándultam ki egyik kezemben piszolylyal, a másokban rovarfogó eszközökkel. A délelőtt eltelik fürdéssel, és öltözéssel, a délután irással, este megint fürdöm, naponként háromszor-négyszer. Ezt az oláhoktól tanulja az ember. Ezek csorda számra jönnek a legközelebbi falvakból asszonyaikkal és gyermekeikkel; mindjárt az első forrásnál megkezdik a fürdést, azután kipihenik magukat, ismét fürödnek ugyanazon vízben, vagy egy másik forrásnál, a melyik előtök kedvezőbbnek látszik, mert itt orvosról szó sincs, azután óráról-órára tovább mennek, úgy hogy 3—4 nap alatt 30—40-szer is fürödnek. Ezután haza mennek. Hogy meggyógyúlva-e vagy nem? azt nem tudom, de alkalmasint használ némelyiknek, mert megint mások jönnek. A „Rabló-forrás“ a legforróbb, majdnem olyan mint a karlsbadi Sprudel. A patakokban aranyat is mosnak, melylyel leginkább cigány családok foglalkoznak. Ez engedélyért minden család legalább is nyolcz vert arany értékű aranyport köteles beszoigáltatni s ezért nekik valamivel többet fizetnek mint a félértéket, valamint azért is, ha többet hoznak. Másként elárusítani szigorúan tilos.

Laza kövek alatt a hegyekben sok skorpió is van, mit az oláhok gyűjtenek s százával néhány krajczárért eladnak. Egy tartóba dobálják és olajat öntenek reá, ebből lesz a skorpió-olaj, mely — mint mondják — skorpió-, kigyó-, vagy más veszélyes csipések ellen sikerrel használható. Vannak itt oly veszélyes kigyók is, melyek ha megcsipik a kutyát, úgy az öt percz alatt belevész. Ily csipések ellen használják ez olajat a sebre, s e mellett lehető sok tejet itatnak a beteggel, sőt egész nyakig is beássák a földbe, hogy a mérget kiszívja. A legveszedelmesebb kigyók nem hosszúak, hanem vastagok és fényes feketék, nem is fekszenek összegyűrűzve, hanem egyenesen, s e helyzetökben gyorsan futnak elő. Ha köveiket felemeli az ember, úgy szétfutnak mint a pókok, de csak a legmelegebb órákban mérgesek és ekkor csipnek. Reggel és este nyugodtan fekszenek, mintha zsihadtak volnának s a nép még pusztá kézzel is megfogja. Én is pusztá kézzel sokat megérintettem. Mehádia az egyetlen hely Magyarországon, melyről tudják, hogy sok skorpiója van. A Bánátban itt-ott szintén található, de Magyarország többi vidékein bizonyynyal nem. Épen az a faj ez, mint az olaszországi. A többi rovarokból néhány rendkívül ritka példányt kaptam, sőt néhány egészen ismeretlent is fedeztem fel.

Július 19-én Soro tábornok a püspökkel egy kirándulást rendezett;

a tisztekkel együtt én is kíséretökhöz tartoztam. A terv az volt, hogy megnézzük az orsovai török várat és egyuttal a hármashatárt, a hol Magyar-, Szerb- és Oláhország találkoznak. Már reggel öt órakor indultunk kocsikon. Én a püspök ezerezeriával, egyik jó ismerősömmel és a püspök két házi tisztjével. Három óra múlva Supranek faluba értünk; itt van a vesztegház, éppen olyan mint Zimonyban. Leszálltunk, hogy megnézzük. Egy tisztességes török kereskedő volt benne, ki velünk némileg törökül is beszélhetett. Itt különféle tisztek és hivatalnokok csatlakoztak hozzánk, és elkísértek Ó-Orsováig, mely innen csak félórányira van. Roppant nyomorúságos hely ez, de élénk forgalma van Törökország felé. A vám, és a vesztegintézet évenként több ezer forintot hoz. Mahovitz alezredesnél szállottunk le, ki itten parancsnok és egy szép nagy házban lakik, mely azelőtt zárda volt. Ujabb kocsik és hátszlovak voltak ide rendelve, hogy bennünket a hármashatárhoz vigyenek. Két koci volt és húsz lovas; ez utóbbiak között én is. A folyam mentében jöttünk lefelé, s egy darab országrész mellett jöttünk el, mely a magyar határ és a Duna között fekszik; néhány ezer lépésnyi hosszú és néhány száz lépésnyi széles. Ez a föld senkié, azért semleges területnek mondatik. Egy fél óra múlva megállapodtunk, leszállottunk lovainkról és körülnéztünk, mert itt volt a hármashatár. A Dunától éjszakra, egy völgy választja el Oláhországot a Bánáttól. Mindkettőnek átellenében emelkednek a szerbiai hegylánczok. A másik parton és a szigeten van Orsova török vár, melyet az utolsó török háborúban az Allion hegyről egészen összeromboltak és megadásra kényszerítettek, de a békekötés szerint éppen úgy mint Belgrádot, ismét visszaadták a töröknek. Előbb, míg Magyarország tartozott, eszászári részről is igen jól és szabályosan kiépítették. Most már csak kevés háza van, melyek a basának és a jancsároknak szolgálnak lakóhelyül, de a törökök ujabbban a várerődítéseket ismét jó állapotba kezdik helyezni.

Oláhországból egy falusi bíró jött vágatva felénk, nem tudom, milyen ügyben; két pisztoly volt az övében és egy jókora handzsár. Nekünk őrizkedni kellett úgy ettől, mint akármely török alattvalóval való érintkezéstől, kikkel a hajóvontatásnál vagy más alkalommal találkoztunk, mert már a hajókötélnek csak a megérintése is azt hozta volna magával, hogy az illetőt vesztegzár alá helyezték volna.

Oláhország szép ország és a bojárokkal, vagyis a nemességgel kelemesen lehet érintkezni. Közülök sokan beszélnek olaszul és francziául, gyermekeik mellett pedig nevelőt tartanak. Némelyek gyakran ellátogatnak a mehádiai fürdőbe is, de az idén egy sincs itt közülök. Egy órai időzés után visszatértünk Ó-Orsovára, hol az alezredes gazdagon megvendégtelt.

Hoffmannsegg még Erdélyt is be akarta utazni; e végett Mehádiáról Karánsebesen át egy társasággal el is indult, de csak Déváiig jutott. Onnan visszafordult, mert azt hallotta, hogy Bécsben mint kémet feljelentették.

Erdélyből visszajövet 1794. augusztus 24-én Temesvárról nővérének a következőket írja: Azt hitted, kedves testvér, hogy fogok valamit hallhatni Szeben és a szászok felől. Én is hittem ezt még e hó 19-én. Azt hitted, hogy rövid idő alatt Szebenben leszek; én is hittem. És e helyett most egy valódi salto mortaléval Temesváron vagyok, 36 mértföldnyire onnan. Hogy és miképen? most papirra nem bízhatom. Tegnapelőtt óta itt vagyok e várban, mely egyuttal Magyarország legszebb és legszolidabb városának tartatik. A paranesnokló tábornok itten gróf Soro, ugyanaz kívül már Mehádián találkoztam. Idegenek irányában, kik őt a várban felkeresik, rendkívül udvarias és lekötelező. Tegnap nála ebédeltem, ma pedig meglátogattam az alispánt és a püspököt. Egyetlen szórakozási helye az itteni lakosoknak a vadászerdő, ez szép tölgyfaerdő, tele csupa fiatal, élénk zöld fával, közepén egy kellemes, elég tágas mulatóház is épült, kerek tánczteremmel és a szükséges szobákkal. E középpontból sok fasor indul ki, melyek áthatítják az erdőt és sétányul szolgálnak. Azt mondják, hogy ezelőtt sokkal szebb volt, de most — mióta mulatságok ritkábban vannak — hanyatlik. Visszamenet egy külváros felén mentünk át, mit Gyárvárosnak hívnak; ez a vártól mintegy negyedóránnyira fekszik. Ezen keresztül megy egy, a Temes folyóból levezetett csatorna, mely a városrész tisztítására s egyuttal a különféle gépek hajtására szolgál, melyek között legnevezetesebb a vízi gép; ez egy forráskútból harmincz rőfnyire annyi vizet emel ki, hogy az karvastagságnyi mennyiségben éjjel nappal folyik és az egész várat ellátja vízzel. Két ágra oszolva a föld alatt szétfolyik és a városban több kútba szétoszlik. E síkságon ilyen gazdag forrás bizonynyal ritkaság, és ennek felhasználása dicséretreméltó.

Ennyi az, ami Hoffmannsegg munkájából vidékünkre vonatkozik. Lehmannal együtt ő az, a ki legbővebben tárgyalja a délmagyarországi viszonyokat. *Townsont* nem említve, vannak még egyéb mult századi útikönyvek is külföldiektől részben sőt egészben is hazánkra vonatkozólag, de azok vagy igen röviden érintik a délmagyarországi viszonyokat vagy pedig egyenesen tudományos szakszempontról tárgyalják vidékünket. Ilyenek a következők:

1. *L. Károly*, hallei fiatal ember útikönyve Magyar- és Németországról.¹⁾ E fiatal ember nem is fordult meg Délmagyarországon, de leír egy szomorú jelenetet, melynek Győr mellett volt tanuja, s a mely Temesvárt érinti. Utasunk ugyanis egy síró asszszonnyal találkozott az országun. Az asszony elbeszélte sírva, hogy ő férjével és két gyermekével nemrég jött Magyarországra, hogy egy temesvári rokonuk után reájok szállt örökséget átvegyen. De Temesváron a bíró és a többi örökösök hallani

¹⁾ *Reisen durch Ungarn und Deutschland*. Für allerley Leser. Halle 1791. 8-rét, egy kötet.

sem akartak róla s őket onnan kiutasították. Szomoruan jöttek visszafelé gyalog, de férje Pesten a kórházban elhalt, ő pedig magára hagyatva két gyermekét könyörületes embereknek adta oda s most egyedül megy vissza, gyalog, nagy Németországba. Utasunkat e szomorú történet annyira meghatotta, hogy hosszasan írja le könyvében az esetet csak azért, hogy a temesvári birákat az ő könyvéből tanulja ismerni a világot.

2. *Hunter Vilmos* angol utazó 1792-ben Szebenből Buda felé utaztában ment keresztül Temesváron, de itt mindössze néhány órát tölt. Utikönyve nem is egészen Magyarországra vonatkozik;¹⁾ egész munkájában csak husz lapot szentel Magyarországnak, általánosságban mozogva. Közlekedési eszközeinkkel nincs megelégedve, mert Délmagyarországon két-három órát is kellett egy-egy állomáson töltenie, míg a lovakat a mezőről haza hozták és ő ismét tovább mehetett. A fogadókkal sincs megelégedve mert itt is 2—3 órát kellett eltöltenie, míg valamit enni kaphatott. A postakocsis piszkos, egész egyenruhája egy rövid piszkos ing és gatyá. Rendesebb a közlekedés Buda és Bécs között.

3. *Esmark* tudományos szempontból, és pedig ásványtani tekintetben írja le Magyarországot és Erdélyt, s vele a Bánátot, melyet ő még mindig külön néven nevez.²⁾

Végül megemlíthetünk még egy különös természetű embert, Délmagyarországnak egy multszázadi külföldi ismertetőjét. Ez *Steube János Gáspár* uram,³⁾ ki nevezetes egy ember volt a maga nemében. Egyszerre foglalkozott csizmadia mesterséggel, olasz nyelvtanítással és az irodalom művelésével. Nem feladatunk kutatni, hogy a két előbbi minőségben milyen magaslatot ért el, valószínű, hogy e téren alapította meg hirnevét, mert polgártársai Gothában, Stättfelden és Schnepfenfelden nagy embernek tartották, irodalmi termékeit is annyira felkarolták, hogy — mint Steube maga írja — a vándorlásairól és élményeiről kiadott leírásainak első kiadásu példányait valósággal elragadták, úgy, hogy neki rövid idő alatt egy másíkról kellett gondoskodnia. Steube büszke is volt sokoldalú ismereteire, kitészik ez abból is, hogy műveinek czimlapján az író neve alatt mindig ott figurál a *Schuhmacher und italienischer Sprachmeister* jelző. Mint ilyen több városban szerepelt; az 1792. év folytán hetenként négy napot Stättfelden töltött olasz nyelvtanítással, az ötödik nap eltelt a haza utazással Schnepfenfeldre családjához. Így a hét naphól csak kettő maradt a csizmadiaságra,

¹⁾ *William Hunter s Esqu.* Reisen durch Frankreich, die Türkei und Ungarn bis Wien. Uebersetzt aus dem engl. von J. G. Gruber Leipzig 1797. 8-rét XVI és 273. lap.

²⁾ Kurze Beschreibung einer mineralogischen Reise durch Ungarn, Siebenb. und das Bannat von Jens Esmark. Freiberg 1798. 8-rét 191. lap.

³⁾ *Johann Caspar Steube:* Briefe über das Banat. Erster Band. Eisenach. 8-rét 1—176.

sőt ez időt is az irodalommal kellett megosztani. De jószívü ember is volt Steube, ennek köszönhetjük, hogy délmagyarországi tapasztalatait az irodalomban is megörökítette, mert e munkája jövedelméből egy fiatal, megcsalt leánynak szándékozott hozományt biztosítani és egyuttal egy szükölködő öreg, eltörődött lelkésznek is némi segílyt nyújtani. Több kötetre tervezte e munkáját, de valószínű, hogy a közönség egygyel is megelégedett, mert folytatásnak nincs nyoma. Közli az előfizetők névsorát is, közöttük találjuk a szász góthai herceget és nejét, ezeken kívül még négy más német fejedelmi személyt és 145 egyszerű előfizetőt, ezek között magyarországi egy sincs, s így e munka eléggé ismeretlen maradt a magyarországi közönség előtt, ami különben nem azt jelenti, hogy kárt vallottunk volna. Üres fecsegés az egész könyv.

ADATTÁR.

Jelentés a Bánság 1731-iki összeírásáról, különösen a becskerei, pancsovai, uj-palánkai és verseczi kerületek akkori állapotáról.

(Vége).

Nun aber auf den

Uypalanker District

Zu gelangen, hierinnen haben wir, eine seithero Von denen Beamten unzulässige fahrlosigkeit eingeschlichen zu seyn wahrgenommen, angesehen auf denen mehresten dörfern der eigentliche Numerus der Contribuenten Vielle Jahr hero muss (?) Verborgten geblieben seyn, dass sich bey unserer Conscribirung, zu geschweigen deren facultäten, die personal Köpfe alleinig nicht gering abundirter befunden, mithin so-gestalten die ausgeschriebene Contributions portions also gering zu stehen kommet, dass in manchen orthen ein kopf auf nicht mehrer, dann Vier floren Sich belaufet, woentgegen Betskerek und pancsova auf fünf auch Sechzehn sich extendiret, zu deme ergiebet sich, dass dieser District Von denen Benachbahrten bergwerksorthschaften, in hand und zug arbeithen, auch da Viele deren Insaassen Berghäuer selbst, Hospiler (?) wie Tag-löhner mit abgeben, in Täglichen Baaren gelt Verdienst Vortheillhaft zu stehen kommen, andere aber eben dahin dem Verschleiss- oder anwehr (?) ihrer Verkäufflichen haabschaften zu finden Vermögen.

Wegen demnach zu gnädig wie geneigter entscheidung deren dermahlig accurate stand des Districts Sub No: 6: hiemit bey, wordurch sich Von selbst ergiebet, wie Jener gegen andere zweyen Districten Jedoch ohnmaass Vorschreiblich nicht ausser stand seyn, allerdings ein mehrers Supportiren zu können. Wie starckh sich die Teütsche Burgerschaft in dem orth Uypalanka Befinde, Beziehe mich auf die anlaag Sub No: 4: Voran, deme noch Bey zu füegen ohnermanglen sollen,

No: 6:

wie Jene, sambt denen nächst daran wohnhaften Teütschen Reichs Colonien auch anderer nationalität diese Jahr hindurch Von ohngemeinen wasser güessen in ihren Bau feldern, wie wiesen nicht wenig Verlust gelitten, andurch zum anbauen ohnfähig gemacht worden, deme zu kommet, dass selbe Beschwährsamb Vorgetragen, wie Jenen Von der daselbten Subsistirenden Cavallerie das terrain deren wiesen, auch wo Vorhin äcker gestanden zur fouragirung also zwar abgenommen werde, dass leyder ohngeachtet des eingerissenen starckhen Viechumbfalls Sie Vor das wenig überbliebene Horn Viech, zu geschweige der Heütmachung kaum die nöthige waydung ausfündig zu machen Vermögen.

An erst ernannt Teütschen Familien befinden sich in diesem Bezirkh, wie No: 2: oben in sich enthaltet Siebenzehen ortschaften, so Theils in den gebürg oder so genanten Clysura, an der donau Theils herausten auf freyen feldt sich befunden, Nähren sich so guet möglich mit ihrer Bauerlichen handt arbeith, und extendiret sich ihr Terrain in benambster Clysura manch orthig nicht all zu weith, bauen passablen wein, Continuiren mit pflanzung deren Neüen, haben durchaus an wasser güssen schaden erlitten, und daher nachdeme der Viechumbfall eben bey Ihnen erbarmungs würdig eingerissen, ist ihnen annoch Vieles Viech entfrembdet, einfolglich die mehristen auss angezogenen ursachen dergestalten depauperiret worden, dass sie sich hinwieder erhollen zu können fast keine möglichkeit Vorscheinen will.

Vor Ihre Äügenthumblich erbaute Mühlen haben Sye seithero Von Jeden gang zehen gulden Jährlichen erleget, und will ihnen nun unerträglich fallen, bey dermahlige Von wasser ruinirten werckh fünf und zwaintzig bezahlen zu sollen, die Mühlen also ohne gebrauch stehen, und Verdorben lassen zu müessen.

Zu Moldova fragen sich die teütsche Fleischhackers an, ob sie über das Von ihren Bancken zehlende arenda gelt Vor das in loco erkaufend, und wieder sogleich ausschauende Viech, die zeithero zu 2¹/₂ Groschen (?) erlegte landt Mauth führohlin abzuführen Schuldig seyen oder nicht?

Petrillova und Macoviez Beklagen sich über ihren geistlichen seelsorger, ohngemein, mit was unartigen traetamenten, prostituirlichen Schelt worthen Beederley geschlechts auch Ehren rührerischen fast zu sagen auss der Beicht abnehmenden Predigen und was derley noch Viel mehrers sich hervorgethann,

Er sie tractire, hetzt die gemeinde wieder den Schuldheiss, diesen gegen Jene, den Mann gegen das weib und vice versa schändlich auf, dessen augenscheinliche proben wir abgenommen, und ist zu Bedauern, was für inconvenientia selber Verführet, wordurch Beede gemainden in ermanglenden ausshülffe die flucht zu ergreifen, sich allerdings bewohen findeten.

Von der national Miliz begreift in sich dieser District nichts, bestehet ansonsten in Sieben und Sechtzig dörfern, Schönnen Terrains, worvon 14 in den Berührten Clysurer gebürg, die anderen zum Theill an denen bergen herausten, auch sonstig schöne eben Terrain gelegen seyn, geniessen allenthalben deren angenehmen abundirenden obst Bäumern, Besitzen fruchtbahre wie andere waldung, Item feldt fruchten, welche heüer wohlgerathen, sonstig aber Von wasser güssen Besonders Rothen grossen Maüssen ruiniret worden, bauen weinn gärtten, legen noch mehrere Junge an hat aber an 3. orthen Kurz tangirt. Clisura den national landt Mann der Schauer heüer die angehoffte fechsung Vollig zerschlagen.

In Horn wie anderen Viech ob es leyder in starken umbfahl gerathen, führen sie danoch guete wüthschafft ausser dass Jenes schon bey weithen kleiner dann das heydt Viech ist.

Die donau überfuhr zu Uypalanka wird Von dortigen Schiffambtourniret, und hat der Bezürkh noch sonstige kleine flüsse alss Niera und Carasch, welch letzteres auss dem gebürg fallend, wegen seiner gäben als schnelle mühlen und erdreich auss dem Grundt hindannreisset, mithin fast irremperirlichen schaden zufüebet.

Da wir uns übrigens wegen des ein stundt Von Uypalanka in dem waldl gelegenen Closter Graeci ritus auf die allegirte anlaag Sub N: 5: referiren wurdet annebst geziemend Beygebracht, wie sich selbe einige zwar entfernte Jedoch zur landes Conseription gehörige unterthanen appropriyret, diesen haben wir ohne ohnstand Verordneter massen zu hinwiedriger installirung denen Verwalterschaften eingeliefert.

Den Verséczzer District.

Betreffendt, ist dieser in einem guet und ordnungsmässigen stand allerdings gefunden worden, so das mehrere mittelst Beygebogener gründlich eruirtes Conseriptions Verfassung unter No: 7: dargewiesen wirdt.

No: 7:

Quo modo (?) tangirtes annexum sub No: 2: enthaltet, Von denen Reichs Colonien in diesem umbezürkh inclus:

des an die nationalisten angebauthen teütschen Marckhts Werseez Vier orthschaften einzuschliessen, welch Vier an wasser schaden zwar wenig, Jedoch an Viech umbfall, wie entfremdung desto mehrers erlitten; Cservenka und Kutriza belangen Inständigst, da sie zimlich populiret, und mit eigener Cooperirung Beeder orthte ein gottes Haus errichtet, Sie gleich anderen gnädig zugesagter massen Sumptibus Suae Majestatis Sacratissimae mit eigenen seel sorgern, die Werseezer hingegen zu forthsetzung angefangenen Neüen Kirchen Baues mit ainer gnädig willkührlichen Beyhülff zu begnadigen.

H: Die national Militz Besizet in diesen Bezürckh Beweiss angelegte (?) Beeder revisions liste und Conscription lit: H: nur ein orth und zwar zu alibonar auf denen Sandthüeglen, und Haydt unter anderen Contribuenten auf der Pancsovaer Post strass, woselbsten der Capitain dieser Jahre Todtes Verbliehen, dessen Capitulations Decret der Hinterbliebene lieutenant oder sogenannte Hadnyak aber ex post davon participation genohmen; wür aber haben die Hierbey erfundenen zwey landes Insassen in ihre gebürhts dörfer zuruckh gesendet.

Ess bestehet ansonsten dieses einträglich anmuethige Teritorium mit Ratzisch wallachisch wie ernannt teütscher naseität, in Vermischt Sechss und Sechtzig Bewohnten orthschaften, enthaltet Vieles gebürg, bevor die so betitulte Carasova, worinnen acht Dörfer in burem Hohen Bergen, profitiren diselbsten Von dem schönen Forellen fang.

In Carassova Selbsten aber seyndt die Ratzischen insassen so auch walachisch sprechen Römisch Catholisch, haben sich Vor zwey Jahren eine kürchen gebaut, und suechen den erhaltenden missionarium S: J: dermahlens mit namen Josephus lucatelli mit hundert Thaller zu interteniren, wordurch die religion eyfrig forthgepflantzet, und Beginnet die Jugendt zur Ehr gottes recht auferbäulich zuzuwachsen.

Dass horn Viech ist allhier sehr klein, und in geringer anzahl, Besitzen auch kein anderen ackherbau, dann Kukurutz, und dieser hat heüer Von aussguss des Fluses Persova an zweyen in diesen gebürgsorthen das angehoffte forthgeschwemmet, Besagter Fluss persava, und Caras durchstreichen diesen District, haben an Manigfaltigen Theillen die Frucht ackher nicht zu gering nachtheil reduciret, liegen Viel Dorfschaften herausen, umb- in- und an gebürg, begräntzen gewisse hohe sand hüeglen, so mit schlechtem ackherbau Versehen, worauf Theils innsassen weinngarten pflantzen,

besitzen auch sonstig sonderbahr schöne weinnberge, wornächst sie in anlegung deren neuen Continuiren, welche aber Vor heüer leyder über die helfte durch die handt gottes erschlagen, andurch so forth Vielle besonders Teütsche in grössere Armueh gerathen.

Ess befinden sich hierunter auch etwelche arme Dörfeln, welche gleich anderen Von dem gewässer in Feldtfrüchten erarmet worden, so dass die in gebürg wohnhafte zu ihrer nothwendigen lebensunterhaltung, wie künftigen anbau erforderliche Körner ausswendig zu erhandlen necessitiret, mithin in der Contributions praestation mit wenig zuruckh geschlagen worden.

Herauss wehrts ist nicht minder eine schöne weithe, freye ebene, so ingleichen der überschwemmung unterworfen ware, auch Mannich orthig an Viech umbfall das Ihrige ausgestanden, dessen ohngeachtet, doch noch endlichen an Körnern an beschriebenen orthen ein passables Frucht Jahr geniessen.

Respectu des Horn und anderen Viechss ist es mit deme Uypalanker im gleichen Calibre, und geniesset der District gleich denen fast durchaus dermenge fruchtbarreste Bäumer.

Benambste zwey flüsse seynd mittelst deren Von dem Contribuenten schlag bruckhen zu passiren, und befinden sich hier orthig noch Praedien, welche mit ebenmässiger züsung plus offerenti Veraccordiret seynd.

Die an Versecz nahe umliegende Dörffer leyden wegen der im Jetzt erachteten (?) Markh Substittirende zwey Cavallerie Compagnie an wiss wachss, Von denen es ab fouragiret wird, allenthalben noth, das dorf Fleikovatz aber ist benöthiget wegen Abmangl dessen ein praedium zu Ihrer nothdurft in arrenda zu halten.

Wass das Dorf Wassiova wegen ihren geringen Terrens, auch sonstigen an denen Bergwerkhen anhangende Dörffer in sachen des Heü machens, holtzschlages, Ertz und Eysensteinesfuhren zu denenselben und deren geringen Verdienst, Vor Beschwärden Vorgebracht, ein solches ist ohne deme bekannt, mithin es weithers hocher Decision überlassen.

Von denen Jahr Märkhten ist dieser relation etwas zu inseriren nichts, wohl aber dass in denen Haupt örthern Beschriebener Districten die gewöhnliche wochen Märckh introduciret darbey hingegen was sonderbahres beyzubringen keineswegs Vorgefallen.

An Caludier Clöstern Belaufet sich die Anzahl, wie Voranige Beylag No: 5: weiset, auf drey örthern, und ist

respectu ihrer situation fast ein gleiches obbeschriebenen aussen, dass sie mehrers erdreich inhaben, andurch sich auch frembde wallachische unterthannen Zuegezohen, da nun solche hierzu kein recht besitzen, deroselbte hiermit ferner weithig zu disponiren anheimbstellen.

Die ausswendig mit Ihren Familien wohnhafte Macedonische Sophische, Armenische, auch andere dergleichen Kaufleüthe und Theilss sogenannte mit Tirkisch griechisch und derley Vor nationalisten gehörig auch sonsten waahren handlende griechen so sich in eröffneten Districten befunden, seyndt den Conscriptionen in fine inseriret und zumahlen dieser Ihrer Tollerirung wegen ein gewisses quantum contribution (?) abführen, Mithin diese Post alss ein Caal geföhl alss woselbsten es Verrechnet wird, anzusehen, so forth und das Contributionale nicht gehörig, andere hingegen ausser der Tolleranz Bestehende, mit ihren gewölbern und sonst Benambsten dutjanen Versehen in berichte Conscriptionen unter denen praestandis gezeichnet seynd.

Gesamdt diesen Districten wirdt ausser ihren Contributionali oder Stabile fixo nichts zu praestiren aufgetragen, ausser wass sie sonsten in durch (olvashatlan) auch Vorkommende Herren Diensten zu Zeiten den Vorspann administriren müssen.

In Uypalanker District ligt das kupferbergwerkh Oravieza in letzteren das Silberhältige bley bergwerkh Dognatska die Glasshütte Galina und der Eysen Hammer zu Wassiowa, welche ihrer Besonderer freyheit nach maximilianischer Bergordnung zum Theil gaudiren anbey ausser ihren nöthigen Berg und arbeits noch die erforderliche Handwerksleüthe, alss Beckhen, schue Machers schneiders und dergleichen beywohnend haben, welche diesen Conscriptionen nicht mit inseriret seynd.

Damit aber Von denen gesambten Districten ein Compendium und kurtzer einbegriff des gänzlichen werkhis umb so belubter (?) in die erschung (?) falle einen haubt Summarischen Extract Sub No: 8: annectiren, und dieses ist was gehorsambst wie geziemend zu referiren gefunden.

Sig. Temesvar, den letzten 7ber, 731.

J. Baron v. Bartels
Ambtmann.

J. C. Spindler
Caal aktuar und Conceipist.

Daniel Puechleitner
Ober Verwalter.

Közli: BARÓTI LAJOS.

T Á R C Z A.

JEGYZŐKÖNYV,

mely fölvétetett Temesvárott 1890. szeptember hó 18-án a „Dél-m. tört. és rég. Muzéum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Deschán Achill, Folly Emil, dr. Telbisz Károly, Marx Antal, Mály István, Pfeiffer Antal, Rácz Athanáz, Derera Izrael, Wimmer József, választmányi tagok, továbbá Patzner István, társ. főtitkár, dr. Számek György, titkár, dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész és Troszt József pénztárnok, tisztviselek.

48. Mindenekelőtt, minthogy úgy a társulati elnök ö méltósága, valamint ifj. Ormós Zsigmond, társ. igazgató megjelenésükben akadályozva voltak, — a választmány Wimmer József, vál. tag indítványára Marx Antal kir. tanácsost és vál. tagot kéri fel az ülés vezetésére.

Marx Antal, vál. tag köszönettel fogadván a felszólítást, szíves üdvözlés után hangsúlyozza ez ülés jelentőségét és a tárgysorozat első pontja szerint felszólítja a titkárságot a mult havi választmányi ülés jegyzőkönyvének előterjesztésére.

49. Patzner István, főtitkár felolvassa a mult ülés jegyzőkönyvét, mely észrevétel nélkül hitelesítették.

50. Főtitkár előterjeszti a társulat életében a mult ülés óta előfordult nevezetesebb mozzanatokról és beérkezett adományokról következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

Mai ülésünknek a rendes időnél korábbi összehívását több fontos ügy indokolja, melyek sürgős elintézést kívánnak.

I. Mindenekelőtt saját — és azon meggyőződésben élek — hogy az összes társulati tagok nevében is sajnálattal kell jelentenem, hogy nagys. ifj. Ormós Zsigmond, ki évek hosszú során át a legnagyobb odaadással és buzgalommal vezette társulatunk ügyeit, f. hó 16-án kelt s a t. választmányhoz intézett soraiban eddig viselt igazgatói tiszteről lemondott.

E körülmény, míg egyrészt szükségessé teszi, hogy a t. választmány tagjai közül addig is, míg esetleg rendkívüli közgyűlés tartatik, mely az alapszabályok értelmében (36. §.) az „időközben szükségessé vált tisztviselei választásokat“ eszközli, — valakit az igazgatói tiszttel viselésével megbizzon, illetőleg arra felkérjen, másrészt szerény nézetem szerint a múzeum ünnepélyes megnyitására vonatkozólag tett eddigi intézkedéseink megváltoztatását is igényli. A megnyitó ünnepélyes közgyűlés végérvényesen f. évi október hó 12-ére lett kijelölve; minthogy azonban elnökünk ö

méltósága azon személyesen meg nem jelenhet s az alapszabályok szerint őt helyettesítő igazgató tiszteről lemondott, azon indítványt bátorodom előterjeszteni, hogy az ünnepélyes megnyitás alkalmasabb időre halasztassék el, annál is inkább, mert a városunkban és a szomszéd Aradon is egymást érő ünnepélyességek mindenesetre kifárasztják azt a közönséget, melyre legelső sorban számíthatnánk, hogy ünnepünkön megjelenik.

II. A június havi válaszmányi ülés 42. pontja értelmében Brankovics György, szerb metropolita és patriarcha ő nagyméltóságához f. évi július hó 15-én átiratot intéztem, melyre ő nagyméltósága ugyanesak július hó 22-én megküldötte a 200 frtnyi alapító tagsági díjat, melyet szintén átiratilag megköszöntünk.

III. Van szerencsém bemutatni dr. Ortway Tivadar pozsonyi jogakadémiai tanár levelét, ki az ünnepélyes megnyitáson tartandó felolvasásra készségét jelenti ki. Egyben dr. Raymann Ferencz bécsi főtörvényszéki tanácsos köszönetét a közgyűlés megbízásából hozzáintézett átiratra.

IV. A f. évi május hó 28-án tartott közgyűlés 4. pontja értelmében társulatunk is megbízott egy küldöttséget, Desseffy Sándor esanádi püspök úr ő méltóságának fogadtatására. Van szerencsém ez alkalommal erre is felhívni a t. válaszmány figyelmét s egyszersmind határozatát kérni az iránt, hogy a társulat szintén képviseltesse-e magát a másnap tisztelgő küldöttségek között.

V. Van szerencsém jelenteni, hogy Derera Izrael vál. tag úr egy üdvözlő felirattal ellátott helyben készült márványtáblát ajándékozott muzeumunknak.

Patzner István,
főtitkár.

A jelentés tudomásul vétetik, s az adományozóknak, névleg Derera Izrael válaszmányi tagnak, ki egy üdvözlő felirattal ellátott márványtáblát ajándékozott, jegyzőkönyvi köszönet szavaztatik, a titkárság pedig utasítatik az adományozott tárgy megfelelő elhelyezésére.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesítettik.

51. A főtitkár jelentése kapcsán bemutatja ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, társ. igazgatónak a válaszmányhoz intézett levelét, melyben egészségi okokból az igazgatói állásról lemond és azt a válaszmány rendelkezésére bocsátja.

Marx Antal korelnök indítványára a válaszmány egyhangulag őszinte sajnálattal veszi tudomásul, hogy ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos, ki a társulat megalapítása óta mindenkor dicséretes és sikeres munkálkodást fejtett ki és felejthetetlen érdemeket szerzett a muzeum-társulat felvirágoztatása körül, igazgatói tiszteről lemond, és egyben elhatározza, hogy míg egyrészt ifj. Ormós Zsigmond kir. tanácsos iránt érzett legőszintébb háláját jegyzőkönyvében megőrökíti, másrészt ugyanarról őt átiratilag is értesítendő, az átirat elkészítésével Patzner István főtitkárt bizván meg.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg értesítettik.

52. Marx Antal korelnök az igazgatói állás megüresedése folytán szükségesnek találja, hogy a válaszmány annak betöltése iránt a közgyűlés jóváhagyásának reményében mielőbb intézkedjék, mire Wimmer József vál. tag, meleg szavakban emlékeztvén meg id. Ormós Zsigmond elnök ő méltóságának páratlan nagylelkűsége mellett Temes-

vármegye bőkezű és hazafias pártolásáról is, mint a kiknek első sorban köszönhető, hogy a muzeum gyűjteményei egy év óta már a közönség rendelkezésére bocsáttattak és a szakértők valamint a laikusok elismerését egyaránt kinyerhették, a végből, hogy az így felvirágozott társulat további minél nagyobb mérvű munkálkodása fennakadást ne szenvedjen, sőt biztossítsassék, indítványozza, hogy a megüresedett igazgatói állásra már a jelen gyűlés helyettesítsen a választmányi tagok kebeléből oly férfiút, a ki a társulat mindennemű érdekeinek megóvására teljes garantiát nyújt; szóló maga részéről azon meggyőződésben él, hogy nemcsak a választmány, hanem az összes társulati tagok óhajának ad kifejezést, a midőn ily férfiú gyanánt Deschán Achill, Temes-vármegye alispánját nevezi meg és őt az igazgatói tisztre ajánja.

Marx Antal korelnök a választmány lelkes éljenzése közt elfogadottnak mondja ki az indítványt s határozatképen azt, hogy a választmány a megüresedett igazgatói állásra a közgyűlésen megejtendő választásig Deschán Achill alispán vál. tagot helyettesíti s őt az összes igazgatói teendők vitelével megbizza.

Miről Patzner István, főtitkár s általa Deschán Achill, alispán, vál. tag, a társulati tiszviselők s a választmány végzésileg értesítetnek.

53. Marx Antal korelnök felszólítására Deschán Achill, alispán, h. igazgató elfoglalván az elnöki széket, mindenekelőtt köszönetet mond a választmánynak iránta tanúsított szíves bizalmáért és igéri, hogy azon nagy művet, melyet id. Ormós Zsigmond elnök ő méltósága fáradhatatlan munkássággal, évek hosszú során át az egész Délvidék büszkeségére létesített, összes erőivel támogatni és istápolni fogja, kilátásba helyezvén egyszersmind Temes-vármegye törvényhatósága részéről is ugyanazon pártolást, a melyben e kulturális intézményt eddig is részesítette.

A választmány e kijelentést ismételt lelkes éljenzéssel vette tudomásul s Deschán Achill vál. tagot, h. igazgatója gyanánt üdvözlőlvén elnöklete alatt a tárgysorozat többi pontjainak elintézésére tér át.

54. Patzner István, főtitkár, tekintettel arra, hogy a városunkban és vidékünkön egymást érő, és nagyobb körökre, sőt az egész országra is kiterjedő ünnepélyességek alig engedik f. évi október hó 12-ikére kitűzött ünnepélyes megnyitó közgyűlésünknek olyan sikerét reménylenünk, a minőt óhajtánánk s a minőt a muzeum-társulatot teljes joggal megilletné, — kéri a választmányt, hogy a muzeum ünnepélyes megnyitása alkalmasabb időre halasztassék. Mire Deschán Achill, h. igazgató azon konkrét indítványt terjeszti elő, hogy a muzeum ünnepélyes megnyitása a jövő év július havában megnyitandó temesvári kiállítással egyidejűleg történjék, a mikor bizton várhatjuk, hogy az egész ország érdeklődése városunk felé lesz irányozva s így a muzeum megnyitása is fényesebb sikerű leend, annál inkább, mert a kiállítás keretében rendezendő régészeti kiállítást szintén a muzeum palotájában helyeznők el. A h. igazgató és főtitkár által felsorolt indokok alapján dr. Telbisz Károly, Mály István és Wimmer József vál. tagok szintén csatlakoznak az indítványhoz s annak elfogadását ajánlják.

A választmány egyhangulag elfogadván Deschán Achill, h. igazgató és elnök indítványát, határozatilag kimondja, hogy a muzeum ünnepélyes megnyitása a jövő év július havában megnyitandó kiállítás alkalmával történjék; a közgyűlés által megállapított programot teljességében

ez időre is fentartja, esetleg kiegészítvén azt a szükségesnek mutatkozandó intézkedésekkel. Egyben utasítja a főtítkárt, hogy a választmány e határozatát az állandó rendező bizottsági tagokkal s névleg dr. Ortway Tivadar pozsonyi jogakadémiai tanár, társ. taggal, ki az ünnepélyes megnyitó közgyűlésre felolvasást ígért, tudassa.

Miről Patzner István, főtítkár, végzésileg értesítettik.

55. A főtítkár jelenti, hogy Brankovics György, gör. kel. patriarcha ő nagyméltósága f. évi július hóban 200 frttal belépett a társulat alapító tagjai sorába s hogy ezért a választmány nevében még a szünető folyama alatt köszönő átiratot intézett ő nagyméltóságához.

A választmány örvendetes tudomásul veszi e hirt s a főtítkár eljárását helyesli.

56. Végül a főtítkár kéri a választmány határozatát az iránt, hogy társulatunk Dessewffy Sándor esanádi püspök ő méltósága előtt székfoglalása ünnepén tisztelegjen-e avagy valamely későbbi alkalmas időben.

Deschán Achill, alispán, h. igazgató indítványára a választmány elhatározza, hogy a nagy ünnepélyességek lezajlása után fog ő méltósága előtt tisztelegni és pedig a h. igazgató vezetése alatt lehetőleg az összes helybenlakó választmányi tagok, kik ez iránt kellő időben értesíttetni fognak.

57. A tárgysorozat következő pontja szerint főtítkár felolvassa dr. Karácsonyi János ily czimű értekezését: „Az aradi káptalan és prépostság birtokai.“ III. rész.

A választmány a kiváló tudományossággal irt munkálatot feszült figyelemmel meghallgatván, azért a szerzőnek köszönetet mond s az értekezést az „Értesítő“-ben közléteni határozza.

Miről Patzner István, főtítkár, s általa dr. Karácsonyi János végzésileg értesítetnek.

58. Több tárgy nem lévén, elnök a választmánynak köszönetet mond s az ülést bezárja.

Láttam:	K. m. f.	Jegyzette:
Deschán Achill, igazgató.	Marx Antal.	Patzner István, főtítkár.

JEGYZŐKÖNYV,

mely fölvétetett Temesvárott, 1890. október 29-én, a „Délmagyarországi tört. és rég. Muzéum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Marx Antal, Rácz Athanáz, dr. Palaghy Márton, Patzner István, dr. Számek György, Troszt József vál. tagok és tisztviselők, és vendégek.

59. Deschán Achill társ. igazgató a megjelenésben gátolva lévén, a választmány fölkérésére Marx Antal kir. tanácsos foglalja el az elnöki széket s a választmányt üdvözölvén, az ülést megnyitja.

60. Patzner István főtítkár felolvassa a mult ülés jegyzőkönyvét, mely észrevétel nélkül hitelesítettik.

61. A főtítkár felolvassa a társulat beléletében a mult ülés óta előfordult nevezetesebb mozzanatokról és a beérkezett adományokról következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

A mult ülés óta nevezetesebb mozzanat társulatunk beléletében nem merülvén fel, jelentésem csupán a folyó ügyekre szorítkozik. Nevezetesen

I. Mindenesetre sajnálattal említem föl, hogy tagjaink közül ismét hárman kéri irásbelileg a tagok sorából való töröltetésüket, és pedig: Szmid a Lajos, Kramár Béla és Uykálmán.

II. A nemzeti muzeum igazgatósága 1939. és a kolozsvári tud. egyetemi kör 71/1890. sz. alatt kelt átirataikkal köszönetet szavaznak „Értesítőnk“ tiszteletpéldányaiért.

III. A beérkezett adományok a következők:

A) T á r g y a k :

1. Egy római urna (meglehetősen ép.) Lelhely: Aquincum. Találta és ajándékozta Moretti, képrestaurator és arczképfestő Budapesten.

2. Római téglák. Egy ép LEG. VII. CL felirattal és 3 töredék. Lelhely: Al-Duna. Ajándékozta Kematmüller Ferdinánd, közös hadseregbeli százados Bécsből.

3. Egy koponya (emberi.) Lelhely: Bega-folyó. Ajánd. Linsmeyer és Belle József tanulók.

4. Egy bronz emlékérem, az egyesült új-arad zsigmondházi önkényes tüzoltó-egylet zászlószentelési emlékérmé. Egyik oldalon a községi czimer. és: „Az egyesült új-arad zsigmondházi önk. tüzoltó-egylet zászló-felavatási ünnepélyének emlékéül“ körirat, a másik oldalon a tüzoltó-jelvények és „Temesmegye, Uj-Arad, 1890. szeptember 7-én“ körirat. Ajándékozta Ternajgó Császár, főparanesnok.

B) K ö n y v e k :

1. Zászlószentelő emlékbeszédek és egyházi szónoklat az új-arad-zsigmondházi önkény. tüzoltó-egylet 1890. szeptember 6. 7. és 8-iki ünnepe alkalmából. Ajándékozta Ternajgó Császár.

2. A temesvári könyvnyomdász-egylet története (1851—1887) néhány adattal a temesvári könyvnyomdászok társadalmi viszonyairól. (Magyar és német szöveg.) Ajándékozta az egylet.

3. A Bács-Bodrogh-vármegyei történelmi társulat évkönyve. VI. évf. III. füzet. Ajándékozta a nevezett társulat.

IV. Végül a társulati igazgató megbizásából azon indítványt terjesztem a t. választmány elé, sziveskedjék kimondani azt, hogy a rendes választmányi ülések jegyzőkönyvei mindjárt a gyűlést követő napokon az igazgató láttamozása által addig is, míg a következő gyűléseken felolvastatnak, előzőleg hitelesíthetők legyenek, nehogy a hozott végzések expedálása késedelmet szenvedjen.

Kérem a tisztelt választmányt jelentésem szíves tudomásul vételére.

Temesvár, 1890. október 29-én.

Patzner István,

főtitkár.

A jelentés tudomásul vétetik és az adományozóknak, névleg: Kematmüller Ferdinándnak Bécsben, Moretti arczképfestőnek Budapesten, Linsmeyer és Belle József tanulóknak helyben, kik

régészeti tárgyakat, továbbá Ternajgó Császárnak, ki egy érmet és könyvet, végül a temesvári könyvnyomdász-egyletnek és a Bács-Bodrog megyei történelmi társulatnak, melyek könyveket ajándékoztak, köszönetet szavaztatik, a titkárság pedig utasíttatik a tárgyak kellő elhelyezésére.

Miről Patzner István, főtitkár, végzésileg értesítettik.

62. A főtitkár bemutatja Kramár Béla, Szmidá Lajos és Uy Kálmán társulati tagok írásbeli kérelmét a társulati tagok sorából való töröltetésök iránt.

A választmány sajnálattal ugyan, de elfogadja a nevezett tagok kilépését, ha hátralékos tagdíjaikat kiegyenlítik, mely esetben a folyó 1890. év végén a tagok sorából töröltetnek.

Miről Patzner István főtitkár, s általa Kramár Béla, választmányi, Szmidá Lajos és Uy Kálmán rendes tagok végzésileg értesítettnek.

63. A főtitkár jelentésével kapcsolatban bemutatja a magyar nemzeti muzeum igazgatóságának és a kolozsvári tudományos egyetemi körnek köszönő átíratát a megküldött társulati kiadványokért.

Tudomásul vétetik.

64. A társulati igazgatónak a főtitkári jelentésben foglalt indítványát a vál. ülések jegyzőkönyvének hitelesítése tárgyában a választmány egyhangulag elfogadja.

Miről a főtitkár mihez tartás végett végzésileg értesítettik.

65. Felolvasásra kerül Milleker Bódog tagtársunk: „Centum putei“ czimű tanulmánya.

A választmány a jeles és érdekes dolgozatért a szerzőnek köszönetet szavaz s azt az Értesítőben közzéteni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár s általa Milleker Bódog társ. tag végzésileg értesítettnek.

Láttam és hitelesitem: K. m. f.

Jegyzette:

Deschán Achill,
igazgató.

Patzner István,
főtitkár.

JEGYZŐKÖNYV,

mely felvétellett Temesvárott, 1890. november 26-án, a „Délmagyarországi tört. és rég. Muzeum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Deschán Achill, társ. igazgató, mint elnök, Marx Antal, Rácz Athanáz, dr. Parlághy Márton, dr. Laky Mátyás, Derera Izrael, Patzner István, dr. Számek György, Troszt József vál. tagok, tisztviselők és vendégek.

66. Deschán Achill, társ. igazgató üdvözlővén a választmányt az ülést megnyitja.

Patzner István, főtitkár felolvassa a társulat beléletében a mult ülés óta előfordult nevezetesebb mozzanatokról és beérkezett adományokról szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

I. Nem mulaszthatom el a t. választmánynak tudomására adni, hogy utóbbi időben ismételten voltak muzeumunknak igen kiváló látogatói. A mult hónapokban méltóságos Dessewffy Sándor megyés-püspökkel gr. Tisza Lajos és Ivánkovics János, országgyűl. képviselő, a jelen hónapban pedig ugyancsak mint megyés püspökünk ő méltóságának vendége: Bubicz Zsigmond, kassai püspök, ki mint általában elismert archeologus, megelégedését nyilvánította gyűjteményeink és azok elrendezése fölött is. Örvedetesnek s főlemlítendőnek tartottam e tényeket azért, mert világos bizonyítékát képezik azon érdeklődésnek, melylyel püspökünk ő méltósága, ki e magas látogatók figyelmét muzeumunkra felhívta, társulatunk iránt viseltetik.

II. Az időközben beérkezett adományokat a következőkben van szerencsém elsorolni:

A) Tárgyak:

1. Egy kerülék-alaku rézlap, egyik oldalán egy görög stylben festett Mária-képpel, karján az isteni kisdedet tartva, valamint egyéb vésett ékítésekkel és szláv aláírással; másik oldalán szer. sz. Ferencz festett képével.

2. Egy nemesi ezímerrel díszített magyar pecsét-gyűrű.

Mindkét tárgyat ajándékozta dr. Berkeszi István, főreáliskolai tanár helyben.

B) Könyvek:

1. Visszapillantások hazánk régi igazságszolgáltatási viszonyaira. Jogtörténeti tanulmány. Irta makói Makay Dezső, kir. törvényszéki bíró. (Arpád-korszak.) Nagy-Kanizsán, 1887. Ajándékozta a szerző.

2. Zwei österreichische Münzfunde, és Monatsblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien, mely folyóiratban dr. Raymann Ferencz, bécsi főtörvényszéki tanácsos megkezdte a muzeumunkban levő, Csáktornyan és Nagyószön talált freisachi pénzek ismertetését. E füzeteket küldte dr. Raymann Ferencz Bécsből.

3. 10 drb leginkább posta-ügyekre vonatkozó mult századbeli okmány. Ajándékozta Szida Lajos, helyben.

III. Kérem a t. választmányt, szíveskedjék egy bizottságot kiküldeni, mely az eddigi szokáshoz híven a jövő 1891. évi költségvetést előlegesen megállapítva, azt a jövő választmányi ülésen jóváhagyás végett előterjeszse. Ez alkalommal bátorkodom felhívni a t. választmány figyelmét f. évi május hó 28-án tartott VI. rendes közgyűlésünk 8. számú végzésére, melylyel pártolólág teszi át a választmányhoz dr. Laky Mátyás társ. tagnak a közgyűlésen előterjesztett azon indítványát, hogy a költségvetésbe ezentúl vétessék föl egy bizonyos összeg az „Értesítő“ számára beküldött érdemlegesebb czikkek honorálására, miáltal mindenesetre fokozódni fog a munkakedv. Kérem a tisztelt választmányt, szíveskedjék e javaslatot illetőleg is kellő utatást adni a kiküldendő bizottságnak.

IV. Végül a társulati igazgató úr kezdeményezésére és vele eszközölt megbeszélés után bátorkodom a következő indítványt terjeszteni a tisztelt választmány elé:

Tekintettel arra, hogy az alapszabályok 5. §. a) pontja megkívánja ugyan „nyilvános felolvasások tartását,“ de azt minden hónapra elő nem

írja, hanem az 55. §-ban csak oda nyilatkozik, hogy „a választmányi tagoknak jogukban áll a havi üléseken a társulat szakmájába vágó felolvasásokat tartani.“

továbbá tekintettel arra, hogy az „Értesítő“ számára beküldött dolgozatok, melyek eddig rendszerint felolvasásra kerültek, bár szigorúan tudományos szempontból a legtöbb esetben igen érdekes adatokat tartalmaznak, de felolvasásra nem mindig alkalmasak, —

mondja ki a tisztelt választmány, hogy a jövőre nézve eltekint a minden hónapban okvetetlenül megtartandó felolvasásoktól, de igenis megkívánja, hogy az alapszabályok értelmében időközönként az arra minden tekintetben alkalmas dolgozatok a választmányi üléseken felolvastassanak; mely általánosabb érdekű, bár szakmánkba vágó felolvasások valószínűleg a közönség érdeklődését is inkább fel fogják kelteni.

Ezzel kérem a tisztelt választmányt jelentésem szíves tudomásul vételére.

Temesvár, 1890. november hó 26-án.

Patzner István,
főtitkár.

A jelentés tudomásul vétetik és az adományozóknak névleg: dr. Berkeszi István, főreáliskolai tanárnak helyben, ki egy rézlapon levő görög stylben festett képet és egy magyar pecsétgyűrűt, Makay Dezső, kir. törvényszéki bírónak, Budapesten, dr. Raymann Ferencznek, Bécsben, kik könyvet és füzeteket, és Szmidá Lajosnak helyben, ki 10 db. mult századbeli okmányt ajándékozott, köszönet szavaztatik, a titkárság pedig utasítatik a tárgyak kellő elhelyezésére.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg értesítettik.

68. A főtitkár kéri a választmányt, küldjön ki egy bizottságot, mely a jövő 1891. évi költségvetést megállapítva a jövő havi választmányi ülésen előterjeszse; s egyszersmind kéri a választmányt, adjon a bizottságnak kellő utasítást arra, hogy a f. évi május 28-án tartott VI. rendes közgyűlésünk 8. számú végzése értelmében vegyen fel a költségvetésbe bizonyos összeget az „Értesítő“ számára küldött érdemlegesebb cikkek honorálására.

A választmány a költségvetés megállapítására Deschán Achill, társ. igazgatót, Marx Antal, Wimmer József, dr. Niamessny Gyula, vál. tagokat, Patzner István, főtitkárt és Troszt József, pénztárnokot küldi ki azon megbizással, hogy amennyiben a társulat vagyoni állapota megengedi az „Értesítő“-ben megjelenendő cikkek honorálására vegyen fel egy bizonyos összeget.

Miről Deschán Achill, társ. igazgató, Marx Antal, Wimmer József, dr. Niamessny Gyula, vál. tagok, Patzner István, főtitkár, és Troszt József, társ. pénztárnok végzésileg értesítettek.

69. A társulati igazgató úr kezdeményezésére indítványozza a főtitkár, mondja ki a választmány, hogy tekintve azt, miszerint az „Értesítő“ számára beküldött dolgozatok bár szigorúan tudományos szempontból a legtöbb esetben igen érdekes adatokat tartalmaznak, felolvasásra azonban nem mindig alkalmasak, a jövőre nézve eltekint a minden hónapban okvetlenül megtartandó felolvasásoktól, de igenis megkívánja, hogy az alapszabályok értelmében időközönként az arra minden tekintetben alkalmas dolgozatok a választmányi üléseken felolvastassanak.

A választmány ez indítványt tudomásul veszi s az elnöklő társ. igazgató ajánlátára a leendő felolvasásokat a választmányi ülés tárgysorozatában utolsó helyre kívánja tétetni, hogy a nagyon elfoglalt vagy a felolvasás iránt nem érdeklődő választmányi tagok elmeheessenek. Kimondja egyszersmind, hogy felolvasás minden második ülésen tartandó.

Miről Patzner István főtitkár végzésileg értesítetik.

70. Végül Patzner István felolvassa dr. Karácsonyi Jánostól „Az aradi prépostság történeté“-nek befejező közleményét.

A választmány a szerzőnek köszönetet szavaz s művét az „Értesítő“-ben közzététetni határozza.

Miről Patzner István, főtitkár és dr. Karácsonyi János, végzésileg értesítetnek.

71. Több tárgy nem lévén, az elnök köszönetet mondva az ülést bezárja.

Hitelesítem:
Deschán Achill,
igazgató.

K. m. f.

Jegyzette:
Dr. Számek György,
titkár.

JEGYZÖKÖNYV,

mely fölvétetett Temesvárott 1890. december hó 17-én a „Délm. tört. és rég. Muzéum-Társulat“ rendes havi választmányi ülésén.

Jelen voltak: Deschán Achill, mint elnök; Marx Antal, Rácz Athanáz, Dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész; Patzner István, főtitkár; Dr. Számek György, titkár; Troszt József, társ. pénztárnok, választmányi tagok és tisztviselők.

72. Deschán Achill, társulati igazgató, mint elnök üdvözölve a választmányi tagokat az ülést megnyitja.

73. Patzner István, főtitkár felolvassa a mult ülés óta a társulat kebelében előforduló nevezetesebb mozzanatokról és beérkezett adományokról szóló következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

I. A mult havi választmányi ülésnek 68. számú határozata értelmében mindenekelőtt bátorkodom előterjeszteni a jövő, 1891. évi költségvetés megállapítására kiküldött bizottság jelentését.

II. Van szerenésém jelenteni, hogy a mult ülés óta a társulati igazgató beleegyezésével és a tiszt. választmány utólagos jóváhagyása reményében Rupp A. J. itt időzött bécsi akadémiai festővel és képrestaurátorral a muzeum tulajdonát képező 102. és 10. számú leginkább megrongált két festményt összesen 35 frtnyi költség fejében restauráltattam.

III. Kérem a tiszt. választmányt egy határozott irányelv kijelölésére, melyet névleg azon hátralékos tagok irányában kövessünk, a kik egy-egy év folyamán szabály szerint bejelentik a tagok kötelékéből való kilépésüket s föl is mentetnek azon szokásos záradékkal, hogy: „ha hátralékaikat kiegyenlítik, a tagok sorából töröltetnek.“ Ámde sokan e clausulának nem felelnek meg; a tagok névsora pedig minden évben újból összeállítandó, s ilyenkor e tagokat illetőleg folytonos zavar van. Azonkívül kérek utasítást az iránt is, minő eljárást kövessünk azon tagok irányában, kik a fizetést következetesen megtagadják.

IV. Kilépési szándékukat újlag írásban bejelentették dr. Sz m o l a y Vilmos és Lamberg Imre tagok.

V. Muzéumunk megajándékozói közt ismét első helyen kell megemlítenem id. Ormós Zsigmond, társulati elnök ő méltóságát, ki ismét több különféle tárgyat küldött át következő átiratai kíséretében:

43. sz.

1890.

A délmagyarországi tört. és rég. társulat tekintetes Választmányának
Helyben.

Mehala község határában fekvő ugynevezett Vadász-erdőben, ottani bérlő Thúróczy Béla által előbb egy ezüst kanál, s utóbb egy hasonló idomú négy ágú ezüst villa a földben elrejtve találtatott ezelőtt néhány évvel.

Az $\cdot/$ és $\cdot//$ alatt ide csatolt főkapitányi és járási szolgabírói jelentések szerint ezen tárgyak elsőjét a muzeum számára megszereztem, a villát pedig ugyancsak a muzeum számára mint elnök átvettem.

Betegségem folytán a két tárgynak átadását eddig nem eszközöltem. E napokban azonban régebbi irataimat átvizsgálva az említett tárgyakra vonatkozó fentebbi két jelentés akadt kezeimbe; minek folytán minthogy a leletekre nézve Thúróczy Bélával folytatott értekezésem alapján a feltalálás körülményeiről és helyéről bővebben értesítve, a két darab evőeszközön látható czimert figyelembe véve ezeket a szabadság harc idejéből néhai B. Vécsey tábornok 1849. évi táborozási helyén az ő tulajdonából származó ritkaságokat $\cdot//$ s $\cdot/$ alatt ide mellékelve a muzeum számára átadni szerencsém van.

Kelt Temesvárott, 1890. november 26-án.

Idősb Ormós Zsigmond,
elnök.

44. sz.

1890.

A délmagyarországi muzeum társulat tekintetes Választmányának
Helyben.

A muzeum ritkaságai közt fentartásra érdemeseknek talált következő tárgyakat van szerencsém tulajdonába átadni ugymint:

1-ször. A 18. században a magyar nemzeti diszöltönyöknél divatban volt aranyozott zsinórból készített övet.

2-szor. Az 1848/9. évi szabadságharc alkalmával a magyar honvédsereg tisztjeinél rendszeresített szolgálati övet háromszínű selyem szalagból két végén lecsüngő hasonlószerű rojttal, s e felett egyik oldalról a koronás magyar czimer, másik oldalról pedig V. F. (ötödik Ferdinánd) monogrammi selyem himezésével díszítve.

3-szor. A honvéd szolgálati kitüntetéseknek 1848/9-ik évi szabadságharc alkalmával gyakorlatban volt jelvénye, veres szalagesokor egyszerű ércz babérkoszorún áthuzva.

Ezen példány szalagtartóján 1849. június 20. bevésve szemlélhető, annak jeléül hogy tulajdonosa a Klapka tábornok parancsnoksága alatt állott II. hadtestben honvéd törzsorvos dr. Inándy Károly az érdemkoszorú jelvényével azon napon kitüntetve lett.

Kelt Temesvárott, 1890. évi december 2-án.

Idősb Ormós Zsigmond,
A társulat elnöke.

Ezenkívül beérkezett adományok, és pedig könyvek a következők:

1) Nostitz-Rieneck Róbert, A műveltség kérdése. Temesvár, 1890.

2) Dr. Probst Nándor, A szertartástan kézikönyve. Temesvár, 1889. — E két művet fordította és ajándékozta a csanádi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája.

3) Monatsblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien. 1890. Nr. 88. — Ajánd. dr. Raymann Ferencz.

4) Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat harmadik Évkönyve Kolozsvár, 1890. — Kiadja és ajándékozta a nevezet társulat.

5) Insignia Spectabilium, Perillustrium ac Nobilium Familiarium Inclyti Regni Hungariae. — Ajándékozta Pollák (Balogh) Miksa, gyógyszerész, helyben.

Ezzel kérem a t. választmányt jelentésem szíves tudomásul vételére. Temesvár, 1890. deczember 17-én,

Patzner István,
főtitkár.

A választmány a főtitkári jelentést tudomásul veszi s a beérkezett adományokért az adakozóknak, névleg: id. Ormós Zsigmond, társ. elnök ő méltóságának, ki ismét több tárgyat küldött; a csanádi egyházmegyei növendékpapság magy. egyházirodalmi iskolájának, mely több könyvet adott; dr. Raymann Ferencz urnak; Pollák Miksa urnak, kik könyveket küldöttek; és az alsófehérmegyei régészeti és term.-tudományi társulatnak, mely évkönyvét küldte be, köszönetet mond, és felkéri a főtitkárt az adományok elhelyezésére.

Miről Patzner István, főtitkár végzésileg értesítetik.

74. A főtitkár bemutatja a jövő 1891. évi költségvetés megállapítására kiküldött bizottság jelentését, mely szerint

I. a társulat kiadásai az 1891. évre a következő tételekben állapíttatnak meg:

1. Értesítő kiadására	400	frt.
2. Nyomtatványokra	50	frt.
3. Az épület fentartására	50	frt.
4. Fűtés és világításra	100	frt.
5. Írószerekre	10	frt.
6. Kisebb kiadásokra	25	frt.
7. Egy szolga fizetésére	300	frt.
8. Leirói munkákra	50	frt.
9. Főtitkár díja, ideértve a Temesvár sz. kir. városa által a muzeum-ór részére évenként megszavazott 50 frtot is	400	frt.
10. Titkári díj	200	frt.
11. Muzeumi tárgyak, könyvek beszerzésére	200	frt.

Összesen . . . 1785 frt.

II. E kiadásokkal szemben a Muzeum-Társulat jövedelme az 1891. évben a következő tételekben állapíttatik meg:

1. A törzsvagyon kamatai	1600	frt.
2. 120 tag évdíja	600	frt.

Összesen . . . 2200 frt.

Mely összegből leszámítva a költségekre előirányzott 1785 frt.
marad többlet 415 frt.

E többletet illetőleg a bizottság tekintettel a folyó évi május 28-án tartott VI. rendes közgyűlés 8. sz. határozatára azon indítványt terjeszti elő, hogy ebből az Értesítő számára beküldött munkák honorálására szavazzassék meg 180 frt.
s akkor marad végleges többlet 235 frt.

A választmány a bizottság e jelentését a közgyűlés utólagos jóváhagyása reményében tudomásul veszi.

Miről Deschán Achill, társ. igazgató; Patzner István, főtitkár és Troszt József, társ. pénztárnok végzésileg értesítettek.

75. Patzner István, főtitkár azon jelentését, hogy a múlt ülés óta a társulati igazgató becegyezésével és a választmány utólagos jóváhagyásának reményében a muzeum tulajdonát képező 10. és 102. sz. leginkább megromgált két festményt Rupp A. J. bécsi akadémiai festővel 35 frt., azaz harminczöt forintért restauráltatta,

a választmány örvendetes tudomásul vette.

76. A főtitkár azon előterjesztésére pedig, miszerint hozzon a választmány határozatot azon hátralékban levő tagokra, kik szabályszerint bejelentik a tagok kötelekéből való kilépésüket s rendszerint azon záradékkal, hogy: „ha hátralékaikat kiegyenlítik a tagok sorából törültenek“ fel is mentetnek, de e záradéknak meg nem felelnek; továbbá melylyel azon tagokra is kér a főtitkár utasítást, kik a fizetést következetesen megtagadják:

A választmány elhatározza, hogy a főtitkár a társulati pénztárnokkal állítsa össze mindkét rendbeli tagok névsorát s adja át a társ. ügyész urnak a tagdíjak behajtása végett.

Miről Patzner István, főtitkár; Troszt József, társ. pénztárnok; s dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész úr végzésileg értesítettek.

77. Jelenti végre a főtitkár, hogy dr. Szmolay Vilmos és Lamberg Imre bejelentették a társulathól való kilépésüket.

Dr. Szmolay Vilmos kilépését tudomásul veszi a választmány, ha tagdíj-hátralékát kiegyenlíti; Lamberg Imrének a tagok sorából való törültenését szintén tudomásul veszi, ha az utolsó 3 évi cycusra eső tagsági díjakat kifizeti.

Miről Patzner István, főtitkár; Troszt József, társ. pénztárnok; dr. Szmolay Vilmos és Lamberg Imre urnak végzésileg értesítettek.

78. Deschán Achill, társulati igazgató a választmánynak boldog ünnepeket kívánva s köszönetet mondva az ülést bezárja.

Láttam:
Deschán Achill,
társ. igazgató.

K. m. f.

Jegyzette:
Dr. Számek György,
titkár.

A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT AZ 1890. ÉVBEN.

I. A TÁRSULAT IDEIGLENES IGAZGATÁSA.

a) Elnökség és tisztviselők.

- Elnök: Id. ORMÓS ZSIGMOND, a Lipótrend közép- és a Szent-Istvánrend keresztese, főrendiházi tag, a magyar tud. akadémia levelező tagja stb., Temesvárott.
- Igazgató: DESCHÁN ACHILL, Temesvármegye alispánja.
- Főtítká: PATZNER ISTVÁN, csanádegyházmegyei áldozár, főgymnasiaumi tanár, Temesvárott.
- Titká: dr. SZÁMEK GYÖRGY, kegy. rendi tanár, Temesvárott.
- Ügyész: dr. NIAMESSNY GYULA, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.
- Pénztárnok: TROSZT JÓZSEF, megyei árvaszéki ülnök, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

- Állami főreáliskola, Temesvárott.
- Babusnik Agoston, nagykereskedő, Temesvárott.
- Lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő, Temesvárott.
- Derera Izrael, nagykereskedő, Temesvárott.
- 5 Buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, Temesvárott.
- Zsadányi és Merczyfalvi Féger Ferenc, nagybirtokos Merczyfalván.
- Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.
- Németh József, csanádi nagyprépost, felsz. püspök, Temesvárott.
- Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott.
- 10 Római kath. főgymnasium, Temesvárott.
- Temesvármegye közönsége.
- Temesvár szab. kir. város közönsége.

b) Rendes tagokból.

- Dr. Breuer Ármin, megyei főorvos, Temesvárott.
- Dobó Miklós, apát-kanonok, Temesvárott.
- Follimonovi Folly Emil, pápai főpap, prépost-kanonok, Temesvárott.
- Mály István, kir. törvényszéki elnök, Temesvárott.
- 5 Marx Antal, kir. tanácsos, nyug. tanfelügyelő, Temesvárott.
- Nagy György, kir. tanácsos, jószágigazgató, Temesvárott.
- Rác Athanáz, kir. tanácsos, országgyűl. képviselő, Temesvárott.
- Dr. Telbisz Károly, kir. tanácsos, polgármester, Temesvárott.
- Steiner Ferenc, magánzó, Temesvárott.
- 10 Wimmer József, nyug. pénzügyi titká, Temesvárott.

II. A DÉLMAGYARORSZÁGI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
MUZEUMTÁRSULAT TAGJAI.

a) Alapító tagok.

- Babusnik Ágoston, kereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferencz-Józsefred lovagja, és az arany koronás érdemkereszt tulajdonosa.
- Baich Milán, nagybirtokos, Szatunikon, Krassó-Szörényvármegyében.
- Báró Baics Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskoronarend középkeresztese, Varadián, Temesvármegyében.
- Bay Ilona, nagybirtokos, Debreczenben.
- 5 Erdősi Bayersdorf Adolf, és Biach ezéje, Bécsben, Kolowrátkör, 9. szám.
Lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott.
Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temesvármegyében.
- Néhai Bonnaz Sándor, esanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskoronarend nagykeresztese, Temesvárott † 1889.
- Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december 27. Temesvárott.
- 10 Gróf Csekonits Endre, nagybirtokos, Zsombolyán, Torontálvármegyében.
Néhai Gróf Csekonits János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án Zsombolyán.
Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
Dettai takarékpénztár, Dettán.
Néhai Dobrán János, birtokos. † 1873. december 26-án, Lukarezen, Temesvármegyében.
- 15 Buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott.
Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
Féger Ferencz, nagybirtokos, Mercyfalván, Temesvármegyében.
A r. k. főgymnasium, Temesvárott.
Az állami főreáliskola, Temesvárott.
- 20 Frankl Vilmos, nagybirtokos, Szkulyán, Temesvármegyében.
Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, Budapesten.
Gál József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukarezen, Temesvármegyében.
Néhai Gorove István, volt m. k. közlekedésügyi miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese † 1881. május 31.
Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca, 16. szám.
- 25 Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca, 16. szám.
Néhai miskolczi Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, Temesvárott. † 1889
Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében.
Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos sat., Kalocsán.
Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, Temesvárott. † 1889.
- 30 Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Gertyenesen, Temesvármegyében.
Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. k. igazságügyi miniszter, orsz. képviselő Budapesten.
Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.
Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1885. szeptember 15-én Buziáson.
- 35 Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő † 1884. Temesvárott.
Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, országgyűlési képviselő, a Lipóttrend vitéze, Vingán, Temesvármegyében.
Néhai Korbonics János, † 1888. nov. 7.
Néhai Kümmer Henrik János, l. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vaskoronarend vitéze, † 1890.
Néhai Lazarovits Bazil, királyi tanácsos; nagybirtokos és volt főispán, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében †.
- 40 Lazarovits Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
Néhai Massjung József, birtokos, Fehértemplom †.
Mihalovics József, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztese, sat., Zágrábban.
Németh József, esanádi nagyprépost, felszentelt püspök és püspöki helyettes, Temesvárott.

- Dr. Niamessny Gyula, I. tisztkar.
- 45 Id. Ormós Zsigmond, I. tisztkar.
Panesova törvényhatósági joggal felruházott város.
Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott.
Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos Móríczföldön, Temesvármegyében. † 1889.
Néhai báró Szina Simonné, sz. Gyika Ifigénia, néhai báró Szina Simon, v. b. t. tanácsos, özvegye † 1884-ben Bécsben.
- 50 Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877. november 17. Temesvárott.
Dr. Schlauch Lőrincz, v. b. t. tanácsos, megyés püspök, a sz. Lászlótársulat elnöke, Nagyváradon.
Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott.
Schwimmer Simon, nagykereskedő, Székesfehérvárott.
A temesi takarékpénztár, Temesvárott.
- 55 A temesvári első takarékpénztár.
Temesvármegye közönsége.
Sz. k. Temesvár város közönsége.
Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.
Dr. Vargies Imre, orsz. gyűl. képviselő, nagybirtokos, Szinnerszeg, Temesvármegyében.
- 60 Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881. október 8-án, Temesvárott.
Wellikugel Gyula, birtokos, Temes-Buttyinon.
Maglódi Wodianer Béla, országgyűlési képviselő, Budapesten, Stáció-utca, 28. sz.
- 64 Gróf Zselinszky Róbert, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, Uj-Aradon.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Fiorelli József, az olasz kir. muzeumok országos felügyelője, Rómában.
Dr. Fraknói Vilmos, szekszárdi apát, nagyváradai kanonok, a m. t. akad. v. t. s. alelnöke Budapesten.
Göndöcs Benedek, apátplebánus, a békésmegyei régészeti közművelődési egyesület elnöke, Gyulán, Békésmegyében.
Hampel József, egyetemi tanár, a n. m. régiség- és éremtári öre, Budapesten.
- 5 Pulszky Ferencz, a könyvtárak és muzeumok országos felügyelője, a m. n. muzeum igazgatója, a magyar tudós társaság tiszteleti s igazgató és több kül- és belföldi tudós társaság tagja, Budapesten.
Szilágyi Sándor, a budapesti egyetemi könyvtár igazgatója, a történelmi társulat főtársa, s a m. t. akad. rendes tagja, Budapesten.
Torma Károly, egyetemi tanár, a m. t. akad. rendes és több kül- és belföldi tud. társ. tagja, Budapesten.
- 8 Vizkelety Imre, nyug. pénzügyi tanácsos, Pécsen.

c) Évdijas tagok.

a) Magyarország. Temesvár.

- Ardeleán György, városi alügyész.
Allami felsőleányiskola.
Bach Ferencz, kir. járásbírói albiró.
Dr. Baksa Lajos, ügyvéd.
- 5 Dr. Berkeszi István, főreáliskolai tanár.
Dr. Berkovits Sándor, teológiai tanár.
Berky Gusztáv, kir. főreáliskolai tanár.
Bessenyei Ferencz, temesvármegyei központi főszolgabíró.
Parácz dr. Bécsi Gedeon, birtokos és városi kórházigazgató orvos.
- 10 Dr. Bieder Vilmos, orvos.
Bogma István, városi tanácsos.
Dr. Breuer Ármin, I. választmány.
Dr. Breuer Mór, ügyvéd.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
- 15 Demkó Géza, teési birtokos.
Deschán Achill, I. tisztkar.

- Dobján László, tanítóképző tanár, állami tanító.
Dobó László, megyei főügyész.
Dobó Miklós, I. választmány.
- 20 Dollenez József, esanádi apátkanonok.
Folly Emil, I. választmány.
Dr. Gettmann József, esanádi prépost-kanonok.
Galizster Antal, m. kir. pénzügyőri főbiztos.
Glasz János, megyei főlevéltárnok.
- 25 Jakabffy Pál, kir. törvényszéki bíró.
Kapitány Zsigmond, megyei árvaszéki könyvvezető.
Karácsonyi István, józsefvárosi plebános.
Kelety János, temesvármegyei árvaszéki ülnök.
Kisfaludy Zsigmond, ügyvéd.
- 30 Klein Jakab, ipariskolai tanár.
Koltor László, mérnök.
Korniss Géza, ügyvéd.
Kovacsich Gyula, megyei árvaszéki elnök.
Lamberg Imre, ügyvéd.
- 35 Léway Sándor, az első magyar általános biztosítótársulat főügynöksége titkára.
Lendvai Miklós, megyei aljegyző.
Dr. Löwy Mór, főrabbi.
Marx Antal, I. választmány.
Mály István, I. választmány.
- 40 Dr. Meskó Béla, városi árvaszéki ülnök.
Mühlbach Károly, ügyvéd.
Nagy György, kir. tanácsos és állami jószágigazgató, I. választmány.
Nagy Lajos, temesvármegyei árvaszéki főkönyvvezető.
Nagy László, sz. kir. Temesvár-városi tanácsos.
- 45 Novák Péter, földbirtokos.
Alsó szathai Petheó János, kir. postaigazgató.
Odor Samu, nyug. megyei főszámvevő.
Ifj. Ormós Zsigmond, kir. tanácsos.
Patzner István, I. tisztikar.
- 50 Patzner Lajos, megyei számvevő.
Dr. Petrus József, temesvármegyei t. főügyész.
Pottyondy Ferencz, nyug. törvényszéki elnök, ügyvéd.
Dr. Palmer Mátyás, pápai kamarás, püspöki titkár.
Rácz Atanáz, I. választmány.
- 55 Dr. Reiner Géza, ügyvéd.
Reitz László, Temes-Bega-vizszabályozó társulati könyvvezető.
Rotariu Pál, ügyvéd.
Schopf Antal, pénzügyi tanácsos.
Stancsa Gyula, kir. főreáliskolai tanár.
- 60 Steiner Ferencz.
Dr. Spéth Károly, esanádi prépost-kanonok.
Stippel Fábrián, sz. k. Temesvár-városi közgyám.
Strasser Albert, a keresk. és iparkamara titkára.
Dr. Számek György, kegy. rendi tanár, I. tisztikar.
- 65 A „Társas-kör.”
Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Dr. Telbisz Károly, I. választmány.
Traila György, g. kath. lelkész.
Troszt József, megyei árvaszéki ülnök, I. tisztikar.
- 70 Varga Honórius, háztulajdonos.
Várnay Ernő, ügyvéd.
Vozáry János, kir. törvényszéki bíró.
Weninger János, temesvármegyei irattáros.
- 74 Wimmer József, ny. kir. pénzügyigazgatósági titkár.

Aradvármegye.

Buczurka Ferencz, körjegyző, Ménesen, u. p. Gyorok.
Orody Nándor, jegyző, Glogovácson.
Varjassy Árpád, k. tanfelügyelő, Aradon.

Bács-Bodrogvármegye.

Bergmann Ágost, főgymnasiunai tanár, Zomborban.

Baranyavármegye.

Dragonesku Döme, m. kir. pénzügyigazgató, Pécssett.

Kossutányi Ignác, jogakadémiai tanár, Pécssett.

Malcssek Gusztáv, kir. tanácsos, nyugalm. m. k. kinest. jószágigazgató, Német-Bolyon

Csanádmegye.

Szell Akos, ügyvéd, Makón.

Csongrádvármegye.

Pálffy Ferencz, kir. tanácsos, polgármester, Szegeden.

Varga Ferencz, plebános, Kisteleken.

Fehérmegye.

Dr. Benedek Albert, főreáliskolai tanár, Székesfehérvárott.

Fogarasmegye.

Kakujay Károly, kir. tanfelügyelő, Fogaras.

Krassó-Szörényvármegye.

Billmann Márton, főgymnasiunai igazgató, szentszéki ülnök, és a Ferencz-József-rend lovagja, Lugoson.

Boleszny Antal, plebános, Orsován.

Jakabffy Miklós, birtokos, Zaguzsényen, u. p. Karánsebes.

Vörnle György, főszolgabíró, Uj-Moldován.

Mosonyvármegye.

Ivánfy Ede, kegyesrendi gymnasiunai tanár, Magyar-Óvárott.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunvármegye.

Dr. Despinitz Péter, kir. táblai bíró, Budapest.

Horváth Pius, kegyesrendi kormánysegéd, Budapest.

Kiss József, a magyar-francia bizt.-társ. tisztje, Budapest.

5 Miletz János, főreáliskolai tanár, Budapest.

Pozsonyvármegye.

Dr. Ortvay Tivadar, jogakadémiai tanár, Pozsony.

Temesvármegye.

Böhm Lénárt, polgármester, Fehértemplom.

Capdebo Ferencz, főszolgabíró, Uj-Arad.

Cserny Márk, polgármester, Vinga.

Fodor Péter, birtokos, Parácson.

5 Frohmann Ödön, kir. járásbíró, Vingan.

Gózszy Mátyás, plebános, Gyarmatán.

Dr. Grosz József, plebános, Lippán.

Dr. Haymann Gusztáv, járásorvos, Fehértemplomon.

Henny Sebestyén, esperesplebános, Versecz.

10 Hidegkuty József, jegyző, Német-Szt.-Péter.

Junga Lajos, gazdatiszt, Saág.

Kabdehó Gergely, főszolgabíró, Lippán.

- Kadies György, nyug. kir. járásbíró, Verseczen.
Kiss Ferencz, jegyző, Mramorák.
15 Dr. Kiss Lajos, ügyvéd, Vingán.
Kiss Kálmán, jegyző, Kubin.
Dr. Kuktay Sándor, megyei főorvos, Verseczen.
Mihajlovits Ferencz, birtokos, Verseczen.
Miku Emil, gör. kel. segédlelkész, Kissodán.
20 Milleker Bódog, elemi néptanító, Verseczen.
Rudnai Nikolicz Sándor, főispán, Versecz.
Novák István, Rékáson.
Novakovits Emil, ügyvéd, Verseczen.
Oseczky János, plebános, Szt.-Andráson.
25 Pongrácz Miklós, szolgabíró, Dettán.
Pontelly István, plebános, Szabadfalva.
Popescu Aurél, jegyző, Beregszó.
Rácz Pál, jegyző, Monostoron, u. p. Vinga.
Kiszombori Rónay Emil, birtokos, Komjáth.
30 Sallay Jenő, jegyző, Niezkyfalván.
Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.
Ifj. Somogyi Gyula, szolgabíró, Fehértemplom.
Szabó Kálmán, kápt. erdész, Stancsova.
Szöcs Lajos, fősolgabíró, Kubin.
35 Tárcazy István, nagybirtokos, Temes-Petrovoszello.
Ternajgó Czézár, gyógyszerész, Uj-Aradon.
37 Véber Agoston, es. és k. káplán és plebános, Szakálházán.

Torontálvármegye.

- Andrássy Mihály, torontálmegyei aljegyző, Nagy-Beeskereken.
Babits József, a Csekonits-uradalom jogigazgatója, Zsombolyán.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd, országgy. képviselő, Nagy-Beeskereken.
Dr. Engelsz János, esperesplebános, Német-Czernyán.
5 Fleischer Samu, mérnök, Gyülvészen, u. p. Uj-Pécs.
Hertelendy József, torontáli főispán, a sz. Istvánrend vitéze, főrendiházi tag, Nagy-Beeskereken.
Kasics Károly, plebános, Nagy-Osz.
Kayser Lajos, plebános, Kis-Zombor.
Kéler Elek, tiszteletbeli megyei főügyész, Nagy-Beeskereken.
10 Nédits János, városi kapitány, N.-Beeskereken.
Dr. Plechl Szilárd, megyei főorvos, N.-Beeskereken.
Reinlein József, plebános, Haulikfalva.
Steinbach Antal, kir. tanácsos, tanfelügyelő, N.-Beeskereken.
Steingassner Kálmán, kir. főmérnök, Török-Becsén.
15 Tokody Ödön, plebános, Uj-Pécs.
Velcsov János, jegyző, Ó-Bessenyön.
Várnay Imre, ügyvéd, Zsombolyán.
18 Vuchetich József, t. szolgabíró, Nagy-Kikindán.

Udvarhelymegye.

Aldor Imre, főreáliskolai tanár, Székelyudvarhely.

Zólyommegye.

Br. Radvánszky Béla, főispán, Besztercebánya.

b) *Ausztria.*

Stettina Imre, katonai plebános, Innsbruck.

d) **Statistikai kimutatás a Délmagyarországi történelmi és régészeti Muzeumtársulat tagjairól.**

a) Alapító tag	64
b) Tiszteletbeli tag	8
c) Évdijas tagok.	
a) <i>Magyarországon.</i>	
Temesvár sz. k. város területén	74
Arad-vármegyében	3
Bács-Bodrog- „	1
Baranya- „	3
Csanád- „	1
Csongrád- „	2
Fehér- „	1
Fogaras- „	1
Krassó-Szörény-vármegyében	4
Mosony- „	1
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun-vármegyében	4
Pozsony-vármegyében	1
Temes- „	37
Torontál- „	18
Udvarhely- „	1
Zólyom- „	1
b) <i>Ausztóriában</i>	1
Összesen	<u>226</u>

tagja volt a társulatnak az 1890-iki évben.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1891-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 200 frt alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 5 frt évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik id. Ormós Zsigmond, társulati elnöknel, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 4 frt lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1890. szeptember 20-án.

Patzner István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindenemű közlemények, reklamációk, továbbá a történelmi és régészeti társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke-
resések Patzner István, főtítkárhoz (Temesvár, seminárium) intézendők. Kéz-
iratokat vissza nem adunk.

A történelmi és régészeti muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tiszteletel
fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a
füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben
a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A délmagyarországi történelmi és régészeti muzeumtársulat főtítkári hivatalánál
megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1877. III. évfolyam II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1878. IV. évfolyam III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1879. V. évfolyam II. III. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1880. VI. évfolyam III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1881. VII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1882. VIII. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1883. IX. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1884. X. évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam I. II. III. IV. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként márcz. jun. szept. és decz. hónapokban.